



2226

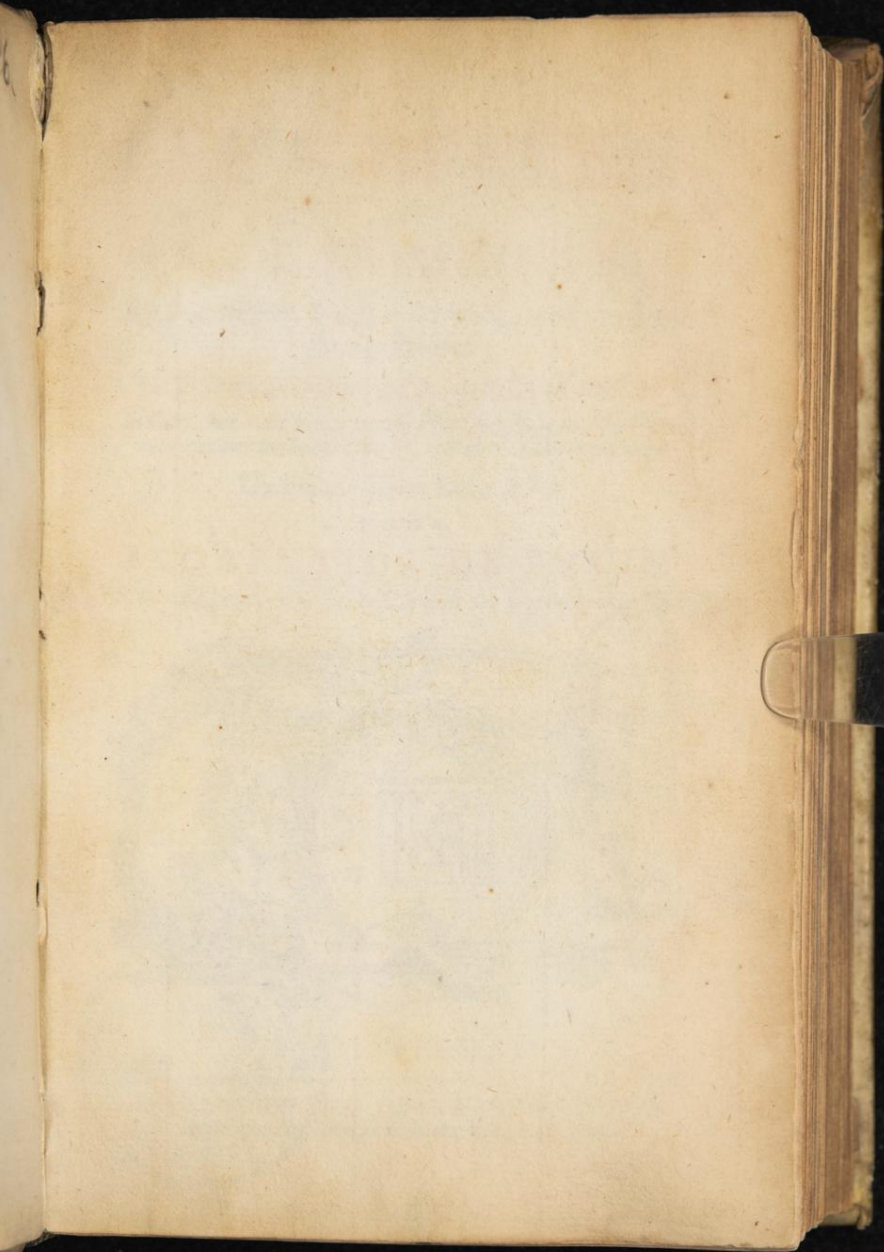
P VI 14.

000167 MBL

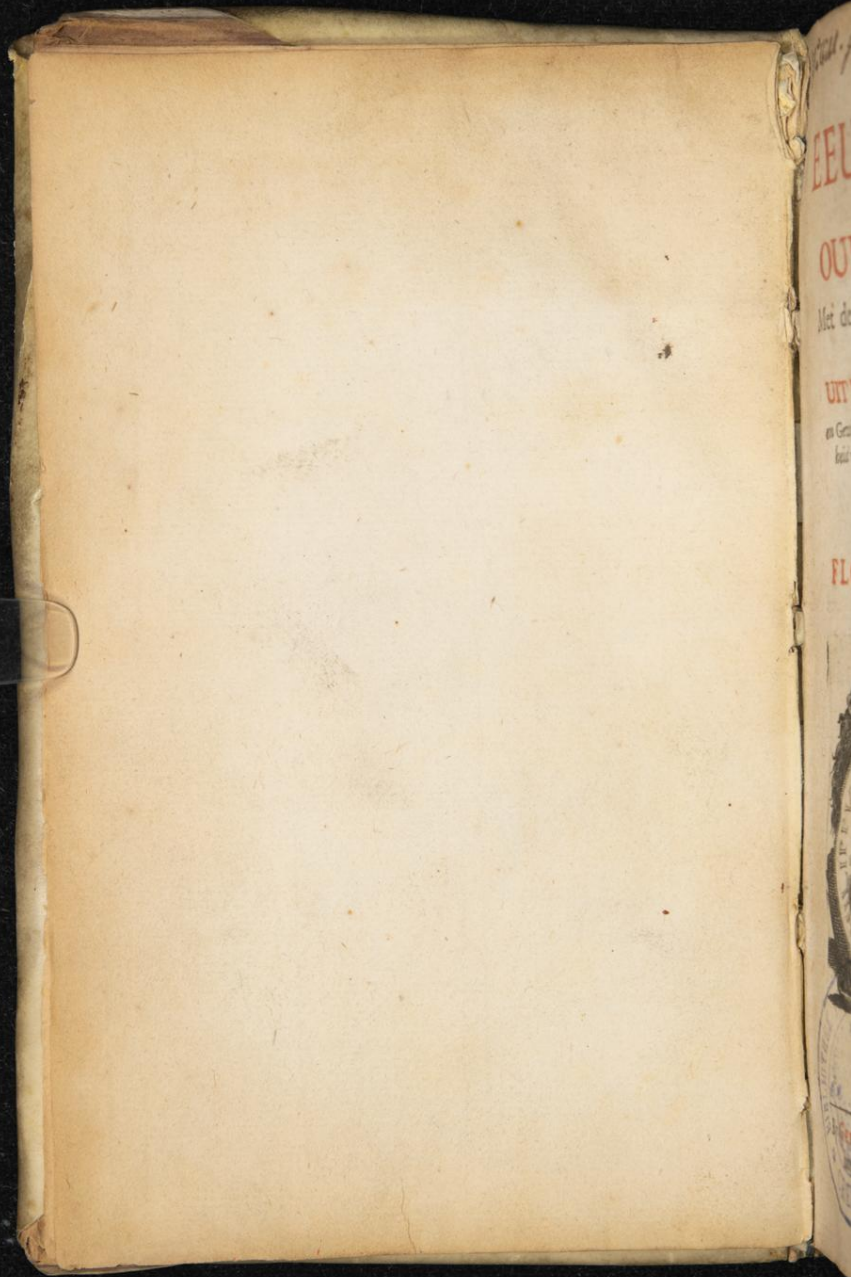


26791/1

N. 1226.







*Waldbibl. zu Crefeld No. 1344*

DE

# EEUW-SPELEN

der

## OUDE ROMEINEN,

Met derselver Plegtelijkheden, ende andere  
mengelstoffen,

### UIT D'ALOUDE GEDENKPENNINGEN

*en Gewijde ende Ongewijde geheugnissen, aangeteikend, ter gelegen-  
heid van het Openen der Nieuwe, en besluiten der Oude Eeuwe*

Uit Psalm CIII. en Levit. XXI.

DOOR

## FLORENTIUS DE BRUIN

*Dienaar van Jesus Christus tot Goriachem*



Te AMSTELDAM,

By **GERARDUS FOXSTIUS**, Boekverkooper op de  
hoek van de Nieuwendijk aan den Dam. 1703.



DE WET

DE WET

DE WET

DE WET

187



000 167 HBL

GEN

G

D

W



AAN DE  
GEMEINTE. GODS  
DIE. TE  
GORINCHEM. IS  
DE. GEHEILIGDEN. IN  
CHRISTUS. JESUS  
DE. GEROEPENE  
HEILIGEN  
WELKE. DEN. EEUWIGE  
GOD. ZY. EEN. WOO-  
NINGE. EN. VAN  
ONDER. EEUWIGE  
ARMEN

AAN DEN  
HOOG-EDELEN. HOOG-GEBOOREN  
HEERE  
DEN. HEERE. DROSSAARD  
CASTELYN  
DER. STAD. GORINCHEM  
DYKGRAAF. VAN. DEN  
LANDE. VAN. ARKEL  
EN. BALJUW. VAN  
HARDINX-  
VELD  
MITSGADERS  
DE. EEEDELE. HOOGAGTBAARE  
HEEREN  
DE. HEEREN. BURGERMEESTEREN  
ALS. OOK  
DEN. RAAD. EN. VROEDSCHAP  
DER. ZELVER. STEEDE  
HAARE. VOEDSTERHEEREN  
OP. WELKE. ZY. DEN. GEEST. DER  
WYSHEID. DES. RAADS. DER  
STERKTE. DER. VREEZE. VAN  
JEHOVAH. DIE. HUN. MET  
EEUWIGE. GOEDERTIE-  
RENHEDEN. OM-  
RINGE

AAN

AAN. DE  
ZEER. EERWAERDE. GODZALIGE  
WELGELEERDE. HEEREN  
DE. BEDIENAAREN. DES  
GODDELYREN. WOORDS  
ZYNE. ZEER. GE-EERDE. AMPT-  
GENOOTEN  
MET. DEN. GEHEELEN  
KERKEN-RAAD  
HAARE. GETROUWE  
OPZIENDERS. EN  
VERZORGERS  
OVER. WELKE. JEHOVAHS. GOE-  
DERTIERENHEID. ZY. VAN  
EEUWE. TOT. EEUWE. EN  
ZYNE. GEREGTIGHEID  
AAN. DE. KINDEREN. HUNNER  
KINDEREN



Z Y. D E E Z E  
E E U W - K E R K - R E D E N  
O P . D E N . E E R S T E N . D A G . V A N  
' T . E E R S T E . J A A R  
D E R  
A G T I E N D E . E E U W E  
I N . A L L E R . T E G E N W O O R -  
D I G H E I D . G E D A A N  
O P . D E N . L A A T S T E N . D A G . V A N  
' T . Z E L V E . J A A R  
E E R B I E D E L Y K . O P G E D R A G E N  
D O O R  
F L O R E N T I U S . D E . B R U I N  
D I E N A A R . V A N . J E S U S . C H R I -  
T U S . E N . H U N N E R . A L -  
L E R . D I E N A A R  
I N  
H E M .

AAN

A A N D E N      7  
G O D V R U G T E  
E N  
B E S C H E I D E  
L E E S E R.

**E**ndelijk komt myne Redenvoe-  
ringe, waar door ik de Nieu-  
we Eeuwe opende, te voor-  
schijn. Laat genoeg, zegt gy. Ik  
beken't. Dog wyt het my niet.

Ik heb geleerd, dat een mensch de Tyden en  
Gelegenheden in zyne hand niet heeft. Zy  
wierd by tyds genoeg in den voorleeden jaa-  
re aan den Drukker gegeven, en zelfs onder  
de Perse gebragt, om nog voor het uitgaan  
dies Jaars het ligt te kunnen zien; en 't voor-  
neemen was, om ze op den laatsten dag  
daar van aan de Gemeinte van God, ende  
aan haare Voesterheeren, en Opzienders,  
op te draagen, die ze op den eersten had-  
den gehoord. Tot dien einde was de Op-  
dragt al gemaakt, die ik om redenen hebbe  
laaten blyven. Ondertusschen quamen 'er  
oneindige verhinderingen buiten myne  
schuld tusschen byden, en hadden my  
mynen Arbeid by na doen te huis houden:



dog ze was onder de pers geraakt, en moest 'er uit. Wat ze my beweegde daar onder te brengen, weeten zommigen. en dat is my genoeg. De Aanteikeningen, daar by gedaan, om dat veele dingen maar als met den vinger aangeroerd waaren, (eene uure, ofte anderhalf, waar in ze uitgesproken moesten worden, lieten my niet anders toe) wierden onder de hand grooter, als 't Werk zelfs, dat my deede geraaden vinden, den Titel en Opschriften daar uit te ontleenen. Dat ik my over de Vreeze van Jehovah, ende eenige andere stoffen een weinig uitgebreide, daar wierd my gelegenheid toe gegeven. De Hebreuwfche, Grieksche, en Latynfche plaatzen, als ze niet te lange waaren, voegden ik 'er by, om dat ik oordeelde van myne Leezers, gelyk als van my zelve. Ik hoor gaarne een Schryver in zyne eigen taale spreken, en zoo geloofde ik ook, dat myne geleerde Leezers zouden doen: om der ongeleerden wille ondertusschen schikte ik mynen Schrijf-styl zoo, dat ze maar 't Hebreuwfch, het Grieksch, 't Latijn, en zoo daar nog iets anders met Cursief gebruikt mogt zyn, zouden hebben over te slaan, om onverhinderd voort te kunnen eezen; dat nogtans maar van de aanteikenin-



ningen te verstaan is. Wat de Penning-afbeeldzels aangaat, waar op de Tydrekening en Plegtelijkheden der Eeuw-spelen, de Roomsche Keiseren, die ze vertoonden, de Goden, die daar in wierden geëdiend, het Eeuwig Roomen, het Hemelteken van Constantijn, de Blijdschap, de Hoop, de Godvrugt, de Eeuwigheid, de Verbond-staaving, de Trouwe, zyn te zien, die wierden 'er uit de ge-agtste Schryvers van diergelijke Oudheden by gedaan, om aan de wereld te voldoen, die by na als ziek aan 't Penning-euvel, thans op zulke dingen vry vernibbeld is. De afbeelding van den Hoogenpriester is uit een andere oorzaake. Het zy my geoorlofd hier ter plaatze een weinig daar van te zeggen. „Dewijle ik gelegenheid had, om „van het Bloem-werk op Tempel-en Hoogenpriesterlijke-cieragien in myne Aanteikeningen te spreken, en de plaatzen van de LXX. Overzeters en Philo, die ook van Bloemwerk, nevens de Schellekens, en granaat-appelen, onder aan den mantel des Hoogenpriesterlijken Ephods, gewag maaken, tot my dien einde in de hand vielen; en 't gevoelen van den uitmuntenden Heer Hoogschoolleeraar Braun my niet voldee, die zulks

3, oordeeld verstaan te moeten worden van  
 3, het bloeyzel, dat nog op den Krui der  
 3, Granaat-appelen gezien word, als ze nog  
 3, tot hunne rijpheid niet gekomen zyn; ende  
 3, alzoó weinig dat van Villalpandus, die  
 3, mischien daarom onder aan den Ephods  
 3, mantel een lijst of zoom met een boord-  
 3, zel van bloemen maakte; luste het my,  
 3, myne gedagten een weinig nauwkeuri-  
 3, ger daar over te laten gaan, dat my  
 3, eindelijk tot een ander begrip daar on-  
 3, trent dee komen. Ik oordeelde, dat de  
 3, woorden van de LXX. en Philo al te na-  
 3, drukkelijk waaren, om niet te moeten  
 3, denken, dat ze van eenige zoorte van  
 3, Bloemwerk, onderscheiden van de Graa-  
 3, naat-appelen, en van de gouden Schel-  
 3, lekens, moesten verstaan worden te spree-  
 3, ken. My schoot te binnen, dat God  
 3, aan Israëel bevel had gegeven, *dat ze*  
 3, *Snoerkens onder aan de zoomen van hunne*  
 3, *kleederen zonden maaken* <sup>a</sup>, dat is, een  
 3, zekere zoorte van een franje, het zy  
 3, dat ze daar aan moeste geweeven, het zy  
 3, genaaid worden: dat het Hebreeuwisch  
 3, woord צִיִּית צִיִּית *Zizith*, en byzonderlijk het  
 3, Grieksch κρᾶσπεδα, *kraspeda*, dat de LXX.  
 3, Overzetters <sup>a</sup> en Mattheus <sup>b</sup>, en 't La-  
 3, tijn-

<sup>a</sup> Num. 15: 38. &c.

<sup>b</sup> cap. 23: v. 5.



„tijnſch *Fimbria*, dat de Gemeine Latijn-  
 „ſche Overzettinge, ende andere gebrui-  
 „ken, zulks eigentlich betekenden: want  
 „dat de Snoerkens, die thans de Jooden  
 „draagen, hunnen bygeloove moeſten toe-  
 „gerekend worden. Ik vooronderſtel-  
 „de, dat den Hoogenprieſter van dat Ge-  
 „bod niet vry was, of ten minſten, by  
 „verloop van tijd, en 't aangroejen des  
 „bygeloofs, van de Jooden heeft kunnen  
 „geoordeeld worden, daar van niet vry te  
 „zyn; en deswegen een diergelijke Franje  
 „aan zynen Ephods-mantel droeg, tuſ-  
 „ſchen welke overzulks de Schellekens en  
 „Granaat-appelen tuſſchen beiden hingen.  
 „En zie daar het Bloem-werk gevonden,  
 „daar de LXX. en Philo van ſpreeken,  
 „indien 't ons ge-oorloft is, het woord,  
 „dat ze gebruiken, dus over te zetten.  
 „'t Is ἀνθινον, *anthinon*, ofte ἀνθινά, *an-*  
 „*thina*: en eigentlijker zoude het woord  
 „צִיצִית *Zizith* niet kunnen overgezet wor-  
 „den. Gelijk צִיצִית *Zizith* van צִיץ *Ziz*  
 „komt, dat is, een bloeme; zoo komt ἀν-  
 „θινός, *anthinos*, van ἀνθος, *anthos*, dat ins-  
 „gelijks een bloeme zegd. Ik weete wel,  
 „dat de LXX. 't woord צִיצִית *Zizith* by  
 „Mofes κρᾶσπεδα, *kraspeda*, overzetten:  
 „dog het kan wel zyn, dat die *Zizith*,  
 „aan



„aan de rokken of mantels van de gemei-  
 „ne Jooden maar een enkele Franje zyn  
 „geweest, daarom in die plaatze *κράσπε-*  
 „*δα*, *kraspeda* genaamd; dog datze aan  
 „den Hoogenpriesterlijken mantel, om  
 „wat meer ruimte aan de Klokskens en  
 „Granaat-appelen te geeven, als ook tot  
 „meer cieraagie en heerlijkheid, *Bokets-*  
 „ofte Kampaans-gewijze gemaakt, en  
 „daarom van Philo, ende de LXX. *ἀν-*  
 „*θίνα*, *anthina*, genaamd wierden. En  
 „ziet hier in dese Vertooch schetz, op  
 „wat wijze ik my de zelve verbeelde.

„De Knopjens, daar de Kampaantjes,  
 „de Klokjens, en de Granaat-appelen aan  
 „hangen, kunnen de opene bloemen van  
 „den Granaat-boom, ende de Kampaant-  
 „jes zelfs, boketjes van nog maar open  
 „gaande bloemen vertoonen. De plaat-  
 „zen van de LXX. en Philo schrijve ik  
 „hier by. By Moses staat: *Ende gy zult een*  
*mantel des Ephods maaken, geheel van He-*  
*melsblauw. Ende gy zult maaken aan zyne*  
*zoomen Granaat-appelen van hemels-blaauw, en*  
*purper, en Scharlaaken, aan zyne zoomen rond-*  
*om: ende Schellekens van Goud tusschen de*  
*zelve rondom. Een schelleken van Goud, en-*  
*de een Granaat-appel, een Schelleken van goud,*  
*ende een Granaat-appel, aan de zoomen des*  
*man-*

mantels rondom. wederom : Ende by maakte een mantel des Ephods, van geweeven werk, geheel van hemelsblaauw. Ende zy maakten aan de zoomen des mantels Granaat-appelen van hemels blaauw, en purper en Scharlaaken, getwernd. Ende zy maakten Schellekens van louteren goude, en stelden de Schellekens tusschen de Granaat-appelen aan de zoomen des mantels rondom tusschen de Granaat-appelen. Een Schelleken, ende een granaat-appel, een Schelleken, ende een Granaat-appel, aan de zoomen des mantels rondom. De LXX. zetten 't over op de eerste plaatze: ἡ ποιήσεις ὑποδύτην ποδιῶν ὅλον ὑακίνθινον. ἡ ποιήσεις ὑπὸ τὸ λῶμα τῆ ὑποδύτης ΚΑΤ'ΩΘΕΝ, ὨΣΕΙ ἘΞΑΝΘΟΥΣΗΣ ΡΟΪΑΣ ροΐσκας ἐξ ὑακίνθης, ἡ πορφύρας, ἡ κοκκίνας διανησμένας, ἡ βύσσας κεκλωσμένης, ὑπὸ τῆ λῶματ<sup>⊕</sup> τῆ ὑποδύτης κύκλω· τὸ αὐτὸ εἶδος ροΐσκας χρυσοῦς, ἡ κώδωνας ἀναμέσον τέτων περικύκλω. Παρὰ ροΐσκον χρυσοῦν κώδωνα ΚΑΙ ἌΝΘΙΝΟΝ ἐπὶ τῆ λῶματ<sup>⊕</sup> τῆ ὑποδύτης κύκλω. Ende gy zult een mantel tot de voeten toe maaken, geheel van hemelsblaauw. Ende gy zult aan den zoom des mantels van onderen maaken, ALS eens BLOEJENDEN GRANAAT-APPELBOOMS Granaat-appelen (zoo worden de woorden van alle de Schrijvers, zoo veele als ik 'er gezien heb,

over-



overgezet. Ik onderschei ze in 't Grieksch op deeze wijze, ἢ ποιήσεις ὑπὸ τὸ λῶμα τῆ ὑποδύτης, ΚΑΤΩΘΕΝ ὩΣΕΙ ΉΞΑΝΘΟΥΣΗΣ ΡΟΑΣ, ῥοίσκις, en zet ze over, Ende gy zult aan den zoom des mantels, VAN ONDEREN ALS een BLOEIENDEN GRANAAT-APPEL-BOOM, maaken Granaat-appelen) van hemelsblaauw, en purper, en gesponnen scharlaaken, en sijn getwernd linnen, aan den zoom des mantels rondom. Ende van de zelve gedaante gouden Granaat-appelen, en Schellekens (Ik leeze wederom, τὸ δὲ αὐτὸ εἶδ' ὅ ῥοίσκις, ἢ χρυσοῦς κώδωνας Ende naa die forme van Granaat-appelen, ook gouden Schellekens) tusschen de zelve rondom. Neffens een Granaat-appel een gouden Schelleken, ENDE EEN BLOEMWERK, aan den zoom des mantels rondom. Op de tweede plaatze zetten ze 't over: Καὶ ἐποίησαν τὸν ὑποδύτην ἐπὶ τὴν ἐπώμιδα, ἔργον ὑφαντὸν, ὄλον ὑακίνθινον. ἢ ἐποίησαν ἐπὶ τῆ λῶματ' ὅ τῆ ὑποδύτης ΚΑΤΩΘΕΝ ὩΣ ΉΞΑΝΘΟΥΣΗΣ ΡΟΑΣ ῥοίσκις, ἐξ ὑακίνθης, ἢ πορφύρας, ἢ κοκκίνης νενησμένης, ἢ βύσσης κεκλωσμένης. ἢ ἐποίησαν κώδωνας χρυσοῦς, ἢ ἐπέθηκαν τὰς κώδωνας ἐπὶ τὸ λῶμα τῆ ὑποδύτης κύκλῳ ἀνα μέσον τῶν ῥοίσκων. κώδων χρυσοῦς ἢ ῥοίσκ' ἐπὶ τῆ λῶματ' ὅ τῆ ὑποδύτης κύκλῳ. Ende zy maakten den mantel onder



der den Ephod, van geweeven werk, geheel van hemelsblauw. ende zy maakten aan den zoom des mantels, VAN ONDEREN ALS EEN BLOEIENDEN GRANAAT-APPELBOOM, Granaat-appelen van hemelsblauw, en purper, en gesponnen scharlaaken, en fijn getwernd linnen. ende maakten gouden Schellekens, en stelden de Schellekens aan den zoom des mantels rondom tusschen de granaat-appelen. een gouden Schelleken, ende een granaat appel, aan den zoom des mantels rondom. De Woorden van Philo zyn, daar hy, in zyn derde boek van Moses Leven, van den Hoogenpriesterlijken mantel des Ephods spreekt, Ἐξ αὐτῆς δὲ κατὰ τὰ σφυρὰ ῥόσκοι, καὶ ἄνωγινα, καὶ κώδωνες εἰσὶ. τὰ μὲν ἄνωγινα σύμβολον τῆς γῆς. ἄνωγι γὰρ καὶ βλαστάνει πάντα ἔκ τῆς γῆς. οἱ δὲ ῥόσκοι, ὕδατος, παρὰ τὴν ῥύσιν λεχθέντες ἐνυβρίως. οἱ δὲ κώδωνες, τῆς ἀρμονίας καὶ συμφωνίας τέτων. Ende daar onder aan zyn om de enkelen Granaat-appelen, EN BLOEMWERK, en Schellekens. HET BLOEMWERK IS EEN ZINNEBEELD VAN DE AARDE: WANT ALLES BLOEID EN KOMT VOORT UIT DE ZELVE. De Granaat-appelen, van het water, ter oorzaak der vloei-

vloeizaamheid dus zeer gevoechelyk genaamd. ende de Schellekens, van de overeenstemminge, en gelijkkluidenheid van beide. Vergelyk dat zeggen van Philo en de LXX. met mijn verbeelding, boven van het Ondercieraad des Hoogenpriesterlijken Ephods mantel gemaakt, en gy zult zien, dat het eene het ander naauwkeurig genoeg ontvouwd:

„en zoo dunkt my blykelyk te zyn, wat „de LXX. daar mee willen zeggen, dat „den mantel des Ephods (of om hunne woorden wat eigentlijker uit te drukken, den langen-onderrok-tot-de-voeten-toe onder 't Schouderkleed) „AAN DE ZOOMEN „VAN ONDEREN was ALS EEN „BLOEJENDEN GRANAAT-AP- „PELBOOM; en Philo met hun, dat „den zelve, *nevens de Granaat-appelen en „Schellekens, ook BLOEMWERK* had. „Indien U. E. wiens oordeel zoo door- „kookt is in Oudheden, my geliefd de „eere te geeven, om uwe gedagten dien „aangaande my te laten toekomen, zult „my zeer verpligten. Zoo schreef ik onlangs aan een Liefhebber deser dingen: en 't geliefde zyn E. naa een weinig tijds my dus te antwoorden. „Uwe „bedenking aangaande 't Ondercieraad „van den Priesterlijke mantel des Ephods,



„phods, nopens de *Tjfish*, *Gedilim*, of  
 „Snoerkens, tusschen de goudene Schel-  
 „lekens, en de Granaat-appelen, of ge-  
 „likenissen van Granaat-appelen (om de  
 „LXX. Overzeters en Philo, als met  
 „een nader verklaringe, op te helderen)  
 „komt my niet zoo onvoegzaam voor, of  
 „zy mag neffens die van anderen op de rye  
 „staan: ongemoeid nogtans verscheide te-  
 „genbedenkingen schynen in den weg te  
 „staan, die uwe Voorstel mynes agtens niet  
 „zoo gladden doorgang maaken, en van  
 „nader onderzoek te agten zyn. I. Nadien  
 „beide de Granaat-appelen, en de Schelle-  
 „kens zoo bestipt en duidelijk worden be-  
 „last by wisselbeurten aan den zoom des  
 „mantels te zetten; schijnt het vreemd,  
 „dat niet een titel van de *Zizith* gerept  
 „word, daar zy nogtans volgens uwe ver-  
 „toogschets in behoorlijke ordening had-  
 „den moeten tusschen de *quasjens* of hairi-  
 „ge lokjens der *Zizith* ingehangen worden;  
 „ende het voorschrift der H. Kleeding al  
 „te naauwkeurig voorkomt, om deeze  
 „tusschen voering over te slaan. II. Daar  
 „en boven schijnd my hier uit eenigzins  
 „onzeker, of de Hoogepriesterlijke klee-  
 „ding de *Zizith* gehad heeft; nadien het  
 „gebod der Snoeren van een laater instel-  
 „ling



„ling schijnd, ende eerst gegeven is, na  
 „dat de Priesterlijke kleeding reeds ge-  
 „maakt, en den Tabernakel al ingeweid  
 „was. Vergelijk Deut. 22: 12. met Num.  
 „15. tegens Exod. 28. III. De Zizith,  
 „of Snoeren, worden de Jooden belaft  
 „aan de *vier boeken* haarer kleederen te  
 „maaken, en de rede waar toe word 'er  
 „bygevoegd: zulks dat ze dan niet rond-  
 „om, dat is, deurgaans, als hier, aan  
 „den mantel des Ephods schijnen geweest  
 „te zyn. en de Joodsche meesteren hebben  
 „daar ontrent verscheidene aanmerkingen,  
 „die niet onfraci zyn, inzonderheid Maimo-  
 „nides in *zyn Tractaat Zizith*. IV. Het schijnd  
 „uit veele oude borst- en statu-beelden  
 „der Grieken en Romeinen, dat het draa-  
 „gen van Franjen by de aanzienlijke lui-  
 „den van groot gebruik was; die uit ge-  
 „twernde rafeling, als hairlokjes van de  
 „zoomen afhingen, en mischien een over-  
 „blijfel zyn te agten van de aller oudste  
 „kleedingen, die uit wollige of hairige vel-  
 „len waaren gemaakt: by de later Adel-  
 „dom nog schemeragtig in gebruik  
 „gebleeven aan die Vorstelijke man-  
 „tels met bonte lijsten, ende afhangende  
 „staerten, enz. 't gene alles waarmaakt,  
 „dat het gebod der Snoeren, als iets by-  
 „zon-

„zonders, aan de Jooden gegeven is, en  
 „niet de zoomen daar mede van rondom  
 „zyn bezet geweest: gelijk zy dan ook  
 „met op de vier boeken te staan met de ge-  
 „meene dragt der *Campanen*, of Franjen,  
 „geen gemeenschap hadden, en zonder  
 „getal of regel van lengte en breedte ge-  
 „maakt schynen; zoo dat de Farizeen.  
 „om godsdienstig te schynen, over haare  
 „*Craspeda*, die ze lang maakten, bestraft  
 „worden Matth. 23: 5. V. Boven dit  
 „alles dunkt my, dat, nadien de goude  
 „Schellekens aan de mantel boord ston-  
 „den, om geluid te geeven, zoo dat ze  
 „helder klinken, en gehoord worden moe-  
 „ften, daar zwaarigheid schynd te zyn, dat  
 „deeze Schellekens te wederzijds tusschen  
 „dusken afhangende Franje (als U. E. af-  
 „beeld) zeer belemmerd zouden zyn ge-  
 „weest in haaren klank te geeven, gelijk  
 „alle klinkend metaal moet onbelemmerd  
 „hangen, of een dof en vals geluid slaat.  
 „Dit dan voor het tegenwoordige enz.  
 Dus verre dien Heer, aan wien ik ant-  
 woordde: „ Uwe toestemminge in zoo  
 „verre te mogen hebben, dat myne Be-  
 „denkinge aangaande het ondercieraad van  
 „den Priesterlijken mantel des Ephods,  
 „nopens de *Zizith*, *Gedilim*, of Snoerkens  
 \* \* 2 tusschen



„tuffchen de goudene Schellekens, ende  
 „de Granaat-appelen, of gelykeniffen van  
 „Granaat-appelen, U.E. niet zoo onvoeg-  
 „zaam voorkomt, of dat ze neffens die  
 „van Anderen op den rye mag ftaan, was  
 „my zeer aangenaam; dog nog veel aan-  
 „genaamer, uwe Tegenbedenkingen,  
 „daar zoo veel geleerdheid in uitkijkt, te  
 „mogen zien. Ik wil gaerne bekennen,  
 „dat mijne Bedenking dien aangaande zoo  
 „vaft op haare kooten niet ftaat, of daar  
 „kan wel wat tegen gezegd worden,  
 „voornementlijk, als zy vald onder oogen,  
 „die zoo naauwkeurig zyn in 't nafpeuren  
 „van Oudheid, als de uwen. Ze wierd  
 „ook van my zonder veele overdenkinge,  
 „ende als voor de hand genomen, gelyk  
 „mynen voorgaanden brief gefchreeven  
 „wierd; niet zoo zeer, om Itrax toejui-  
 „ching te krijgen, als wel, ommenfchen  
 „van meer beleezenheid en oordeel, als  
 „ik ben, gelegenheid tot verder onder-  
 „zoek te geeven, indien zy 't zoo veel  
 „waard mogten agten, gelijk U.E. de goed-  
 „heid hebt gehad, om te doen. Strax in den  
 „aanvang behaagt het u de *Zizith* en *Ge-  
 „dilim* met elkanderen te vermengen: ende  
 „ik weete wel, dat U.E. daar in Maimons  
 „Zoon, ende andere Joodfche Meesters  
 voor



„ voor u hebt, die 't zoo verstaan. Ik heb  
 „ 't my zelve nogtans noit wel kunnen  
 „ laten wys maaken: ende ik ben 't niet  
 „ alleen. Woorden en zaaken, zyn te  
 „ zeer onderscheiden, dunkt my, om eene  
 „ en dezelve wet uit te kunnen maaken.  
 „ naast komeuze, myns eragtens, aan de  
 „ waarheid, die van begrip zyn, dat den  
 „ Wetgever met de Gedilim de Kuisheid  
 „ in het ooge heeft. כסות, *Cesûth*, is ei-  
 „ gentlijk geen opperkleed, maar een kleed,  
 „ daar men zig meê dekt, zelfs, over 't  
 „ naakte lyf. Ziet Exodus 22. v. 26, 27.  
 „ Den Wetgever beveeld, dat ze aan de  
 „ vier Slippen daar van (dat zyn eigentlich  
 „ כנפות *Cenâphôth*) bandekens zullen maa-  
 „ ken (zoo word גדילים *Gedilim* i Kon.  
 „ 7: 17. overgezet, daar 't maar alleen,  
 „ behalven in deeze plaatze, te vinden is)  
 „ Tot wat einde? de wet zegt het niet,  
 „ mischien om dat het gebruik daar van in  
 „ dien tijd genoeg bekend was: geloofe-  
 „ lijk, om de Slippen daar mee aan een te  
 „ hegten, op dat door het opwaejen daar  
 „ van niets zoude ontdekt worden, dat van  
 „ eerbaare oogen niet als met schaamte  
 „ konde worden gezien. De LXX. zet-  
 „ ten 't στρεπτά, *Strepta*, over in 't boek  
 „ Deuteronomium, dat met de κρόσπεδα,

„ *Kraspeda*, weinig gemeenschaps heeft, daar  
 „ zy 't ook van onderscheiden. Indien dit  
 „ toegeftaan word (en waarom volgen wy de  
 „ Joodsche Meesters al te veel op?) zoo ziet  
 „ U. E. ligtelijk, dat uwe derde, en byna  
 „ geheele vierde Tegenbedenkinge, vervalt,  
 „ waar van de Somme is, dat de *Zizith* de  
 „ Jooden belaft worden aan de vier Hoeken  
 „ van hunne kleederen te maaken; zoo dat  
 „ ze deswegen niet rondom aan den mantel  
 „ des Ephods schynen geweest te zyn. In  
 „ de eerste Tegenbedenkinge dunkt het  
 „ U. E. vreemd, nadien beide, de Granaat-  
 „ appelen, ende de Schellekens, zoo be-  
 „ sftipt en duidelyk belaft worden by wif-  
 „ selbeurten aan den zoom des mantels ge-  
 „ zet te worden, dat 'er niet een titel van  
 „ de *Zizith* gerept word. Dog die Tegen-  
 „ bedenking neemt U. E. zelfs weg, wan-  
 „ neer U. E. wel aanmerkt, dat het gebod  
 „ der *Zizith* van een laater instellinge, als  
 „ dat der Priesterlijke Kleedinge, schijnd.  
 „ Ik stelle vast, dat het niet alleen zoo  
 „ schijnd, maar is; en de vergelykin-  
 „ ge van 't vyftiende Hoofdstuk van Nu-  
 „ meri met het agtentwintigste en negen en-  
 „ dertigste van Exodus overtuigen my daar  
 „ van. Wat wonder, dat 'er over zulks in  
 „ 't bestel der H. Kleederen geen gewag  
 „ van



„ van is? Dog volgd daar uit, dat het eenig-  
„ zins schijnt onzeker te zijn, of de Hoo-  
„ gepriesterlijke kleedinge wel de *Zizith*  
„ gehad heeft? Ik bekend, het zoude  
„ eenigzins volgen, indien na de instellin-  
„ ge van de *Zizith* wederom gewag van de  
„ Heilige Kleederen wierd gemaakt, en  
„ van de overhandsche ordening der Schel-  
„ lekens en Granaatappelen aan den zoom  
„ daar van, zonder eenig gewag van de  
„ *Zizith*. Dog dat geschied niet, en daar-  
„ om, het gevolg schijnt niet deur te gaan.  
„ Ik zeg'er by, dat de Gedenkcedelen, ten  
„ minsten die aan 't voorhoofd, meugen we  
„ de Joodsche Meesters gelooven, van den  
„ Hoogenpriester gedraagen wierden, hoe-  
„ wel'er niet een zier van is onder de Hoo-  
„ gepriesterlyke kleederen, en de wet daar  
„ van zeer twijffelig: waarom ook de *Zizith*  
„ niet? De heiligheid van de eene staat by  
„ hun soo hoog te boek, als van de ande-  
„ re. Uwe vierde aanmerkinge is zeer  
„ nauwkeurig, aangaande de Franje aande  
„ alouwde kleedinge der aanzienlijke lui-  
„ den: dog dat daarom het gebod van iets  
„ diergelijks aan de Jooden niet zoude kun-  
„ nen gegeven zijn, dunkt my nog niet,  
„ dat volgd. Offeranden zijn van oudws  
„ al gebruikelijk geweest, en by naa de



„ zelve Priesterlijke kleederen by de Egypt-  
 „ tenaars, immers gelijk den geleerden  
 „ Spencerus ende andere gelooven; en  
 „ U. E. weet, waarom die Heeren mei-  
 „ nen, dat'er dien aangaande insgelijks be-  
 „ velen aan Israël gegeven sijn: Dog ik  
 „ behelpe my daar niet mee, om dat zulks  
 „ aan geleerde Mannen niet zonder rede  
 „ vry wat aanstoofs geeft. Indien we den  
 „ samenhang tusschen het gebod en zyne  
 „ rede regt wisten, zoude ons die zwaarig-  
 „ heid weg-genomen kunnen worden. Daar  
 „ zijn'er, die de kragt des gebods in den  
 „ Hemelsblauwen draad zoeken. Indien dat  
 „ zoo is, zoude uwe Tegenbedenking nog  
 „ meer vervallen. En waarom zoude iemand  
 „ niet meugendenken, indien het waar was,  
 „ dat zommige Jooden willen, dat de Priester-  
 „ lijke Kleederen der Aartsvaderen van Of-  
 „ fer-Beeftesvellen waaren gemaakt, en de  
 „ franje van die dragt het overblyfzel was,  
 „ dat het God behaagde Israël in de *Zizith*  
 „ daar van een gedenkenisse te doen draa-  
 „ gen, en hun daar in af te beelden, datze  
 „ nog eens een Koninglyk Priesterdom zou-  
 „ den worden, als beide dat in den hemel is,  
 „ en dat op de aarde is, wederom tot een  
 „ zoude vergaderd zyn, een voor-regt hun  
 „ beloofd aan Sinaj; dog daar ze door hunne  
 „ zon-

zonden van uitgevallen waaren. „Ik kome  
 „tot uwe laatste Tegenbedenking. Het  
 „geluid der Schellekens (want dat was het  
 „gebruik daar van) schijnt door de tuffchen-  
 „hangende franje belemmerd te hebben  
 „moeten worden. Dog ik beroepe my op  
 „de Schellekens aan onze aalmoes-beurfen  
 „in de Kerken, die geheel in een athan-  
 „gende franje, of qualt, of Campaan (want  
 „wat naam sal ik het geeven?) bedommeld  
 „hangen: nogtans is het gansche einde  
 „daar van, de gemeente door hun geluid  
 „te waarschouwen, zig tot het geeven  
 „der aalmoesten gereed te maaken. en wat  
 „scheelt'er aan de schelheid van hunne  
 „klank? En zie daar, wat ik onder veele  
 „verhinderingen met'er haast, ende als  
 „over hoop, op het papier hebbe gewur-  
 „pen, om mijne Giffinge een weinig te  
 „beschermen. Behaagd het iemand, te zeg-  
 „gen, dat de *Zizib* zoo zeer niet uit kragt  
 „des Goddelijken gebods aan den Man-  
 „tel des Ephods moesten sijn, dat my nog-  
 „tans zeer waarschijnlijk voorkomt; als  
 „wel door verloop van tyd, en Joodsch by-  
 „geloove, daaraan gekomen zyn, of liever,  
 „volgens het gevoelen van de LXX. en  
 „Philo, daar aan zyn geweest, ik sal hem  
 „daar over in geen geding trekken. Dat  
 „\* \* \* s moet



„moet ik alleenelyk nog eens zeggen, dat  
 „hunne ἀντινα, *anthina*, ze zijn geweest,  
 „wat ze willen, niet kunnen geloofd wor-  
 „den, de bloeffemen te zyn, die aan de  
 „half rype Granaatappelen nog gezien  
 „worden. Ze spreekē'er al te onderschei-  
 „den van, om sulks te kunnen denken.  
 „Datze op den zoom des mantels zouden  
 „zyn te zien geweest by wyze van gebor-  
 „duurd werk, kan ik my alzoö weinig ver-  
 „beelden. Ze zeggen te duidelyk, dat  
 „ze neffens de Schellekens en Granaatap-  
 „pelen, rondom aan den zoom des Man-  
 „tels, als in eenen rang, afhingen. Ver-  
 „gelyk hunne woorden, boven van ons  
 „aangeteikend. Enik weete niet, of Jo-  
 „sephus ons niet iets diergelyks en zegd.  
 Ziet hier de zynen uit het derde boek  
 zyner Joodsche Oudheden: Κατὰ πέζαν  
 δ' αὐτῶ προσεβραμένοι δύσανοι ῥῶν τρόπον ἐν  
 βαφῆς μεμιμημένοι ἀπήρτην τε ἢ κῶδωνες  
 χρύσειοι κατὰ πολλὴν ἐπιτήδευσιν τ' εὐπρε-  
 πείας, ὡς τε μέσον ἀπολαμβάνεσθαι δυοῖν  
 κωδῶνοι ῥοίσκον, ἢ ῥῶν κωδῶνιον. *Gelenius*  
*vertit: Ceterum ima vestis ornabatur limbo,*  
*effigie malorum punicorum distincto, à quo tin-*  
*tinnabula aurea sic dependebant, ut medium*  
*esset quodque malum punicum inter duo tintin-*  
*nabula situm, & tintinnabulum inter duo ma-*  
la



*la punica.* Ik zette het over : Aan den ondersten zoom, ofte, langs de enkelen, waaren franjen, of quasjes, daar aan gezet, Granaatsche wyze, van verscheidene Koleuren : ende daar aan waaren op het allercierlykste goudene Schellekens gehangen : zoo dat'er een Granaatappel was geplaatst in het midden tusschen twee schellekens, ende een Schelleken [in het midden tusschen de] Granaaten. De antwoord hier wederom op bekomen, was deeze : „Ik zal my niet inlaaten te „gedenken, hoe veele meenen, dat de „Hoogepriesters de *Tephillin* niet gedraagen hebben; en de Jooden ook in de Wet „geen volslagen gebod hebben, omme „die te maaken, als wel van de *Zizith* : „maar datze een eigen bygeloovige uitvinding zyn van de latere Jooden, die „Godsdientig wilden schynen, en, zoo „als U. E. overbodig bekend is, by de „Secte der Fariseen wel meest in gebruik: „gelyk zoo ook eenige twyffelen, of alle „Jooden in't gemeen wel duske bidde tui- „gen ter hand namen. Verder zette ik „gaarne hier by, dat uwe Eerwaard. my „in uw laatste zendgeschrift verscheidene „zaaken heeft indagtig gemaakt, die een „veel ruimer beantwoordinge waardig zyn, „en wenschte. . . . Dog ik vinde op „het

„ het minnelyk affcheid van uwen rykvoe-  
„ rigen brief veele dingen te gelyk afge-  
„ daan; te weten hier door, dat U. E. de  
„ Zizith, of't Bloemvercierzel tuffchen de  
„ goude Schellekens, en Granaatappelen  
„ daar heenen gelieft te wenden, dat ze niet  
„ zoo zeer uit het voorschrift der H. Klee-  
„ deren gemaakt, als een uitvinding van't  
„ Joodsch bygeloof te agten zyn; en dat  
„ zoo de meening van de LXX. Overzet-  
„ ters, en Philo den Jood kunnen voldaan  
„ worden: waar in giffe, dat U. E. geen  
„ harde tegenstanders zult vinden, maar  
„ veel eer uwe gedagten daar ontrent als  
„ een fraaje bedenking by de Geleerden de  
„ monstering passeeren zullen. Onder-en  
„ tuffchen zal ik hier alleen met een woord  
„ zeggen, dat uwe waarneeming ontrent  
„ de Schellekens aan de Aalmoesieniers-  
„ zakjens, myne tegenbedenking, zoo ver-  
„ re die gaat, niet geheel uitwift; nadien  
„ de meeste zakjes ouwlinx Schellen zonder  
„ quasjes hadden, en de meesten nog al  
„ zoo bloot hangen; en de quasjes by ceni-  
„ gen zyn uitgevonden, om het al te groo-  
„ te geschal onder't prediken te bedom-  
„ melen, dat is, te maatigen: gelyk dan  
„ ook van ouds het gebruik der klankgee-  
„ vende klokjes vereichte, dat ze aan haar  
„ bo-



„boven-oor, en wel in haar middelpunt,  
 „vry en onbelemmerd hangen, en nergens  
 „steunzel of aanraaking hebben: waar van  
 „by Magius in zyn Boekje deTintinnabulis,  
 „ende in de aanteikeningen van Swertius  
 „verscheidene waarneemingen zyn, zoo  
 „my 't geheugen niet bedriegt: zoo dat  
 „ook zelfs wiskundige regulen uitgevon-  
 „den zyn, om de Schellen ten aanzien  
 „haarder maatredig bestel zoo des omloops  
 „als der hoogte te bezorgen. Bovendien  
 „aanmerk ik een groot onderscheid tuf-  
 „schen de Schellen uit koper of hard me-  
 „taal gegoten, en de goude aan des Hoo-  
 „gепriesters Rok: waar ontrent my niet  
 „een Goudwerker uit eigen ervaarenis  
 „heeft durven verzeekeren, of 'er uit syn  
 „goud (dat zeer zagt is) zoodaanige klank-  
 „geevende klokjes kunnen gegooten, of  
 „met den hamer geslagen worden, dat ze  
 „een heldere klank geeven; veel min dan  
 „nog bedommeld tusschen afhangende  
 „snoeren, banden, franien, of quasjes van  
 „gevlochten bloemwerk, en dan nog aan-  
 „geleund tegens een ander kleed, ruime  
 „ploojen, enz. Dog daar is raad toe, om  
 „alle deeze Bloemvercierzelen zoodaanig  
 „te schikken, dat alle duske bedenkingen  
 „meest in 't riet loopen: wil derhalven af-  
 „, laten



„laaten U. E. dentyd te ontftuzelen. ... Die fchikking, Leezer, is in 't grooter Beftek van de Ondercieragie des Hoogenprieftlyken Ephodsmantels, 't welk onder aan in de printverbeelding gezien word, opgevolgd; waarin de Granaat-appelen en goudene Schellekens zoo lugtig tuffchen de franje van bloemwerk in gehangen zyn, dat het geluid der zelve daar door niet bedommeld heeft kunnen worden, dat ook door hun aanleunen tegens de ruime ploojen van den ge-oogden rok niet is te vreezen geweest, indien den Ephodsmantel tot op de voeten gehangen, en de afhangerende Franje met haare Schellekens en Granaat-appelen om de enkelen geflingerd heeft, gelyk de LXX, Jofephus, en Philo niet duifter zeggen, dat zeker tot het fchelle geluid der Schellekens, daar de bekommering over is, niet weinig heeft kunnen toebrengen. Dog dat hebbenwe in onze Afbeelding van den Hoogeprieft niet opgevolgd, om de bedenkingen, die daar tegen zyn, ende om niet te veel van de gewoone verbeeldingen daar van af te wyken. Het bloemcieraad op den Ephod des Hoogepriefters, op den Riem daar van, op den Gordel, op de Goude Plaatte voor zyn voorhoofd, daar de Tephillin boven  
gezien

gezien word , hebbe ik zoo levendig af laten beelden, als bestek en kunst konden lyden. Agter 's Hoogenpriesters rug ziet gy het opgeschoven Voorhang-tapyt des Tempels, met bloemen allerkunstelykst doorwrogt, volgens Moses voorschrift, waar door een gedeelte van den binnenwand van 't Heilige der Heiligen, met zyne graveeringen van Cherubim en Palmboomen, ende opene bloemen, als in 't verschiet, ontdekt word: alles gerigt, om daar door aan onze Aanteikeninge des te meer ligt te geven, en daar uit van het overige bloemwerk op gordynen, dexels, deuren van Tabernakel en Tempel te kunnen oordeelen. Nu nog met een woord twee drie van Myne REDENVOERINGE OVER 'T HEILIGE VRYHEID-JAAR VAN 'T DIENSTBAAR ISRAEL, ten BESLUIT DER VOORGAANDE EEWWE gedaan, ende agter myn EEWW-KERK-REDEN gevoegd. De Heeren Kerken-Leeraaren J. Smith, J. d'Outrein, J. Cuperus, op dat ik van geen Anderen spreek, Mannen van doorkneedde geleerdheid, welker naamen onder de Gemeentens in zegeningen zyn, zouden door hunne schriften, over die stoffe uitgegeven, my het myne hebben kunnen doen te rug houden, indien niet in myne Reden-



denvoeringe over de Nieuwe Eeuwe, ende in myne Aanteikeningen, daar van was gerept geweest : Dog ben ik daar door beweegd geworden z'uit te geeven, gelyk ik ze uitgesproken hebbe, ofte immers gelykze my te dier tyd uit de pen gevloeid is; en myne Aanteikeningen, daar ze uit opgemaakt wierd, die al taamelyk, naa vereifch van zaaken, uitgedeigd waaren, en veele dingen zouden betoond hebben, die nu maar met een woord of twee daar in zyn aangemerkt, daar van af te laten. Mynen Leezer, die meer bescheid van dat Groote Jaar, en zyne Beduidenisse zoekt, als hy in myne Redenvoeringe vind, zie de werken van die Heeren daar over in 't ligt gebragt; als ook het Kortbondig Ver- toog van Christus Afkomst uit David, door den zeer Geleerden Heer T. H. van den Honert, na. Indien ik hier of daar van hun vershille, niemand betwifte my myne vryheid, die niemand gewoon ben de zyne te betwiften. God Heilige ons alle in zyne waarheid, die ons meer en meer Vry maake!

OP DE

Aangevange achtiede Nieuwe Eeuwe  
na Kristus geboorte,

GEOPEND

DOOR DEN HEER

FLORENTIUS DE BRUIN,

Jesus Dienaar in de Kerke van Gorinchem,

Uit den CIII. Psalm. vers. 15, 16, 17, 18.

Dona renascentis nova lux desiderat ævi.

**H**ET achtiede Eeuwgerij was niet zoo  
haast geboren,  
Of aanstonds lieten zich Gods Bybel-  
tolken horen,

Met d'ingang van dees Eeuw, en tevens 't  
jaargeij

inweyen Godt ter eer, met hemel lekkerny.

Dat dee in d' Arkels stad, vermaard door  
krijs orkaanen!

Dien d'afgunst swemmen deê in bloed, gemengd  
met traanen!

De Godtgeleerde BRUIN, de Kristen De-  
mostheen,

Die harten breekt als staal, en doof als mar-  
mersteen.

Weidde ondtijds Romen in haar Eeuwen met  
Eeuwspelen,

\*\*\*

Ge-



Gefchikt om't Godendom met lofgesang te streelen,  
Deunde eertijds Tyter op ten prijs van Gods  
August,

Te dier tyd op zijn sluit, op vleiery belust.

DE BRUIN van eedler geest, en licht bestraalt  
van boven,

Ving aan toen d'eenwring was geslooten, Gods  
te loven,

En toonde uit't Harpgezang van Sions Har-  
penaar,

Wat aan elk leeren moet 't gewenschte nieu-  
we jaar :

Hoe dat (zoo David zegt) des menschen teder  
leven

Groeit als het gras 't welk voor den Sikkel eens  
moet sneven ;

En hoe het weér vergaat als gras op veld en  
kamp,

En als een bloem verdort door ryp, door  
mist en damp.

By dees gelegenheid dat d'oude Eeuw was  
verlopen,

Gaat Romens muntkas hier, en 't Roomsche  
Schouburg open.

Om d'Eeuwgetyden in haar grond regt te  
verstaan,

En uit de munt te zien wat Cesar heeft gedaan.

D'aeloude Parelstad, die eertijds veeler oogen,  
Zoo door haar mogentheid als munt hield opge-  
togen,

Daar

Daar d'Ontheidslievende t'hans met zijn  
geest opspeelt,

Werd in dit Boek als in een klein begrip  
verbeelt.

Historikennis kan zich naeuelyks hier verzaeden:  
Het Jubeljaar krijgt hier zijn beurt mede in  
dees blaeden,

Ook t'ewig Jubeljaar dat nimmermeer ver-  
(oudt,

En met geen hallef eeuw, of eeuwen ooit op-  
houdt.

Ga voort mijn Ampigenoot, ga voort zoo te  
verklaren

D'eeuwtyden oud en nieuw, tot dat uw' ziel  
gevaaren

Ver boven't hoge dak van't blauwgestarnt la-  
zuur,

Zal zijn daar men niet kent, noch eeuw, noch  
perk, noch uur.

Preek zoo het Jubeljaar, verkondig der He-  
breeuwen

Messias, en verhef het heil der Kristensche  
eeuwen,

Waar by dat Amrans zoon is met zijn eeuw  
in glans,

Als middagstraelen by een' donkerer starretrans.  
Wat meld uw' wyze pen niet al verscheide  
Eeuwen,

Des levens en des doods, der Grieken en He-  
breeuwen,

\*\*\* 2

En



En d' Eeuw der eeuwen, die met d' eeuwige-  
heid is een!

Die zoo van d' Eeuwen schrift, leeft door  
al d' eeuwen heen.

Dus zal het Gorkum aan geen Leeraar ooit  
ontbreken,

Zoo lang DE BRUIN met haar zal in zijn  
Boeken spreken,

En in het Schrifjuweel, dat nu noch word  
verwacht,

Hofeas in zijn kracht, oordeelrijk uitgebracht.  
Hebt gy, ô leezet! door het leezen deezer Een-  
wen,

Hoe die geviert zijn by de Romers en Hebreen-  
wen,

In dit nieuw Eeuwgety bereikt nu' Leer-  
aars wit,

Zoo zeg rond uit, geen eeuw zag nutter  
boek als dit.

JOANNES UBELMAN.

OP DE  
NIEUW GEOPENDE EEUW.

En het slot of  
JUBEL-JAAR DER VOORLEDENE

*Geleerdelyk uitgewrogt*


DOOR

den seer Geleerden Heer

FLORENTIUS DE BRUIN,

By 't verklaren van den CIII. Pf. v. f. 15, 16, 17, 18.

En Levit xxv; v. f. 12.

 As flegts maar Afgods-dienst, volsla-  
ge goddeloosheid,  
Daar Romens Heraut uit de naam  
van d' oppermagt,  
In 't Eeuw-begin het volk toe wek-  
te : wyl die nagt

Van lout're duyvels-dienst, en dwingeloofse boos-  
heid

Haar schendig deed haar selfs verliefen in dat  
geen

Waar tegen 't Christendom moet waaken in  
gebeên.

Dat selve vloek-vergift maar met bedekter loos-  
heid

Schenkt Romens jubeljaar zijn Antichrifts ge-  
slagt :

Wyl 't heilloos Heiligdom het ziels-verlies  
belagt



Van 't volk, tot schooring van sijns Rijks foo  
wank'le broosheid :  
Verstoutend (onder schijn van aflat voor 't ge-  
meen)  
! Sig, om het Kruisbloed van den Heiland te  
vertreên.

DE BRUINS doorkneede brein van diepe Let-  
ter-wijsheid  
Toond hier sijn landsaat, al wat Romen ou-  
w'lings gaff  
Op 't Eeuw-gewoel. Hy delst veel oudheid  
uit het graff :  
Om dus het heilig volk dat God sijn Heer steeds  
prijs seid  
! Voor 't nieuwe heil verbond, te stijlen in de  
leer  
Van 't eenig Aflaats-bloed van Jesus haaren  
Heer.

Al wat ooit Romen schreeft, oft Grieken, oft  
Hebrecuwen,  
Van Eeuw, oft Jubeljaar, is hier in een ge-  
vleit.  
Het merg van menig boek de leersugt toege-  
weit  
Op 't netst ontdonkerd : en doet elk gulhertig  
schreeuwen :  
Verslent de Mens als 't gras, een bloem, oft  
wat het g'welft  
! Des Hemels broosers dekt? DE BRUIN ver-  
duurd sig selft.

*Collega Collega,*

MARINUS VAN HOEKE.

A A N D E N

Seer Eerwaarden, Hoog-geleerden

H E E R

FLORENTIUS DE BRUYN

Getrouw Kerkenleeraar binnen Gorinchem

*Wanneer sijn Eerw. desfelvs wisse ende net  
geschakelde gedaghte over de Eeuw-spelen  
der Romeynen ende andere mengel-  
stoffen in het licht gav.*

**D**Es droevheyds scherpe schicht, door  
't ongeval geslepen,  
Verstompt op wapentuig, ver-  
liest sijn kragt en sinee.

't Gevoelig hert, door 't Eeuwig lots be-  
stier benepen,

Soekt lightenis en troost op een gewen-  
ste ree.

Dit voeld mijn duffe geest, gepijnseeld door  
den alssem

Van Vaders tught, beproevd, geschokt,  
nu lang geschut.

Geen ruymmer lught voor 't bange hert,  
geen soeter balssem,

Dan letter spijs, dan voght, uyt 's wijs-  
heyds bron geput.

Dit Schaft dit blad-banket, gepropt met  
keus van faken,

\*\*\* 4

't Ver-



't Verftroyde Trojens zaad geplant in  
Latium

Siet hier tot negenmaal het pragtig Ro-  
men kraken,

In 't Eew gefpel, ten roem van 't wufte  
Heydendom.

On-chriftend Chriftendom, Bastard Telg  
van uw Moeder,

Gy teld ook tienmaal tien, en vierd een  
Jubel feeft :

ô Trouweloſe vrouw ! verlactſter van uw  
Hoeder !

Gy ſchoeit uw Tempel dienſt, als 't  
blijkt, op 's Heydens leeft.

Dees Tijd-krings ſway, wierd eens, en  
dan niet meer in 't leven

Gefien, gehoord; dit ſchreef de ſterv-  
lijkheyd voor 't hoofd

Van een metale borſt, en dorſt dit vonnis  
geven :

Ik zie in 't honderd tal des Weerelds  
glans verdoovd.

Gods-ſpraak van 's Hemels welf, ge-etſt in  
vaſter ſtempel,

Verſchaft in 't maat-gezag van Iſais  
jongſte Zoon

Een hooger ſtov : Een ſchelle ſtem uyt  
Zalems Tempel

Roept meer als eens in honderd jaar :  
De jeugd, hoe ſchoon

En

En vol in kragt, het vleefch, hoe dight  
en vaft geklonken,  
Verdort als gras, verflenft gelijk een  
friffche blom;  
Het Al beftier had haar dit geurig fap ge-  
fchonken,  
Dees Magt roept haar tot ftov, en fegt,  
keer wederom!  
Soo blaaf Gods Waak-bazuyn en fchud  
de gansche Weereld;  
Dees ydelhejd fagh 't Jodendomin Zi-  
ons Huys,  
Verbeeld in 't bloem gerigt, op 's Prie-  
fters Rok gepeereld,  
Ten vaft befluyt, dat 't gansch gebouw  
als ftov en gruyts  
Sou fakken uyt fijn fchik; Op dat de keure-  
lingen  
Van 't ware Jacobs zaad, Jehovâs Ee-  
wigh heyl,  
Geveft in trouwe lievd', uyt enkel gunft  
ontfingen.  
Dit is 't, dat dit doorkneed verftand in  
fuyv're peyl  
Doorgrondig traght uyt d' oudhejd onver-  
moeid te foeken;  
Het oordeel afgeright in kragt van He-  
bers taal  
Houd fpreekwijs in die tyd, als d' onge-  
fchonde boeken

\*\*\* f

Naa



Naa styl en snydings merk, (de reghte  
stip en paal  
Van 's Schryvers wil) den sterveling dees'  
spys opdifte :  
Soo cield het oud het nieuw, soo is het  
nieuw al oud.  
Dit is in boeke kraam, geen tyd onnodig  
quisten,  
Maar dus word onvermoeid des wys-  
heyds huys geboud.  
Vaar voort, Roemwaardig Heer, ver-  
flind uw levens kragten  
In waarheyds onderzoek, der God-ge-  
weyden aart.  
Soo sal d' onsterflijkheyd in 't jubilee u  
waghten  
Alwaar uw wijse Geeft met God sal sijn  
gepaart.

*Pressus non Oppressus posuit*

A. MESSU

N.T.M. Tot Uytwyk.

OP DE  
NIEUWE GEOPENDE EEUWE ,

Door den  
Eerwaarden, Godsaligen, Hoog-geleerden  
H E E R,

FLORENTIUS DE BRUIN.

Waardig Dienaar van Jesus Gemeinte  
tot Gorinchem ,

*Als by een gedeelte van den CIII. Ps. in  
't ligt gav.*

Truditur dies die, novæque pergunt  
interire lunæ.



*At kan een vlotte Geest de We-  
reld nit al stigten,  
Wanneer by uit Schriftuur, en  
uit natuur verklaard,  
Soo klaar als Sonne glans aan d' He-  
mel komt te ligten,*

*Wat dat de waarheid zy van 't Eew-gefpel,  
vermaard*

*Door Roomsche plegtigheid, di by haar wierd  
gevonden*

*Na tinnmaal ellev jaar, als zijnde groot  
vermaak*

*Om na gelegenheid, van tyd, op vaste gron-  
den,*

*Te brengen aan de Goon met iver; Wat een  
zaak? Op*



Op hare sonne Altaars veel swart geweide beesten,

Tot viring van haar feest, dri nagten sonder rust

Vol vreugt, en blydschap groot, ô! drouwe Wêrelds geesten,

Di soo volbrengt u wil, na u begeerd, en lust.

O! Antichristendom kan dit u ook vermaken  
Als di Liefhebbers zyt, van 't ydel eew-  
gespel,

Om soo door uwe mis 't sounoffer te genâken  
En scheiden egter nog, van 't eewig-eewig  
wel.

k' Weet dat, geleerde Man, u doorgewrogte  
schrivten

Uit oudheid, Rooms en Foods, en penningen  
niit min

Hier van getuigen zyn, hoe dat gyweet te sru-  
ten

En scheiden 't goed van 't quaad, regt too-  
nende den sin,

Hoe s'werelds oog gesin heeft, negen eew-ge-  
spelen

En ook niit meer, vermits door Constantiin  
de Groot

Als di een Christen was, en niit en kon ge-  
velen

Sijn afgeschavt, vernitigt, nu geheel als  
dood.

Dit

Dit doet mijn bleide geest, nitt na de wet van  
Rôme;

Maar na des Heeren wet, di suiver is,  
en klaar,

Een weg inslaan, di wel, en wettig is genô-  
me

Tot viring van ons eeuw, dat eewig Vryheid-  
jaar.

Dit leerde eertijds ook 't gesigte van de bloe-  
men,

Des Tempels heerlijkheid, en dienst cieraad  
seer groot,

Dat s' menschen eeuw, een nitt, en schaduw  
was te noemen,

Vermits men alle moet verhuisen door de  
doot.

En beelde dit ook nitt 't borduursel den gor-  
dynen

Met bloemen seer net af, in Jovaas draag-  
palys,

Dat alles schoon beset met stomme Cherubynen  
Sinbeeldig was \* al om beschaduw't naa den  
eisch

Van 't God geheime merk, dat nitt en kan ver-  
dwynen,

Maar eeuwig is gedrukt in Sion, Godes  
volk.

De kindren des verbonds, om God'lijk te door-  
schijnen,

Met



Met 't Hemels sonneligt, door Geest, en  
woord, en Tolk,  
Dün di het Jubeljaar, en geest'lijk eemw-spel  
sogten  
Al in dit aardfche dal, inwoonders van den  
Heer,  
En aan zyn liefde groot, haar saligheid ver-  
knogten  
Door Jesus Koningrijk te stigten meer en  
meer.  
Soo spreekt Gods Tolk, en leerd aan Gorkoms  
volk hun pligten  
In 't Hemel soet gespel, gelukkig soo een  
Kerk  
Aan wiin hy en zyn Leer, met soo veel yver  
stigten  
Als zy hem besig sijn, vol vuurs in s' Hee-  
ren werk.

Amicus Amico Posuit

ADR. VANDER WETERING


Dienaar Jesu Christi tot Hoog blokland.

DE

D E  
NIEUWE EEUWE  
G E O P E N D.

PSALM HONDERD en DRIE

DE DAGEN DES MENSCHEN, ZYN ALS HET GRAS, GELYK EEN BLOEME DES VELDS ALSOO BLOEYD HY. ALS DEN WIND DAAR OVER GEGAAN IS, SOO EN IS ZY NIET MEER, ENDE HAARE PLAATZE EN KEND ZE NIET MEER. MAAR DE GOEDERTIERENHEYD DES *HEEREN* IS VAN EEUWIGHEYD EN TOT EEUWIGHEYD OVER DE GENEN DIE HEM VREEZEN, EN ZYNE GERECHTIGHEYD AAN KINDS KINDEREN, AAN DE GENEN DIE ZYN VERBOND HOUDEN, EN DIE AAN ZYNE BEVELEN DENKEN, OM DIE TE DOEN.

**I**  Omet alle tot de spelen, die van u nooit gezien zyn, en niet wederom gezien zullen worden, riep den Heraut door gantsch Romen, en Italien, als de Eeuwspelen op handen waren.

<sup>2</sup> Het

**I** Daar Herodianus in het derde boek van zijne geschiedenissen spreekt van de Eeuwspelen, onder den Keiser Severus gehouden, zegt hy: *Κήρυκες γέν κατά τε τὴν Ῥώμην ἢ τὴν Ἰταλίαν διεφοί-*

A

των



των, καλῆντες ἤκειν ἢ θεάσασθαι πάντας αἰ  
 μήτε εἶδον μήτε ὄφονται ὅτως ὁ μεταξύ χρό-  
 νου τῆ παρελθούσης ἐορτῆς ἢ τῆ μελλούσης ἐδη-  
 λῆντο πάσαν ἡλικίαν ἀνθρώπων ὑπερβαίνων.  
 „Door gansch Romen en Italien gingen Herau-  
 „ten, roepende, dat zy alle zouden komen, en-  
 „de aanschouwen (de spelen) welke zy noit ge-  
 „zien hadden, en noit wederom zien zouden.  
 „Geevende alzoo te kennen, dat den tusschen-tijd  
 „tusschen het voorgaande en aanstaande feest,  
 „den hoogsten levens-tijd der menschen te boven  
 „ging. Op die uitroepinge zinspeeld Claudianus,  
 wanneer hy de Eeuwspelen in een twijfeligen zin  
 „noemd

Spelen, noit weerom  
 Te zien van cenig mensch.

De woorden zijn te vinden in zijn Digt op 't sefte  
 Burgermeesterschap van Honorius Augustus. Zoo  
 luiden ze:

*Jam flavescientia centum  
 Messibus aestiva detondent gurgana falces,  
 SPECTANDOSQUE HAERUM NULLI  
 celebrantia LUDOS  
 His annis, qui lustra mihi bis dena recensent,  
 Nostra ter Augustos intra pomeria vidi  
 Temporibus variis.*

't Zijn honderd Zomers, dat  
 De seiffens, scherp van snede, het rijpe koren  
 maejen,  
 Den Burgermeester, honderdmaal vernieuwd,  
 het zwaijen  
 Der eeuwen helpt, berugt door SPELEN,  
 NOIT TE ZIEN  
 VAN EENIG MENSCH WEEROM: in  
 al dien tijd, die tien En

En nog eens tienmaal mijn gezuiverd heir zag  
brallen,

Heeft 't my tot driemaal slegts Augusten in  
mijn wallen

Van tijd tot tijd te zien gebeuren meugen.

En deze verkondiginge der Eeuwspelen oordeeld  
den Heer Oudaan in zijn Boek van de Roomsche  
Oudheden afgebeeld te zijn op den eersten pen-  
ning van Augustus, met het opschrift AVGVST.  
DIVI. F. LVDOS. SAEC. F. AVGVSTVS.  
DIVVS. ZOON. HEEFT. DE. EEUWSPE-  
LEN. VERTOOND. doende een ligtgekleed-  
den zien met den helm, en staf van Mer-  
curius, ende een schild aan den arm. „Deeze  
„afbeelding, (zegt hy) word van de meefte  
„klaarders voor eenen van de priesteren, Sali  
„genoemd, gehouden, welke met de wolle prie-  
„sterlijke muts, of hairtop (Apex geheeten) op 't  
„hoofd, en een lang kleed met purpere boor-  
„den, van een borst pansier overdekt, een schild  
„Ancile genaamd aan den arm dragende, en 't  
„zelve met een zwaerd of roede slaande (gelijk  
„by na in alles deeze afbeelding op den penning  
„gezien word) in de Schouwspelen plegen te  
„danffen: alleen is hier eenig onderscheid tuf-  
„schen het hoofd dexel, en den staf, die alhier  
„aan Mercurius eigen schijnen, daar de andere  
„priesters aan Mars geheilgd waaren. Derhalven  
„is bedenkelijk, of niet alhier, om den toefel  
„van Mercurius, de verkondiging deezer Eeuw-  
„spelen, of den boode, verbeeld word, die niet  
„alleen te Rome, maar door geheel Italie de  
„volken met deeze uitroeping noodigde, Dat ze  
„zouden komen tot de spelen, die van geen mensch  
„gezien waaren, of van geen mensch meer ge-



2 Het lust my niet te onderzoeken (elk gevoelen heeft zijne patroonen) of die spelen in het uitgaan van de oude, ofte in den aanvang van de nieuwe Eeuwe

„zien zouden worden, om dat ze binnen eene „eeuw, dat is, langer dan eens menschen leeven, „beslooten waren. *Ἐκ τῆς τὸ μακρότατον ἀνθρώπου βίον τὸ μέσον διάστημα περιλαμβάνειν ταύτης τῆς ἑορτῆς.* „Om dat de midden ruimte „van de eene feest-spielen tot de anderen den allerlangsten levens tijd van een mensche in haaren omtrek behelsde, zegd Zosimus in zijne „nieuwe historie, daar hy reden schijnt te geeven, waarom die spelen Eeuwspelen genaamd wierden. Dat Ovidius in eene van zijne Treurzangen dee zeggen, dat'er op Augustus bevel ter eeren van Phoebus Digten wierden gezongen,

*Quo tempore Ludos*

*Fecit, quos aetas aspicit una semel.*

Ter tyd, als hy de Spelen

Vertoonde, die eene eeuw niet meer als eens en ziet.

2 Dog of ze in den aanvang, ofte uitgang der eeuwe gehouden wierden, word niet over een gekomen. Voor het eerste zijn Baronius in zijne jaarboeken, die met veele anderen, die hem volgen, meind, dat de Eeuwspelen, welke de Filippen, Vader en zoon, vertoond hebben, in den Jaare duizend, na dat Romen geboud was, zijn gevierd; als ook Bollandus, ende Heufchenius in het leven van S. Fabiaan, ende Antonius Page op-

Eeuwe gehouden wierden : <sup>3</sup> ende  
al zoo weinig , den duisteren oir-  
sprong

gi in zijne Redenvoeringe over de Keizerlyke  
Burgermeesteren. Voor het tweede zijn Scaliger,  
Petavius, Norisius, ende anderen, die Onuphrius  
opvolgen, ende de Filippische Eeuwspelen bren-  
gen op het jaar na Romem duizend en een : waar  
in ze de aloude penningen voor hun hebben en  
welke de Eeuwspelen van die Keizers tekenen  
met het derde Burgemeesterschap van den Va-  
der, ende het tweede van den Zoon, die het  
twee honderd en agt en veertigste jaar van Chri-  
stus, en 't duizend en eerste jaar van Romem be-  
antwoorden. En, mogen we de aanteekeningen  
van de Vyftien-mannen gelooven, zoo zijn de  
Eeuwspelen onder de Burgermeesteren insgelijks  
in het eerste jaar van de nieuwe eeuw gehouden:  
Dog Augustus heeft ze een jaar vervroegd, ende  
in het laatste jaar van de Oude Eeuw vertoond:  
daar hem Claudius in navolgde, dog die de Eeu-  
wen niet van de eerste instellinge dier spelen,  
gelijk Augustus, maar van het bouwen der Stad  
Romem, rekende. Ten lesten heeft ze Severus  
wederom na verloop van twee volle Eeuwen, in  
den aanvang van de derde, na die van Augustus  
gevierd. Zoo dat de Historie en het een en het  
ander gevoelen, dog het laast nog allermeeft,  
beguntigd. Dog het zy daar mee zoo 't wil,  
het is zeker, dat door de Eeuwspelen de nieuwe  
Eeuwen ingeweid wierden, gelijk uit de Sibyl-  
lijnsche Godspraake, ende de Eeuwgezangen van  
Katullus en Horatius, onder by te brengen, blijkt.

<sup>3</sup> *Zosimus in sua Nova Historia lib. 2. cap.*



I. Ἔσχε δὲ τὴν ἀρχὴν ἐξ αἰτίας τοιαύτης,  
 Οὐάλεσ & Οὐάλεσι &c., Hunnen oirsprong  
 „namenze uit dusdanig een oirzaake, (zegd Zo-  
 „simus, die daar in van Valerius Maximus niet  
 „veel verschild), Valesus Valesius, van wien het  
 „Stamhuis der Valerianen afgeleid word, was  
 „een voortreffelijk man by de Sabijnen. Voor  
 „zijn huis stond een bosch van zeer hooge boo-  
 „men. Op eenen tijd sloeg den Blixem daar in, en  
 „verbrande ze. Den man was in bekommernif-  
 „se, wat die geblixemde boomen mogten voor-  
 „beduiden. Te dier zelve tyd waaren zijne kin-  
 „deren van een heftige ziekte aangetaft, die de  
 „kunst der geneesheeren te boven ging, dat hem  
 „by de wicchelaars beweegde om raad te gaan.  
 „Deeze oordeelden uit de maniere van 't neer-  
 „vallen des vuurs, dat de Goden op hem ver-  
 „toornnd waren. Waarom Valesius niet zonder  
 „reden de Godheid met het slagten van offeran-  
 „den door hulpe der wichelaars poogde te ver-  
 „zoenen. En dewijle hy met zijne huisvrouw vol-  
 „vreeze was, en niet anders als de dood van zijne  
 „kinderen verwagte, zoo wierp hy sig aan de  
 „voeten van Vesta ter neer, en beloofde aan haar  
 „twee levens in de plaatze zijner kinderen, het  
 „zijne, en dat van hunne moeder, op te offe-  
 „ren. En zie, als hy omzag na het geboomte,  
 „dat van den blixem was geraakt, zoo dogte  
 „hem, dat hy een stemme hoorde, welke hem  
 „gebood, zijne kinderen na Tarentum te bren-  
 „gen, ende aldaar ter plaatze water uit den Ti-  
 „ber, warm gemaakt op den Haerd van Dis Pa-  
 „ter en Proserpina, aan hun te drinken te gee-  
 „ven. Dog als hy dat gehoord had, begon hy  
 „nog meer aan de opkomste van zijne kinderen

„te wanhoopen. Tarentum was in een afgelege  
 „plaatze van Italie gelegen: waar zoude hy daar  
 „Tiber-water vinden? en wat konde het hem  
 „goeds doen hoopen, dat hy 't water, na luid  
 „der stemme, op 't altaar der Onderaerdsche Go-  
 „den warm moest maaken? De wichelaars zel-  
 „ve gaven den moet op. Dog als hy hun we-  
 „derom gehoord had, stelde hy vast, God te ge-  
 „hoorzaamen. Zoo wierp hy zijne kinderen in  
 „een schuit, nam vuur met hem, en zakte voor  
 „stroom de riviere af. Ondertusfchen versnag-  
 „teden de kinderen by na van dorst, waaromme  
 „hy de schuit na die zyde van de riviere deê wen-  
 „den, daar haare stroom het langzaamste scheen  
 „te gaan. Daar begaf hy sig met zijne kinderen  
 „in een harders-stulp: dog hoorde strax, dat hy  
 „sig na Tarentum moest begeeven, want dat  
 „was den naam, welke haar met Tarentum hy  
 „het Japygisch voorgebergte gelegen, gemeen  
 „was. Valesius over dat toeval de Godheid aan-  
 „gebeden hebbende, belastede den Schuitedoer-  
 „der, daar na toe te vaaren. Daar aan land ge-  
 „treden, gaf hy de gansche zaake aan de herders  
 „te kennen: en, als hy water uit den Tiber ge-  
 „schept, ende op een haerd, van hem daar ter  
 „plaatze gemaakt, warm gemaakt had, gaf hy  
 „dat aan zijne kinderen te drinken; die 't naauw-  
 „lijks in 't lijf hadden, of vielen in slaap, en  
 „wierden tot hunne voorgaande gezondheid her-  
 „steld. In den Slaap wierd hen bekend gemaakt,  
 „dat ze een zwart offer aan Dis Pater, en Pro-  
 „serpina moesten opofferen, en drie nagten aan  
 „een met gezangen, en reyen doorbrengen. Dat  
 „nagt gezigte vertelden ze aan hunnen Vader,  
 „en voegden 'er by, dat een groot man, die een



„ Goddelijke Majesteit vertoonde, hun belaft had,  
 „ dat zulks in het veld van Mars moefte gefchieden,  
 „ ter plaatze daar men gewoon was de paarden  
 „ te bereiken. Valefius, niet traag, gaf bevel,  
 „ om aldaar een Outer te bouwen, dee de aerde  
 „ uitgraaven, om de grondveften daar van te  
 „ leggen, dog vond daar in 't graaven een altaar,  
 „ waar op gefchreeven was, AAN DIS  
 „ PATER EN PROSERPINA, en daar uit duidelik  
 „ verftaande, wat hem te doen ftond, offerde  
 „ op dien altaar de zwarte offeranden, en vierde  
 „ de Nagt-waaken, van hem ge-eifcht. Deezen  
 „ altaar, en offerdienft hadde zijn beginzel uit  
 „ dusdaanig een oirzaake ontfangen. Als 'er  
 „ oorlog tuffchen de Roméinen en die van Alba  
 „ was, ende de legers weerzyds in slag-orden  
 „ ftonden, wierd'er fchielijk eenen van een  
 „ vervaarlijke gedaante gezien, met een zwarte  
 „ huid om den rug, roepende: Dis Pater, en  
 „ Proferpina vordenden van hen, zy zouden hun  
 „ op een onderaerdsch altaar offerande doen,  
 „ eer ze met den vyand hand gemein wierden:  
 „ en met die woorden verzwond hy uit hunge-  
 „ zigt. De Romeinen door dat gezigte vefchrikt,  
 „ ftrax aan 't bouwen van een Outer onder de  
 „ aerde, dien ze, als de heilige offerdienften  
 „ gedaan waaren, twintig voeten diep onder op-  
 „ gewurpene aarde verbergden, op dat hy aan  
 „ niemand, als van de Romynen, bekend zoude  
 „ zijn. Als dan Valefius dien altaar gevonden en,  
 „ daar op ge-offerd, en zijne nagt waaken verrigt  
 „ had, wierd hy daar na MANIUS VALERIUS  
 „ TARENTINUS genaamd. Want de Romynen  
 „ noemen de onderaerdsche Goden MANES, en  
 „ gezond zijn is by hen VALERE, en den naam  
 „ van

spring daar van uit zijnen nagt in het licht te haalen. + Zy wierden ook Tarentijnsche spelen genaamd, naar de plaatze, daar ze gewoon waren te ge-

„van TARENTYNER wierd hem gegeven, ter „oorzaake van het offer, by TARENTUM gedaan.

4 Daar van daan ontvingen de Spelen, welke op dien Feesttijd vertoond wierden, aller-eerst den naam van Tarentynsche Spelen, gelijk by Varro te zien is, wanneer hy zegt: *Cum multa portenta fierent, & murus ac turris, quae sunt intra portam Collinam, & Esquilinam, de caelo essent tacta, & ideo libros Sibyllinos Decemviri adissent, renunciarunt, ut Diti Patri & Proserpine Ludi Tarentini in Campo Martio fierent, & hostiae servae immolarentur.* „Als 'er veele teekenen geschieden, ende den muur en toren, welke zijn tusschen de Collijnsche en Esquilijnsche poort, van den hemel waaren geraakt, en daar over de Tienmannen de Sibyllijnsche boeken hadden raad-gevraagd, bragten ze tot antwoord weerom, dat 'er ter eere van Dis Pater, en Proserpina Tarentijnsche spelen moesten gevierd, en zwarte offerbeesten ge-offerd worden. Daar van daan dat Aufonius zingt:

*Trina Tarentino celebrata trimoetia ludo.*

In Tarentijnsche spelen wierd

Het feest drie nagten lang gevierd.

Dat bevestigd Festus, als hy zegt: *Terentus locus fuit in Campo Martio, quo in loco ara Ditis Patris in terra occultabatur, hinc & Ludi Terentini*



geschieden, <sup>s</sup> Den naame van Eeuw-  
spelen ontvingen ze naa den tijd, op den  
welken ze weerkeerden: dog dien de  
Room-

*zini.* „Terentus is een plaatze geweest in het veld  
„van Mars, in welke den altaar van Dis Pater in  
„de aerde verborgen wierd, daar van daan ook  
„de Terentijnsche spelen.

<sup>s</sup> Dog daar hy de betekenisse van 't woord  
Eeuw-spelen ontvouwd, zegt hy: *Seculares ludi*  
*Tarquinii Superbi Regis in Agro sunt primum fa-*  
*cti, quem Marti consecravit P. Valerius Poplico-*  
*la Cos. Et paulo post: Ac deinde institutum est,*  
*centum post annos ut fierent. Unde videntur se-*  
*culi habetur.* „De Eeuwspelen wierden allereerst  
„in 't veld van den Koning Tarquinius Superbus, 't  
„welk den Burgermeester P. Valerius Poplicola  
„aan Mars heiligde, gevierd, enz. En daar na wier-  
„de ingesteld, dat ze na verloop van honderd  
„jaaren zouden gehouden worden. Waar van  
„daan ze Eeuwspelen schijnen genaamd te zijn,  
„dewyl honderd jaaren voor een Eeuw worden  
„gerekend En daar willen ook Antias en an-  
„dere historie schrijvers, volgens 't getuigenis van  
Censorinus, heen; ende insgelijks Varro, als hy  
zegt, dat de Tien-mannen. die de Sibyllijnsche  
boeken hadden raadgevraagd, niet alleen weerom  
bragten, dat 'erter eeren van Dis Pater, en Pro-  
serpina Tarentijnsche spelen in 't veld van Mars  
zouden gevierd, en zwarte offerbeesten geslagt  
worden, maar ook, dat die spelen alle honderd  
jaaren wederom moesten geschieden. Op gelijke  
wijse spreekt Titus Livius: *Eodem anno ludos Sa-*

culares Caesar ingenti apparatu fecit; quos centesimo quoque anno (is enim terminus seculi) fieri mos.

„Ten zelve jaare wierden de Eeuwspelen van  
 „Caesar met een grooten toefstel gevierd, wel-  
 „ke het de gewoonte is, dat alle honderd jaa-  
 „ren (want daar binnen word een eeuw be-  
 „paald) gehouden worden. Vergelijk Claudianus  
 „daar mee in de versen, boven van ons aan-  
 „gehaald. En daar toe brengen zommigen over  
 „dat 'er staat by Herodianus, daar hy van de Eeuw-  
 „spelen van Severus spreekt: αἰώνιος ἢ αὐτὰς  
 „ἐκάλην οἱ τότε ἀκρόντες τριῶν γενεῶν διαδρα-  
 „μασῶν ἐπιτελεῖσθαι. *Qua sic vertit Politianus:*  
*seculares hi tunc appellabantur, celebratos, ut ajunt,*  
*decurso trium spatio etatum.* „Ze noemden ze  
 „Eeuwspelen, hoorende, dat ze na verloop van  
 „drie geslagten wierden gevierd. Een duistere  
 „plaatze; wy zullen misschien nog gelegenheid  
 „krijgen om 'er van te spreken. „Dog dat ze alle  
 „honderd en tien jaaren moesten vertoond wor-  
 „den, de Eeuwspelen, schijnen zoo de Aantei-  
 „keningen van de vijftien-mannen, als de beve-  
 „len van D. Augustus te getuigen, (zegd Cen-  
 „forinus.) „Zoo dat Horatius Flaccus in zijn Digt,  
 „'t welk op de Eeuwspelen van Augustus ge-  
 „zongen wierd, dien tijd op deeze wijze be-  
 „paalde:

*Certus undenos decies per annos*  
*Orbis, & cantus referatque ludos*  
*Ter die claro, totiesque grata*  
*Nocte frequentes.*

Volgens de overzettinge van Oudaan in zijn  
 Roomsche Oudheden.

Een vaste ring van tienmaal elf jaar

„Hecht



Hecht' Eeuwgefang en spelen aan elkaar,  
Drie dagen lang, die zuiver staan en klaar,  
Drie heldre nagten.

„'t en waare, (zegt hy,) dat 'er geleezen moest  
„worden, gelijk in eenige exemplaaren,

*Certus ut denos decies per annos &c.*

Op dat een ring der jaaren tienmaal tien.

Dog de eerste maniere van lezen bevestigd het  
Sibillijnsche Orakel, 't welke nog overig is, ende  
aldus begint.

Ἀλλ' ὀπότεν μήκισ' ἔκη χρόν' ἀνθρώποισι  
Ζωῆς, εἰς ἐτέων ἑκατὸν δέκα κύκλον οὐέων.

Dog zoo wanneer den tijd der menschen,  
oud en uit-

Geleefd, op 't hoogste, een kring van hon-  
derd jaaren sluit

En nog eens tien.

'ten zy, dat we ook daar met Pieter Taffyn,  
*ἑκατοσὸν loco ἑκατὸν δέκα*, „honderd in plaat-  
„ze van honderd tien leezen moesten. Wien we  
in die verscheidenheid van gevoelens geloove zul-  
len geeven, is twijfelig. Den eenen hecht de  
Eeuwspelen aan een kring van honderd, enden  
anderen aan een van honderd en tien jaaren vast;  
en slaan we de jaarboeken der aloude tijden op,  
die laten ons nog meer in 't onzeker. Waarom  
Censorinus misschien niet qualijk oordeeld, „dat  
„ze Eeuwspelen kunnen zijn genaamd geworden;  
„'om dat ze deurgaans maar eens by 'smenschen  
„leeven gevierd wierden, gelijk veele andere  
„dingen, die weinig geschieden, door een ge-  
„woone maniere van spreekken gezegt worden,  
„na een eeuwte te gebeuren. Dog laat ons de  
Hi-

*De gemeene Zizith der Joden.*

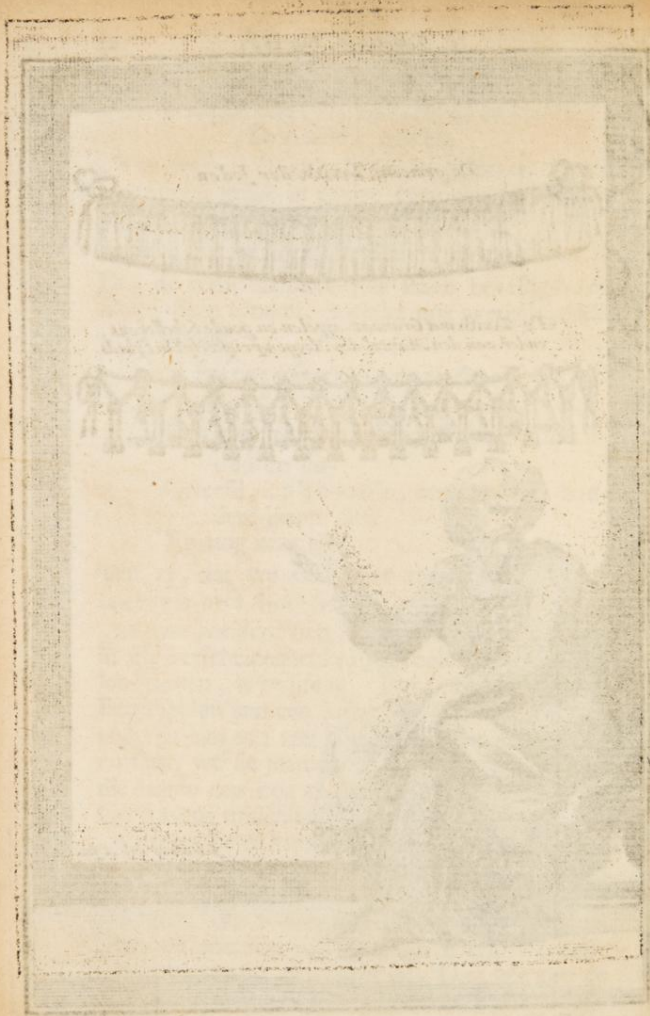


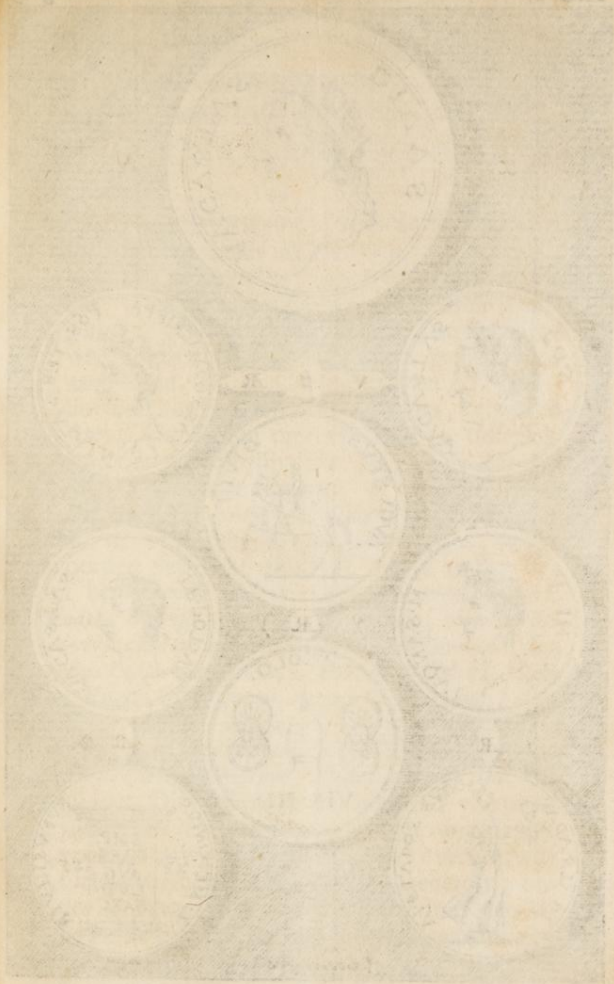
*De Zizith met Granaat-aypelen en goude Schellekens  
onder aan den Mantel des Hoogen-priesterlyken Ephods.*



*J. Goeree del. et fec.*











Roomfche historie onzeker laat. 6 Augustus die de vyfden vertoonde, hegte deze, naar luid der Sibyllijnsche boeken, aan een ommezwaey van honderd

Historie der Eeuwspelen als in een schetze zien, ende eerst die onder de Keizeren.

6 „Divus Augustus, (zegd Politianus by Rosinus) „herstelde de Eeuwspelen, als ze te niet „geraakt, gelijk zommige meinen, en vervallen „waren, met een grooten toefstel, gelijk Livius „aanteikend, als L. Censorinus, en M. Manlius Puellius Burgermeesters waaren, wijzende „Atejus Capito den ommezwaey, en tusschentyd, en de Sibyllijnsche boeken de Heilige „plegtigheden daar van aan. Hy ontleende dat buiten twijfel uit den Latijnschen Zosimus, volgens de eerste uitgifte van Leunclavius, wiens woorden verminkt zijn. Ik schrijf ze hier by, uit het tweede boek van zijne nieuwe Historie. *Eodem Sacrificio ad tempus neglecto, cum rursus adversi quidam casus accidissent, Octavianus Augustus Ludos renovavit, L. Censorino, & M. Manlio Puelio Coss. quum Atejus Capito leges Ludorum exposuisset; ac tempus, quo rem sacram fieri, atque edi spectacula oporteret, XV viri, ad quos oraculorum Sibyllinorum custodia pertinet, investigassent.* „Die offerande eenigen tijd verzuimd „zijnde, als 'er wederom zommige ongelukkige „voorvallen waaren geschied, zoo vernieuwde „Octavius Augustus die Spelen wederom, onder de Burgermeesteren L. Censorinus, en M. „Manlius Puelius, na dat Atejus Capito de wer-  
„ten



„ten dier Spelen ontvouwd, en de Vyftien-mannen, tot welke de zorge over de Sibyllijnsche Godſpraaken behoord, den tijd, op welke de H. dienſten geſchieden, ende de Schouwſpelen vertoond moeſten worden, onderzocht hadden. Dog Leunclavius, wiens die overzettinge is, teikend op den kant aan, dat 'er geleezen moet worden: „Zoo vernieuwde Octavianus Augustus die ſpelen wederom, die daar te vooren wel geſchied waaren onder de Burgermeeſteren Cenſorinus, en M. Manlius Puelius, dog toen L. onder L. Cenſorinus, en C. Sabinus, na dat Atejus Capito, enz. *Factos illos quidem ante, L. Cenſorino, & M. Manlio Puelio Coss. tunc autem L. Cenſorino, & C. Sabino.* En zoo leeze ik inſgelijks in Zofimus Griekſche Uitgiſte, door Sylburgius uit twee geſchreven exemplaren gedaan. Ταύτης ἐπὶ χρόνον ἧ θυσίας ἀμεληθείσης, αὐθίς τινων συμπεσόντων ἀποθυμίῳν; ἀνεώσατο τὴν ἑορτὴν Ὀκταβιανὸς ὁ Σεβαστὸς, προτελεσθεῖσαν μὲν ὑπᾶτων ὄντων Ληκίῳ Κενσωρίνῳ ἢ Μάρκῳ Μαλλίῳ Πηελίῳ, τότε ἢ Ληκίῳ Κενσωρίνῳ ἢ Γαίῳ Σαβίῳ, ἢ Θεσμὸν Ἀθηῆς Καπίτων ἐξηγασαμένῳ, τὸς χρόνους καθ' ἕς ἕδει τὴν θυσίαν γενέσθαι, ἢ τὴν θεωρίαν αναχθῆναι, ἢ πεντεκαίδεκα ἀνδρῶν, οἱ τὰ Σιβύλλης θέσφατα φυλάττειν ἐτάχθησαν, ἀνερευνησάντων. De Eeuwſpelen gevierd, als L. Cenſorinus, en M. Manlius Puelius Burgermeesteren waaren, waaren volgens Antias, en Varro, en Livius, de vierden in ordeninge, en wierden vertoond in den Jaare ses honderd en vyf, na dat Rome was gebouwd. L. Cenſorinus,

nus, en C. Sabinus waaren Burgermeesters hon-  
 derd en tien jaaren daar na, in den jaare van  
 Romen zeven honderd en vyftien, in het vyfde  
 jaar van Augustus Heerschappye. Dog indien  
 men de Penningen van Augustus geloove gee-  
 ven mag, zoo heeft hy de eeuwspelen twee en  
 twintig jaaren laater gevierd. En daar mee stemd  
 Censorinus over een, als hy zegd: *Quintos Lu-*  
*dos C. Furnio, C. Junio Silano Coss anno 737.*  
*Cæsar Augustus, & Agrippa fecerunt.* „De vijf-  
 „de [Eeuw] spelen hebben Cæsar Augustus, en  
 „Agrippa gehouden, als Q. Furnius, [en] C. Ju-  
 „nius Silanus Burgermeesters waaren, in den  
 „jaare [van Rome] zeven honderd zeven en  
 „dertig. En zeker in het zeven honderd en ze-  
 ven en twintigste jaar na dat Romen gebouwd  
 was, ontving Octavianus eerst den naame van  
 Augustus, die op zijne Penningen, die de ge-  
 denkenisse van zijne eeuwspelen hebben, word  
 gezien, gelijk blijkt uit sijnen eersten penning,  
 boven by gebragt, met het Opschrift AVGVST.  
 DIVI. F. LVDOS. SÆC. F. ende uit den twee-  
 den, met dit opschrift op een Pilaar, IMP. CÆS.  
 AVG. LVD. SÆC. ende om den rand, L.  
 MESCINIVS. RVFVS. III. VIR. voorts aan  
 wederzijde van den Pylaar XV. S. F. en, met  
 een woord uit alle de eeuwpenningen, die van  
 hem overig zijn, van welke den tweeden, ook  
 het zevende jaar van zijn Gild-of Wijk-meester-  
 lijke magt vertoond, onder het opschrift AV-  
 GVSTVS TR. POT. VII. 't welk in den jaare  
 van Rome zeven honderd, en zeven en der-  
 tig, onder de Burgermeesters Q. Furnius en  
 C. Junius Silanus zijnen aanvang nam.  
 Maar hier doet zig iets tegenstrydigs op: zoo  
 de



de viere Eeuwspelen zijn gevierd in den jaare van Roomen 605. onder de Burgermeesters L. Censorinus, en M. Manlius Puelius, en de vyfden onder Augustus in den jaare 715. volgens Zofimus, 110. jaaren daar na: of de vierden volgens aantekeninge van de Vyftien-mannen by Censorinus, in den Jaare 628. onder de Burgermeesters M. Æmilius Lepidus, en L. Aurelius Orestes; en de vyfden onder Augustus in den jaare 737. Hoe zegt Zofimus, dat Augustus die spelen wederom vernieuwde, na dat de offeranden daar van eenigen tijd waaren verzuimd? Welk gevoelen van beiden aangenomen word, tusschen de vierde en vyfde Eeuwspelen is niet meer tijds verlopen als'er volgens de Sibyllijnsche Godspraake verlopen moest. Ondertusschen stemd Suetonius met Zofimus over een, als hy zegd van Claudius: „Hy vertoonde de  
 „Eeuwspelen, als ofze van Augustus vervroegd,  
 „en niet tot hunnen behoorelijken tijd bewaard  
 „waaren; hoewel hy zelfs schrijft in zijne histo-  
 „rien, dat Augustus de zelve, langen tijd na  
 „dat ze nagelaaten waaren, naukeurig de Jaaren  
 „opgerekend hebbende op hunne ordre gebragt  
 „hadde. En daar van verschild hy niet, wanner hy  
 „onder de aloude Plegtigheden, die, allengs af-  
 „geschatt, van Augustus hersteld zijn, de Eeuw-  
 „spelen teld. Ik weete my daar uit niet te ontwar-  
 „ren, 't en zy ik zegge, dat zy van de Eeuwspelen  
 „zelve niet spreken, maar van der zelve offeran-  
 „den en plegtigheden. Deeze waren allengs in ver-  
 „zuim, ende als in vergetenisse gekomen, die op  
 „haaren tijd gevierd. Dog van de Eeuwspelen onder  
 „Augustus genoeg. Ik brenge alleen nog de eigene  
 „woorden van Suetonius by. *Non nulla etiam, ex*  
 an-







derd tien; 7 Klaudius, die ze in den Jaare van Roomen achthonderd, vier en festig jaaren na Augustus, vierde, hegte deze, ter gedenkenisse, zoo 't ichtynt, van de wiege dier Stad, aan een ommezwaey van honderd

*antiquis caeremoniis paulatim abolita restituit, ut ludos Sæculares.* „Ook heeft hy, (zegt hy in zynen Augustus) „eenige der aloude plegtelykheden, die al- „lengs waaren afgeschafft, hersteld, gelijk de Eeuw- „spelen. En 't verdiend zijne aanmerkinge, dat hy „er byvoegd, *Ludis Sæcularibus juvenes utriusque Jexus prohibuit ullum nocturnum spectaculum frequentare, nisi cum aliquo majore natu propinquorum.* „Hy verbood in de Eeuwspelen de leugd der bei- „der kunne eenig schouwspel by nacht by te woon- „nen, 'ten zy vergezelschapt met iemand van hun- „ne nabestaanden, die bejaard waaren. Dog tot de Eeuwspelen onder Klaudius.

7. *In suo Claudio ait idem Suetonius: Fecit & sæculares, quasi anticipatos ab Augusto, nec legitimo tempore reservatos; quamvis ipse in historiis suis prodat, intermissos eos Augustum multo post, diligentissime annorum ratione subacta, in ordinem redegeisse.* „Deeze Eeuwspelen onder Klaudius wierden gevierd in het agt honderdste jaar na dat Rom en gebouwd was, en 't vierde, en festigste, na dat ze Augustus had vertoond, zegt Tacitus. Dat is, in den jaare na Christus zeven en veertig, volgens de gemeine rekeninge. *Hæc ejus sunt verba: Iisdem Consulibus Lu-*



di seculares octingentesimo post Romam conditam, quarto & sexagesimo quam Augustus ediderat, spectati sunt. Ze waaren de zesten in ordeninge, ende Burgermeesters, Claudius zelve ten vierden, en Vitellius ten derden maale. *Censorinus: Sextos autem fecit Tiberius Claudius Caesar se IIII. & L. Vitellio III. Coss. anno Ioccc.* Dat bevestigd den Eeuw-penning van Claudius, daar Oeco 't opschrift van geeft. Op de eene zijde staat TI. CLAUDIVS. CÆSAR. AVG. P. M. TR. P. VII. IMP. XIV. Tiberius. CLAUDIVS. CÆSAR. AVGVSTVS. Groot-Priester. zijner GILDMeesterlijke Magt het VII. jaar. GEBieder ten XIV den maale. Ende op de andere zyde, die vyf mannen-beelden verтоond, offerender wijze, SÆCVLARIA SACRA, de EEUW HEILIGDOMMEN. Zoo dat Zosimus wel zegt: Μετὰ τῆς Σεβαστῶν Κλαύδιου ἤγαγε τὴν ἑορτὴν, ἔφυλάξας τὴν ὀρισμένων ἐτῶν ἀριθμὸν. „Dat na Augustus de Eeuwspelen van Claudius verтоond zijn, zonder dat „hy op 't gezet getal van Jaaren agt geslagen „heeft: dat jaar-getal namentlijk, 't welke Augustus, volgens de Sibyllijnsche Godspraake, en aantekeningen der Vyftien-mannen, in zijne Eeuwspelen nauwkeuriglijk waargenomen, dog, zoo 't schijnt, een jaar vervroegd had. „Wes- „halven schijnt Claudius, (zegt Oudaan,) hier „een tweederlye beooginge gehad te hebben, „namentlijk, de eeuw te besluiten binnen een „tijd van honderd jaaren, en de Eeuwspelen ter „gedagtenis van de bouwing der stad, stant te „doen grijpen. Waarom Scaliger meind, dat Klaudius een jaar gemist heeft, 'en de Eeuwspelen niet in den jaare van Christus zeven en veertig,

tig; maar in dat van agt en veertig moefte ge-  
 vierd hebben, om dat het agt honderdste jaar der  
 Stad, of de agtste Eeuwe, niet als met den aan-  
 vang van het agt honderd en eerste voleind was:  
 van een ander begriip daar ontrent als die, die  
 onze agt-tiende Eeuwe gemeind hebben met den  
 aanvang van het zeventien honderdste jaar be-  
 gonnen te zijn. Het zy daar mee zoo 't wil,  
 Suetonius teikend an, „dat den Uitroeper van  
 „Claudius uitgelacchen wierd, om dat hy met  
 „de gewoone plegtelykheid het volk noodigde  
 „tot de spelen, welke niemand van hun gezien  
 „had, of weer zien zouw: dewijl 'er nog in het  
 „leeven waaren, welke die van Augustus ge-  
 „zien hadden, en zommige poetzemakers, eer-  
 „tyds voortgebragt, toen ook voortgebragt  
 „wierden. Onder welke eenen Stephanio, vol-  
 gens Plinius getuigenisse, die op beide de eeu-  
 spelen, zoo van Augustus, als van Claudius,  
 danste. Dog of de Eeuwspelen van Claudius  
 wel geweest zijn van de zelve natuure en soorte,  
 als die van Augustus, en deswegen de bespot-  
 tinge van zyne boden wel regtvaerdig, daar aan  
 kan getwyfeld worden. Zosimus gedenkt der  
 zelve zoo, dat daar uit ligtelyk blykt, dat hy ze  
 voor de regten niet hield. Waaromme hy ook  
 van die onder de Filippen in den jaare van  
 Roomen duizend, geen gewag en maakt; ge-  
 lyk niemand gewag maakt van die onder Anto-  
 ninus Pius in het negenhonderdste jaar van Roo-  
 men, van wien nogtans Victor getuigd, „Dat  
 „hy 't jaar der Stad negenhonderd op een heer-  
 „lyke wyze vierde. Zoo dat het op Clau-  
 dius past, 't gene Scaliger van Augustus  
 zegd, dog niet wel, „dat hy de Eeuwspelen



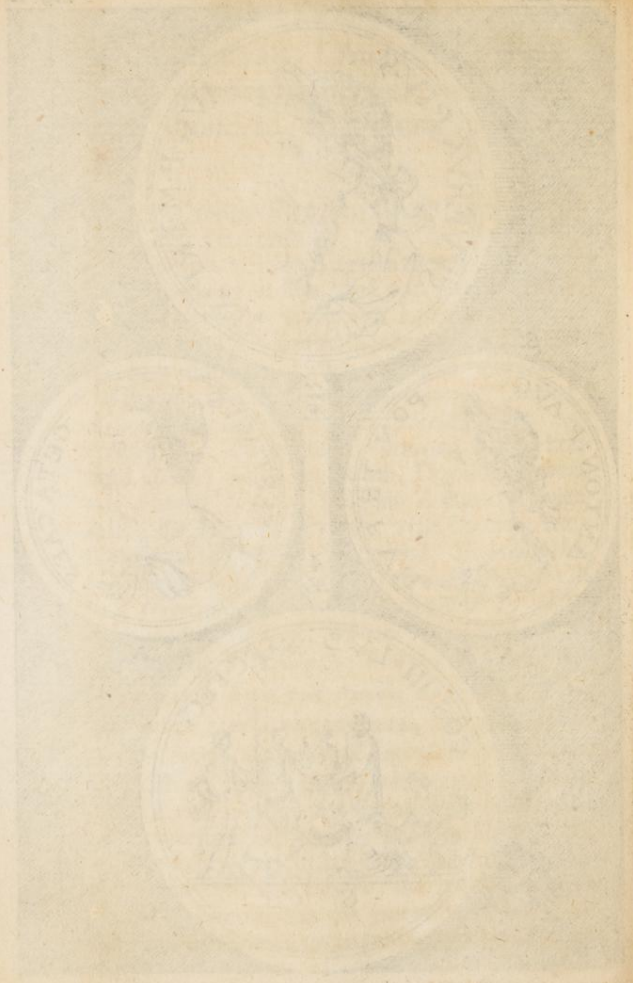
derd jaaren vast. <sup>8</sup> Augustus wierd gevolgd van Septimius Severus, die ze twee honderd en twintig jaaren na hem

„naa zyn welgevallen, en niet op hunnen regten „tijd heeft vertoond.

8. Severus volgde Augustus beter. Hy vierde de Eeuwspelen in den Jaare van Romen negenhonderd zeven en vyftig, als L. Fabius Cilo, en M. Annius Libo Burgermeesters waaren. Deeze spelen waaren de agtsten. *Octavos Imperatores Septimius, & M. Aurelius Antoninus, Cilone & Libone Coss. anno 1000. LVII. celebrarunt, zegt Censorinus.* Zy wierden vertoond als 'er honderd en tien jaaren na die van Domitianus waaren voorby gegaan, volgens Zofimus getuigenisse, die, nevens Severus, zyne zoonen Antoninus, en Geta, daar in noemd, *Secundum hos, (Domitiani ludos inquit,) Severus, cum anni CX jam praterissent, cum filiis, Antonino & Geta, ludos eosdem restituit. Chilone Liboneque COSS.* Ἐπὶ τέτοις ὁ ΣεβῆρⓄ ἡ δέκα ἢ ἑκατὸν ἐξάντων ἐτῶν ἅμα τοῖς παισὶν Ἀντονίνῳ ἢ Γέτῳ τὴν αὐτὴν ἑορτὴν κατεσχῆσατο, ΧίλωνⓄ ἢ ΛίβωνⓄ ὄντων ὑπάτων. Eigentlijk waaren 'er honderd en seftien jaaren verlopen, gelyk uit den tyd van Domitianus spelen blyken zal. Het burgermeesterschap van L. Fabius Cilo, en M. Annius Libo, viel in het twee honderd en vierde jaar na Christus: Bewys, dat Severus die spelen, van Domitianus ses jaaren vervroegd, en van Claudius buiten ordre gehouden, op hunnen regten







een op  
 een na  
 een en  
 kapu  
 pson  
 eren  
 een  
 den  
 -op  
  
 die  
 naar  
 eide  
 DE  
 HEE  
 TOC  
 van L  
 reus  
 ren v  
 honds  
 den,  
 fen  
 worden  
 maal R  
 in het  
 pende  
 verus,  
 P. XL  
 Groo  
 ter XL  
 des Va

regten tyd, dat is juist twee honderd en twintig jaaren na die van Augustus heeft gevierd : want zoo veel jaaren zyn 'er van het zeven honderd en zeven en dertigste jaar van Roomen, waar in ze Augustus vertoonde, tot den jaare dier stad negenhonderd zeven en vyftig, wanneerze onder Severus wierden gezien. „t Welke ook afgeno-  
 „men word uit Oppianus, (zegt Oudaan) die op  
 „den zelve tijd zijn jacht werk aan Karakalla  
 „opdraagt, ende aldus zegt :

Zoo rolt zig in elkaar  
 De tien maal ellef jaar.

Dog daar mee schijnd te stryden den penning, die Oudaan in de aangetoogen plaatze op den naame van Severus te voorschijn brengt met het opschrift: COS. III. LVD. SAEC. FEC. VOOR DE DERDEMAAL BURGEMEESTER HEEFT HY DE EEUW SPELEN VERTOOND. Want het derde Burgermeesterschap van L. Septimius Severus Augustus, en dat van Aurelius Antoninus Karakalla Augustus viel twee jaaren vroeger, ende op het jaar van Christus twee honderd twee. Dog het moet aangemerkt worden, dat uit de Burgermeesterschappen der Keiseren van hunne jaaren niet en kan geoordeeld worden. Zy wierden tweemaal, driemaal, viermaal Burgermeesters genoemd, zoo lange als ze in het derde, vierde, vyfde, nog niet waaren getreden. By Mediobarbus is een Penning van Severus, op welkers agterste zijde staat: P. M. TR. P. XI. COS. III. P. P. VOT. SVSC. DEC. Groot Priester. zijner GILDMeesterlijke Magt het XI. jaar. III. maal BURGEMEESTER. Vader des Vaderlands. heeft hy TIEN jaarige GE-  
 B 3 LOF-



LOFTen GEDaan. Men ziet 'er een beeld met gedekten hoofde, offerende by een altaar. Maar Severus ving het Elfde jaar zijner Gildmeesterlijke magt aan op den dertienden April des jaars na Christus 203. Bewijs, dat hy in dien jaare nog ten derden maale Burgermeester wierde genoemd, hoewel hy al in den voorgaanden jaare daar in getreden was, en L. Fulvius Plautianus, en P. Septimus Geta toen Burgermeesters waaren. Een anderen Penning is 'er by Occo, met het opschrift SEVERVS. PIVS. AVG. P. M. TR. P. XII. COS. III. SEVERVS. PIVS. AUGustus Groot Priester. zijner GILDMeesterlijke Magt het XII. jaar. BURGERMeester ten III. den maale. En dit is het zelve jaar, in 't welke hy zijne Eeuwspelen vertoonde. Nog is 'er een anderen penning, op welkers voorste zyde het opschrift is: SEVERVS. PIVS. AVG. BRIT. SEVERVS. PIVS. AVGustus. den BRITannier. Men ziet 'er 't gelaurierde hoofd van Severus op. De andere zyde heeft ten Opschripte FORTVNA RED. P. M. TR. P. XIX. COS. III. P. P. Groot Priester. zijner GILDMeesterlijke Magt het XIXde jaar. BURGERMeester ten III. den maale. de WEDEROMBREngende FORTUIN. en daar op word de Fortuin verbeeld, zittende, en houdende met haare regter hand het roer van een schip, 't welk op een kloot steund, en met de slinkerhand een overvloeds hoorn, staande nevens haaren stoel een opgeregt Radt. Welken Penning van de Muntmeesters schijnt geslagen te zijn, als Severus dood hun nog onbekend was, die op den vierden dag van Februarij, als het agtiende jaar zijner Gildmeesterlyke magt nog liep, in Britannie aan een krankheid

heid stierf. Ons zeggen bevestigen de Eeuwpenningen van Severus, \* die sijn derde Burgermeesterichap met het twaalfde jaar van zijne Gildmeesterlijke magt te zamen hegten, ende op de eene ende de andere zijde ten Omschrift hebben, SEVERVS. PIVS. AVG. P. M. TR. P. XII. COS. III. LVD. SAEC. FEC. S. C. SEVERVS. PIVS. AVGVSTUS. Groot PRIESTER. zijner GILDMEESTERlijke Magt het XII. jaar. BVRGERMEESTER ten III den maale. heeft de EEUWSPelen VERTOOND. By Besluit des Raads. voegt 'er by de penningen van M. Aurelius Antoninus Carakalla, zyn zoon, van welke het omschrift is: ANTONINVS. PIVS. AVG. PONT. TR. P. VII. COS. LVD. SÆC. FEC. dat is, ANTONINVS. PIVS. AVGVSTUS. PRIESTER. zijner GILDMEESTERlijke Magt het VII. jaar. BVRGERMEESTER. heeft de EEUWSPelen GEVIERD. Want in deezen jaare was Carakalla voorgeschikt Burgermeester, en 't zevende jaar van zyn Gildmeesterlijke magt nam daar in sijn begin. Deeze spelen zegt Herodianus, dat ze van hem gezien zijn, en Dion Cassius, dat ze in zijnen tijd zijn gevierd. De plaatze van Herodianus heeft van ouds de geleerden veel moeite gemaakt. Z'is te vinden in het agtste hoofdstuk van het derde boek zijner geschiedenissen, daar hy zegt: Εἶδομεν ἢ ἐπ' αὐτῷ ἢ θεῶς τινῶν παντοδαπῶν θεαμάτων ἐν πάσι θεάτροις, ὁμῶς ἱερουργίας τε ἢ παννυχίδας ἐπιτελεσθεῖσας εἰς μυστηρίων ζῆλον αἰωνίως ἢ αὐταὶ ἐκάλουν οἴποτε ἀκρόντες τριῶν γενεῶν διαδραμασῶν ἐπιτελεῖσθαι. κήρυκες γῶν &c. „Wy hebben ook onder hem spelen gezien van allerlye

\* Tab. III. n. 4. pag. 20.



„zoorre, welke vertoon wierden op alle de  
 „fchouwtooneelen, en te gelijke fneekingen en  
 „nagtwaaken, gevierd naa wijze der Elufijnfche  
 „geheimeniffen. Ze noemden ze Eeuwfpelen,  
 „hoorende, dat ze na verloop van drie geflag-  
 „ten wierden gevierd. Want daar gingen herau-  
 „ten enz. Wat door die drie geflagten, τρεῖς  
 γενεάς, moet verftaan worden, word verſcheident-  
 „lijk gedingtwilt. Daar is niets gemeinders by de  
 „Griekſche ſchrijvers, als die manier van ſpreken,  
 „dog dikwils niets onzekers, als de betekeniſſe  
 „daar van: ze zegd een zekere omkeer van jaaren,  
 „dog van hoe veel, daar in zijn ze 't niet eens.  
 „Dat „de tijd van dertig jaaren een geflagte ge-  
 „noemd word, is Heraclitus Auteur, zegd Cen-  
 „forinus, met wien Plutarchus over een ſtemd,  
 „als hy zegd: ἐτη τριάκοντα ποιῶσι τὴν γενεάν  
 „καθ' Ἡράκλειτον, „Dertig jaaren maaken, vol-  
 „gens Heraclitus, een geflagte uit: Daar ſtraks  
 „byvoegende, ἐν ᾧ χρόνῳ γεννῶντα παρέχεται  
 „ἐξ αὐτῆ γεννημένον ὁ γεννήσας, (ik druk den  
 „zin van zijne woorden maar uit) „dat in die tijd een  
 „vader zijn kind, en kinds kind ziet. En zeker,  
 „dat geeft Cenforinus tot een „reden, waarom  
 „dertig jaaren een Geflagte genoemd worden,  
 „als hy daar by doet *quia Orbis Aetatis in eo fit ſpa-  
 „cio.* „om dat in die tuffchen tijd een Omwente-  
 „ling van geflagte gefchied: want ze noemen 't  
 „een Omwenteling van geflagte, *dum natura hu-  
 „mana à ſementi ad ſementem revertitur,* „wan-  
 „neer de menſchelyke natuure van bezaadding  
 „tot bezaadding weerkeerd. En zeker, Plato  
 „oordeelde, dat het dertigſte jaar in 't Mannely-  
 „ke oir eerſt ter voortzetting des geflagtes bequaam

was; dog Aristoteles eifchten 'er zeven en dertig jaaren toe. Neem die driemaal, zoo zult ge honderd en elf jaaren krijgen, dat is, „eene Eeuwe, en verftaan, wat het is dat Herodianus zegd, „zy noemdenze Eeuwfpelen, hoorende, dat ze „na verloop van drie geflagten wierden gevierd. Drie geflagten maaken een eeuwe uit. Ik weete wel dat 'er zijn, die een geflagte binnen minder jaaren bepaalen, het zy twintig, gelijk zommigen by Hefychius, het zy vyf en twintig, gelijk Herodicus by Cenforijn, het zy zeven en twintig, gelijk Dionys den Halicarnaffenfer, (daar hy zegd, dat 'er van 't inneemen van Trojen tot dat Romen gebouwd wierd, felfien geflagten waaren, dat is, gelijk hy op een andere plaatfe de fomme opmaakt, vierhonderd en twee en dertig jaaren; (felfienmaal zeven en twintig is vier honderd en twee en dertig;) het zy dertig, gelijk Heraclytus boven vermeld, en Zenon, het zy drie en dertig, gelijk uit Herodotus op te maken is, ende uit Clemens den Alexandryner, als zy zeggen, den eenen, *γενεαὶ γὰρ τρεῖς ἑκατὸν ἑτέα ἔσι*, en den anderen, *εἰς μὲν τοὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη τρεῖς ἑκαταλέγονται γενεαί*, „dat „drie geflagten honderd jaaren zijn: dog de eeuwen zijn by alle fchryvers ook niet even lang. Hoe het zy, eene eeuwe, en drie geflagten komen in jaaren ontrent op een uit: want die een jaar zeggen een geflagte te zijn, gelijk eenige by Plutarchus, brengen die maniere van fpreeken over van de menfchen tot de kruiden, van welke de meeften binnens jaars zaad zijn, en tot zaad weerkeeren. Dat 'er andere zijn, die een geflagte tot zeeven jaaren bepaalen, gelijk by Artemidorus en Suidas is te zien, is, om dat ze de woorden



den geslagte, en ouderdom; γενεὰ en ἡλικία onder een vermengen, gelijk andere, geslagte, en eeuwte, γενεὰ en αἰών, die honderd jaaren en meer aan een geslagte geeven. „De „heerschappye der Meden duurde vier geslagten, zegt Dionys den Halicarnassenser, dat is, ontrent vier honderd jaaren. en dat is den style der schriftuure niet ongelijk. „Weet voorzeker, (zeide God tot Abram,) „dat uw zaad vreemd zal zijn „in een land dat hunner niet en is, ende zy zullen hen dienen, ende zy zullen ze verdrukken „vier honderd jaar. *Hebr.* 𐤅𐤍𐤏 𐤍𐤏𐤏𐤏 𐤍𐤏𐤏𐤏 LXX. τετρακίσια ἔτη. „Ende het vierde geslagte. *Hebr.* 𐤏𐤏𐤏 𐤍𐤏𐤏 LXX. τετάρτη ἡ γενεᾶ, „zullen „herwaarts wederkeeren: want de ongerechtigheid „des Emorites is tot nog toe niet volkomen. „Doe lust het u die spreekwijze ook in haare eerste, en eigentlijke betekenis in de H. Schriften te zien, slaa het geslagt boek van Jesus Christus op, lees daar Ἀβραὰμ ἐγέννησε τὸ Ἰσαὰκ, Ἰσαὰκ ἡ ἐγέννησε τὸ Ἰακώβ. *Ἐ* denique, Πᾶσαι ἐν αἰ γενεαὶ ἀπὸ Ἀβραὰμ ἕως Δαβὶδ γενεαὶ δεκατέσσαρες ἢ ἀπὸ Δαβὶδ ἕως τῆ μετακεισίας Βαβυλῶν ὅ γενεαὶ δεκατέσσαρες ἢ ἀπὸ τῆ μετακεισίας Βαβυλῶν ὅ ἕως τῆ Χριστῆ γενεαὶ δεκατέσσαρες. „Abraham gewan Isaak, „ende Isaak gewan Jakob, enz. ende eindelyk, „Alle de geslagten dan van Abraham tot David „zijn veertien geslagten, en van David tot de „Babylonische overvoeringe zijn veertien geslagten „en van de Babylonische overvoeringe tot Christus „zijn veertien geslagten: vergelyk Plutarchus daar mee als hy zegd, dat een geslagte dien tyd beheld







hem vierde: ° En Klaudius van de  
Filippen, vader en zoon, die ze in  
den jaare duizend, na dat Roomen  
was

helsd ἐν ᾧ γεννῶντα παρέχει ἢ ἐξ αὐτῆ γεγονη-  
μένον ὁ γεννήσας, „in welke die, die [een zoo-  
„ne] gewonnen heeft, den [zoon] die uit hem  
„gewonnen is, wederom [een zoone] ziet win-  
„nen: reken van Abraham tot David negenhon-  
„derd en elf; van David tot Jechonias, of de Ba-  
„bylonische gevangenis vier honderd agt en ze-  
„ftig, en van Jechonias of de Babylonische gevan-  
„genisse tot Christus ses honderd en dertien jaaren:  
en gy zult zien, dat elk geslagte, door een gere-  
kend, in het eerste veertien tal ontrent vyf en  
seftig; in het tweede ontrent drie en dertig; ende  
in het laatste ontrent drie en veertig jaaren teld.  
En zeker, den tijd van een geslagt kan niet wel  
bepaald worden: daar van daan het onderscheid  
der jaaren, die de schrijvers daar aan geeven. Dat  
blijft ondertusschen; eene eeuwe, of eene levens-tijd  
eens mensche heeft 'er zelden meer als drie. En daar  
op steund het zeggen van Herodianus, als hy van  
de Eeuwspelen onder Severus spreekt. „Zy noem-  
„den ze Eeuwspelen, hoorende dat ze na ver-  
„loop van drie geslagten wierden gevierd, dat is  
CXVI. jaaren na die van Domitiaan.

9. Drie en veertig jaaren na die van Severus  
vertoondenze de Filippen. Dog wederom buiten  
ordeninge, gelijk Klaudius, en niet volgens al-  
oude instelling, van Augustus en Severus nau-  
keuriglijk onderhouden: dat buiten twijfel de oor-  
zaake is, waarom Zosimus daar geen gewag van  
maakt: want van Philippus Christendom, daar  
Ba-



Baronius de schuld van Zofimus stilswijgen oplegd, is weinig zekers te zeggen. Het getuigenisse, dat Eusebius daar van geeft, steund maar op hooren zeggen, en word van Scaliger, Casaubonus, en andere groote mannen, billijk in twijfel getrokken, of met stilswijgen voor bygegaan. De rest van de Christen schrijvers volgd Eusebius, en geen Heidensch schrijver spreekt 'er van. Die Baronius misleid heeft, schijnt voornemelijk Orosius geweest te zijn, als hy zegd: *Post annum tertium Imperii Philippi millesimus à conditione Romæ annus completus est: ita ludis magnificis augustissimus omnium præteritorum hic natalis annus à Christiano Imperatore celebratus est. Nec dubium est, quin Philippus tanta devotionis repositarit: quando vel ascensum fuisse ab eo Capitolium Immolatasque ex more hostias nullus autor ostendit.* „Na het derde jaar van Filippus heerschappye wierd het jaar duizend, na dat Romen gebouwd was, vervuld: dus wierd dit geboorte jaar [der stad,] het doorlugtigste van alle de voorgaanden, met zeer voortreffelijke spelen van den Christen Keizer gevierd. En daar is niet aan te twifelen, of Filippus heeft de genade en eere dier zoo groote Godvrugte tot Christus en tot de Kerke overgebragt: want dat hy op het Capitool geklommen zy, en offerbeesten naar de wijze geslagt heeft, teikend geen schrijver aan. Dus verre Orosius: dog dat geen schrijver aantekend, volgens zyn zeggen, is op twee Eeuwpenningen van den ouden Philippus te zien, waar van den eersten by Occo op de eene zijde ten omschripte heeft IMP. M. IVL. PHILIPPVS. AVG. den GEBieder. Marcus. IVLius. PHI-

PHILIPPVS. AVGVSTVS; ende op de andere zijde SAECVLVM NOVVM. DE NIEUWE EEUW, vertoonende een tempel met vier colommen, en daar voor een altaar, en 3. beelden, die offeren. Den tweeden, \* niet min aanmerkelijk, is by den Heer Ezechiël Spanheim. het omschrift is het zelve, en daar zijn zeven beelden, die offeren, op te zien. Het zy daar mee zoo 't wil, dat is zeker, dat hy, naar 't voorbeeld van Klaudius, twee honderd jaaren na hem, het duizenste jaar van Rome gevierd heeft. Dat bevestigd Capitolinus, wanneer hy, sprekende van Filippus zegd: *Millesimum ab Urbe Conditā annuum in Consulatu suo, & filii sui celebravit.* „Hy vierde het duizendste jaar na dat Rome was gebouwd, Hy en „zijn zoon Burgermeesters zijnde. Dog of hy 't vierde, na dat het vervuld was, in den jaare van Christus twee honderd en agt en veertig, getekend met het derde Burgermeesterschap van M. Julius Filippus Augustus den vader, en het tweede van M. Julius Filippus Augustus, den zoon; ofte als 't nog liep, in het twee honderd zeven en veertigste jaar van Christus, met het tweede Burgermeesterschap van M. Julius Filippus Augustus, den vader, en dat van M. Julius Filippus Cæsar, den zoon, getekend, hangt nog in geding, gelijk wy boven al hebben beginnen te zeggen. Een geding, dat Bollandus en Henschenius zouden kunnen byleggen, in dien 't zoo was, gelijk zy in 't leven van Paus S. Fabiaan, 't welk gelezen word op den twintigsten van Januarius in de Bedrijven der Heiligen, aantekenen. *Inchoata est hac solemnitas anno Christi 247. ip[s]is Palilibus XI. kal. maj. Coss. Philippo patre II.*

\* Tab. IV. n. 4. p. 27.



*filio primum. Absoluta iisdem Coss. Patre III. filio II. Et hic postremus annus fere secularibus numis inditus, quod forte missilia ejusmodi numismata, vel kalendis Januariis, vel ipso Philippi natali; mense martio, erogata sint.* „Deeze plegtijke spelen vingen aan in den jaare van Christus 247. op Pales feest, den een en twintigsten April, als Philippus den vader ten tweeden, en den zoon ten eersten maal Burgermeesters waaren: en wierden volcind op het zelve [teest] als den vader voor de derde, en den zoon voor de tweedemaal Burgermeester was. En dit laatste jaar is deurgaans op de Feuw penningen te zien, misfchien, om dat 'er diergelijke werp stukken, of op den eersten Januarius, of op Filippus rijks geboorte-dag, in de maand van Maert, uit gegeven zijn. Dog dat deeze spelen van het eene Pales feest, tot het andere, gevierd wierden, dat is, van den eenen geboortedag van Romen tot den anderen, ofte een gantsch jaar lang, vind het minste bewys in de aloude gedenkschriften niet, die maar van drie dagen en drie nagten spreken. Eusebius zelve teikend aan in zijn jaar-tijd-boek, volgens de overzettinge van Hieronymus: *Regnantibus Philippis millesimus annus Romanae Urbis expletus est, ob quam solemnitatem innumerabiles bestiae in Circo magno interfectae, ludique in Campo Martio theatrales tribus diebus ac noctibus populo pervigilante celebrati.* „Als de Filippen regeerden, wierd het jaar duitsend der stad Romen vervuld, om welke plegtijkheid een onteibaare menigte van beesten in het groote kring-perk wierden gedood, en drie dagen, en drie nagten aan een, terwijl het volk plegtiglijk waakte, schouw-  
spe-

„spelen op het veld van Mars vertoond. Zeker eer het doen van een heidensch als van een Christen Keiser, wat ook Eusebius elders van zijne Christenheid getuigd. En den tijd dier plegtelijkheid viel niet in April, maar in 't beste van den Zomer, „ontrent den aanvang van den oogst, *κατὰ τὴν ἄραν τῆς θερίας*, gelijk Zofimus getuigd, en de eerstelingen, te dier tijd gewoon opgeofferd te worden, volgens luid der Sibyllische Godspraake, bewijzen zijn: waar heen ook de versen van Claudiaan, boven bygebracht, schijnen te willen. Zeker, eentijd des jaars, allerbequaamst, om daar op Apollo, dat is, de Zon, als in haare meeste kragt, met zang en reije, naa vereisch der Eeuwspelen, te vereeren. 't En zy dan, dat wy zeggen, dat het met de Eeuwspelen van de Filippen, en van Klaudius, anders gelegen was: die, buiten ordeninge, ter gedagtenisse van de wiege der stad Romem, gevierd, kunnen schijnen, buiten ordeninge, op Pales feest, den een en twintigsten April, den geboorten dag der stad, aangevangen te zijn, dat ik zie aan zommige geleerde mannen niet te mishaa-gen. Wat daar van zy, dat is zeker, dat de Eeuwpenningen van de Filippen het laatste jaar, of het jaar van Christus twee honderd agt en veertig, dat is, het derde Burgermeesterschap van den vader, ende het tweede van den zoon, op haare munt vertoonen: Het zy datze op de eene zijde het hoofd van den vader doen zien, met het omschrift. IMP. CAES. M. IVL. PHILIPPVS AVG. COS. III. den GEBieder. CAESAR. Marcus. JVLius. PHILIPPVS. AUGustus. BURGERMeeester ten IIIden maale, ende op de andere zijde ten omschrift hebben, SAE-



was gebouwd , vertoonden. <sup>10</sup> En  
 nog den eenen , nog den anderen ,  
 van Domitiaan , die ze honderd en  
 vier jaaren naa Augustus , ende een  
 en

SAEVLARES AVGG. DE EEUWSPE-  
 LEN DER AVGVSTEN: het zy dat ze om  
 't hoofd schrijven, IMP. PHILIPPVS. AVG.  
 den GEBieder. PHILIPPVS. AVGuftus; ofte  
 IMP. M. IVL. PHILIPPVS. AVG. den  
 GEBieder. Marcus. IVLius. PHILIPPVS.  
 AVGVSTVS. ende op de andere zijde, in een  
 eiken loofkrans SAECVLVM MILLENA-  
 RIVM. COS. III. DE DUZEND-JAARIGE  
 EEUW. BURGERMeeftter ten Ilden maale.  
 of, COS.III.ten Ilden maale BURGERMeeftter,  
 op een pilaar, en MILLENARIUM SÆCV-  
 LUM, of MILLIARIVM SAECVLVM,  
 DE DUZEND JAARIGE EEUW, of SAE-  
 CVLARES AVGG. DE EEUWSPELEN  
 DER AVGuften daar om. welken pilaar den  
 Heer Oudaan een mylpaal zegd te zijn, „om te  
 „kennen te geven, dat, gelijk de mijlpaalen  
 „duizend ftappen wegs vertoonen, alzo ook  
 „deeze eeuwfpelen de duizend jaaren der bou-  
 „winge van Roomen voor zig bragten. Welken  
 „mylpaal of pilaar met het opschrift COS. II. ten  
 Ilden maale BURGERmeeftter, en daar om,  
 MILLIARIVM SÆCVLVM, of SÆCV-  
 LARES AVGG. ook op meer als eenen penning  
 van den jongen Filippus is te zien. Dog laat  
 ons nu van Domitiaan gaan fpreken.

10. Cenforinus zegd: *Septimos Domitianus se*  
 XIV.







XIV. & L. Minucio Rufo Coss. anno 1000CXXI.

„De zevende [Eeuwspelen heeft] Domitianus  
 „[vertoond] onder zijn veertiende Burgermeester-  
 „schap, en dat van L. Minucius Rufus, in den  
 „jaare [van Romen] aghonderd en een en veer-  
 „tig. Dat jaar der stad komt met het agt-en-tag-  
 „tigste jaar van Christus over een. Daar zijn 'er,  
 „welke meinen, dat Censorinus daar in een jaar  
 „misreekend, en Domitiaan die spelen een jaar  
 „laater vierde. Dien 't lust, die leeze daar over  
 „Antoni Pagi, minder-broeder van de ordening  
 „van S. Franciscus, in zijne geleerde Kritike Aan-  
 „merkingen over de Jaarboeken van Baronius,  
 „op 't jaar van Christus agt-en-tagtig. Suetonius tei-  
 „kend aan in Domitianus, „ dat hy in 't vierden daar  
 „van den tijd rekende van 't jaar, niet waar in  
 „ze Klaudius laatst, maar waar in ze Augustus  
 „eertijds vertoond had. *Fecit & ludos seculares,*  
*computata ratione Temporum ab anno, non quo*  
*Claudius proxime, sed quo olim Augustus ediderat.*  
 „Dog dat moet niet al te naauw gezift worden,  
 „dewijl 'er ses, of ten minsten vijf jaaren aan te  
 „kort komen, en Domitianus daar in meer zijne  
 „eigene zinnelijkheid, als Augustus instellinge  
 „schijnt opgevolgd te hebben. Μεθ' ὃν Δομετιαν-  
 „νός, τὸν Κλαυδιον παραπεμφάμεν, ἢ τὴν πε-  
 „ρίοδον τῶν ἐτῶν, ἀφ' ἧ τὴν ἑορτὴν ὁ Σεβαστὸς  
 „ἐπετέλεσεν, ἀριθμήσας, ἔδοξε τὸν ἐξ ἀρχῆς  
 „παραδοθέντα φυλάττειν θεσμόν. „Naa hem  
 „(dat is, naa Klaudius) heeft Domitiaan, heb-  
 „bende Klaudius laten vaaren, en den omme-  
 „zwaeij der jaaren gerekend, van dat Augustus  
 „die spelen had gevierd, kunnen schijnen, de  
 „wet, van den beginne gegeven, onderhouden



„te hebben, zegt Zofimus misschien daarom. Ik teekene hier den misflag van den grooten Scalliger niet aan, als hy zegt, „Domitianus de tijd-  
 „rekening beter waargenomen hebbende (als „Klaudius) heeft de Eeuwe gevierd, die na de „bouwing der Stad de zevende was, al wat te vinnig daar over gehekeld van J. Oudaan, die zelfs niet al te naaukeurig daar van spreekt. Ik beschouwe liever de penningen van Domitiaan, welke hy te voorschijn brengt, en met zijne geleerde aanteekeningen ligt geeft, en die ons byna alle de plegtelijkheden dier spelen zullen doen zien. Op den eersten daar van <sup>a</sup>, staat een pilaar in een eiken loofkrans, met het opschrift, COS. XIII. LVD. SAEC. FEC. VOOR DE VEERTIENDE MAAL BURGERMEESTER HEEFT HY DE EEW-SPELEN VERTOOND. Op den tweeden <sup>b</sup>, die het zelve omschrift vertoond, staat de verbeelding, het zy van een Salischen Priester, het zy van den boode, die de eeuwspeelen verkondigde, niet gelijk hy op den Eeuwpenning van Augustus vertoond werd, dien wy in onze eerste aanteekeninge hebben opgegeven, maar gaande, met een stok in zijne regterhand, ende in zijn linker een schild, daar hy de borst mee dekt; insgelijks op enen van zijne penningen <sup>c</sup> by L. Begerus in zijnen Palatynschen Schat, dog een weinig op een andere wijze, te zien, hebbende om 't gelaurierde hoofd des Keizers ten omschripte IMP. CÆS. DOMIT. AVG. GERM. P. M. TR. P. VIII. den GEBieder. CÆsar. DOMITianus. AVGu- stus. den GERManier. Groot Priester. zijner GILDMeesterlijke Magt het VIII. jaar: en nog op

<sup>a</sup> Tab. V. n. 4. p. 32.    <sup>b</sup> Tab. V. n. 3. p. 32.    <sup>c</sup> Tab. V. n. 2. p. 32.







16. 160





nen gaan met opgeheven regterhanden, en palm-  
takken daar in. Dog ik bepaale niets, de beteke-  
nisse daar van is duister. Op den derden pen-  
ning by Oudaan <sup>a</sup>, word een geheelen toestel  
van de Heiligdommen, tot de Eeuwspelen be-  
hoorende, gezien: want men aanschouwd den  
Keizer, daar hy, op een verhevenheid gezeten,  
iets uitdeeld aan twee perſoonen, die voor een  
tempel ſtaan. Het omſchrift is het zelve. Op  
eenen anderen by Patin <sup>b</sup> is het omſchrift op de  
eene en andere zyde IMP. CAES. DOMIT.  
AVG. GERM. P. M. TR. P. VIII. CENS.  
PERP. COS. XIII. LVD. SÆC. ende op de  
verhevenheid, daar hy op zit, ſtaat het omſchrift,  
SVF. P. D. welke letteren men leeft, *SVFfi-  
menta Populo Data*, „REUKwerk aan het  
„Volk Gegeeven. Welk reukwerk by de Vyftien-  
mannen, om de heiligdommen te verzorgen,  
plag uitgedeeld te worden: „waar uit blijkt,  
zegt Oudaan, wiens vierden penning van Domi-  
tiaan niet veel van die by Patin verſchild, „dat  
„Domitianus alhier ook onder de Vyftien-man-  
„nen behoord, gelijk een anderen penning 't zel-  
„ve van Vitellius uitdrukkelijk getuigd, en ook  
van Auguſtus zijnen tweeden, van ons boven <sup>c</sup> al  
gezien. Zeker, dat 'er aan de eene en de andere  
zyde van den Pilaar ſtaat, *xv. S. F. XV vir  
Sacris Faciundis*, VYFTIEN-man over de Be-  
ſtellinge der Heilige dienſten, brengt Fulvius Ur-  
ſinus in zijne Roomſche Huisgezinnen tot dien  
Keizer te huis, en 't word van 't volgende Ca-  
pitolijsche gedenkschrift bevestigd.

LVDI SAECVLARES QVINCT.  
IMP. CAESAR. DIVI. F. AVGVSTO

C.

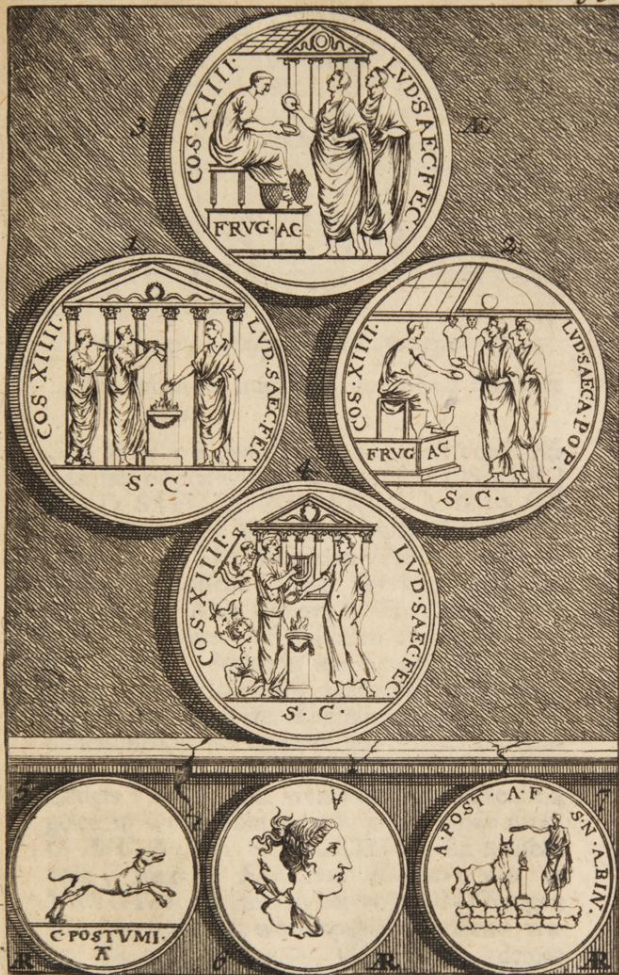
C. SENTIO. C. F. C. N. SATVRNINO  
 M. CLAVDIO. M. F. M. N. MARCELLO. MAG. XV. VIR  
 M. FVFIO. M. F. . . . STRIGONE  
 D. LAELIO. D. F. D. N. BALBO

Daar Augustus blykelijk genoeg onder de XV. mannen word gesteld. Wat daar van zy, hier toe behooren de woorden van Tacitus, als hy zegt, spreekende van Domitianus: *nam is quoque edidit ludos saeculares, iisque intentius affui, sacerdotio Quindecim-virali praeditus, ac tum praetor. quod non jactanter refero; sed quia collegio quindecim-virum antiquitus ea cura, & magistratus potissimum exequiebantur officia caerimoniarum.* „Want „dezelve heeft ook de Eeuwspelen vertoond, „ende ik hebbe die met veele opmerkinge byge- „woond, zijnde met het priefterdom der Vyftien-mannen vereerd, en te dier tijd Schouwt. „dat ik niet zegge om my daar op te verheffen, „maar om dat van ouds de bezorging daar van „aan het broederschap der Vyftien-mannen was „toe vertrouwd, en de magistraaten voornement- „lijk de plegtigheden bedienden. En zie daar Tacitiaan. Dog om die plegtigheden, die ter bezorging van de Vyftien-mannen stonden, beter te verstaan, moeten wy wederom Zosimus hooren spreken. Zijne woorden zijn: *κατὰ δὲ τὴν ἄραν τῆ θέρους, πρὸ ἡμερῶν ὀλίγων τῆ τὴν θεωρίαν ἀχθῆναι, ἐν τῷ Καπετωλίῳ, καὶ ἐν τῷ νεῷ τῷ κατὰ τὸ Παλάτιον οἱ δεκαπέντε ἄνδρες ἐπὶ βήματῳ καθήμενοι τῷ δήμῳ διανέμειν τὰ καθάρσια. ταῦτα δὲ ἐσι δᾶδες καὶ θείον καὶ ἀσφαλτον. δῶλοι δὲ τῶτων εἰ μετέχουσιν, ἀλλὰ ἐλεύθεροι μόνοι. συνελθόντῳ δὲ*



τῆ δῆμα παντὸς ἐν τε τοῖς ῥηθεῖσι τόποις ἢ ἐν  
 τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος, ὃ ἐν τῷ Ἀρεντίνῳ λό-  
 φῳ καθίδρυται, σίτον ἢ κριθὴν ἕκαστος Φέ-  
 ρει, ἢ κύαμον. ἢ ταῖς Μοῖραις ἀγῶσι παννυχί-  
 δας μετὰ σεμνότητι ἐν νυξίν. „In den oogst-tijd  
 „dan, eenige dagen eer de Eeuwspelen gevierd  
 „wierden, deelden de Vyftien-mannen, zittende  
 „de in het Capitoel, en den Palatijnschen tem-  
 „pel, op een verheven stoel, eenige Zuiverin-  
 „gen aan het volk uit. Deeze waaren toorffen,  
 „solpher, en hars. Dog daar aan hadden de  
 „flaaven geen deel, maar alleen vrye en vryge-  
 „booren menschen. Als dan 't gansche volk in  
 „de gezeide plaatzen, ende in den tempel van  
 „Diana, die op den Aventijnschen heuvel stond,  
 „by een gekomen was, was 't de gewoonte, dat  
 „een iegelijk terwe, gerste, en boonen, met zig  
 „bragt, en den Schik-Godinnen ter eere in alle kuis-  
 „heid en rijnheid nagtspelen gehouden wierden.  
 „T' Gene Zofimus voorts zegd, dat van het volk,  
 „eer nog de plegtelijke Eeuw-viering aanving,  
 „den Schik-Godinnen ter eere in alle kuisheid en  
 „rijnheid nagtwaaken of nagtspelen gehouden  
 „wierden, schijnt op den vyfden penning by Oudaana  
 „onder het omschrift COS. XIII. LVD. SAEC.  
 „FEC. S. C. ten XIII. maale BURGERMeeſter  
 „heeft hy de EEUWSPelen GEVierd. by Besluit  
 „des Raads uit gebeeld te zijn, als op welke  
 „eenig volk, voor een tempel geknield leggende,  
 „tot een betooning van reinigheit de eene hand  
 „om hooge heft. Op den zevenden <sup>b</sup> is het om-  
 „ſchrift wederom, COS. XIII. LVD. SAEC.  
 „FEC. S. C. even eens gelijk op den voorgaan-  
 „den,

<sup>a</sup> Tab. VI. n. 5. p. 35.    <sup>b</sup> Tab. VII. n. 1. p. 38.



J. G. fec.





en de  
 linc  
 hant  
 es  
 anders  
 emig  
 den  
 dom  
 rra  
 n g  
 n Sp  
  
 . En  
 . linc  
 . LVII  
 . g  
 . wa  
 . Te  
 . des  
 verho  
 tien-  
 siben  
 van de  
 onden  
 ring  
 Linc  
 gien  
 G. A. C.  
 wolk  
 VRVG  
 wicre  
  
 174

den, dog daar den Keizer op een brandenden  
 Altaar voor een tempel eenige offeranden doet,  
 staande twee fluit-speelders, of eigenlijk pypblaa-  
 fers daar benevens, „den eenen op eene, en den  
 „anderen op twee pypen blaazende, die uit duf-  
 „danig gebruik even, en oneven genoemd wier-  
 „den; men wil dat ze, die men in de Heilig-  
 „dommen gebruikte, van bosboomen hout waa-  
 „ren, en veel ligt alhier aangewend, om dat,  
 „'t geene Horatius van de pypen in de oude toneel-  
 „spelen zegd, het volk

*Et frugi, castusque, verecundusque coibat.*

En kuifsch en nugteren, en eerbaar quam te  
 zamen.

„En hier toe is genoegzaam te paffen 't opschrift  
 „darmen op den agtsten <sup>a</sup> aldus leeft [COS. XIII.]  
 „LVD. SAEC. A. POP. FRVG. A. C [S. C.]  
 „[als hy voor de XIII. maal BURGERMeester  
 „was, zijn] de EEUWSPelen VAN het NUCH-  
 „Tere En Kuifche VOLK [geviert. by Besluit  
 „des Raads.] Men ziet den Keizer zitten op een  
 „verheven plaatze, of misschien een van de Vyf-  
 „tien-mannen, deelende iets uit aan twee men-  
 „schen, die gelooffelijk het volk verbeelden.  
 „van de beteekenis dier afbeelding daar na. Ik kan  
 „ondertusschen niet nalaaten een diergelijken Pen-  
 „ning uit Patins Suetonius <sup>b</sup> te vertoonen, die de  
 „Letters FRVG. AC. welke op de verhevenheid  
 „gelezen worden ontvouwd, niet *de populo FRV-*  
 „*Gi Ac Casto*, van het NUCHTere En Kuifche  
 „volk, maar *de FRVGibus ACceptis*, van de  
 „VRVGTen, welke van het volk ONTFangen  
 „wierden. Eindelijk word op den negenden <sup>c</sup>, we-  
 „C 4derom

<sup>a</sup> Tab. VII. n. 2. p. 38. <sup>b</sup> Tab. VII. n. 3. p. 38. <sup>c</sup> Tab. VII. n. 4. p. 38.



derom met het omschrift COS. XIII. LVD. SAEC. FEC. S. C. en de afbeelding van den Keiser, offerende op een altaar voor een tempel, terwijl den offerstier gekuift word, „nevens „het fluitspel ook op een harp geslaagen, waarschijnlijk op dat 'er niet iets onheilsaams onder de „offeranden gehoord zou worden: want deeze „plegtigheid wierd ontrent de zelve waargenomen. Op alle deeze Eeuw-penningen van Domitianus is het XIII. de Burgermeesterschap des Keizers gestempeld, dog ontrent het jaar van zijne Guild-of Wijkmeesterlijke magt is eenig verschil. De meesten hebben het VIII. ste jaar daar van, en zoo doen ook die by Onuphrus, welker opschrift is op de eene zijde, IMP. CAES. DOMIT. AVG. GERM. TR. P. VIII. „Den „GEBieder. CAESar. DOMITianus. AVGustus. „GERManicus. zijner GILDMeesterlijke Magt „het VIIIste jaar, ende op de andere zijde, COS. XIII. LVD. SAEC. FEC. S. C. „heeft „Ten XIII. maale BURGermeester de EEUW- „SPelen GEVierd. by Besluit des Raads. Dog den tweeden by Pagi heeft het VIIde, ende een diergelijke is 'er by Mediobarbus, waar van 't Opschrift is, IMP. CAES. DOMIT. AVG. GERM. P. M. TR. P. VII. CENS. PERP. „Den GEBieder. CAESar. DOMITianus. AV- „Gustus. GERManicus. Groot-Priester. zyner „GILDMeesterlijke Magt het VII. jaar. VOOR „ZYN Leven TVGTMeester, ende op de agter-zyde COS. XIII. LVD. SAEC. FEC. S. C. gelijk boven. De uitbeelding zijn drie mannen, die op een altaar in een tempel offeren. Dog om dat Domitianus in September zynes veertienenden Burgermeesterschaps in het agtste jaar van

ziju

en veertig na Klaudius hield. <sup>11</sup> Het zy daar mee zoo 't wil, niet meer als vyf Eeuwspelen heeft de Roomfche weereld onder haare Keizeren gezien.

<sup>12</sup>Vier

zijn Gildmeesterlijke magt is getreden, zoo kan 't zijn, dat de penningen, waar op de gedenkenisse van zijne Eeuwspelen werd bewaard, welke hy in het zevende jaar daar van in den Somer had gevierd, ten deele in het zevende en ten deele in het agtste jaar uitgegeeven zijn, en daarom beide de jaaren op de zelve zijn te zien.

11. Het zy daar mee zoo 't wil, niet meer als vyf Eeuwspelen heeft de Roomfche weereld onder haare Keizeren gezien. Onder Oetavianus Augustus de eersten, in den jaare van Roomen 737. voor Christus 17. De tweeden onder Tiberius Claudius, in den jaare van Roomen 800. na Christus 47. De derden onder Domitianus, in den jaare van Roomen 841. en van Christus 88. De vierden zoude Antoninus Pius hebben moeten vieren in den jaare van Roomen 900. van Christus 147., indien Klaudius opgevolgd zoude zijn geweest; dog 't stilzwijgen van Cenforinus, van Zofimus, van Antoninus penningen, die voorhanden zijn, is bewijz, dat ze van hem niet en zijn vertoond. 'T en zy, dat daar toe behooren, gelijk Taffin wil, De twee penningen van Antoninus by Occo, die met zijn **VIERDE BVRGERMEESTERSCHAP** en **EERSTE TIENJAARIGE SPELEN**, en 't **BEELTENIS DES HEILS** gestempeld sijn, ende alle een man vertoonen, staande aan een



altaar, van welke den eenen met de rechterhand een offerschaal, daar een slange uit kruipt, en met de linkerhand een stuur vast houdt: wanneer den altaar d' offerande zoude kunnen af beelden, die op de Eeuwspelen gewoon waaren te geschieden; de slange de Nieuwe Eeuwe, die daar door ingeweid wierd; en het Beeld des Heils, het heil en de behoudenisse des gemeinen besten, 't welk daar door plegtelijk van de onsterfelijke Goden wierd afgebeden. Dog hoe gezogt dat is, blijkt van zelfs, gelijk 't ook is, dat zommigen by Pagi uit Gruterus het grasschrift van eenen SEXTVS VITELLIVS by brengen, 't welk zoude te kennen geeven, dat hy op de Eeuwspelen van Antoninus wierd gebooren, ende op die van Filippus overleefde. Zie hier is het:

## MEMORIAE

SEX. VIGELLI. AQUINAT. QVI  
ANN. ATTIGIT. CENTES  
SET. ALTERVM. ET. NONAGEN  
PERPET. INOFFENSA. VALETVD  
EXEGIT. RELIQVOS. SEPTEM. ET. D. XIII  
DECVBVIT. ET. OCCVBVIT  
NAT. LVD. SAECVL. VIII. OBIIT. SEQVENT.

TER. GEDAGTENISSE. VAN  
SEXTus. VIGELLius. VAN. AQUINum. DIE  
HET HONDERTste. JAAR. HEEFT BEREIKT  
DOG. HET TWEE EN NEGENTIGste  
IN. EEN. GEDUErige. En ONGESTEURDE. GE-  
ZONDHeid  
HEEFT UITGEHOUDEN. DE OVERIGE. ZEVEN.  
EN nog XIII. Dagen  
GELEGEN. EN GESTORVEN IS.  
GEBOOREN. OP DE VIIIste EEUWSPelen. GE-  
STORVEN OP DE VOLGENDE.

Dog

Dog van Antoninus Eeuwspelen is daar in niet het minste gewag, zoo dat het blijft, dat ze van hem niet en zijn vertoond. „Veel ligt, op dat „aan hem niet gebeurde, (zegt de Heer Oudaan) „om de Eeuwspelen van Domitianus, 't geen „aan Klaudius gebeurd was, dat namelijk de „Bode in de verkondiging der Eeuwspelen, die „geen mensche gezien had, of zien zou, bespot „wierd. De vierden zijn deshalven onder Sep-  
 timius Severus in den jaare van Roomen 957. van Christus 204. gezien. En de vyfden, en laatsten onder de Filippen, in den jaare van Roomen 1000. en van Christus 247. Want de tienden zouden hebben moeten vallen, in den jaare van Roomen 1067. van Christus 314. als Constantinus Augustus, en Licinius Augustus beide nog voor de derdemaal Burgermeesters waaren, volgens Zosimus, dog dat ze nagelaaten wierden, is zijne klagte daar over getuige. Ἀπὸ γὰρ τῆς ΧίλωνⓄ ἢ ΛίβωνⓄ ὑπατείας, καθ' ἣν ΣεβήρⓄ τὴν τῶν Σεκκλαρίων ἤγαγεν ἑορτὴν, ἄχρις ὅτε Διοκλητιανὸς ἐννάκις, δεκάκις δὲ Μαξιμιανὸς γεγονάσιν ὑπάτοι, διέδραμεν εἰς ἐνιαυτὸς πρὸς τοῖς ἑκατόν. ἢ τότε Διοκλητιανὸς ιδιῶτης ἐκ βασιλείως ἐγένετο. ἢ Μαξιμιανὸς ταυτὸ τῆτο πεποίηκε. τρίς δὲ ἤδη γεγονότων ὑπάτων Κωνσταντῖν ἢ Δικιννίς τῶν δέκα ἢ ἑκατὸν ἐνιαυτῶν ὁ χρόνⓄ συνεπληρῆστο καθ' ὃν ἔδει τὴν ἑορτὴν κατὰ τὸ νενομισμένον ἀχθῆναι. τῆτο δὲ μὴ φυλαχθέντⓄ &c. „Want „van het Burgermeesterschap (zegt hy) van Chilo „en Libo, waar onder Severus de Eeuwspelen ver- „toond heeft, tot dat Diocletianus voor de ne- „gen-



12 Vier zagz 'er onder haare Burgermee-

gende, en Maximianus voor de agtste-maal  
 „ Burgermeesters zijn geworden, zijn 'er hon-  
 „ derd, en een jaaren verlopen geweest: en  
 „ toen heeft Diocletianus het gebied wel neer-  
 „ gelegd, wiens voorbeeld Maximianus is gevolgd:  
 „ Dog als Constantinus en Licinius ten derden  
 „ maale Burgermeesters waaren, wierd den tijd  
 „ der honderd en tien jaaren vervuld, dat die  
 „ spelen naar ouder gewoonte gevierd moesten  
 „ worden. Dog alzoo dat is verzuimt geworden,  
 „ enz. In den jaare van Christus, 347. der stad  
 „ 1100. was'er wederom een eeuwe (van 100. ja-  
 „ ren) verlopen, zedert dat ze van de Filippen  
 „ vertoond waaren, wanneer ze van Constantius  
 „ en Constans zouden hebben moeten gehouden  
 „ worden: dog daar van is insgelijks geen gewag;  
 „ en dat ze van Honorius, in den jaare van Chri-  
 „ stus 404. der stad, 1157. wanneer hy voor de  
 „ seste-maal Burgermeester was, wederom hersteld,  
 „ en voor de tiendemaal gevierd zouden zijn, ge-  
 „ lijk Baronius, Petavius, anderen, misleid van  
 „ Onuphrius, gemeind hebben: het diep stille zwy-  
 „ gen van Zofimus dien aangaande, die zijne hi-  
 „ storie naa den jaare van Christus 425. schreef,  
 „ zoo daar, daar hy over 't nalaaten van die Eeuw-  
 „ spelen klaagd, als daar, daar hy de bedryven van Ho-  
 „ norius beschrijft, bevestigt tegens 't bewijs, van de  
 „ schermspelen, onder Honorius Seste Burgermee-  
 „ sterschap, en uit Claudianus Digt ontleend, het geen  
 „ we zeggen, dat 'er de Roomsche-weereld maar vyf  
 „ onder haare Keizeren heeft gezien, de vyfden, zefsten,  
 „ zevenden, agtsten, en negenden in ordening. Want

12. Vier zagz 'er onder haare Burgermeesteren.  
 De

De eersten onder Publius Valerius Poplicola, die, na 't uitdrijven der Koningen in den jaare van Roomen 245. voor de eerste maal Roomschen Burgermeester was. *Primos enim Ludos Saeculares, exactis regibus, post Romam Conditam annis ccxlv. à Valerio Publicola institutos esse, Valerius Antias ait.* „Want dat de eerste Eeuwspelen, na 't „uitdrijven van de Koningen, 245. jaaren na dat „Roomen gebouwd was, van Valerius Publi- „cola wierden ingesteld, getuigd Valerius Antias, (zegt Censorinus) „Want wanneer de Roomsche „burgeren jammerlijk van de pest wierden aan- „getaft, zijn Politianus woorden by Rosinus, „zoo „heeft hy aan dien zelve altaar, [welke de Romeinen onder de aerde hadden gebouwd, en Valefius, gevonden zijnde, met het bloed van zwart offervee had besprengd] „na gedaane be- „loften, een zwarten stier ter eeren van Dis, „voor de mannen, ende een zwarte vaere ter „eeren van Proserpina, voor de vrouwen ges- „lagt, ende spelen en bed-sprijngen drie nagten „lang gevierd, en voorts den altaar, gelijk voor „heen, met aarde bedekt, met het opschrift: P. VALERIVS POPLICOLA HEEFT HET KOORN-VELD DIS EN PROSERPINA TOEGEWELD, EN SPELEN TER EEREN VAN DIS EN PROSERPINA, OM DE BEHOUDENISSE DES ROOMSCHEN VOLKS GEVIERD. En dat bevestigen Festus, Valerius Maximus, en Zosimus. Ziet Festus woorden in onze vierde aanteikeninge. Valerius Maximus zegd, „dat Valerius Poplicola, „die den eersten Burgermeester was, uit zugt, „om der burgerye te hulpe te komen, dat voor- „beeld van Valefius navolgde, ende aan den „zel-



„zelven altaar openbaare belofteniffen gedaan ,  
 „en zwarte runderen, voor Dis ftieren, vaerfen  
 „voor Proferpina gellagt, en bed-frijng, en  
 „fpelen, dric nagten aan een gevierd hebbende,  
 „den altaar met aerde, gelijk ze te vooren ge-  
 „weeft was, bedekte. *Cujus (Valesii) exemplum*  
*(ait) Valerius Poplicola, qui primus consul fuit,*  
*studio succurrendi civibus, secutus, apud eandem*  
*aram publice nuncupatis votis, castisque atris bu-*  
*bus, Diti maribus, feminis Proserpina, lectifler-*  
*nioque, ac ludis trinoctio factis, aram terra, ut an-*  
*te fuerat, obruit.* De woorden van Zofimus zijn:  
 Χρόνοις δε ὕσερον λοιμῶν συμβάντων τῆ πόλει,  
 τῷ πρώτῳ μετὰ τὸς βασιλέας ἔτει, Πόπλιος  
 Βαλέριος Ποπλικόλας ἐν τῷ τῷ βωμῷ θύ-  
 σασ Ἰδη ἢ Περσεφόνη μέλανα βῆν ἢ δά-  
 μαλιν μέλαιναν, ἠλευθέρωσε τῆς νόσῃ τὴν πό-  
 λιν, ἐπιγράψας τῷ βωμῷ ταῦτα. ΠΟΠΛΙΟΣ  
 ΒΑΛΕΡΙΟΣ ΠΟΠΛΙΚΟΛΑΣ ΤΟ ΠΥΡ Ἀ-  
 ΡΕΪΟΥ ΠΕΔΙΟΥ ἈΔΗ, ΚΑΙ ΠΕΡΣΕΦΟ-  
 ΝΗ, ΚΑΘΙΕΡΩΣΑ, ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ἨΓΑ-  
 ΓΟΝ ἈΔΗ, ΚΑΙ ΠΕΡΣΕΦΟΝΗ, ὙΠΕΡ ΤῆΣ  
 ΡΩΜΑΪΩΝ ἘΛΕΥΘΕΡΙΑΣ. „Dog als 'er in  
 „navolgende tyden een peste in de stad was ont-  
 „staan, 's jaars na 't uitdrijven van de Konin-  
 „gen, zoo heeft Publius Valerius Poplicola, op  
 „dien zelven altaar aan Dis Pater en Proserpi-  
 „na een zwarten stier en zwarte vacrse gellagt  
 „hebbende, de stad van de peste bevrijd, en dit  
 „Opschrifte op den altaar gesteld IK PUBLIUS  
 VALERIIUS POPLICOLA HEBBE HET  
 VUUR VAN 'T VELD VAN MARS  
 AAN DIS PATER EN PROSERPINA  
 GE-

GEHEILIGD, EN SCHOUWSPLEN GE-  
 VIERT TER EEREN VAN DIS PATER  
 EN PROSERPINA, OVER DE BEVRY-  
 DING VAN HET ROOMSCHE VOLK.

„Dog, (zegd Censorinus) de Aanteikeningen van  
 „de vyftien mannen brengen de instelling der  
 „Eeuwspelen tot den jaare van Roomen 298.  
 „als M. Valerius, en Sp. Verginius Burgermee-  
 „sters waaren. *At XV virorum Commentarii annis*  
*cclxxxviii. M. Valerio, Sp. Verginio Coss.* Dat  
 Politianus by Rosinus verkeerdelyk tot de twee-  
 de eeuwspelen over brengt. „De tweede spelen,  
 „gelijk Antias wil, (zijn gehouden, zegt Cen-  
 „sorinus) in den jaare, na dat Roomen geboud  
 „was, drie honderd en vyf: dog gelijk in de  
 „aanteikeningen van de Vyftien-mannen geschree-  
 „ven is, in den jaare vierhonderd en agt, als  
 „M. Valerius Corvinus ten tweeden maale, en  
 „C. Pætilius Burgermeesters waaren. *Secundos*  
*Ludos, ut Antias vult, anno post Urbem condi-*  
*tam quinto trecentesimo; ut vero in Commentariis*  
*Quindecim-virorum scriptum est, anno octavo &*  
*quadringsimo, M. Valerio Corvino iterum &*  
*C. Patilio Coss.* Dog Zosimus zegd, volgens  
 de eerste overzetting van Leunclavius: *Secundum*  
*hac, morbis & bellis ingruentibus, anno ab Urbe*  
*condita quinquagesimo secundo, senatus iis se malis*  
*liberare de Sibyllinis oraculis volens, eos, ad quos hac*  
*cura pertinebat, oracula consulere iussit. Illis mali*  
*finem fore nunciantibus, si Diti patri & proserpi-*  
*nae rem sacram fecissent, perquisitum locum Diti*  
*Patri & Proserpine, ceu iussi fuerant, M. Po-*  
*pilio quartum Cos. dedicarunt, & peracto sacro*  
*malis liberati urgentibus, rursus aram abscondide-*  
*runt, in extremo Campo Martio alicubi sitam.*

„Naar



„ Naar deeze, als 'er wederom ziekten en oor-  
 „ logen opstonden, in den jaare van Roomen  
 „ twee en vyftig, zoo heeft den Raad, om van dat  
 „ quaad, naar luid der Sibyllnsche Godspraak,  
 „ verloft te meugen worden, die, welker zorge  
 „ dat toebetrouwd was, belast, de Godspraak  
 „ raad te vraagen. Als deeze boodschapten, dat  
 „ 'er een einde van 't quaad zou komen, indien  
 „ ze Dis Pater, en Proserpina met offerdienften  
 „ zouden ver-eeren, zoo hebbenze de plaatze op-  
 „ gezogt, ende aan Dis Pater, en Proserpina,  
 „ als M. Poplius ten vierden maale Burgermees-  
 „ ter was, geweid, en, na verrichteden dienst,  
 „ van 't dringend quaad verloft, wederom den  
 „ altaar verburgen, zijnde op het uiterste van 't  
 „ veld van Mars gelegen. Dog Leunclavius leeft  
 op de kant, „ in den jaare van Roome twee  
 „ en vyftig boven de driehonderd, ende in plaat-  
 ze van Poplius, leeft hy Potitus. En zoo leeze  
 ik insgelijks in den Griekfchen Zofimus, die  
 van Sylburgius is uitgegeeven. Μετὰ δὲ ταῦτα  
 νόσων ἢ πολέμων ἐνσηφάντων, ἔτει μετὰ  
 τὸν τῆς πόλεως οἰκισμὸν ἐπὶ τριακοσίοις πεν-  
 τηκοσῶ ἢ δευτέρῳ λύσιν εὐρεῖν ἢ γερυσία τῶν  
 κακῶν ἐκ τῶν Σιβύλλης βεβλομένη χρησμῶν,  
 τοῖς εἰς τῆτο τεταγμένοις ἀνδράσι τὰς  
 χρησμὰς ἀνερευνῆσαι παρεκελεύσατο. τῶν δὲ  
 λοιπῶν παυθῆσθαι τὸ κακὸν, εἰ θύσαιεν  
 Ἄδη ἢ Περσεφόνῃ, προαγορευσάντων, ἀναζη-  
 τήσαντες τὸν τόπον, Ἄδη ἢ Περσεφόνῃ κατὰ  
 τὸ προσταχθὲν καθήγισαν, Μάρκῃ Ποτίτῃ τὸ  
 τέταρτον ὑπατεύοντι. ἢ τῆς ἱερεργίας συν-  
 τελεσθεῖσης τῶν ἐπιχειμένων ἀπαλλαγέντες,  
 τὸν

τὸν βωμὸν αὐτῆς ἐκάλυψαν ἐν ἐσχάτῳ πρὸς κεί-  
 μενον Ἰξ' Ἀρεῖς πεδίσ. Hoe 't zy, dat deeze  
 plaatze verdurven is, is zeker. Dog hoe te her-  
 stellen? Ik vinde geen M. Potitus ten vierden  
 maale Burgermeester in den jaare van Roomen  
 driehonderd twee en vyftig, maar vinde alleen-  
 lijk in dien jaare L. Valerius Potitus ten derden  
 maale, nevens zeven anderen, Krygs-Overfte met  
 Burgermeesterlijke Magt: Dog Burgermeester  
 vinde ik hem, nevens M. Horatius Barbatus,  
 voor de eerste maal in den jaare der Stad drie-  
 honderd en ses; en Poplius of Popilius, gelijk  
 andere lezen, vinde ik onder den naame van M.  
 Popilius Lenas, ten vierde maale Burgermeester,  
 nevens M. V. Popilius Corvinus, honderd jaa-  
 ren daar na, dat is, in den jaare na dat Roomen  
 gebouwd was, vier honderd en ses. Indien 't my  
 geoorlofd was, ik schrapte de woorden, „In den  
 „jaare van Roomen twee en vyftig boven de  
 „driehonderd, M. Potitus, of, Poplius, ten vier-  
 „den maale Burgermeester zynde, deur; en las  
 in der zelve plaatze, „In den jaare drie-en-vyf-  
 „tig, M. Valerius, en Sp. Verginius Tricoftus  
 „Burgermeesters zijnde: wanneer Zofimus met  
 de vyftien-mannen over een zoude komen,  
 welker rekening hy niet duister in de Keizeren  
 aanneemt. Het zy daar mee, zoo 't wil, het  
 eerste komt met Antias zeggen, het laatste met de  
 aantekeningen der vyftien mannen ontrent over  
 een. De derde en vierde spelen gaat Zofimus  
 voorby; t' en zy dan, dat we aannemen 't geen  
 Leunclavius en Sylburgius lezen in onze fefte  
 aantekeninge, wanneer hy van de vierde spelen  
 als in 't voor by gaan gewag zou maken, dat  
 ons nogtans niet zonder reden zeer verdagt is.

D

„De



„ De derde spelen zijn geweest, zegt Censorinus,  
 „ volgens Antias en Livius getuigenisse, onder  
 „ de Burgermeesters P. Claudius Pulcer, en C.  
 „ Junius Pullus, of, gelijk 'er in de aanteikenin-  
 „ gen der Vyftien-mannen staat, in den jaare vyf-  
 „ honderd en agttien, P. Cornelius Lentulus, en  
 „ C. Licinius Varus Burgermeesters zijnde. *Tertii  
 Ludi fuerunt, Antiate, Livioque auctoribus, P. Clau-  
 dio Pulcro, C. Junio Pullo consulibus, aat, ut  
 in libris Quindecim virorum scriptum est, anno  
 quingentesimo duo de vicesimo, P. Cornelio Len-  
 tulo, C. Licinio Varo Coss.* Op die derde Eeuw-  
 spelen waaren TIENMANNEN over het bestel  
 der Heilige diensten, volgens het Capitolijsche  
 gedenkschrift by Urfinus, M. ÆMILIUS,  
 en M. LIVIUS SALINATOR. Voorts zegt  
 hy: *De quattorum Ludorum anno triplex opinio  
 est; Antias enim & Varro & Livius relatos esse  
 prodiderunt L. Marcio Censorino, M. Manilio  
 Coss. post Romam conditam anno DCV. At Piso  
 Censorius, & Cn. Gellius, sed & Cassius Hemi-  
 na, qui illo tempore vivebat, post annum factos  
 tertium affirmat, Cn. Cornelio Lentulo, L. Mum-  
 mio Achaico Coss. id est, anno DCVIII. In Quindecim  
 virorum autem Commentariis notantur sub anno  
 DCXXVIII. M. Emilio Lepido, L. Aurelio Ore-  
 ste Coss.* „ Van het jaar der vierde Spelen is drie-  
 „ derlye gevoelen: want Antias, en Varro, en  
 „ Livius zeggen, dat ze vertoond wierden, onder  
 „ de Burgermeesters L. Marcius Censorinus, en  
 „ M. Manilius, in den jaare, na dat Romen ge-  
 „ bouwd was 605. Dog Piso Censorius, en Cn.  
 „ Gellius, als ook Cassius Hemina, welke te  
 „ dier tijd leefde, stellen voor vast, dat ze het  
 „ derde jaar daar aan eerst zijn gevierd, zijnde  
 „ Bur-

„Burgermeesters Cn. Cornelius Lentulus, en L.  
 „Mummius Achaicus, dat is, in den jaare 608.  
 „Maar in de aanteikeningen der Vyftien-man-  
 „nen staan ze op 't jaar 628. als M. Æmilius  
 „Lepidus, en L. Aurelius Orestes Burgermee-  
 „sters waaren. En, mogen we Fulvius Ursinus  
 geloove geeven, zoo zien op deeze vierde Eeuw-  
 spelen twee penningen, die tot het geslagte der  
 POSTUMIEN behooren, waar van den eer-  
 sten op het trooni-stuk het hoofd van Diana,  
 ende op het rugge-stuk <sup>a</sup> een loopenden jagt-hond  
 vertoond, met het opschrift C. POSTUMI. <sup>ā</sup>.  
 en den anderen, insgelijks wel Dianas hoofd  
 op de eene zyde <sup>b</sup>, dog op de andere <sup>c</sup> den Tien-  
 man A. POSTUMIVS, staande aan een bran-  
 dende altaar, opgeregt op een berg, ende een  
 stier tegens over hem staande, doet zien, met het  
 omschrift, A. POST. A. F. S. N. ALBIN.  
 en 't is zeker, op de Eeuwspelen wierden witte  
 stieren ter eeren van Diana ende Apol in hun-  
 nen tempel op den Aventijnsche berg geslagt,  
 gelijk Horatius in zijn Eeuwgezang opdeund:

*Quique vos bobus veneratur albis &c.*

*Quæque Aventinum tenet, Algidumque,  
 Quindecim Diana preces virorum  
 Curet.*

En, 't gene u offerd met sineu-witte stieren &c.

Diana, dien den Aventijn ziet vieren,  
 En d'Algidus, de beê slaa goedertieren  
 Der Vyftien-mannen gaa.

Deeze Eeuwspelen, waar van 'er de weerd  
 maar negen gezien heeft,

D 2

13. Heeft-

<sup>a</sup> Tab. VII, n. 5. p. 38.

<sup>b</sup> Tab. VII, n. 6.

<sup>c</sup> Tab. VII, n. 7.



meesteren. <sup>13</sup> Eindelijk heeftmen ze met het Heidensch Roomen onder Constantijn den Grooten ten afgronde zien henen gaan, daar ze hunnen oir-sprong aan verschuldigd waaren:

<sup>14</sup> dog

13. Heeftmen eindelijk met het Heidensch Roomen onder Constantijn den grooten, ten afgronde zien henen gaan. Dat hebben we Zofimus in onze elfde aanteikeninge hooren belijden. Dat het door een uitgedrukte wet zoude geschied zijn, zegt Kippingus in zyn Roomsche Oudheden. „Nu had wederom de Ry van Severus rond „te staan onder Constantijn de Groot, die men „wil dat de zelve om de Afgoderijen dede af- „schaffen, en verbieden, dog volgens de Ry „des tyds moesten de zelve voorgevallen zyn „toen hy nog Heidensch was; zegd de Heer Oud- „daan. Dog dat moet met wat 'zouts verstaan worden. Den Ry van Severus stond rond, volgens Zofimus, als Constantinus en Licinius ten deren maale Burgermeesters waaren, dat is, in 't jaar van Christus 313. gelijk Pagi wil, of liever, 314. als zy 't beide nog waaren, gelijk wy boven al aangeteikend hebben. Maar 't was twee jaaren te vooren, op den 27. october, dat aan Constantijn het teken des Kruices ver-toond wierd in den hemel, als de zonne over den middag was, en dat hy des nagts daar aan „vermaand „wierde in den droom, gelijk Lactantius spreekt in zyn boek van de Dooden der vervolgeren, „dat hy dat Goddelijk hemels teken zoude schet- „zen op de schilden, en zoo den strijd aanvan- „gen,

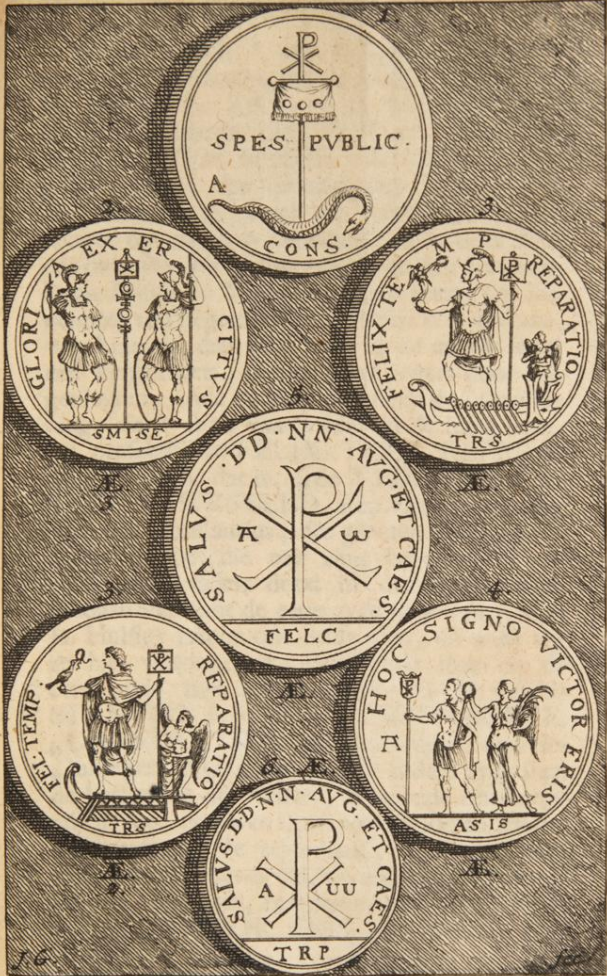
„gen, daar hy met zyn leger voor Roomen lag, in zijnen oorlog met Maxentius. 't Was in dat zelve jaar, na dat Maxentius overwonnen was, dat „Konstantijn, en zijnen Amtgenoot Licinius, „met gemein goet vinden, een zeer breed gebod „tot voordeel van de Christenen lieten uitgaan; „en de tyding van de overwinninge, op den Tyran behaald, als ook dat zelve gebod, aan „Maximinus, die toen in het Oosten heerfchte, „en zig hunnen vriend veinsde, overzonden, volgens Eusebius getuigenisse. In dat zelve jaar was 't, dat aan de Christen Kerke in het Westen vrede en ruste van de vervolgingen wierd gegeven. „Dog het einde dier vervolginge, zegt Sulpicius Severus, daar hy van de tienjarige vervolginge onder den Keiser Diocletianus spreekt, „viel „voor negen en tagtig jaaren herwaarts, van welken „tijd af aan de Keisers begonnen Christenen te worden. *Sed finis persecutionis illius fuit abhinc annos IX. & LXXX. à quo tempore Imperatores Christiani esse ceperunt.* Reken van den jaare na Christus vierhonderd, met het Burgermeesterschap van Stilico geteikend, negen en tagtig jaaren te rugge, dog geen volle, en gy zult tot het jaar 312. komen, en twee jaaren te vooren, eer den Ry der Eeuwspelen vol stond, de Keisers zien begonnen Christenen te worden, waaromme den Heer Fr. Spanheim den zone, den Roem zijner Eeuwe in Kerkelijke Historie-kunde, de beginzelen van des grooten Konstantijns bekeeringe met regt in den Jaare 312. steld; dog den Heer Oudaan niet al te naauwkeurig spreekt, als hy zegt, dat volgens den Ry des tijds de Eeuwspelen, van Severus te rekenen, moesten voorgevallen zijn, toen Konstantijn nog Heidensch was. Dog dien



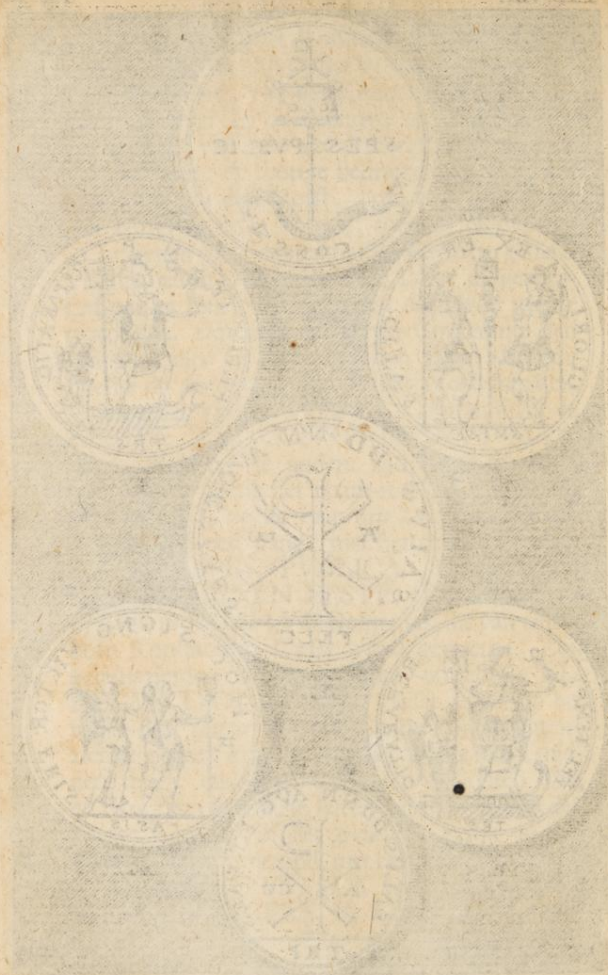
man is niet zeer goet Konstantijns, zelijk onder anderen daar uit blijkt, dat hy 't gezigte, aan dien Keizer geschied, van het Kruice, of den gekruisten, in wien hy overwinnen zoude, tegens 't getuigenisse van zoo veele schrijvers aan, voor een verdigtzel en loutere bedriegerije houd, uitgevonden van den Vorst, „om zijn Godsdienst „in agting de doen komen, toen hy de zijde der „Christenen voor de magtigste, ofte hem gediens „stigte aanzag. Het lust my liever de penningen naa te zien, die dat teken op hunne munte vertoonen. Den eersten <sup>a</sup> is van Constantijn den grooten, dien ik vinde by den Heer Karel du Fresne du Cange in zijne Bisantijnsche familien. Om 't gelauwierde hoofd van Constantijn op de eece zijde, staat CONSTANTINVS MAX. AVG. ende op de andere zijde, een standaar, op welkers spieffe het naam-merk van Christus zig vertoon, op de vaan drie klooitjens, en onder de spieffe een slang, met het opschrift ter weder zijde, SPES. PVBLICA. DE HOOPE DES GEMEINEN BESTE. Den tweeden <sup>b</sup> by Begerus, is van Fl. Val. Delmatus, die van zijnen oom Konstantijn, Caesâr wierd genoemd. Zijn gelauwierde hoofd heeft ten omschripte FL. DELMATIVS. NOBilis. Caesâr. ende op het rugge-stuk ziet men twee staande krijgsknegten, ziende op een krygsteken, het welke in het midden staat, ende een door een gevlogten Chi, en Ro, twee grieksche letters, de eersten van den naame Christus in het grieksch, gelijk in den voorgaanden, vertoon, met het omschripte GLORIA EXERCITVS, DE HEERLYKHEID DES HEIRLEGERs. By Levinus Hulsius vinde

<sup>a</sup> Tab. VIII. n. 1. p. 54.

<sup>b</sup> Tab. VIII. n. 2.







de de  
con va  
Ge  
me no  
AVG  
de a  
flam  
cen  
ira  
pe  
w  
o  
g  
m  
her  
TH  
KH  
is  
de  
na  
O  
L  
ze  
cen  
ST  
7, O  
de  
me  
at  
en  
op  
SIG  
:

de ik een derden <sup>a</sup> van Constans, tweeden zoon van Constantijn den grooten, uit Fauſta. Gy ziet 'er den Keizer op de eene zyde ſtaan, met het omſchriſte D.N. CONSTANS. P. F. AVG. ONZEN. HEERE. CONSTANS. den „Godvruchten. den Gelukkigen. AVGuſtus. op de andere zyde zietge een gewapend beeld, ſtaande op een ſchip, houdende in de eene hand een overwinning beeltje, dat hem een Lauwerkrans ſchijnt op 't hoofd te willen zetten (op een penning van Begerus is 't een Phenix met een Lauwerkrans in den bek) ende in de andere hand een krygs-teken, met de zelve letters door een gevlogten, ende op het achterschip de overwinning, die 't ſtuur van 't ſchip in de hand heeft. het omſchrift is FELIX. TEMP. REPARATIO. TR. S. dat is, „de TYDEN. GELUKKIGLYK. HERSTELD. Een vierden penning is 'er van Conſtantius, des grooten Conſtantijns derden zoone, die met zijne broeders het ryk na hunnes vaders dood in drieën verdeelde. Oudaan vertoon de eene zyde daar van: dog L. Hulſius laat ze ons beide zien, uit wien wy ze hier vertoon <sup>b</sup>: den Keiſer ſtaat op de eene zyde met het omſchrift, D. N. CONSTANTIVS. P. F. AVG. „ONZEN. HEERE. „CONSTANTIUS. den Godvrugten. den Gelukkigen. AUGuſtus. op de andere zyde ſtaat de beelteniſſe des Keiſers, houdende een krygs-teken met de twee door een gevlogten letters, als boven, in de regterhand, ende achter hem een overwinnings-beeld, 't welk een lauwerkrans op zijn hoofd zet, met deezen opſchriſte, HOC SIGNO VICTOR ERIS. AS IS. IN DIT

D 4                      TE-

<sup>a</sup> Tab.VIII.n.3.p.54.

<sup>b</sup> Tab.VIII.n.4.



TEKEN ZULT GY OVERWINNAAR ZYN. Van dat krygs-teken, op die vier penningen te zien, en Labarum genaamd, geeft ons Eusebius in het leven van Constantijn de beschrijvinge. „Het was een lange en opgeregte „spieffe, zegd hy, geheel met goud overtrokken, „die een overdwarsch uitstek had, naar de forme „van een kruis gemaakt, waar aan een vaanc „hing van zeer sijne en dunne stof, een koninklijk en zeer voortreffelijk werk. Het teken „des Zaligmakers was daar op uitgebeeld, gewrogt naar de beeltenisse van Ligt, die Constantijn den Grooten zelfs in den hemel zag, met dien opschrifte, **IN DIT TEKEN ZULT GY OVERWINNAAR ZYN**, des hy vermaand was. Dit teken heeft Constantijn den Grooten altyd gebruikt, en belast, dat het geduuriglijk voor 't geheele heir zoude gedraagen worden. Dog om u een onderscheidener gezigte van dit teken te geeven, voege ik hier twee penningen by van Magnentius en Decentius, twee broeders, die, na de dood van Constans een gedeelte van de Roomsche Mogentheid geweldig bemagtigden, en den eenen door het zwaerd, en den anderen door den strop, met eigen handen jammerlijk om hals raakten. Den eersten penning <sup>a</sup> geeft ons L. Hulsius. Magnentius staat 'er op de eene zyde met het opschrift, **D. N. MAGNENTIUS. P. F. AVG.** Onzen. Heere. **MAGNENTIUS.** den Godvrugten. den Gelukkigigen. **AUGUSTUS.** De twee eerste letters van Christus naame staan door een gevlogten op de andere, en daar benevens de Alpha, en Omega, de eerste en laatste letter van het Grieksche **A B.**

<sup>a</sup> Tab. VIII. n. 5. p. 54.

A B. betekenende dat Christus de eerste en de laatste is. Het omschrift is, SALVS. DD. NN. AUG. ET. CÆS. de BEHOUDENISSE van ONZE. HEEREN. AUGustus. en CÆSar. ende onder staan de letteren FEL. C. Den anderen Penning <sup>a</sup> is te zien by Lipsius. Het omschrift om de Afbeeltenisse van Decentius, die aan de eene zijde staat, is D N. DECENTIUS. FORT. CAES. Onzen. Heere DECENTIUS. den STERKEN. (of, den GE-LUKKigen) CÆsar. Het omschrift op de andere zyde om de gevlogte letteren met de Alpha en Omega, die weinig van de voorgaande verschillen, is, SALUS D. D. N. N. AVGG. ET CAES. de BEHOUDENISSE. van ONZE. HEEREN. AUGusten. EN. CÆsars. en de Letters, die daar onder staan, zyn, TRP. Op dat teiken van Christus twee eerste naam letteren, 't welk op deeze penningen gezien word, hebben buiten twijfel het oog de woorden van Lactantius, (welke in dien tijd heeft gebloed, en zijne boeken van de Goddelijke Onderwijzingen, als de Vervolginge van Licinius woedede, aan Constantijn heeft toege-eigend,) in zijn boek van den dood der Vervolgeren, daar hy van den Maxentiaanschen oorlog spreekt: *Commonitus est in quiete Constantinus, ut cœleste signum Dei notaret in Scutis, atque ita prælium committeret. Fecit, ut Jussus est, & transversa X littera summo capite circumflexo Christo in scutis notat. quo signo armatus exercitus capit ferrum &c.* Waar uit blijkt dat Oudaan met zoo weinig regt zegd, dat het de vertellingen van Eusebius zijn, „daar den gansen

D 5                    fchen



„schen grondslag van dit wonderwerk op ge-  
 „bouwd is, 't geen, even gelijk men van 't  
 „beerinnen jong zaid, door verscheide andere  
 „schrijvers, met veel lekkens en herlekkens zoo  
 „nu en dan een andere gedaante heeft aangenomen:  
 „als hy te vooren gezegd had, dat volgens den Ry  
 „des tijds [de Eeuwspelen, van Severus te rekenen]  
 „moesten voorgevallen zijn, toen [Constantijn]  
 „nog Heidenich was. Den Godsdienstigen Keizer  
 „Konstantijn, tegen Maximentius, den dwingeland  
 „der stad Roome, ten oorlog toereedende, ende  
 „een heir te velde brengende, begunstigde nu al den  
 „Christen Godsdienst [zegt Eusebius] en eerde den  
 „waaragtigen God: alleenlijk had hy (gelijk men  
 „aan onzen Godsdienst plag ingeweid te worden)  
 „het teken van 't Lijden des Heeren nog niet  
 „ontfangen. Dog laat ons, na dus verre uitgeweid  
 „te hebben, en na nog een toegifte van twee  
 „penningen, den eenen van Konstantijn den jonge<sup>a</sup>,  
 „die de regte gedaante van een kruis, ende den  
 „anderen van Zimisces<sup>b</sup>, die het borst-beeld van  
 „den Gekruisten verdoond, weerkeren, daar wy  
 „'t gelaaten hebben. De Eeuwspelen dan van den  
 „Grooten Konstantijn, onder wien den Ry van  
 „Severus hadde rond te staan, niet onderhouden  
 „zijnde, zoo zijn insgelijks die van Filippus  
 „onder zijnen zoon Konstantius achter weeg  
 „gelaten; zegt Oudaan, „tot dat wederom  
 „Honorius voor de laatste maal die van Severus,  
 „na 't verloop van even twee honderd jaaren,  
 „te Roomen vierde, met Ren-baan-spielen,  
 „en Tooneel-spielen, affschaffende alle heidensche  
 „offeranden en Rookeryen: (dog met hoc

<sup>a</sup> Tab.IX.n.1.p.58.

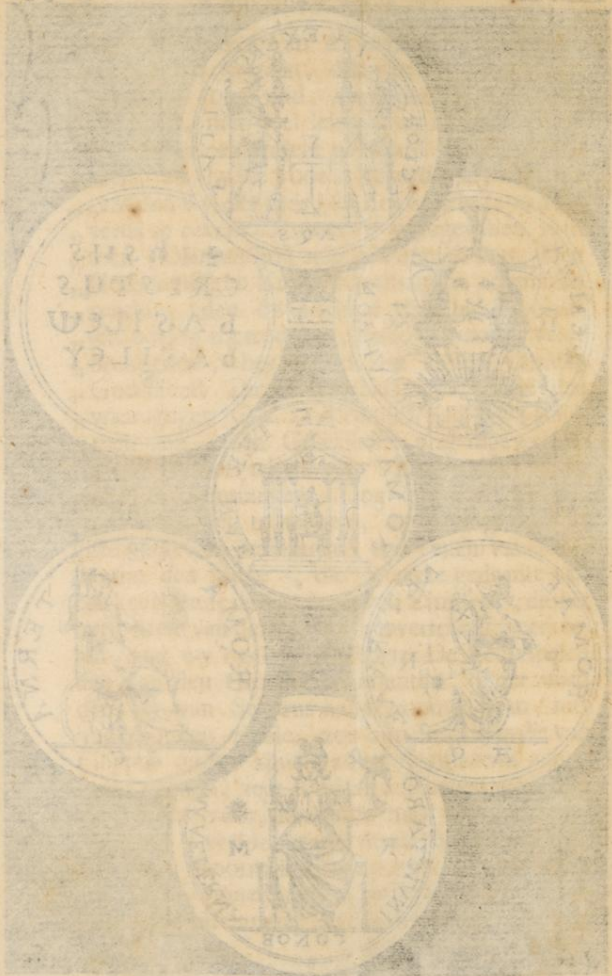
<sup>b</sup> Tab.IX.n.2.



16

See





dog  
u. in  
Chin  
geda  
op  
van  
cent  
in  
de  
st  
be  
gez  
Jesu  
hoe  
na  
agt  
I.  
zei  
In  
bech  
pog  
ind  
rebu  
na  
De  
Ere  
ze  
Ere  
de

14 dog ontrent duizend jaaren daar na, in de Jubel-jaar-spelen van 't Anti-Christifch Roomen, onder een andere gedaante het hoofd wederom daar uit op zien steeken. De uitschrijvinge van een der zelve, door Paus Innocentius den XII.den, verſchaftede ons in den aanvang des voorleeden jaars, des laaftten der zeventiende Eeuwe, ſtoffe, om tot u. l. te ſpreeken. Nu hebben wy onzen voet in de Acht tiende gezet. Ik ſpreeke van de Eeuwen na Jefus geboorteniffe, die het Heidenſch

Roo-

hoe weinig zekerheid hy dat zegd, is betoond)  
 „ na welke tijd zy te eenemaal verwaarlooſt, en  
 „ agter weeg gelaaten zijn.

14. „ Als alleen [vaart hy voort] dat Lazius  
 „ zaid, dat in plaatze der zelve van de Room-  
 „ ſche Pauſen het Jubileum, ofte het gulde jaar  
 „ bedagt is, 't geene eerſt om de honderd jaaren  
 „ plag gevierd te worden, en zedert op het vyf-  
 „ tigſte, en nu op het vyf en twintigſte jaar te  
 „ Rooime met een grooten toeloop van volk on-  
 „ derhouden word. En daar houd zig Polidorus  
 „ Vergilius niet vreemt van, als hy ſchrijft:  
 „ Den zelve Paus [Bonifacius den agtſten, die  
 „ allereerſt het Jubeljaar ingeſteld heeft in den  
 „ jaare van Chriſtus 1300.] „ gaf bevel, dat het  
 „ zelve alle honderd jaaren zoude gevierd wor-  
 „ den, 't welke hy ſchijnt gedaan te hebben, op  
 „ dat



„ dat hy voornementlijk het Roomfch volk van  
 „ de eidele vertooninge der Eeuwfpelen tot een  
 „ waare heilige plegtigheid zoude overbrengen.  
 Een weinig befchroomder fpreekt 'er Gyraldus  
 van , wiens woorden zijn : „ Het Jubileè der  
 „ Christenen fchijnt ingefteld te zijn naar de ge-  
 „ lijkeniffe van het Joodsche , 't en zy men zeg-  
 „ gen mogte , naar de maniere der Heidensche  
 „ Eeuwe : als 't welke ingefteld wierd van Boni-  
 „ facius den VIII.ften , Roomschen Paus , om alle  
 „ honderfte jaar gehouden te worden , ter tijd als  
 „ men 't jaar dertienhonderd na Christus geboor-  
 „ teniffe fchreef. Daar na wierd het van Paus  
 „ Clemens den VII.ften tot het vyftigfte jaar in-  
 „ getrokken , ten begeeren van het Roomfche  
 „ volk : en ftrax van Paulus den II. den tot het  
 „ vyf en twintigfte , ter oirzake , dat 's menschen  
 „ leven ter naauwer nood het vyftigfte jaar be-  
 „ reikt , en te gelijke op dat 'er een rijkelijker  
 „ oogft van hemelfche gratien , indien niet liever  
 „ van penningen , zoude inkomen , gelijk iemand  
 „ fcherpzinnig , zoo niet naar waarheid , fchrijft.  
 Dog Antonius Pagi , dien geleerden Francifca-  
 ner Munnik en Leeraar der Godkunde , wind  
 'er geen doekjens om : want wanneer hy den ge-  
 voelen is toegevallen der geener , die 't daar voor  
 houden , dat de Philippen de Eeuwfpelen gevierd  
 hebben in den Jaare duizend der stad Roomen ,  
 of 247. na Christus , zoo zegt hy ten laatften : *Quae  
 etiam opinio ex Christianorum jubileo confirmatur ;  
 illud enim à Natali Christi centesimi anni incuntis  
 incipit , & ad natale ejusdem centesimi exeuntis  
 terminatur , quia nempe , quando illud institutum ,  
 is persuasum fuit , eisdem ludos , in quorum locum  
 fubstituebatur , à Patilibus anni Christi 247. ad*  
 Pa-

Roomen, <sup>15</sup> te vergeefs met den naam van het EEUWIG ROOMEN gestempeld, met zijne Eeuwspelen heeft doen vallen, ende eens het Antichristich met zijn Jubel-jaaren zal doen vallen. Ik spreek van Eeuwen van honderd jaaren, gelijk men 't hans gewoon is de eeuwen te rekenen. Ik spreek volgens de Tijd-rekening van Dionys, die wy opvolgen. Staat die, zoo staat ons zeggen, en de Nieuwe Eeuwe vangt t' hans eerst aan. Dog ik menge my nu in geen geding daar over in. Dat is zeker, wy zyn gekomen tot een omstandigheid des tijds, die niemand

*Palilia anni sequentis continuatos fuisse.* „Dat het „zelve gevoelen ook bevestigd word uit het Jubileè der Christenen: want dat vangt aan van Kersdag, als 'er een jaar van honderd (na Christus) ingaat, en word op Kersdag met het uitgaan van 't zelve honderdste jaar geeindigd, namentlijk om dat ze meinden, wanneer 't ingesteld wierd, dat de spelen, in welker plaatze het wierde ingesteld, van Pales feest, (Roomens geboorten dag) des jaars na Christus 247. tot Pales feest des volgenden jaars, waaren gevierd. En zie daar de Eeuwspelen teffens met het Heidensch Roomen gevallen,

15. Te vergeefs met den naam van het EEUWIG



EEWIG ROOME gestempeld. Een penning met dat omschifte a van Keizer Hadrianus doet ons Oudaan zien, Den zelve vertoon d een vrouwen beeld, „ zittende op eenige heuvelen en bergen, een kloot met den voet drukkende, met „ een spies en schild, dragende op de regterhand „ een leggende halve maan, daar een hoofd met „ stralen, namelijk de zon, op gevest is, 't ge- „ woonlijk merk-teken der Eeuwigheid. Het „ omschrift is: ROMA AETERNA, HET „ EEUWIG ROOMEN. Op andere penningen, „ zegt hy, word ze INVICTA, ONVERWIN- „ NELYK, genoemd, en op eenen van Priscus „ Attalus b, tevens INVICTA ROMA AE- „ TERNA, HET ONVERWINNELYK „ EEUWIG ROOMEN, zittende op een va- „ sten zetel, hebbende een overwinning-beeld „ op de eene hand, en leunende op een spies met de andere. Op een anderen van Septimius Geta c, met het omschrift, ROMAE AETER- „ NAE, DEN EEUWIGEN ROOME, word ze in een tempel met ses Kolommen gezien, zittende als een godinne, gelijk ze uitdrukkelijk op de Grieksche penningen der Kappadociers ΘΕΑ ΡΩΜΗ, DE GODINNE ROOME, genaamd word. Die in 't Antichristisch Roomen dien Geest niet ziet herleeven, moet steeke blind zijn: In Johannes Openbaaringe zegt ze: „ Ik „ zitte (als) Koninginne, ende en ben geen we- „ duwe, ende en zal geen rouwe zien. Maar wat volgt'er: „ Daarom zullen haare plaagen op „ eenen dag komen, dood, en rouwe, en hon- „ ger; en zy zal met vuur verbrand worden: „ want hy is sterk, de Heere, die God, die haar „ oor-

a Tab.IX.n.3.p.58. b Tab.IX.n.4. c Tab.IX.n.5.

„oordeeld. Ende de kooplieden der aarde zul-  
 „len weenen, ende rouwe maken over haar, om  
 „dat niemant hunne waar meer en koopt, waare  
 „van goud, en van zilver, enz. En wat zijn  
 Roomens Jubel-jaaren anders als geestelijke  
 Merkt-jaaren, en haare Aflaaten en vergiffenis-  
 fen, als geestelijke waaren van goud en zilver,  
 enz. „De kooplieden deezer dingen, die rijk  
 „geworden waaren van haar, zullen van verre  
 „itaan uit vreeze van haare pyniging, weenende,  
 „en rouwe maakende, en zeggende: wee wee,  
 „de groote stad, die bekleed was met sijn lynwaad,  
 „en purper, en scharlaken, en vercierd met goud,  
 „en kostelijk gesteente, en paarden: want in eene  
 „uure is zoo grooten rijkdom verwoest. Zoo riep  
 een stemme uit den hemel. „Ende een sterken en-  
 „gel hief een steen op, als een grooten meulen-  
 „steen, en wierp (dien) in de zee, zeggende:  
 „Aldus zal de groote stad Babylon met geweld  
 „geworpen worden, ende en zal niet meer gevon-  
 „den worden. Zoo ging 't Sodoma na de Letter.  
 Zoo ging 't Jerusalem in profecie. Zoo zal 't Roo-  
 men, 't eeuwig Roomen, eens gaan, misschien  
 na de letter, zeker na den Geest. Maar laat ons  
 nog een penning a, die by Hulfius is, gaan be-  
 kyken, en daar mee van deeze stoffe schyden. Hy  
 is van Crispus, zoon van den Grooten Constantijn,  
 uit Minervina, een schoonen Jongeling, van Fausta  
 zijn stief-moer, als een anderen Joseph, bemind,  
 en na geweigerde lust, by den Vader heftig-  
 lijk beschuldigd, en jammerlijk door zijn bevel  
 omgekomen. Roome vertoond haar daar op als  
 een Heldin, zittende op een wapen-roof, met een  
 gekamden helm op 't hoofd, ende een schild in de  
 hand,

a Tab. IX. n. 6. p. 58.



mant van ons gezien heeft, of wederom zien zal. Daar leven weinig menschen (onze stad levert 'er maar eene uit) die de weg gevloogen Eeuwe hebben zien aanvangen: en wie van ons zal leven, wanneer de aangevangene haar einde zal zien? Voor den zond-vloed leefde den mensche negen honderd jaaren, en meer; <sup>16</sup> niemant nogtans bereikten 'er duizend. Aan Methusalem, den allerlangst levenden, quamen 'er een en dertig te kort. En daar zijn 'er, die daar in de bedrijging, *Ten dage, als gy daar van eet, zult gy den dood sterven*, meinen vervuld te zien. Vraagge, op wat wyze? Daar staat in den negentigsten Psalm: *want duizend jaaren zijn in uwe oogen, als den dag van gisteren*, en by Petrus staat: *Eenen dag is by den Heere als duizend jaaren, en duizend jaaren zijn als eenen*

hand, waar op de letteren X. V. ende aan haar eene en andere zijde P. R. het omschrift is insgelijks, ROMAE AETERNAE. DEN EEUWIGEN ROOMEN. wat de andere letteren beduiden, is hier de plaatze niet te ontvouwen.

16. J. Scharp. in Symph. Proph. & Apost. Notanda

eenen dag. En zoo eenen dag van dui-  
zending jaaren, zeggende, en heeft geen  
mensche geleefd. Het zy daar mee,  
zoo 't wil, nu leeft 'er naauwlijks  
mensche eenen dag van honderd<sup>17</sup>. Dat  
is negentig ten honderd minder. Wie  
leeft 'er van Eeuwe tot Eeuwe? wie,  
wil ik zeggen, ziet 'er twee beginnen?  
byna niemant. Wie twee beginnen, en  
twee eindigen? zeker, niemant.

<sup>18</sup> Dat

*dum, nec Methuscela, nec ullum ex patribus an-  
num 1000. attigisse, ut in hoc mundo nihil aternum  
nec perfectum esse sciremus: imo nonnulli vo-  
luerunt, ideo hoc factum, ut sciremus vitam lon-  
gissimam esse instar unius diei. Psal. 90:4. 2 Pet. 3:  
8. Hinc etiam, teste Irenæo lib. 5. adversus Hæ-  
reticos nonnulli dixerunt, adimpletum fuisse illud,  
quod dictum fuit Adamo, quocumque die comederis  
de eo, morieris, quia ad annum 1000. qui est in-  
star unius Diei coram Deo, nemo pervenit.*

17. Die van Arcadie stoffen, gelijk by Epho-  
rus te zien is, dat 'er onder hunne aloude  
Koningen waaren geweest, die drie honderd ja-  
ren hadden geleefd. Arganthonius den Tartesser  
Koning, leedden 'er, volgens Herodotus, hon-  
derd en vyftig. Zoo schrijft Cenforinus, die dat  
onder de ongelooffelijke en verdigte vertellingen  
van de Poëten en Grieksche Historie-schrijvers teld.  
Dog ik leeze by Herodotus maar van honderd  
en twintig. Wat daar van zy, dat tekend Cen-  
fori-



forinus als een bekende zaake aan, dat Gorgias Leontinus, den Meester van den Redenaar Isocrates, zoo lange geleefd heeft, als geen mensche onder de Ouden: en hoe lang was dat? agt jaaren boven de honderd. En dien ouderdom, zegt hy, hebben Democritus den Abderiter, en Isocrates ook by na berykt. Dog de schryvers komen daar in niet zeer over een. Van Democritus zegd Luciaan: Δημόκριτος μὲν ὁ Ἀβδερίτης, ἐτῶν γεγονώς τεσσαράρων ἢ ἑκατὸν, ἀπεχόμενος τροφῆς, ἐτελεύτησεν. „Democritus den „Abderiter, zijnde honderd en vier jaaren oud „geworden, onthield zig van spyze, en stierf. En dat stemd Phlegon Trallianus toe. Dog Diogenes Laërtius geeft hem honderd en negen jaaren. En wat Isocrates aangaat, Philostratus zegd van hem: Ἀπέθανε μὲν ἐν Ἀθήνησιν ἀμφὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη. „Hy stierf te Athenen, on- „trent honderd jaaren oud. Lucianus zegd „honderd jaaren min een. Dog Suidas schrijft hem honderd en ses jaaren toe. Van Gorgias Leontinus lust het my Cicero te hooren spreken. *Est etiam quiete & pure atque eleganter acta aetatis placida ac lenis senectus: qualem accepimus Platonis, qui uno & octogesimo anno scribens mortuus est: qualem Isocratis, qui eum librum, qui Panathenaeicus inscribitur, quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur, vixisse quinquennium postea: cuius magister Leontinus Gorgias centum & septem complevit annos, neque unquam in suo studio atque opere cessavit.* „Daar is ook een ge- „rusten en gemakkelijken ouderdom, zegd hy, „die op een stil, opregt, en fray leven volgd: „gelijk ons overgeleverd is van Plato, die in zijn een en tagtigste jaar schrijvende gestorven is:

Dat oorlog, sterfte, pest, certijds aan Roomfche Eeuwfpelen hunnen oirfprong gegeven hebben<sup>18</sup>:

*De dood, de sterflijkheid,*

*De algemeine noodzaak van te sterven*  
geeve het begin aan onze Eeuw-en  
kerk-

„gelijk van Isocrates, die zijn boek, dat van het  
„Panathenaisch Feest zijn Opschrift ontleend,  
„word gezegd in het vier en negentigste jaar  
„van zijnen ouderdom gefchreven te hebben, en  
„nog vyf jaaren daar na te hebben geleefd: wiens  
„meester Leontinus Gorgias honderd en zeven  
„jaaren heeft vervuld, en noit van zijn boek-  
„oeffeningen opgehouden.

18. Daar Zofimus van de plegtelijkheid der Eeuwfpelen spreekt, zegd hy, συντελεῖ δὲ πρὸς λοιμῶν ἢ φθορῶν ἢ νόσων ἀπέσεις, „ze strek-  
„ten, om peste besmetting en ziekten te gene-  
„zen. Dat hy daar na uit den oorsprong, en verdere historie dier fpelen bewijft, waar over onze derde, vierde, en vyfde aanteikeningen kunnen nagezien worden. Ende als hy daar na de gansche plegtelijkheid dier fpelen heeft ont-  
vowd, zoo vaart hy voort, ὧν ἐπετελεμένων διέμεινεν ἡ ἀρχὴ Ῥωμαίων ἀλώεσθαι.  
„welke dingen zeker, zoo lange als ze onder-  
„houden wierden, het Roomfche gemeine beste  
„voor alle ongeval hebben behoed. Waar op hy ter bevestiging der zaake de Sibyllijnsche Godspraake bybrengt, ende eindelijk besluit, Εἰ



τούτων, ὡς τὸ θεοπρόπιόν φησι, ἢ τὸ ἀληθὲς  
 ἔχει, τῶν πάντων κατὰ θεσμόν ἐπιτελε-  
 μένων, ἐφυλάττετο μὲν ἡ Ῥωμαίων ἀρχή, ἢ  
 διετέλεσαν τὴν καθ' ἡμᾶς πᾶσαν, ὡς εἰπεῖν,  
 οἰκωμένην ὑφ' ἑαυτὰς ἔχοντες ἀμεληθείσης δὲ  
 τῆς ἐορτῆς ἀποθεμένους Διοκλητιανῶ τὴν βασι-  
 λείαν, ὑπερῖυη κατὰ βραχὺ, ἢ ἔλαβε κατὰ  
 τὸ πλεόν βαρβαρωθεῖσα ὡς αὐτὰ ἡμῖν τὰ  
 πράγματα ἔδειξε. βέλομαι δὲ ἢ ἐκ τῶν χρό-  
 νων ἀληθῆ δεῖξαι τὸν λόγον. ἀπὸ γὰρ τῆς  
 ΧίλωνⓄ ἢ ΛίβωνⓄ ὑπατείας, καθ' ἣν Σε-  
 βῆρⓄ τὴν τῶν Σεκελαρίων ἡγαγεν ἐορτὴν,  
 ἀχρις ὅτε Διοκλητιανὸς ἐννάκις, οὐλάκις δὲ  
 Μαξιμιανὸς γεγόνασιν ὑπατοί, διέδραμεν εἰς  
 ἐνιαυτὸς πρὸς τοῖς ἑκατόν. ἢ τότε Διοκλητια-  
 νὸς ἰδιώτης ἐκ βασιλείως ἐγένετο. ἢ Μαξιμια-  
 νὸς ταυτὸ τῆτο πεποίηκε. τρεῖς δὲ ἤδη γεγο-  
 νότων ὑπάτων Κωνσταντῖν ἢ Δικινίῃ, τῶν  
 δέκα ἢ ἑκατόν ἐνιαυτῶν ὁ χρόνⓄ συνεωλη-  
 ρετο, καθ' ὃν ἔδει τὴν ἐορτὴν κατὰ τὸν νομοσι-  
 μένον ἀχθῆναι. τότε δὲ μὴ φυλαχθέντⓄ,  
 ἔδει εἰς τὴν νῦν συνέχεσαν ἡμᾶς ἐλθεῖν τὰ  
 πράγματα δυσκληρίαν. „Dat nu, als alle deze  
 „dingen plegtelijk waaren verrigt geweest, gelijk  
 „de Godspraake leerd, en de zaake zelfs dat ver-  
 „eifcht, den staat van de Roomsche Heerschap-  
 „pye veilig zoude zijn geweest, en de gansche  
 „bekende weereld (zoude ik by na zeggen) eeu-  
 „wiglijk onder haare magt zoude hebben gezien;  
 „dog, als die spelen nagelaaten wierden, na dat  
 „Diokletiaan de heerschappye nederleide, allengs  
 „als

kerk-reden. Dat Roomen hulpmiddel daar tegen geleerd wierd te zoeken in zwarte offeranden, aan Hellsche Goden, op een onder-aardsch altaar gedaan, ende in Nagt-danserijen, en gezangen, en veelerleije spelen<sup>19</sup>. Ik zal u de vreeze van Jehovah, ik zal u 't gehoorzaamen van zijn verbondwetten leeren, dat beter is, als offeranden: Ik zal u wijzen tot den God des he-

„ als verlopen is, ende onder de hand vervallen  
 „ voor een groot gedeelte tot een zekere barbaars-  
 „ heid, lust my, ten blyke van de waarheid mij-  
 „ nes zeggens, uit de aantekeningen der tijden  
 „ zelfs te bewijzen. Want van het Burgermees-  
 „ terschap van Chilo, en Libo, waar onder Se-  
 „ verus de Eeuwspelen vertoond heeft, tot dat  
 „ Diocletianus voor de negende, en Maximianus  
 „ voor de agtste-maal Burgermeesters zijn gewor-  
 „ den, zijn 'er honderd en een jaar verlopen ge-  
 „ weest, en toen heeft Diokletiaan het gebied  
 „ wel neergelegd, wiens voorbeeld Maximianus  
 „ is gevolgd: dog als Konstantinus en Licinius  
 „ ten derdenmaale Burgermeesters waaren, wierd  
 „ den tijd der honderd en tien jaaren vervuld,  
 „ dat die spelen naa ouder gewoonte gevierd  
 „ moesten worden. Dog alzoo dat is verzuimd  
 „ geworden, moesten noodzakelijk de dingen tot  
 „ dien rampspoed vervallen, die ons t' hans zoo  
 „ elendiglijk drukt.

19. Ziet onze derde, vierde, vyfde, seste,



hemels; tot den Hoogen, en verhevenen, die (in de) eeuwigheid woond, en wiens naame heilig is; tot hem die daar woond in het hooge, ende in het heilige, en by dien, die verbreizeld, en nederig van geeste is, om levendig te maken den geest der nederigen, ende om levendig te maken het herte der verbreizelden: ik zal u dien gouden altaar aanwijzen, die voor den troon Gods in den hemel is, van welken den rook des reuk-werks met de gebeden der heiligen opgaat van de hand des Engels voor Gods aangezichte. De vreeze van Jehovah, en den nederigen geest, het verbreizeld herte, het Godvrugtig gebed, haare gezellen, kunnen u dood en tijd ontrukken.

en twaalfde aanteekeningen. Voorts zoo hoor Zofimus, die ons by naa alleen, zeker allernauwkeurigst, alle de plegtelijkheden dier spelen heeft nagelaaten. Want na dat hy de voorbereidzelen daar toe omstandelijk genoeg ontvouwd heeft, waar van in onze eerste en tiende aanteekeningen, zoo vaart hy voort op deeze wijze:

ἐναντὶ δὲ τῆς χρόνης τῆς ἑορτῆς, ἣν ἐν τρισὶν  
 ἡμέραις ἐν τῷ τῆς Ἀρεως ἐπιτελεῖσι πεδίῳ, ἢ  
 ταῖς

ταῖς ἰσαῖς νυξί, καθιερεῖτο τὰ τελέμενα παρὰ τὴν ἔχθην τῆ Θύμβριδ<sup>Ⓞ</sup> ἐν τῷ Τάραντι. Θύ-  
 ρσι δὲ θεοῖς, Διὶ ἢ Ἡρα ἢ Ἀπόλλωνι ἢ Λητωῖ ἢ  
 Ἀρτέμιδι. ἢ προσέτι γε Μοῖραις ἢ Εἰλειθυΐαις  
 ἢ Δήμητρι ἢ Ἀδῇ ἢ Περσεφόνῃ. „Als nu den tijd  
 „der spelen gekomen is, dieze drie dagen, 'en zoo  
 „veele nagten in 't veld van Mars vieren, wor-  
 „den 'er offerbeesten nevens den oever des Ti-  
 „bers by Tarentum aan de Goden toegeweid.  
 „En dit zijn de Goden, daar ze aan offeren,  
 „Jupiter, Juno, Apollo, Latona, Diana, voorts  
 „de Parken, [of Schik-godinnen] en Lucinen  
 „[of die ze Ilithyen noemen, dat is, kraam-go-  
 „dinnen] en Ceres, en Dis Pater, en Proserpi-  
 „na. Dog de Sibyllynsche Godspraake, vol-  
 „gens welkers voorschrift het Eeuwfeest moeste  
 „gevierd worden, maakt alleen van de Schik-go-  
 „dinnen, de Ilithyen, Jupyn, Juno, en Febus of  
 „Apollo, gewag. Van Diana, en Ceres, en Dis,  
 „en Proserpina word 'er niet gerept; en van La-  
 „tona alleen, voor zoo verre Apollo uit haar is  
 „voortgekomen. Dat heeft ze meer, dat ze ook  
 „de Aerde, als een Godinne, invoerd; daar in  
 „naagevolgd van Horatius in zijn Eeuw-gezag,  
 „in 't welke alle de Goden en Godinnen, voor-  
 „standers der Eeuwspelen, en des Roomschen  
 „volks, aangeropen worden. Dog Apollo, of  
 „Febus, en Diana zijn daar in het begin, het  
 „midden, ende het einde: welke laatste hy doet  
 „aangeropen worden van de Maagden onder den  
 „naame van Ilithy, of Lucin, of Teel-godin,  
 „gelijk de Schik-godinnen, nevens de Aerde, en  
 „Jupyn, van de Jongelingen. Ceres komt'er maar,  
 „als in het voorby gaan, in; en van Juno, Dis



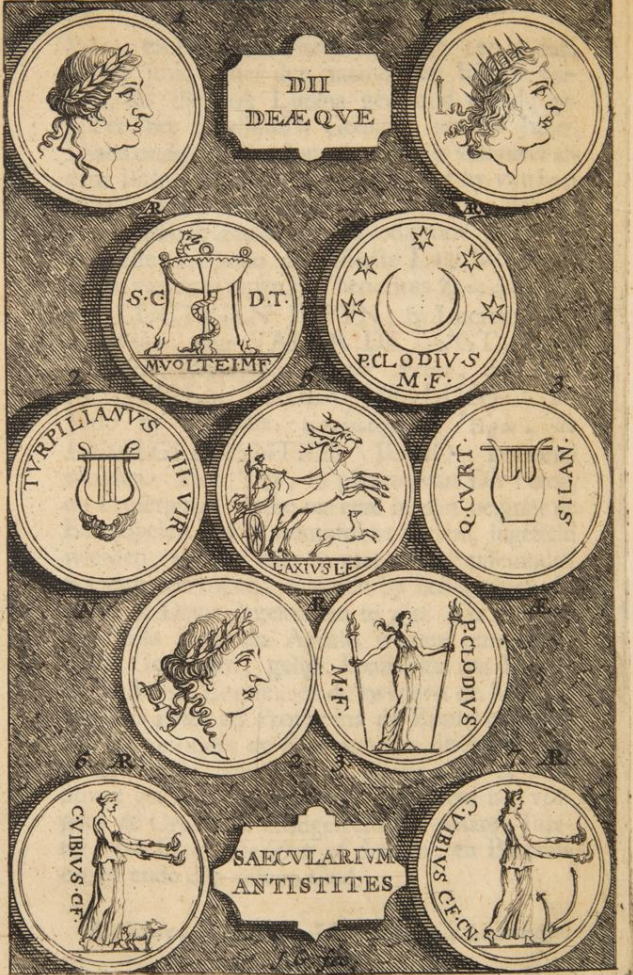
Pater, en Proserpina heeft hy niets: 't en zy dan, dat hy Juno onder den naame van Ilithye verstaaf, als die ook Lucina genaamd wierd; gelijk'er het Sibyllijnsch Gedigt, nevens Juno, Diana onder verstaan kan, dewijle het van meer als eene Ilithye spreekt; het zy dan dat hy van haar spreekte onder den naame van de Lugt; dewijle in de aloude Heidensche Godkunde Jupyn de bovenste, en Juno de onderste Lugt betekende. Waar van daan Jupyn by Theocritus *Ζεὺς ἄσπερος*, den LUGTIGEN JUPYN; by Lucretius *Pater Æther*, den VADER DE LUGT, en by Virgilius, *Omnipotens Pater Æther*, den ALMAGTIGEN VADER DE LUGT: en Juno by Orpheus *ἀερόμορφος Ἥρα*, de LUGTGEDAANTIGE JUNO genaamd worden. Hoe 't zy, in plaatze van Dis Pater, en Proserpina, welke ter eere in den beginne de Eeuwspelen, of Tarentijnsche spelen, ingesteld wierden, en die daar in met zwarte offeranden wierden verzoend, schijnen by laater tyden Apollo en Diana ingekomen te zijn. En waarom niet? Dis Pater en Apollo waaren eene en de zelve Godheden, gelijk Proserpina en Diane: de eersten de Zonne, en de tweeden de Maane: dog Dis Pater en Proserpina de Zonne en Maane, als ze onder de Kimmen van de Aerde verburgen ende Apollo, en Diana, als zy daar boven geklommen waaren. Dat meer is, volgens de Orphische Godgeleerdheid waaren Jupiter, Dis Pater, de Zon of Apollo, en Bacchus eenen ende den zelve God.

Εἰς Ζεὺς, εἰς Ἄδης, εἰς Ἥλιος, εἰς Διόνυσος.

Bac-







Bacchus, de Zon, Dis Pater, en Jupijn,  
Een' en den zelveu zijn.

Ende insgelijks Juno, en Ceres, en Diana, of de Maan, die ook Hecate genaamd wierd, waar over Macrobius kan naa geleezen worden. Met een woord, de Zon, de Maane, de Lucht, de Aarde, en 't Noodlot, onder 't welke den eenen God met den anderen, zoo wel als den mensche, onderwurpen waaren, waaren de Godheden, die op de Eeuwspelen wierden aangebeden en verzoend, onder de naamen van Apollo, of Febus, van Diana, van Ceres, van Jupyn, van Juno, van Latona, die ook Cybele wierd genaamd, en van de Schik-godinnen: daar den Keiser Severus nog Hercules en Bacchus schijnt by gevoegd te hebben, dog onder welke naamen insgelijks de Zonne wierd ge-eerd. 't Lust ons, die Godheden op aloude penningen van Roomsche stamhuizen te vertoon, welke schijnen kunnen ter gedenkenisse der Eeuwspelen uitgegeeven te zijn. Op den eersten <sup>a</sup> zietge het hoofd van Apollo met den Lauwer-kranen daar om op het trooni, en zijnen Drie-voet op het ruggestuk, wiens Lier, of Cyther, 'op den tweeden <sup>b</sup> en derden <sup>c</sup> word vertoon, op den vierden <sup>d</sup> praald Apol met zonne-stralen om zijn paruk, ende op de andere zyde word de Maane, in het midden der vyf andere dwaalsterren, gezien. Diana <sup>e</sup>, onder wiens naame de Maane gediend wierd, word op den vyfden <sup>f</sup>, staande met een toorts in haare hand, op een wagen, van herten, daar een jagt-hond nevens

E 5                      loopt,

<sup>a</sup>Tab. X. n. 1.    <sup>b</sup>n. 2.    <sup>c</sup>n. 3.    <sup>d</sup>n. 4.    <sup>e</sup>n. 3. in Anticc.  
<sup>f</sup>n. 5.



loopt, gevoerd: waar van den uitleg by Sophocles is, by wien den Rye zegd:

Βοᾶτε τὰν ὀμόσπορον  
 Ἀρτεμιν ὀρτυγίαν,  
 Ἐλαφιβόλον, ἀμφίπυ-  
 ρον.

Zing [Febus] tweeling-zus,  
 D'Ortygische Diaan,  
 Gewoon met [hond en] toorts  
 Ter herten-jagt te gaan.

Den seften <sup>a</sup>, en zevenden <sup>b</sup>, en agtsten <sup>c</sup>, doet ons Ceres zien met de toorffen in de hand, daarze haare dochter Proserpina de heele waereld door mee liep zoeken; den seften met een zoge, haar heilig; den zevenden met een ploege, ter oorzaake der gevondene vrugten, aan haare voeten; en den agtsten op een wagen, van slangen of draaken voortgetrokken, volgens Orpheus verdigtzel. Op den negenden <sup>d</sup> is 't hoofd van God Jupiter, eerwaardig door zijnen baard, en koninklijken hairband, gestempeld. Den tienden <sup>e</sup> pronkt met Junoos hoofd, van een bloemenkrans omvangen, oud-tijds by Romeinen en Sabijnen, onder den naame van Feronia ge-eerd: 't en zy dan, dat z' er liever Proserpina door verstonden, gelijk Dionys den Halicarnassenser schijnt te kennen te geeven, daar hy van den oorlog tusschen Tullus Hostilius en de Sabijnen spreekt, als hy zegd, dat zommigen, die den naame Feronia in het Grieksch over zetten, haar Ἀνθηφόρ <sup>⊗</sup>, andere φιλοσέφαν <sup>⊗</sup>, andere

Φερ-

<sup>a</sup> p.73.Tab.X.n.6.    <sup>b</sup> n.7.    <sup>c</sup> Tab.XI.n.8.    <sup>d</sup> n.9.  
<sup>e</sup> n.10.



den  
hand,  
creid  
nog  
ogt,  
hant  
en hand  
Den  
en bloe  
chiet en  
ge-ord  
na door  
miffenier  
van den  
de Srij  
en, die  
ver  
ge-  
p-





heren  
 EROON  
 des wa  
 ning v  
 want  
 Dag  
 der  
 die v  
 ons  
 der  
 spij  
 ve  
 be  
 van  
 helen  
 endo  
 de G  
 met h  
 een w  
 woed  
 Eeuw  
 den v  
 welke  
 de Sc  
 permi  
 Zaim  
 op de  
 tyran  
 ruijn  
 archie  
 d'auw  
 alomw

Φερσεφόνη, dat is, BLOEMDRIG, LIEVE-  
KROON, of PROSERPINA noemen. An-  
ders word het hoofd, datge op den elfden pen-  
ning <sup>a</sup> ziet, voor dat van Proserpina, of Libera  
(want zoo wierd ze ook genaamd) gehouden.  
Dog 't klim, of den wijngaart-rank, die  
daar om geslingerd zijn, doen 't ons liever voor  
dat van Liber Pater, of Bacchus, aan zien, daar  
ons den twaalfden penning <sup>b</sup> in bevestigd, die  
den tyger, aan Bacchus toegeweid, en zijne  
spies, ende een altaar met een hoofd daar op,  
vertoond, ende op zijn voorste zijde de zelve  
beeltenisse heeft. Wat daar van zy, het hoofd  
van Hercules kuntge op den dertienden <sup>c</sup> zien,  
bekend door de Leeuwen huid, daar 't mee bralt:  
ende op den veertienden <sup>d</sup> Cybele, dat is, de Aerde,  
die Groote Moeder der Goden by de Heidenen,  
met haaren toren-kroon op 't hoofd, en gezeten op  
een wagen, die van twee leeuwen voortgetrokken  
word. En zie daar de Goden, welke ter eeren de  
Eeuwspelen gehouden wierden. Dis Pater zietge op  
den vijftienden <sup>e</sup>, dien Schaker van Proserpine,  
welkers hoofd op den sestienden <sup>f</sup> praald. Alleen  
de Schik-godinnen gedenkt my niet, dat ik oit op  
penningen afgebeeld gezien heb. Ik keere weer tot  
Zosimus die van de Plegtigheden der Eeuwspelen  
op deeze wijze voort vaart te spreken. Τῆ δὲ πρώ-  
τη τῶν Φερσιῶν νυκτὶ δευτέρας ἡρας ὁ Ἀυτοκρά-  
τωρ ἐπὶ τὴν ὄχθην. τῆ ποταμῶν τριῶν παρασκευ-  
ασθέντων βομῶν τρεῖς ἄρναι θύει, μετὰ τῶν  
δεκαπέντε ἀνδρῶν, καὶ τῆς βομῆς καθαιμάξας  
ἐλοκαυτοῖ τὰ θύματα. „ In den eersten nagt,  
„ten

<sup>a</sup> p. 74. Tab. XL. n. 11. <sup>b</sup> n. 12. <sup>c</sup> n. 13. <sup>d</sup> n. 14. <sup>e</sup> n. 15.  
<sup>f</sup> n. 16.

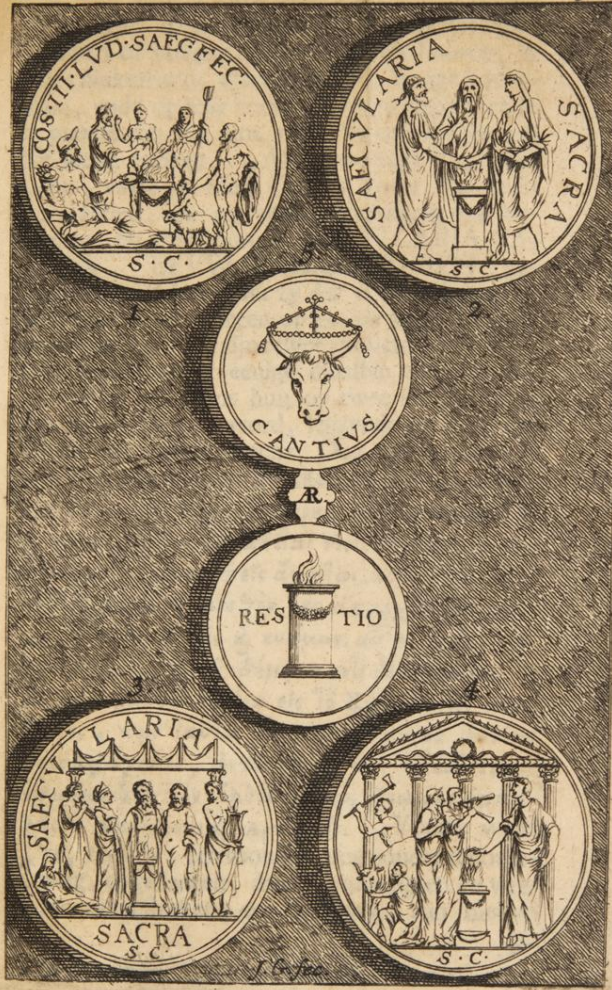


„ten twee uuren, slagt den Keizer op drie altaar-  
 „ren, aan den kant der riviere gebouwd, met  
 „de Vyftien-mannen, drie lammeren, en,  
 „na dat de altaaren met bloed zijn besprengd,  
 „worden de geslagte offerbeesten geheel verbrand.  
 Die offerplegtigheid word ons niet duisterlijk  
 verbeeld op een penning, vermeld in onze agtste  
 aanteikeninge. Men ziet daar op <sup>a</sup> den Keizer Se-  
 verus aan een brandenden altaar staan, aan den  
 welken een schaap of ram met de hoornen ge-  
 bragt word: „hier nevens legt een beeld ter aar-  
 „de, zegd Oudaan, 't gene ik geloove dat het  
 „beeld van den Tiber is, en nevens den altaar  
 „staan Bacchus en Hercules, de Godheden voor-  
 „namelijk van Severus in eeren gehouden, welke  
 „hy hier mede tot de Goden, voorstanders der  
 „eeuwspelen, schijnt te voegen. Van de Of-  
 feranden, aan de Aerde gedaan, spreekt Zofi-  
 mus niet: ze geschiededen buiten twijfel in den  
 zelveu nagt. Het offer-beest was een beer of  
 zwarte zogge, volgens eisch der Sibyllijnsche  
 Godspraake, welke dus luid:

Ἄνθι δὲ Γαῖῃ  
 Πληθομένη χαῖρός τε καὶ ὕς ἱεροῖτο μέλαινα.

En laat ten zoen aan d' Aerde, ryk  
 Van vrugten, 't bloed van Beere, en zwarte  
 Zogge plengen.

Ziet den penning, in onze agtste aanteikeninge <sup>a</sup>  
 vertoon. z' is insgelijks van Severus, en den  
 voorgaanden in toefstel zeer gelijk; dog in plaat-  
 ze van den Tiber ziet m'er de Aerde aan den  
 voet van den altaar leggen, hebbende in haaren  
 regter







regter arm, daar ze mee leunt op een korf met bloemen of vrugten, een overvloeds hooren, in haare linkerhand, dieze uitsteekt, eenige koornairen, ende op haar hoofd een toorn-kroon: ende in plaatze van een lam, word 'er een Zogge aan het altaar gebragt. „Alle dusdanige Plegtigheden, vaart de Heer Oudaan voort, kan men „oordeelen, dat op andere penningen van Se- „verus, en zijne zoonen, SAECVLARIA SA- „CRA, EEW-HEILIGDOMMEN ge- „noemd worden. Het zy dat 'er den Keizer alleen met twee anderen op gezien word b, 't zy twee priesters, ofte zijne twee zoonen, over eenen brandenden altaar eenige dienften doende; het zy dat 'er beneffens hun op twee fluiten, ende een harpe gespeeld word, leggende het beeld des Tibers aan hunne voeten c. Dog laat ons wederom Zosimus hooren spreken. *Καλασκευασθείσης δὲ σκηνῆς δίχα θεάτρῳ, φῶτα ἀνάπτεται καὶ πυρὰ, καὶ ὕμνος ἀδελῆται νεωσιπεποιμημένῳ, θεωρίαι τε ἱεροπρεπεῖς ἀγῶναι. κομιζομένη δὲ αἱ ταῦτα ποιῆντες μισθὸν ἰσὺς ἀπαρχὰς τῶν καρπῶν σίτε καὶ κριθῆς καὶ κυάμων. αὐταὶ γὰρ, ὡς εἰρήλαι μοι, καὶ τῷ δήμῳ παντὶ διανεμόνται. Ἡ δὲ μετὰ ταύτην ἡμέρα εἰς τὸ Καπετώλιον ἀναβάντες, καὶν ταῦθα ἰσὺς νενομισμένας θυσίας προσαγαγόντες, ἐντεῦθεν τε ἐπὶ τὸ καλεσκευασμένον θέατρον ἐλθόντες τὰς θεωρίας ἐπιτελῶσιν Ἀπόλλωνι καὶ Ἀρτέμιδι.* „Voorts word „'er, zegd hy, een tooneel, dog zonder schouw- „burg, opgeslaagen, daar worden ligten en vuuren aangesteeken, een Lofzang, van nieuws ge-

a Tab. III. n. 4. p. 20.    b p. 76. Tab. XII. n. 2.    c n. 3.



„gemaakt, word'er gezongen, en spelen, na ver-  
 „eisch der heilige plegtelijkheden, vertoond; en die  
 „ze spelen ontfangen tot hunnen loon de eerstelin-  
 „gen der vrugten van terwe, gerste, en boonen,  
 „welke gelijk gezegt is, van 't gansche volk wor-  
 „den omgedeeld. En, als den dag gekomen is,  
 „klimmen ze op het Kapitool, doen de gewoo-  
 „ne offeranden, gaan van daar na den Schouw-  
 „burg, en geven spelen ter eeren van Apollo, en  
 „Diaan. Tot die Nagt-tooneel-spielen, daar Zo-  
 „simus van spreekt, behoorden buiten twijfel die  
 Poetzemakeryen, en Dansseryen, daar Plinius  
 in de Klaudiaansche Eeuwspelen van gewaagd,  
 in onze zevende aanteikeninge vermeld. Van de  
 offeranden, die des morgens in het Kapitolum  
 gewoon waaren te geschieden, schijnt een pen-  
 ning van Domitiaan <sup>a</sup> de gedagtenisse te bewaa-  
 ren. Gy ziet 'er den Keizer staan voor een tempel,  
 doende eenige offeranden over een branden-  
 den altaar, en twee fluitspeelders of pyblazers  
 over hem, den eenen op eene, en den anderen  
 op twee pypen blazende, ende agter hun een of-  
 ferstier of vaerze, die van den eenen by den  
 kop gehouwd, en van den anderen gekuift  
 word. Ende even de zelve afbeeldinge ziet ge  
 op zijnen penning in onze tiende aanteikeninge <sup>b</sup>,  
 alleenlijk dat 'er nevens het fluite-spiel ook op een  
 harpe geslaagen word: En mischien behoord daar  
 toe nog een anderen, van het stamhuis der An-  
 tien of Restios <sup>c</sup>, die op de eene zijde een offe-  
 nhoofd met zijne offerbanden, ende op de andere  
 zyde een brandend altaar laat zien, met het op-  
 schrift C. ANTIVS RESTIO: als ook die,  
 dienwe in de zelve aanteikeninge <sup>d</sup> al vertoon-  
 den.

<sup>a</sup> p.76.Tab.XII.n.4.

<sup>b</sup> Tab.VII.n.4.p.38. <sup>c</sup> p.76.Tab.XII.n.5. <sup>d</sup> Tab.VII.n.1.

den : dog dewijle daar op den offerstier niet gezien word, bepaale ik niets. Hoe 't zy, dat 'er in 't Kapitolium, aan Jupiter een stier, en aan Juno een vaarze geofferd wierd, is het Sibyllijnsche Orakel getuige, als het zingt:

Ζάλευκοι ταύροι δὲ Διὸς παρὰ βωμὸν  
ἀγέσθων

\* Ημᾶσι, μηδ' ἐπὶ νυκτί. θεοῖσι γὰρ ἔβρανίοισι\*

\* Ημέρι Ⓞ πέλεται θυέων ἱρόπ Ⓞ. ὡς δὲ καὶ  
αὐτως

\* Ἰρεύνει δαμάλεις τε βοῶς δέμας ἀγλαὸν

\* Ἡρης

Δεξάσθω νηὸς παρὰ σεῦ.

Dog aan Jupijns altaar doet witte stieren  
brengen,

Als 't dag is, niet by nacht: 't dag, offer naar  
den eisch,

Past best aan Hemel-goedn. En op de zelve  
wijs

Het mes de vaersfen keele. Een witten koei  
ten tempel

Van Juno nadere door u.

Eindelijk behoord tot de speelen, in de schouw-  
plaatze, ter eeren van Apollo en Diaan, ver-  
toond, 't gene Capitolinus aantekend, daar hy  
van de Eeuwspelen der Filippen spreekt. *Fue-  
rant sub Gordiano, ait, Romæ Elephanti trigin-  
ta Ⓞ duo, quorum ipse duodecim miserat, Alexan-  
der decem: Alces decem, Tigres decem, Leones  
mansueti sexaginta, Leopardi mansueti tringinta,  
Belbi; id est, Hyæna decem: gladiatorum Fisca-*  
*lium*



*lium paria mille: Hippopotamus, & Rhinoceros  
 unus: Acholeontes decem, Camelo pardali decem,  
 Onagri viginti, Equi feri quadraginta, & cete-  
 ra hujus modi animalia innumera & diversa: quae  
 omnia Philippus Ludis saecularibus vel dedit vel  
 occidit. Has autem omnes feras mansuetas, &  
 praeterea efferas parabat ad triumphum Persicum:  
 sed votum publicum nihil valuit. Nam omnia  
 haec Philippus exhibuit saecularibus Ludis, & mu-  
 neribus, atque Circensibus, cum millesimum ab  
 Urbe condita annum in consulatu suo, & filii sui  
 celebravit.* Tot verstand hier van diend de aan-  
 teikeninge van Oudaan, daar hy van de spelen  
 spreekt, gewoon op dien tijd vertoond te wor-  
 den. „Deze waaren, zegd hy, gelijk op an-  
 „dere feestdagen, Tooneel-spielen en schouw-spe-  
 „len in alle de Schouwburgen, en voornamelijk  
 „Renbaan-spielen; waar toe aanmerkelijk is 't  
 „geene Plinius zegd van de Eeuwspelen van Klau-  
 „dius: Dat de witte paerden, zelfs binnen den  
 „stal, (of carceres) haaren voerman afgeworpen  
 „hebbende, de overhand behielden, en den prijs  
 „der overwinning verkregen, als ze alles wat  
 „hen tegen was verstrooiende, en tegens  
 „haare wederstrevens alles doende, 't geen ze,  
 „van den allerbedrevensten wagen-menner be-  
 „stuurd, zouden hebben moeten doen, den be-  
 „hoorlijken Renloop volvoerd hebbende, ein-  
 „delijk aan den merk-paal stil bleven staan. Tot  
 „de Renspielen quam het vertoonen van alle  
 „vreemde wilde beesten, en 't geven van scher-  
 „mers gelijk van Keizer Filippus gezegd word,  
 „dat 'er onder Gordianus, te Roomen waaren  
 „twee en dertig Olifanten, waar van hy'er zelfs  
 „twaalf gezonden had, en Alexander tien: tien  
 Elan-







Elanden, tien Tygers, zestig tamme Leeuwen,  
 dertig tamme Luiperden, tien Hyenen, dui-  
 „ zend paar Schermers: een Waterpaerd, een  
 „ Neus-hoorn, tien witte Leeuwen, tien Ka-  
 „ meel-pardels, twintig Woud-ezels, veertig  
 „ wilde Paerden, en verscheide andere dergelij-  
 „ ke dieren zonder getal: alle welke Filippus in  
 „ de Eeuwspelen gegeven of gedood heeft. Ende  
 „ alle deeze tamme ende ook wilde beesten be-  
 „ reidde hy tot den Persiaanschen zegepraal: dog  
 „ de gelofte by het gemein gedaan, heeft niets  
 „ vermeugen. Want Filippus heeftze alle gegeven  
 „ in de Eeuw-en Scherm-en Kring-perk-spelen,  
 „ wanneer hy 't jaar duizend na dat Roomen  
 „ gebouwd was, onder zijn, en zijns zoons Bur-  
 „ germeesterschap, heeft gevierd. Gelijk veele  
 „ der zelve, zegt hy, op zijne, zijns zoons,  
 „ en zijner vrouws penningen gevonden wor-  
 „ den, met het opschrift SAECVLARES  
 „ AVGG. EEUWSPLEN der KEISeren.  
 Van welke hy 'er vyf ver'toond, waar van den  
 eersten onder 't dier met het getal van X. den  
 vierden met het getal van VI. den derden met  
 de letters SC. en den tweeden en vyfden nog  
 met getallen, nog met letters geteikend zijn. Den  
 eersten <sup>a</sup> ver'toond een Panther-dier, den twee-  
 den <sup>b</sup> een Hert, den derden <sup>c</sup> een Steen-bok,  
 den vierden <sup>d</sup> een Hyene, en den vyfden <sup>e</sup> een  
 Wolvin, met Romulus en Remus, gelijk uit  
 de Penningen by Mediobarbus blijkt, by wien  
 den eersten is geteikend met X. den tweeden  
 met V. den derden met III. den vierden met VI. en  
 den vyfden met II. waar uit hy besluit, dat deeze  
 F spelen

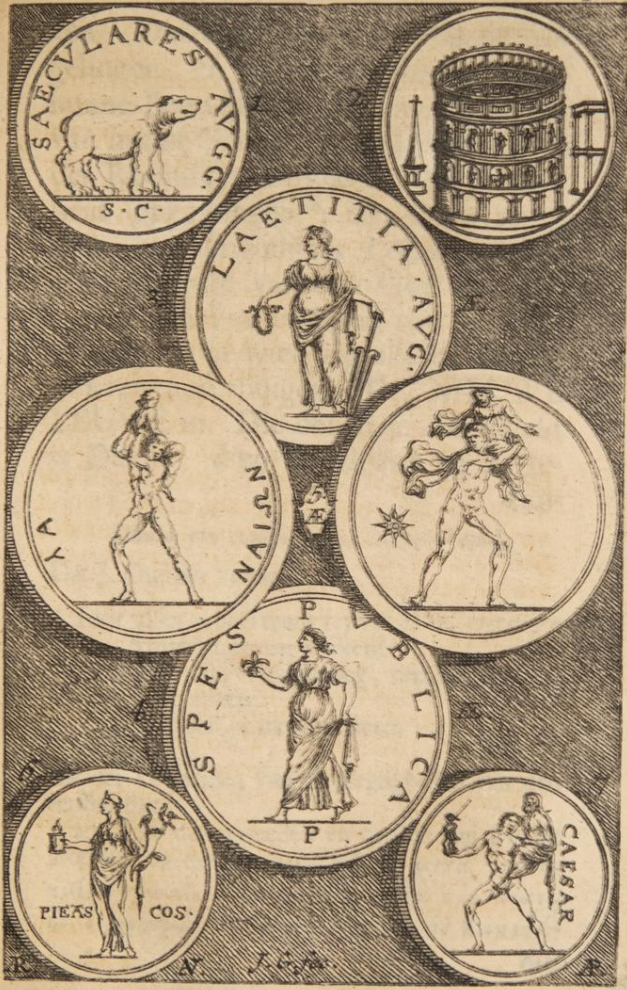
<sup>a</sup> Tab. XIII. n. 1.    <sup>b</sup> n. 2.    <sup>c</sup> n. 3.    <sup>d</sup> n. 4.    <sup>e</sup> n. 5.



spelen zeer pragtig zijn geweest, en veel dagen geduurd hebben, zijnde tot elken dag, zoo schijnt, een byzondere soort van gedierten geschikt 't en zy dat de ordeninge, waar in ze vertoond wierden, daar door uitgedrukt word. Nog een anderen penning <sup>a</sup> vertoond Mediobarbus, getekend met het getal van I. waar op een voortgaanden Leeuw gezien word: ende Oudaan nog eenen anderen <sup>b</sup> van Otacilla Filippus wyf, en Vaillant van den jongen Filippus, waar op een Water-paert, en daar onder het getal van III. En zie hier <sup>c</sup> tot een toegifte de Afbeeltenisse van den Schouwburg, waar in de Ren-spelen, Scherm-spelen, en andere diergelijke, als ook de vertooningen van alle die vreedde wilde beesten gewoon waaren te geschieden. Het hoofd, dat gy daar ziet, is van DEN VERGOODDEN AVGVSTVS VESPASIANVS, vader van Titus Vespasianus, die Jerusaleem in nam, en den Tempel verbrandede. Het gebouw, datge ziet, is den ronden Schouwburg, een groot gevaerte, aangevangen van Vespasiaan, en vol-eind van Titus. Dertig duizend slaven werkten 'er aan elf jaaren lang. 't was van een ey-ronde gedaante, en verschaftte aan 87000. menschen plaats, op opgaande banken en gestoeltens, om de spelen te zien, die te voren in het groote Kring-perk van Tarquinius Priscus tusschen den Palatynschen en Aventynschen Berg plegen vertoond te worden. Waarom dien schouwburg zomtjids by de Schrijvers het groote Kring-perk schijnt genaamd te worden. Martialis zong daar van

*Omnis Caesareo cedit Labor Amphitheatro,*  
*Unum*

<sup>a</sup> pag. 81, Tab. XIII. n. 6.    <sup>b</sup> Tab. XIV. n. 1.    <sup>c</sup> n. 2.







ken. Dat een Rye van Roomfche jongelingen, en ongehuwde maagden op hunne Eeuwfpelen Lofzangen ter eere van hunne Goden, en ter behoudeniffe der Roomfche burgerije, en mogenhaid opgezongen<sup>20</sup>: een Godvrugter Rije, en ftaatelijker Lofzang weije ons, ter eere van den God des Hemels, den Verbond-god van de Zondaaren, voor wien zig alle de Goden moeten nederbuigen, DE NIEUWE EEUWE in. Die den Rije als geleid is David, dien lieffelijken in de gezan-

*Unum pro cunctis fama loquatur opus.*

Dat J. Oudaan vertaald,

Laat allen arbeid thans vry voor het Keizerlijke Amphitheatrum wijken!

De Faam vind ftofs genoeg, om aan dit werk alleen

Haar lofpraak te befteen.

En dat zy genoeg van de plegtigheden van den eerften dag.

20. Van den tweeden en derden dag fpreekt Zofimus op deeze wijze: τῇ δὲ μετὰ ταύτην ἡμέρᾳ γυναῖκες ἐπίσημοι, κατὰ τὴν ὥραν, ἣν ὁ χρῆσμός ὑπηγόρευσεν, εἰς τὸ Καπετώ-



λιον συνελθῶσαι, λιτανεύσει τὸν Θεόν, ἢ ὑμ-  
 νῶσιν ὡς Θέμις. ἡμέρα δὲ τρίτη ἐν τῷ κατὰ τὸ  
 παλάτιον Ἀπόλλωνος ἱερῷ τρεῖς ἐννέα παῖδες  
 ἐπιφανεῖς μετὰ παρθένων τοσούτων, οἱ πάντες  
 ἀμφιθαλεῖς, ὅπερ εἶναι, ἀμφοτέρως τὰς γο-  
 νεῖς ἔχοντες περιόντας, ὕμνος ἄδουσι τῇ τε  
 Ἑλλήνων ἢ Ῥωμαίων φωνῇ, ἢ παιᾶνας, δι-  
 ὧν αἱ ὑπὸ Ῥωμαίους σώζονται πόλεις. ἄλλα τε  
 κατὰ τὸ ὑφηγημένον παρὰ τῷ Θεῷ τρόπον  
 ἐπράττετο. ὧν ἐπιτελεσμένων διέμεινεν ἡ ἀρχὴ  
 Ῥωμαίων ἀλάθητος. „Des anderen daags  
 „komen de Adellijke vrouwen ter uure, by de  
 „Godspraake daar toe bepaald, in het Kapitolum  
 „by een, doen aan de Godheid haare smeekin-  
 „gen, en prijzen de zelve met Lofzangen, ge-  
 „lijk 't betaamd. Op den derden dag zingen  
 „in Apolloos tempel, op den Palatynschen berg,  
 „drie maal negen jongens, en zoo veele maag-  
 „den, van doorlugten geslagte, en die hunne  
 „ouders van wederzyde nog in 't leven hebben,  
 „lofzangen en digten ter eere van Apolin Room-  
 „sche en Grieksche versen, ter behoudenisse der  
 „Roomsche Mogenheid. Voorts wierden'er nog  
 „andere dingen, volgens Goddelijken voorschrif-  
 „te daar van, ver-rigt, en nooit ontfing het  
 „Roomsch gemeine beste, zoo lang die Heilige  
 „plegtigheden wierden onderhouden, eenig aan-  
 „merkelijk verlies. Zoo spreekt Zosimus. en  
 „men meind dat Katullus gezang aan Diana daar  
 „toe behoord, gemaakt van hem, als Augustus  
 „zijne eeuwspeelen vierde. Zeker, na dat hy Jong-  
 „gelingen en jonge maagden opgewekt heeft, om  
 „Diane ter eeren te zingen, deund hy den Lofder  
 Go-

Godinne op, en bid haar, dat sy het Roomsche  
volk in haar bescherminge neeme. Zoo luid het:

*Diana sumus in fide  
Puella & pueri integri:  
Dianam pueri integri  
Puellaeque canamus.  
O Latonia, maximi  
Magna progenies Jovis,  
Quem mater prope Deliam  
Deposuit olivam:  
Montium Domina ut foret,  
Silvarumque virentium,  
Saltuumque reconditorum,  
Ammiumque Sonantum.  
Tu Lucina dolentibus  
Juno dicta puerperis,  
Tu potens Trivia, & notho es  
Dicta lumine Luna.  
Tu cursu, Dea, menstruo  
Metuens iter annuum,  
Rustica agricolae bonis  
Tecta frugibus explens.  
Sis, quocunque tibi placet  
Sancta nomine, Romulique  
Ancique, ut solita es, bona  
Sospites ope gentem.*

In Dianas schut zijn wy,  
Juffers, kuifche Jongelingen:  
Kom, laat ons Diane zingen,  
Jongeling-en Juffer-rey.  
O Latoonsche, van den grooten  
Grooten God Jupyn gesprooten,  
Van uw moeder neergeleid



Daar d'Olijf by Delos gleid:  
 Ter voogdes van bergen, bossen  
 Met een eeuwig groen belaan,  
 Wouden ruig en digt bewossen,  
 Beekjes die daar ruifchen gaan:  
 Gy, Lucina by de vrouwen  
 Als haar 't baarens wee grijpt aan,  
 Driesprong-godheid, voor de Maan  
 Met haar onegt ligt gehouwen:  
 Die met maandelijken draf  
 't Jaarlijkfch Zonne-pad meet af:  
 En de boeren landgehugten  
 Opvuld met gewenschte vrugten.  
 Met wat naame, o Zonne-Zus,  
 Dat ge lieft wilt zyn geheiligd;  
 't Volk van Anc' en Romulus  
 Blijve, als 't plag, door u beveiligd.

Daar toe, meindmen, behoord het Gezang van  
 Horatius, in 't welke hy het jonge Roomsche  
 Jofferdom, en d'adelijke jonge manschap invoerd,  
 plotzeling uitbarstende in den lof van Apollo:  
 daar na zelfs spreekt, en Apollo, dien hy prijft,  
 bid, dat hy de eere van zyne Latynfche Zang-  
 godinne tegens den nyd befcherme: Voorts zig  
 wend tot den Rye der Jongelingen en jonge Juf-  
 fers, hem zelyen aan haar aanprijft, en haar ver-  
 maand zyn Zang-trant op te volgen onder 't zin-  
 gen van Apolloos en Dianaas lof; en ten laat-  
 sten eene van de Juffers, of miffchien den gan-  
 fchen Juffer-rei, aanpreekt, en voorzegd, dat ze,  
 getrouwd zijnde, nog vertellen zal, dat ze op het  
 Eeuw-feest een gezang, van Horatius gemaakt,  
 geleerd en opgezongen heeft. Zoo zingt hy:

*Dive,*

*Dive, quem proles Niobæa magnæ  
Vindicem linguæ, Tityosque raptor  
Sensit, & Trojæ prope victor altæ  
Phibius Achilles,*

*Cæteris major, tibi miles impar:  
Filius quamvis Thetidos Marinæ  
Dardanas turres quateret, tremenda  
Cuspide pugnax.*

*Ille, mordaci velut icæta ferro  
Pinus, aut impulsa Cupressus euro,  
Procidit late, posuitque collum in  
Pulvere Teucro.*

*Ille non, inclusus equo, Minervæ  
Sacra mentito, maleferiatos  
Troas, & latam Priami choreis  
Falleret aulam:*

*Sed palam, captis gravis (heu nefas heu!)  
Nescios fari pueros Achivis  
Ureret flammis, etiam latentes  
Matris in alvo:*

*Ni, tuis victus Venerisque gratæ  
Vocibus Divum Pater, annuisset  
Rebus Æneæ potiore ductos  
Alite muros.*

*Doctor arguta fidicen Thalia  
Phœbe, qui Xantho lavas amne crines,  
Dauniæ defende decus Camenæ  
Lævis Agyeu.*

*Spiritum Phœbus mihi, Phœbus artem  
Carminis, nomenque dedit Poetæ.  
Virginum primæ, puerique claris  
Patribus orti,*

*Delicæ tutela Deæ, fugaces  
Lyncas & cervos cohibentis arcu,*



*Lesbium servate pedem, meique  
Pollicis ictum,*

*Rite Latonæ puerum canentes,  
Rite crescentem face Noctilucam,  
Prosperam frugum, celeremque pronos  
Volvere menses.*

*Nupta jam, dices, Ego Diis amicum,  
Sæculo festas referente luces,  
Reddidi carmen, docilis modorum  
Vatis Horati.*

Gy God, wiens wraak Niobes krooft moest  
smaaken

Om's moeders tong, en Tityus om't schaaken  
Uws zusters, en Achil, die trots dee kraaken  
Het hooge Troje,

Dog, elk te groot, voor uw geweld moest  
wijken:

Hoewel hy voor zyn speer, zoo zegenrijke,  
't Dardaansche toorn-gevaart byna dee stryken  
Den Griek ten proije.

Gelijk den Pijn, door 't scherp eens byls aan  
't beeven,

Of een Cypres, door oosten wind gedreeven,  
Ter neer ploft, zoo zag 't Teucers stof hem  
sneeven,

In bloed gewassen.

Hy had, in 't paerd, Minerve toe te wijen,  
(Zoo loog men) 't hof van Priamus, t'ontijen  
Aan 't vieren met gezang en blye Rijen,

Niet gaan verrassen,

Maar 't kind in 's moeders buik, op 't over-  
wonnen

Gevangen volk (oh! oh!) te fel geschonnen,  
En 't zuigeling gaan smyten onbesonnen

In Griekschcn vuure.

Zoe

Zoo niet den Vader van de Goôn, bewoogen  
 Door uwe' en Venus bée, met gunstige oogen  
 Ence vergund had vesten, opgetoogen

Ter betere uure.

Leermeeſter van Thaly, gy, die van kinne  
 Glad, uw paruik ter Xanthus dompeld inne,  
 Befcherrem mijn Latijnsche Zang-godinne,

Maak haar roemrugtig.

Den Geest my Febus, God der Henkste-springen,  
 God Febus my den naame gaf van zingen.

O puik van Maagden, en gy Jongelingen

Van ſtam doorluchtig,

Gy, welker doen Diaan, die't Loſch doet bukken

En 't Hert voor haren boog, al wel doet lukken,

Volg-op de Leſbiſche digtmaate, en 't tukken

Van mijne vingeren,

Om naa gewoonte Apolloos lof te uiten,

En ook Diaans, die, als ze haar rond gaat fluiten,

De vrugt rijpt, en de maanden, niet te stuiten,

Snel om doet slingeren.

Getrouwd, zoo zult ge zeggen, 'k hielp verrigten

Den dienſt, toen d'Eeuw haar feest-tijd op dee

ligten,

Op maat-trant van Horatius, met digten,

De Goôn behachelijk.

Tot dien lof van Diana en Apollo zet wederom  
 Horatius de Roomſche Jeugd der beider kunne  
 aan in een ander gezang, 't welke inſgelijks  
 geagt word ter gelegenheid der Eeuw-ſpe-  
 len van hem gemaakt, en miſſchien op den  
 tweeden dag daar van, gelijk het voorgaande  
 op den eerſten gezongen te zijn. En zie hier  
 is het.



*Dianam tenera dicite virgines,  
Intonsum pueri dicite Cyathium,*

*Latonamque, supremo  
Dilectam penitus Jovi.*

*Vos letam fluviiis & nemorum comâ,  
Quaecunque aut gelido prominet Algido,  
Nigris aut Erimanthi  
Silvis, aut viridis Cragi:*

*Vos Tempe totidem tollite laudibus:  
Natalemque, mares, Delon Apollinis,  
Insignemque pharetra  
Fraternaque humerum lyra.*

*Hic bellum lacrymosum, hic miseram famem,  
Pestemque à populo & principe Casare in  
Persas atque Britannos  
Vestra motus aget prece.*

Zing, Zing Godin Diaan, o Maagden kuisch  
en teer,

Zing, Jongelingen, op, God Cyathius ter eer,  
En vrouw Latoon, genooten  
In minne van God Jupiter den grooten.

Loof haar, o Maagden, die in bosch-loof, en  
in vliet

Lust schept, daar d'Algidus haar opdoet in 't  
verschiet,

Of d'altijt - donkre bosschen  
Van d'Erimant, of Kragus, groen bewof-  
schen.

O Jongelingen kuis, loof Tempe, en Delos mee,  
Loof Delos met gezang, Apols geboorte-steen,  
En broederlijke lier, en

Pylkoker, die zyn rugge en schouder cieren.  
Zoo drijv' hy van den volke, en Casar, 't straf-  
fen moe,

Verr' heen, den Persiaan en Britannoisen toe,  
Door

Door uw gebeën bewogen,  
Pest, honger, en beklaglijke oorelogen.

Dog ziet hier nog een ander gezang van dien Prince  
der Latijnsche Lierdigteren, 't welk buiten kijf  
een Eeuw gezang is, en van dien Rije der  
Roomfche Jongelingen, en ongehuwde Maagden,  
daar Zofimus van spreekt, op den derden  
dag van Augustus Eeuwspelen in den tempel van  
Apollo opgezongen wierd. Het luid, als volgd:

*Phoebe, Sylvarumque potens Diana,  
Lucidum caeli decus, o colendi  
Semper & culti, date qua precamur  
Tempore sacro:*

*Quo Sibyllini monuere versus  
Virgines lectas puerosque castos  
Dus, quibus Septem placuere colles,  
Dicere carmen.*

*Alme Sol, curru nitido diem qui  
Promis & celas, aliisque & idem  
Nasceris, possis nihil urbe Roma  
Visere majus,*

*Rite maturos aperire partus  
Lenis lithya tuere matres,  
Sive tu Lucina probas vocari,  
Sen Genitalis.*

*Diva, producas Sobolem, patrumque  
Prosperes decreta super jugandis  
Fæminis, prolisque nova feraci  
Lege marita.*

*Certus undenos decies per annos  
Orbis ut cantus referatque ludos,  
Ter die claro, totiesque grata  
Nocte frequentes.*

Vof-



Vosque veraces cecinisse Parcae  
 Quod semel dictum est, stabilisque rerum  
 Terminus servat, bona jam peractis  
 Jungite fata.

Fertilis frugum pecorisque Tellus  
 Spicea donet Cererem corona:  
 Nutriant fœtus & aquæ salubres  
 Et Jovis aura.

Condito mitis placidusque telo  
 Supplices audi pueros Apollo:  
 Siderum Regina bicornis audi  
 Luna puellas.

Roma si vestrum est opus, llicque  
 Littus Etruscum tenuere turmæ,  
 Jussa pars mutare Lares & Urbem  
 Sospite cursu:

Cui per ardentem sine fraude Trojam  
 Castus Aneas, patriæ superstes,  
 Liberum munivit iter, daturus  
 Plura relictis:

Dii probos mores docili juventa,  
 Dii Senectuti placidæ quietem,  
 Romulæ genti date remque prolemque  
 Et decus omne.

Quique vos bobus veneratur albis  
 Clarus Anchisa Venerisque sanguis  
 Imperet bellante prior jacentem  
 Lenis in hostem.

Jam mari terraque manus potentes  
 Medus, Albanasque timet secures:  
 Jam Scythæ responsa petunt, superbi  
 Nuper & Indi.

Jam fides, & pax, & honor, pudorque  
 Priscus, & neglecta redire virtus

*Audet: apparetque beata pleno  
 Copia cornu.  
 Augur, & fulgenti decorus arcu  
 Phoebus, acceptusque novem Camoenis,  
 Qui salutaris levat arte fessos  
 Corporis artus,  
 Si Palatinas videt aequas arces  
 Remque Romanam, Latiumque foelix,  
 Alterum in lustrum, meliusque semper  
 Proroget ævum.  
 Quaeque Aventinum tenet, Algidumque  
 Quindecim Diana preces Virorum  
 Curet, & votis puerorum amicas  
 Applicet aures.  
 Hoc Jovem sentire, Deosque cunctos  
 Spem bonam certamque domum reporto,  
 Doctus & Phœbi Chorus, & Dianæ  
 Dicere laudes.*

In dit Eeuwgezang zwijgt den Dichter, op dat ik 't digtkundig belijd in 't voorbygaan daar in aanmerke, en de Rye der Roomfche Jongelingen en jonge Juffers heffen te gelijke op met de aanroepinge van Apollo en Diaan, en bidden, dat haar gegeven meuge worden 't geen ze op het Eeuwfeest begeeren mogten, op het welke, volgens luid der Sibyllijnsche boeken den Bescherm-goden der Stad Romem ter eere gedigten moeten gezongen worden. Waar op itrax de Jongelingen en Juffers by beurten elk hunne begeerten aan de Goden beginnen bekend te maken. De Jongelingen begeeren van Apollo, dat is, van de Zonne, dat hy noyt iets grooters moge zien, als de Stadt Romem. De Juffers begeeren van Diana, dat is, de Maane, dat ze de Roomfche vrouwen



in 't kinderbaaren bysta, en de wet, gegeven ter vermeerdering van het Roomsche gellagt, doe voorspoedig zijn, op dat 'er telkens nieuwe Eeuwspelen gevierd, nieuwe Eeuw-gezangen meugen gezongen worden: en de Jongelingen weer van de Schik-godinnen, dat ze het gemeine beste in zyn bloei bewaaren, en met nieuwe zegeningen ophoopen; van de Aerde, dat ze de velden vrugtbaar maake; en van Jupijn, dat hy groeizaamen regen geeve, ende een gezonde lugt voor het vee. Voorts bidden eenige Jongelingen en Juffers Apollo en Diana, dat Hy de Jongelingen, Zy de Jonge Juffers verhoore, indien hun Roomen ter herten gaat: en alle de Goden, dat ze de Jeugt eerbaare zeden; den Ouderdom ruste; en 't Roomsche volk rijkdom, kinderen, eere, en overwinning geeven, onder betuiginge van hunne hoope, daar ze in bidden, om dat den Meeder, den Schyt, den Indiaan, nu al onder de Roomsche Mogenheid bukken, en trouwe, vrede, eerbied, schaamte, deugd, en rijken overvloed weergekeerd zijn: En daar op weer by beurten de Jongelingen en Juffers, eischende de eersten van Apol, dat hy den Roomschen staat van eeuwe tot eeuwe tot grooter hoogheid opbeure; en de tweeden van Diana, dat ze de gebeden der Vyftien-mannen, en der Jongelingen geloften gunstelijke toeknikke. En eindelijk besluit den ganschen Jongelingen-, en Jufferen-rye plegtelyk het gezang, zingende van de hoope, welke ze na huis draagen, dat Jupijn en alle de Goden, haare gebeden en smeeking hebben gehoord. 't Lustede ons die Digtkundige aardigheid van den Venusijnschen Digter in 't kunstelyk en bedekt verwisselen der Zangers, en







En 't Roomfche volk goed, krooft, en eer daar by  
Geev allerly.

En, 't gene' u offerd met fneeuw-witte ftieren,  
Anchifes en vrouw Venus oud geflagt,  
Heerfche over zynen vyand goedertieren,  
Dien t'onderbragt.

Den Meeder bid alree d'Albaanfche bylen,  
En dappren arm, te lande en water, aan:  
Den Schyt, en onlangs trotsen Indiaan,  
Om wetten ylen.

Trouw, vrede, en eere, en oude fchaamte alree  
Gekeerd zyn, en verslofte deugd daar mee,  
En zalige overvloed, zoo lang verlooren,  
Met vollen hooren.

*Den Rije der Jongelingen alleen.*

Zoo Febus met zyn gouden booge, by  
Het Negen-tal zoo lief, zoo wis in 't wikken,  
Zoo fix om zieke liën door artfeny-  
kunft te verquikken,

De sloten gaa flaat van den Palatijn,  
Hy zegen Roome, en Latium genadig,  
By jaaren vyf en honderd tien, die ftadig  
Al beter zyn.

*Den Rije der Jonge Juffers alleen.*

Diana, die den Aventyn ziet vieren,  
En d'Algidus, de beë flaa goedertieren  
Der Vyftien-mannen gaa, en neige het oor  
Naa 't Jongling-choor.

*Beide de Rijen te gelijk.*

Dat God Jupijn met al de Hemelingen  
My toeknikt, hebbe ik Rije hopenf tof,

G

Ik



Ik afgereg't Dianas op te zingen  
En Febus lof.

Het Sibyllijnsche Orakel, zoo dikwils vermeld,  
en 't rigtshoer van alle die Eeuw-plegtigheden  
en Heiligdommen, sluite deeze stoffe. Zieh hier  
is 't, gelijk ik 't by Zosimus vinde.

Ἄλλ' ὅπoταν μήκισ' ἴκη χρόν' ἀνθρώποισι  
Ζωῆς, εἰς ἐτέων ἑκατον δέκα κύκλον ὀδέναν,  
Μεμνησθαι Ρώμᾶιε, ἢ ἔ μάλα λῆσαι ἑαυτῆς,  
Μεμνησθαι τάδε πάντα. Θεοῖσι μὲν ἀθανά-  
τοιςι

Ῥέζειν ἐν πεδίῳ παρὰ Θύμβριδ' ἄπλετος  
ἕδωρ,

Ροπῆ σεινότατον, νύξ ἠνίκα γαῖαν ἐπέλθη,  
Ἡελίς κρύψαντ' ἐὼν Φά'. ἔνθα σὲ ῥέζειν  
Ἴερὰ παντογόνους Μοῖραις ἄρνας τε ἢ αἶγας  
Κυανέας. ἐπὶ ταῖς δ' Εἰλειθυίας ἀρέσασθαι  
Παιδοτόκους θυέεσσιν, ὄση θέμισ' αὐθι δὲ γαῖῃ  
Πληθομένη χοῖρῆς τε ἢ ὅς ἱεροῖτο μέλαινα.  
Ζάλευκοι ταῦροι δὲ Διὸς παρὰ βωμῶν ἀγέσθων  
Ἡῆματι, μήδ' ἐπὶ νυκτί. Θεοῖσι γὰρ ἔρανοιόσι  
Ἡμέρι' πέλεται θυέων τρώῃ. ὡς δὲ ἢ  
αὐτως

Ἰρεῦναι δαμάλεις τε. βοῶς δέμας ἀγλαὸν Ἡῆρης  
Δεξάσθω νηὸς παρὰ σεῦ. ἢ Φοῖβ' Ἀπόλλων  
Ὅσε ἢ Ἡέλι' κικλήσκειται, ἴσα δεδέχθω  
Θύματα Λητοῖδης. ἀειδόμενάι τε Λατῖνοι  
Παιᾶνας, κέρροις κέρραισί τε νηὸν ἔχοιεν  
Ἀθανάτων· χωρὶς δὲ κόραι χορὸν αὐταὶ ἔχοιεν,  
Καὶ

Καὶ χωρὶς παίδων ἄρσιν σάχυσ' ἀλλὰ γονήων  
 Πάντων ζώντων, οἷς ἀμφιθαλὴς ἔτι Φύτλη.  
 Αἱ δὲ γάμψ ζεύγλαις δεδμημέναι, ἤματι  
 κείνῳ

Γυνὲς Ἡῆς παρὰ βαμὸν αἰοίδιμον ἐδριώσαι  
 Δάιμονα λισσέσθωσαν, ἀπασὶ θελήματα  
 δῆναι

Ἀνδράσιν ἠδὲ γυναιξί, μάλισα δὲ θελυτέρησι.  
 Πάντες δ' ἐξ ὅκοιο φέρεσθων ὅσσα κομίζειν  
 Ἐστὶ θέμις θνητοῖσιν, ἀπαρχομένοις βίοτοιο,  
 Δάιμοσι μειλιχίοισιν ἰλάσματα, καὶ μακάρεσσιν  
 Οὐρανίδαίς, τὰ δὲ πάντα τεθησαυρισμένῳ  
 κείσθω,

Ὅφρα τε θελυτέρησι καὶ ἀνδράσιν ἐδριώσιν  
 Ἐνθεν πορσύνης μεμνημένῳ. ἤμασι δ' ἔσω  
 Νυξί τ' ἐπασσυτέρησι θεοσέπτως κατὰ θώκας  
 Παμπληθῆς ἄγυρις. σπυδὴ δὲ γέλωσ τε μετ'  
 μίχθω.

Ταῦτά τοι ἐν φρεσὶν ἧσιν ἀεὶ μεμνημένῳ εἶναι.  
 Καί σοι πᾶσα χθὼν Ἰταλὴ καὶ πᾶσα Λατίνη  
 Αἰὲν ὑπὸ σκήπτροισιν ὑπαυχένιον ζυγὸν ἔξει.

Dog zoo wanneer den tijd der menschen, oud  
 en uit-

Geleefd, op 't hoogste een kring van honderd  
 jaaren sluit

En tien, zoo denk daar aan (dat geen vergetenisse,  
 O Roomer, iets daar van uit uw geheugen wisse)  
 Zoo denk daar aan, en doet op Mavors veld 't  
 gewoon

En plegtlijk offer aan d'onsterfelijke Godd,

G 2 Daar



Daar, daar den Tyber gaat zijne' enger oevers  
 lekken,  
 Wanneer men 't nagt gewaad ziet over d'aarde  
 trekken,  
 En 't Zonneligt zijn glans verberregd. Offer daar  
 Den Schik-godinnen, d'alvoortbrengsters, op 't  
 altaar  
 En schaap en geitenbok, bey blank. Voorts aan  
 't verzoenen  
 Der Ilithyen, die den vrouwen bystand doen, en  
 In 't kraamen helpen, met slag-offer vee, gelijk  
 't Betaamlijk is. En laat ten zoen aan d'Aerde,  
 rijk  
 Van vrugten, 't bloed van beer en zwarte zogge  
 plengen.  
 Dog aan Jupijns altaar doet witte stieren brengen  
 By dag, niet by der nagt. 't Dag-offer, naa den  
 eisch,  
 Past best aan Hemel-goðn. En op de zelve wijs  
 De vaerzen plegtijk keel. Een witte koei ter  
 Tempel  
 Van Juno nadere door u. Den heilgen drempel  
 Van Febus, ook de Zon, 't krooft van Latone,  
 ontfang  
 Het zelleve' offer. En 't Latijnsch volk, onder  
 zang  
 Van Iö Pean, met een Rije van Jongelingen;  
 En jonge maagden, laat ten Tempel inne dringen  
 Der Goðn onsterfelijk. Dog dat den Maag-  
 den-ry  
 Alleen ten dans gaa, en alleen aan d'andre zy  
 De Jongelingen: en weerzijds geen onge-agte  
 Wees-kindren ouderloos, maar beide van ge-  
 slagte,  
 In vollen luister, groei, en bloei. Dog vrouwen, die  
 In

zangen van Israël. Dat leerd ons het  
Opfchrift des Psalms <sup>21</sup>. Op wat tijd  
dat den zelve ziet , word niet over-  
een

In egt verknogt zijn , laat die met geboogen knie  
Aan Junoos hoog altaar zig zetten , laatze sinee-  
ken ,

Geev , geev , Godinne' , ei geev aan ons , wan-  
neer we spreken ,

Geev aan de mannen , geev de vrouwen , wat  
elks geeft

Begeeren mag , dog aan de vrouwen allermeeft.  
Laat voorts elk een van huis mee draagen , 't geen  
te brengen

Den fterveling betaamd van 's levens eerftelingen,  
De goedertieren Goðn , en 't zalig Hemeldom  
Ter zoen , en leg het al ten fchat op hoopen , om  
Daar van te deelen aan de mannen , en de vrou-  
wen.

Die hun Godsplegtlijk by de heilge dienften hou-  
wen ,

Dat ook een menigte van volk gedurig zy  
By dag en nagten by der Goden bedde-fprey ,  
Zoo hoog geeërd , en ernft met lag en fpeel ver-  
drijve.

Dees Godvrugt al , indien z' in vafte geheugen  
blijve

In uwe ziel , zoo blijv Latijn en Italjaan ,  
Zoo blijv' hun land den jukke uws Rijksftafs  
onderdaan ,

21. In 't Hebreeuwfch לְדָוִד , LE DAVID, dat is,  
VAN DAVID, of VOOR DAVID, gelijk de  
LXX. Griekfche Overzetters, τῷ Δαβίδ, TOO  
G 3 DA



een gekomen. Zommige zeggen, op den tijd van Davids afgeleefden ouderdom <sup>22</sup>. Andere, op den tijd der gevangenis in Babel <sup>23</sup>. Wy meinen, dat hy 'er, onder meer als eene Zangbeurte, op meer als eenen ziet, en voornementlijk op dien des Nieuwen Testaments, in welken Jehovah op een byzondere wijze zijnen troon in de hemelen gevestigd, en zijne heerschappye aan alle plaatzen uitgebreid heeft gelijk 'er aan 't negentiende, en twee en twintigste vers staat. Dog 't is nu den tijd niet om ons daar over uit te breiden <sup>24</sup>. De stoffe des Psalms is 't

Lof

DAVID, en de gemeine Latijnsche Overzettinge, *Ipsi David.*

22. Gelijk de Syrische Oversettinge by Viccars: *De frigiditate David in senectute sua*, 1. Reg. 1: 1, 2. „Van Davids koudheid in zijnen ouderdom, waar van staat in den aanvang van het eerste boek der Koningen.

23. Gelijk Theodoretus by den zelve: *De calamitate in Babylon, ut precedens.* „Van de „verdrukking in Babel, gelijk den voorgaanden. En daar willen R. David Kimchi, Rabbi Obadjah, en anderen ook heen.

24. In den aanvang des Psalms word iemand ingevoerd, die zijne ziele opwekt tot Jehovahs lof.

Lof van Jehovah, van zijnen naame, en van alle zijne zegeningen. Onder die zegeningen, om u met den zamenhang niet lange op te houden, in welke Jehovah zijnen naame, eertijds bekend-gemaakt aan Moses, betoond heeft waarheid te zijn, zijn niet de minsten zijne genade of eeuwige goedertierenheid over die hem vreezen, en zijne gerechtigheid aan kinds kinderen, aan die zijn verbond houden, ende aan die zijner bevelen gedenken, om ze te doen; welke in onze tekstwoorden verheerlijkt, en, opdat ze bet verheerlijkt wierden, der sterfelijkheid, nietigheid, vergankelijkheid, onmagte des ellendigen mensches, om

door  
 lof. Dat het een geloovigen is, blijkt uit Jehovahs weldaaden, welke hy verheerlijkt. Dog weldaaden, die niet noodzakelijk tot het een of 't ander Testamente bepaald worden, en deswegen ons onzeker laten, tot wat Testamente hy behoord. Die alleen-spraake schijnt met het vyfde vers een einde te nemen. Dog of met het zeste een anderen spreker, of andere sprekers ingevoerd worden, is moeilijk te oordeelen. Ik vermenigvuldigze niet gaarne buiten noodzakelijkheid, en ben daar voor, dat den eersten spreker nog al voortgaat; dog zijne aanspraake



tot andere, zijne medegeloovigen, wend. In het fefte vers spreekt hy nog, gelijk in de voorgaande (behalven op het laatte van het vyfde) in den tegenwoordigen tijd: dog 't gene hy verheerlijkt kan als een gemeine waarheid opgevat worden, en laat ons ontrent den tijd nog al onzeker. In het zevende vers leeze ik van Mofes, en van Israëls kinderen; en volgens onze Overzetting, en de meesten, of misschien alle, word Jehovah daar in verheerlijkt, om dat hy „aan Mofes zyne „wegen bekend gemaakt heeft, ende aan de kinderen van Israël zyne daaden. Zoo zou 't een Geloovigen zijn na Mofes tijd. Dog in den Hebreuwfchen text staat wel uitdrukkelijk, **HY ZAL AAN MOSCHEH ZYNE WEGEN BEKEND-MAAKEN, AAN ISRAELS KINDEREN ZYNE DAADEN.** יִרְדֵּעַ דְּרָבֵיו לְמֹשֶׁה וְלְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לִוְתֵיָי En dat ze my zeggen, de Geleerde mannen, die dat toekomende tijd-uitdrukzel in hunne overzettingen in een voorleden tijd-uitdrukzel veranderen, waarom dat ze zulks doen? of wat 'er hen toe noodzaakt? den eifch van de zaak? maar waarom heeft dan den H. Geeft het voorleden tijd-uitdrukzel niet gebruikt? of liet dat misschien den eifch van 't Digt niet toe? maar wy kennen 'er tot nog toe de natuure niet van; en wat geeft, of neemt het aan digt- of zang-maat, of 'er יִרְדֵּעַ JODIAH, dan of 'er הוֹדִיעַ HODIAH, of בִּוֹרֵעַ MODIAH, staat? Dat ze my zeggen, wat hen vryheid geeft, om de tijd-uitdrukzelen naa hun welgevallen te veranderen, of niet te veranderen? Is 't de eigenschap van de taal? laat die 't aan hen toe? verwerd die de tijd-uitdrukzelen zonder onderscheid? dat schijnt my al te los van de Christen Uitleggers uit de Joodsche Synagooge overgenoomen

men te zijn. Of is dat 't gemakkelijkst? ik beken 't gaerne: dog 't schijnt my niet min onnaukeurig te zijn, en voet te geeven, om voorzeggingen in gebeurtenissen, en gebeurtenissen in voorzeggingen, voorledene dingen in toekomende, en toekomende in voorledene, en toekomende en voorledene in tegenwoordigen, niet zonder de uitterste verwerringen, te veranderen. Dat ze my zeggen, waarom 't toekomende tijd-uitdrukzel in het negende vers niet insgelijks van hen in het voorleden veranderd word? want zoo staat 'er: **HY ZAL NIET ALTOOS TWISTEN, NOG IN EEUWIGHEID DEN TOORN BEHOUDEN.**

לא־לִנְצַח יִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטוֹר. Waaron zettē ze dat niet insgelijks over: „Hy en heeft niet altoos getwist, nog eeuwiglijk [den toorn] behouden? Of is 'er misschien eenige veranderinge in de maniere van spreken? maar dat ze die aanwijzen: ik vind z'er niet. Of eischt het daar de zaake niet? en vleid zig den zin gemakkelijk genoeg, zonder dat men 't tijd-uitdrukfel veranderd? maar kunnen dat de regelen van een goede uitleg-kunde wel toelaaten, dat men eerst een begryp van zaaken maakt, en dan, volgens dat begryp, zonder eenige wet of regel, de natuurlijke beteekenisse van de tijden der woorden veranderd, of niet veranderd, naa dat het ons goed dunkt? moet niet eerst de eigene en natuurlijke beteekenisse van de tijden der woorden nagespeurd worden, en, volgens die beteekenisse, een begryp van zaaken gemaakt? wat zekerheid hebbe ik anders, of waar zal ik mijnen voet vast kunnen zettē? zeker, alle die dingen schijnen my een onbedenkelijke ongerijmtheit te hebben,



en ik weete niet, hoe dat geleerde en wel door-  
 kneedde verstanden daar toe zoo ligt hebben  
 kunnen overvallen. Laat ik my nu eens stipt  
 aan de Hebreuwſche tijd-uitdrukſelen houden,  
 en laat ik my verbeelden, dat eens David, door  
 den Geest, Gods huishouding in zijne kerke, en  
 haare zegeningen, en 't onderscheid daar van in  
 beide de Testamenten, het Oude, ende het  
 Nieuwe, wil doen zien; ende, om dat op een  
 digt-kundige wijze uit te werken, en op zijn  
 kragtigt te vertoonen, in den aanvang des  
 Psalms een Rije van geloovigen invoerd, die  
 onder het begin des Ouden Testamentes, en, ge-  
 lijk 't my voorkomt, onder de verwagting van  
 de wederopregting dies Verbonds, op Moſes, des  
 Middelaars, voorbeede, na dat het door d'afgo-  
 derye des gouden kalfs verbroken was, hebben  
 geleefd: wat ongerijmdheid zal daar in ſteeken?  
 Jehovahs toorn was ontſtooken over die zonde  
 des volks, zoo dat hy het wilde verteeren. Gy  
 kunt het in 't twee en dertigſte hoofſtuk van 't  
 boek Exodus leeſen. Moſes bid voor hen, op  
 dat Jehovah af keere van de hittigheid zynes toorns.  
 En 't berouwd Jehovah. Nogtans word op zijn  
 bevel ontrent drie duizend man gedood. Des  
 anderen daags zeide Moſes tot het volk: gylie-  
 den hebt een groote zonde gezondigt, dog nu,  
 ik zal tot Jehovah opklimmen, miſchien zal ik  
 een verzoeninge doen voor uwlieder zonde.  
 Moſes bid ten anderen maale voor hen, dat Je-  
 hovah dog hunne zonden wil vergeeven. Jeho-  
 vah laat zig in zoo verre verbidden, dat hy Mo-  
 ſes toelaat, het volk op te leiden naa 't beloof-  
 de Land, en hem toezegd, dat zijnen Engel voor  
 hun aangezigt zal gaan; dog ten daage mijnes  
 be-

bezoekens, zegt hy, zoo zal ik hunne zonden over hen bezoeken. Ende Jehovah plaagde het volk, staat 'er. Voorts weigerd God, zelfs in het midden van hen op te trekken, in het drie-en-dertigste hoofdstuk. Het volk hoord dat, en draagt 'er leet over, en elk doet zyn vercierfel af. Jehovah doet tot het volk zeggen: Gylieden zijt een hardnekkig volk, in eenen oogenblik, indien ik zoude optrekken in het midden van u, zoude ik u vernielen. Moses bid ten derden maale voor hen, ende onder andere, **MAAK MY DOG UWEN WEG BEKEND!** Eindelijk laat zig God verbidden, om meede te trekken. Daar op bid Moses: Toon my dog uwe heerlijkheid. Jehovah antwoord: Ik zal alle mijne goedheid voorby uw aangezigte gaan laten, en den naame van Jehovah uitroepen voor uw aangezigte, dog ik zal genadig zijn, dien ik zal genadig zijn, ende ik zal my ontfermen, diens ik my zal ontfermen; en geeft Moses voorts bevel in het vier en dertigste hoofdstuk, om twee steene tafelen te maken, gelijk de eersten, en belooft de woorden des Verbonds wederom daar op te schrijven, des Verbonds, zegge ik, niet des Ouden Testamentes, maar der genade. Ik twijfele niet, of van alle die dingen heeft Moses verslag aan het volk gedaan; die daar op tot God opklint. Ende in dat gewrigte des tijds kan 't niet ontkend worden, dat het elken geloovigen Israëlyt betaamde te zeggen: „Zegend, [o] „mijne ziele, Jehovah, ende al wat binnen in „my is zijnen heiligen naame. Zegend, [o] „mijne ziele Jehovah, ende en vergeet geene „van alle zijne weldaaden. Dien, die alle uwe „ongeregtigheid vergeeft, Dien, die alle uwe krank-

heden



„heden geneest, Dien, die uw leven verlost van  
 „[het] verderf, Dien, die u kroond [met] goeder-  
 „tierenheid en barmhertigheden, Dien, die uw en  
 „mond verzadigd met het goede, [op dat] haar  
 „uwe jeugd vernieuwe, gelijk [die van] den  
 „Arend. Jehovah doet geregtigheden en gerig-  
 „ten aan alle die onderdrukt zyn. Hy zal zyne  
 „wegen bekend maaken aan Moscheh, aan Israëls  
 „kinderen zyne daaden. Zeker, een godvrugter  
 gezang, als dat, dat ze zongen by beurten om  
 het goude kalf, als Moses voor de eerste maal  
 tot Jehovah opgeklommen was, om de steene  
 tafelen des Verbonds uit zijne hand te ontfangen.  
 Ondertusschen als Moses op den berg geklom-  
 men is, roept Jehovah den naame van Jehovah  
 uit: Jehovah, roept hy, Jehovah, God, berm-  
 hertig en genadig, lankmoedig, en groot van  
 goedertierenheid en waarheid, enz. Ende, het  
 zy dat Israël zulks gehoord hebbe, het zy niet,  
 het bauwd als den weergalm daar van naa, en  
 zingt: „Bermhertig en genadig (is) Jehovah,  
 „langmoedig en groot van goedertierenheid. En  
 't besluit is: „Hy zal niet altoostwisten, nog in  
 „eeuwigheid (den toorn) behouden. Eindelijk  
 bid Moses, als middelaar, ten vierde maale voor  
 het volk, en daar op word het Verbond des O.  
 Testamentes van God wederom vernieuwd, en  
 dat der tien woorden op de steene tafelen ge-  
 schreeven, ende aan Moses overhandigd. Ik zeg-  
 ge, wat ongerijmtheid zal daar in steeken, in-  
 dien wy zeggen, dat het geloovige Israel, in dat  
 gewrigte des tijds zijnde, hier ingevoerd word,  
 spreekende eerst een iegelijk tot zijne ziele, als  
 in een alleen-spraake, en Jehovahs goedheid prij-  
 zende; ende daar na den eenen tot den anderen,

van

van hunne hoope welke haar uitstrekt tot de tijden des N. Testamentes toe, in welke Jehovah, die IN EEN KLEINEN TOORNE zyn aangezigt van hen een oogenblik verburgen had, MET EEN EEUWIGE GOEDERTIERENHEID zig hunner ontfermen zoude. Wederom, wat ongerijmtheid zal daar in steeken, indien wy zeggen, dat daar op eenen anderen geloovigen, by wyze van tegenzang, die goedertierenheid en ontferminge van Jehovah, in het midden van eenige anderen ingevoerd word te verheerlijken: een geloovigen, zegge ik, onder den aanvang des Nieuwen Testamentes, by voorbeeld Paulus, in het midden van een Rije, bestaande uit Israëlitzen, en misschien uit Heidenen; 't welk schijnen kan, om dat hy zegd, ONS. En zeker, Jehovah hadde gezegd tot Moses, Ik zal my ontfermen, diens ik my ontferme, en zal barmhertig zijn, dien ik barmhertig ben, 't welke Paulus in den brief aan de Romeinen op den staat van de Jooden, naa dat ze den Messias verwurpen hadden, te huis brengt; en van de Heidenen zegd hy in den zelven brief: dat ze van wegen de barmhertigheid God verheerlijken. Hoe het zy, de taale veranderd met het tiende vers, dat ik wederom niet weete, waarom 't van de Overzetters niet aangemerkt is, die alle de Voorleeden tijd-uitdrukzelen des Hebreeuwschen textes in tegenwoordige Tijd-uitdrukzelen veranderd hebben, buiten eenige noodzaakelijkheid: want zoo staat 'er: „Hy heeft ons niet ge-  
 „daan naa onze zonden, ende en heeft ons niet  
 „vergolden naa onze ongeregtigheden. Want  
 „zoo hooge (den) hemel (is) boven de aarde,  
 „is zijne goedertierenheid geweldig geworden  
 „over



„over die hem vreezen. Zoo verre (het) oolten (is) van (het) westen, (zoo) verre heeft hy onze „overtredingen gedaan van ons. Gelijk hem „(een) vader ontfermd over (de) kinderen, heeft „hem Jehovah ontfermd over die hem vreezen. Zeker, alle te zamen manieren van spreeken, die zoo vol kragts zyn, dat ze niet als op de genade des Nieuwen Testaments zyn t' huis te brengen, en niet min als een hoogte en diepte en lengte en breedte van Jehovahs vaderlijke liefde in Christus zeggen. Want, vaard onzen geloovigen voort te zingen: „Hy is ter ervaringe gekomen (wat) maaksel (dat) wy (zyn), gedagtig zynde, dat wy stof (zyn.) God, wiens eeuwig voorneemen was, den mensche, van hem gemaakt, volkomen met zig zelven te vereenigen, ende in zyne gemeenschap eeuwig gelukkig te maaken, dog niet zonder betooninge van den prijs der heerlijkheid zyner genade, ende de onmacht des vleefches, in 't toebrengen, ende in 't bereiken van dat groote goed, wilde tot dien einde al van den aanvang, na dat door de beloftenisse van het zaad der vrouwe, het Ligt, den Zoone, hadde aangevangen te schijnen in de duisternisse, waar mee de zonde het gansche aardrijk had bedekt, door alle bedenkelijke middelen als een preuve neemen, wat kragt 'er in den zondaar was, om zig zelven tot God te bekeeren, en zig des ligtes des eeuwigen levens waardig te maaken. En zeker, het geloove van Abel, de profecie van Henoch, en zyne opneeminge, Noach den prediker der gerechtigheid, den Zondvloed, de arke, de verwerringe der tongen, de omkeeringe van Sodom en Gomorra, de verwerpinge der Heidenen, en

zoo veele uitroeijingen van volkeren, en verwoeftingen van magtige rijken, om dat het hen niet goed-dagt God in erkenteniſſe te houden; wederom, de aanneming van Iſraël tot een volk zyner erve en eigendoms, de Wetgeving van Sinai onder zoo veele verſchrikkingen, het Verbond door Moſes den middelaar met hem gemaakt, hunne verheerlijkinge, hunne voortplantinge, hunne opwekkinge als uit het ſtof, en opveizeling door zoo veele ſtrengſte kaſtijdingen, en tugtgingen oyer hunne zonden heen, tegens alle verwagtinge, tot het top-punt van hoogheid en glorie, en duizend andere zegeningen, zoo veele doorlugte getuigeniſſen van Gods allerſchrikkelijſte geſtrengheid, en wederom allergoedertierenſte weldadigheid, bequaam in haar zelfs, om den zondaar, hoe verhard, te vermurwen, en tot beterniſſe te brengen; wat waaren die anders als zoo veele preuven, om daar door tot ervaringe te komen, of'er ergens een volk, of geſlagte, of huisgezinne, of menſche zou kunnen gevonden worden, die iets tot veroordeeling van de zonde zoude kunnen toebrengen, of door zoo veele groote blijken en van goedertierenheid en van toorne tot de liefde der waarheid, tot het zoeken van het licht, tot beterniſſe des levens, tot ernſtig berouw zoude kunnen worden opgewekt? Dog 't was alles te vergeefs. Als God eenmaal, en andermaal neerzag uit den hemel op (de) kinderen (des) menſche, om te zien of ('er iemand) verſtandig waare, die God zogte, was een iegelijk van hen te zamen te rugge gekeerd, zy waaren ſtinkende geworden, (daar en was) niemand die goed dee, ook niet eenen. Noch het ſchijnen van het licht der be-

lof-



loftenisse in de duisternissen van de wereld; nog de overblijfselen daar van onder de volkeren; nog Gods gestrengte oordeelen over die, die de duisternissen liever hadden als het licht; nog de hemelen, het werk van Gods vingeren; noch maane en sterren, die hy bereid, ende aan alle volkeren onder den hemel uitgedeild hadde; nog alle die onderwijzingen, en wetten, en heilige diensten, welke hy aan 't volk van Israël boven andere volkeren had gegeven, ZYNE WEGEN, AAN MOSES; ZYNE DAADEN, AAN ISRAEL BEKEND-MAAKENDE, hadden iets vermeugen zonder de genade, om den mensche tot God te brengen: maar en Israël en de volkeren, enkel duisternisse in hun zelve door de zonde en onwetenheid, die in hen was, veel eer daar door verhard, als vermurwd, een klein overblijfsel naa de verkiezinge der genade uitgezonderd, hadden het licht, dat ze niet konden begrijpen, in ongerechtigheid te onder gehouden, en waren tot het licht niet gekomen, maar hadden 't gehaat, om dat hunne werken boos waaren, en God doen BEKENNEN, WAT MAAKSEL dat ZY waaren, EN doen GEDENKEN, DAT ZY STOF waaren, dat is, dat (het)ganfche gedigtzel (der)gedagten hunhunes herte (כל- יצור מן השבת לבו) COL-JEEZER MAHSCHEVOTH LIBBO, gelijk 'er by Moses staat; יצריני JISREENU, zegd onzen Psalm, eigentlijk ONS MAAKZEL, ONS GEDIGTZEL) ten allen dagen alleenlijk boos was, en zy enkel stof, een spijze der slange. Dat beleid den Geloovigen, dog verheerlijkt ook teffens God, die, de onmagt des vleesches, ende de noodza-

ke-

kelijkheid der genade, op zoo een wijdluſte wyze betoond, ende de tyden der verdraagzaamheid des vleefchelijken Iſraëls, en der verwerpinge der volkeren voorby gegaan zynde, eindelijk had neergezien in zyne ontferminge van den Hemel, zyne vaſte woonplaatze, op alle kinderen der menſchen, ende alle inwoonders der aarde, en zyne goedertierenheid en menſchlievenheid laaten verſchijnen, ende hen zalig gemaakt, niet uit de werken der regtvaardigheid, die zy gedaan hadden; maar naa zyne barmhertigheid, door het bad der wedergeboorte, en vernieuwinge des H. Geeftes, Den welken hy rijkelyk over hen hadde uitgegooten, door Jeſus Chriſtus hunnen Zaligmaaker: op dat ze, geregtvaardigd zynde door zyne genade, erfgenaamen zouden worden naa de hoope des eeuwigen levens. En daar op begeeft hem onzen geloovigen, om het Euan-gelium aan alle volkeren te verkondigen, onderſcheiden als in twee hoofdstukken, in de prediking van de nietigheid en onmagte des menſche, onder het zinnebeeld van GRAS, en van EEN BLOEME DES VELDS, ende in de prediking van DE GOEDERTIERENHEID, EN GERECHTIGHEID VAN JEHOVAH, alleen de oirzaaken des levens; op dat die, die roemd, roeme in den Heere: verbreidende alomme de verhooginge van Jeſus aan de Regterhand Gods tot Vorſt en Zaligmaker; en Engelen, en Geeften van volmaakte regtvaardigen, en alle geſlagten en volken en natien en tongen, dat is, al wat in den Hemel, ende onder de aarde, ende op de aarde is, en ten laaſten zyne eigene ziele als in een alleenspraake, opwekkende, om te belijden dat Jeſus Chriſtus de Heere



zy tot heerlijkheid Gods des Vaders. „ (Een)  
 „ mensche (zegd hy) wiens dagen (zyn) als gras,  
 „ als (een) bloeme des velds, alzo mag hy  
 „ bloeijen. Wanneer (een) wind daar over ge-  
 „ gaan is, zoo (en zal) ze niet (meer zyn,) en  
 „ haare plaatze zal ze niet meer kennen: Dog  
 „ (de) goedertierenheid van Jehovah, (die is) van  
 „ eeuwe, en tot eeuwe, over die hem vreezen,  
 „ en zyne gerechtigheid aan kinds kinderen: Aan  
 „ die zyn verbond houden, ende aan die zyner  
 „ bevelen gedenken, om ze te doen. Jehovah, (die)  
 „ heeft zynen troon in de hemelen bevestigd, en  
 „ zyn koninkryke heeft beginnen te heerschen o-  
 „ ver alles. Zegenet Jehovah (gy) zyne Enge-  
 „ len, (gy) kragtige helden, die zyn woord doet,  
 „ gehoorzaamende (de) stemme zynes woords.  
 „ Zegenet Jehovah, (gy) alle zyne heirscharen, (gy)  
 „ zyne dienaaren, die zyn welbehaagen doet. Ze-  
 „ genet Jehovah, (gy) alle zyne werken, aan al-  
 „ le plaatzen zyner heerschappye. Zegend, (o)  
 „ myne ziele, Jehovah. En zie daar aan alle de tijd-  
 „ uitdrukzelen des Hebreeuwfchen textes, welke  
 den Psalm gebruikt, voldaan; alle tijds-ongere-  
 geldheden of veranderingen daar uit weg-geno-  
 men, en, onzes geringen bedunkens, een zin  
 daar aan gegeeven, die de woorden en manie-  
 ren van spreken in haare nadruk en kragt doet  
 zien, ende de huishouding van God in zyne ker-  
 ke der beider Testamenten, en den ziel-toestand  
 van de geloovigen daar onder, als onder een Zang,  
 en Weer- of Tegen-zang, levendig vertoond.  
 Dunkt iemand de vinding niet natuurelijk te  
 zyn, om dat de Zangers te veel in tyd verschil-  
 len: die weete, dat een Profetisch Tooneel der  
 vertooning van alle de tijden der wereld en ker-  
 ke

ke vatbaar is, anders als een werrelfch tooneel, 't welke, digtkundig toegefeld, meer niet als de gebeurteniffen van een natuurelijken, of op 't hoogft, burgerlijken dag in zyn omtrek moet befluiten; voorts, dat den eerften Zanger in hoop den tijd des tweeden aanraakt; ten laafften, dat in een tegenftelling of vergelijking van twee huishoudingen, de eene en de andere van de grond mochte opgehaald, ende in haar beginzel en voortgang gezien worden. Indien 't ons geoorlofd was groote dingen met kleine te vergelijken, ik voegde hier by een Paas-zang, in mijne eerfte jeugd van my eens opgedeund, waar in, om klem aan een vergelijking, of tegenftelling van het Christen Paaffen met het Joodsche te geeven, een Joodsche en Christen Rye ingevoerd worden, zoo verre in tijd verfecheiden, als het eerfte Paaffen van het laafte: een vinding, die aan de oogen, daar ze onder quam, in dien tijd niet mishaagde. En zie, hier is ze.

## P A A S - Z A N G.

## Z A N G.

Den Heildag rijft, de nagt verliest de kimmen,  
Daar duzenden van Eerft-gebooren schimmen  
Krioelen: het verftokte Memphis yft,  
En krimpt van weedom, en ftuwd zugt op zugten:  
Den naa-nagt, doodsche van fchrik, begind te  
vlugten:

Den heildag rijft.

Juich, Joodschen Rey, den ftrafgezant, gezonden  
Om 't trotze Hof te beuken, is verzwonden,  
En fchold den poft, beklad met Lams-bloed,  
vry: H 2 Egy-



Egypten deift; het Roode Meer fcheurd open;  
Den Nyl-vorft met zyn heirkragt, is verzopen.  
Juich, Joodschen Rey.

## TEEGEN-ZANG.

Den Zoendag naakt, den nagt verliest de kimmen,  
De fchaduwen, en uitgediende fchimmen  
Verdwijnen; het gewelf des Afgronds kraakt,  
En fchud; den Vorft der duifterniffen zitterd  
Voor 't heilig ligt, 't welk van het Kruishout  
fchitterd.

Den zoen-dag naakt.

Juich, Christen Rey, den Zoen-dag is gekoomen:  
Het wraak-geweer des Hemels, in de ftoomen  
Van 't bloed des Lams gedompeld, fcheld  
ons vry:

Wy zyn 't gevaar, door 't Meer van Christus  
wonden

Ontvlugt: de Dood is dood, de Hel gebonden.  
Juich, Christen Rey.

## TOE-ZANG.

HET IS VOLBRAGT, den tijd, dien de oude  
Helden

Zoo lang voor heen door duiftre beeldfpraak  
fpelden,

Is opgedaagd; door-ging den fchaduw-nagt  
Voor Hem, die wet- en profecy-fpraak fuitte,  
Toen Hy voor 't laatif' aan 't kruis deez woorden  
uite,

HET IS VOLBRAGT.

door zig zelve te leeven, tegen-  
 gesteld worden <sup>25</sup>. Deeze vergankelij-  
 kheid, nietigheid, sterfelijkheid, on-  
 magte des elendigen mensches; en  
 deeze onveranderlijkheid en eeuwig-  
 heid der Godlijke goedertierenheid o-  
 ver die hem vreezen, ende aan hunne  
 kinderen, maken de twee voorneem-  
 ste deelen onzes textes uit. Het eer-  
 ste is in de twee eerste, ende het twee-  
 de in de twee laatste versen daar van  
 bevat. **DE DAGEN DES MEN-  
 SCHEN, zoo luiden de woorden,  
 ZYN ALS HET GRAS, GELYK  
 EEN BLOEME DES VELDS, AL-  
 ZOO BLOEID HY. ALS DE WIND  
 DAAR**

25. *Contraria juxta se posita, magis elucescunt,*  
 is een oud zeggen, dat niet minder waar is, als  
 oud. 't Zegt, „dat dingen, die teegens een  
 „strijden, allerwijdlufft uitschijnen, als ze tegens  
 „een gesteld zijn. By de duisternisse word de  
 heerlijkheid des Ligts, by den leugen de uitmun-  
 tenheid der waarheid, by de elende des mensche  
 de onwaardeerbaarheid der Goddelijke genade  
 allerbest gezien, gekend, gewaerdeerd. Dat  
 was het einde van God in alle zyne werken;  
 zyne deugden, en betaamlijkheden, en alge-  
 noegzaamheid, en alle zyne rijkdommen, en



DAAR OVER GEGAAN IS, ZOO EN IS ZY NIET MEER, ENDE HARE PLAATZE EN KEND ZE NIET MEER. Dat is het eerste, MAAR DE GOEDERTIERENHEID DES HEEREN IS VAN EEUWIGHEID, ENDE TOT EEUWIGHEID OVER DE GENE DIE HEM VREEZEN, ENDE ZYNE GEREGTIGHEID AAN KINDS KINDEREN. AAN DE GENE DIE ZYN VERBOND HOUDEN, ENDE DIE AAN ZYNE BEVELEN DENKEN, OM DIE TE DOEN. En zie daar

het  
byzonderlijk den rijkdom van zyne genade en goedertierenheid, aan den mensche te doen zien, en daar door in hem, en van hem verheerlijkt te worden. Wat deé God, om dat einde te bereiken? Hy maakte den mensche, dien hy toefelde uit een stoffelijk lighaam, en redelijken geest, regt, dat is, naa zyn beeld, en gelykenisse, te zien in kennisse en heilige liefde der waarheid; en stelde hem onder een verbond, 't welk van hem eischte, dat hy God, zynen Schepper, regt zoude kennen, ende hem van ganscher herte lief zoude hebben; ende aan hem beloofde, dat hy met God in de eeuwige zaligheid zoude leeven. O gelukkigen mensche! o alleraanbiddelijkste goedertierenheid van God!

Dog

het tweede. Mijnen wensch is , als den wensch van Mofes , *Dat myne leere meuge druppen als een regen , en myne rede vloejen als een dauw ; als een stofregen op de gras-scheutkens , ende als droppelen op het kruid.* Het zy zoo , Amen ! Nu tot de zaake.

On-

Dog op dat God alle de rijkdommen van zyne goedertierenheid , en haare gansche algenoegzaamheid in den mensche op de allerheerlijkste en allerbetaamelijkste wijze zoude doen uitschijnen ; zoo behaagden 't Hem , den mensche , op een wijze , zyne wijsheid , en goedheid , en regtvaardigheid , en heiligheid betamelijk , te laten vallen , ende uitvallen van zyn geluk , en 't leven , aan hem beloofd ; ende de elende der zonde , en des doods in de wereld te laten komen : om door tegenstellinge dier elende , in welke den mensche gevallen was , als strijdig tegens het geluk , in 't welke en tot 't welke hy was geschaapen , de grootheid en onbegrijpelijkheid zynere genade en goedertierenheid , waar door hy den elendigen mensche , dood in zyne zonden , en vervreemd van het leven Gods , zoude herscheppen , en roepen tot het leven en de onverderfelijkheid , om eeuwig , en onveranderlijk gelukkig te zyn , als in het midden der elende , en der vergankelijkheid , in alle haaren luister op het heerlijkste te vertoonen. Zulk een tegenstellinge van de elende , en sterfelijkheid en onmagte des mensche ; ende de eeuwige goedertierenheid

H 4 van



Onzen Geloovige vergelijkt in het eerste vers de dagen des mensche by het gras, ende het bloejen des zelfs by een bloeme des velds; en daar na wijft hy in het tweede vers het fundament der gelijkenisse aan. De gelijkenisse is: **DE DAGEN DES MENSCHEN ZYN ALS HET GRAS, GELIJK EEN BLOEME DES VELDS, ALZOO BLOEID HY.** Eigentlijk, en volgens het Hebreeuwſche toonmerks-teken, en tijd-uitdrukzel, staat 'er: [een] mensche [aangaande,] wiens dagen [zyn] als gras, als [een] bloeme des velds, *alzo mag-by-bloejen, ofte, laat hy alzo bloejen* <sup>26</sup>. Het

woord,

van Jehovah, en haare vrugt, zyne eeuwige gerechtigheid, word in onze textwoorden gezien; en den ganschen inhoud des Psalms laat ons daar aan niet twifelen, of de tegenstelling geschied, om de grootheid van Jehovahs genade en aanbiddelijke goedertierenheid, voorneementlijk onder het N. Testamente, des te kragtiger te verheerlijken: op dat Gode, uit wien, door wien, en tot wien alle dingen zyn, alleen zy de heerlijkheid tot in der eeuwigheid.

26. Hebr. יָצַח לֵךְ LXX. ἔρας ἐξανθήσει.  
*Vulg. Sic efflorescit. Futurum loco Subjunctivi seu Permissivi.*

27. Vol-

woord, 't welk EEN MENSCH overgezet word, is in den Hebreeuw-  
schen text *אנוש* ENOSCH. Den eer-  
sten, welke met dien naame genoemd  
wierd, was den zoone van Seth, den  
derde in Adams geslagtboek, *Adam*,  
*Seth*, *Enos*. Het drukt uit de doo-  
delijke elende, en ongeneesselijke  
krankheid, en onmagte, in welke  
den mensche ingestort wierd door de  
zonde. Dat blijkt uit Jeremias: *Zoo  
zeid de HEERE, staat'er, uwe  
breuke is doodlyk: uwe plaage is smer-  
telyk. Daar en is niemand, die uwe  
zaake oordeeld, aangaande het ge-  
zwell: gy en hebt geene heelplaasters.*  
Ende een weinig daar na: *Wat krijt  
gy over uwe breuke* <sup>27</sup>, [dat] *uwe  
smerte DOODLYK is? om de groot-  
heid uwer ongerechtigheid, [om dat]  
uwe zonden magtig veele zyn* <sup>28</sup>, *hebbe  
ik u deeze dingen gedaan.* Daar vind-  
ge

27. Volgens het Hebreeuwsehe tijd-uitdruk-  
zel: Wat meugt-gy-krijten. *מִדְּתֵי עֵקֶב*.

28. Liever: magtig-veele-zyn-geworden. *Heb.*  
*אֲנִי עָשִׂיתִי* perfectum.



ge tweemaal het woord אָנוּשׁ ANUSCH, en 't word'er DOODELYK vertaald. en zoekt g'er de betekenisse van zwakheid ofte onmagte in? die geeft'er onze Overzettinge aan in den negen en zestigsten Psalm, daar den Messias klaagd: *De versmaadheid heeft myn herte gebroken*, ENDE IK BEN ZEER ZWAK, וְאָנוּשׁ VA-ANUSCHAH, staat'er <sup>29</sup>. Daarom worden mensche elders *vleesch* genaamd. *Alle vleesch is gras*, by Elaias: ofte, *Alle het vleesch*, כָּל־הַבָּשָׂר COL HABBASAR, dat zynen nadruk heeft. *Alle vleesch*, dat is, allen mensche, gelijk'er staat in 't Boek Genesis: *alle vleesch had zynen weg verdurven op der aarde*. Ofte, *alle het vleesch*, dat is, den ganschen mensche. Want die maniere van spreken sluit buiten twijfel by den Profeet niet alleen het onderscheid uit tusschen

Joode

29. Ik zettede het liever over: „Versmaadheid „had myn herte gebroken, ende ik wierd-zeer- „zwak. De reden daar van zullen we elders geeven.

Joode en Heiden; maar geeft ook daar benevens nog de broosheid, de nietigheid, de onmagte des mensche, aangemerkt als geheel vleeschelijk, te kennen. *Hy-gedagte, dat zy vleesch* [waaren, een] *wind, die-heenen-gaat, en niet weer-en-keerd* <sup>30</sup>. En waarom meugen wy niet denken, dat die uitfluiting van alle onderscheid tusschen Israël ende de Heidenen ook in ons text-woord **עֲנוֹשׁ** ENOSCH, haare plaatze moet gegeven worden? Hoe 't zy, gelijk Esaias, om de doodelijke zwakheid en onmagt des elendigen en zondigen mensches uit te drukken, alle het vleesch vergelijkt by Gras, zoo doet onzen Psalm de dagen des mensche. [Een] *mensche, WIENS DAGEN* [zyn] *ALS GRAS*, enz. **WIENS DAGEN**, dat is, wiens leeven. Die maniere van spreken is deurgaans te vinden in de Heilige boeken. **חֲזִיר** HAZIR in den Hebreuw-

30. Hebr. **וְלֹא יָשׁוּב**, eigenlijk, en niet weder-zal-keeren; dat ruim zoo veel nadruk heeft.



fchen text, en  $\chi\acute{o}\rho\tau\omicron$  *chortos*, dat de LXX. Griekfche Overzetters hebben, hier GRAS vertaald, word op andere plaatzen *Hooy*<sup>31</sup>, op andere *Look*<sup>32</sup>, op andere *Kruid* overgezet, en Matheus

31. Zoo zet het de gemeine Latynfche Overzettinge hier over: *Homo, sicut fœnum dies ejus.*  
 „Een menfche, gelijk hooy zyn zyne dagen.  
 Zoo zetten 't de Onzen by Job over, als'er ſtaat van den Behemoth, dat is, het Zee-paerd, of, den Oliphant, dat zommigen min waarfchijnlijk willen:  $\text{הַיִּי עֵת הוּוּי}$  HY EET HOOY, GELYK EEN RUND. De gemeine Latijnfche Overzettinge beter: *Fœnum quasi bos comedit,* „Hy zal hooy eeten gelijk het rund. En by Efaïas: „Wie (zyt) gy, dat gy-u-vreesdet, „voor (een) elendig-menfche, (die) ſterven-zal, „en voor (een) zoone (eenes) geringen menfches, (die) HOOY worden-zal? En zoo ook by Paulus: „Indien iemand op dit fundament „bouwd goud, zilver, kostelijke-ſteenen, hout, „HOOY (gr.  $\chi\acute{o}\rho\tau\omicron$ ) stoppelen, enz.

32. Gelijk in 't boek Numeri: „Wy-gedenken (of wy-zyn indagtig-geworden,  $\text{זָכַרְנִי}$ ) der „viſſchen, die wy in Egypten om niet aten, „( $\text{נִאֲכַל}$ ) ZOU DEN-KUNNEN, of, ZOU-DEN-MEUGEN-EETEN, *futurum pro subjunctivo seu potentiali.*) der komkommeren, „en der pompoenen, en des LOOKS, en der „ajuinen, en des knoplooks.

33. Mat-

theus <sup>33</sup> en Marcus <sup>34</sup> gebruiken 't, om daar door de halmen van koorn, of terwe, voorneementlijk als ze eerst uitspruiten, en nog teer zyn, te kennen te geven; bewijs, dat het in 't gemein eenig teer veld-gewas betekend, van wat zoorte het zy. Toehoorders, wat is ook het leven van den mensch! wat zyn zyne dagen! hoe vergankelijk is 't? hoe onzeker zyn ze? wat is'er nietiger, teerder, veranderliker, als Gras? *In den morgenstond bloeid het, ende het veranderd; des avonds word het afgesneeden, en 't verdord, staat'er in den* ne-

33. Mattheus: „Het Koninkrijke der Hemelen is-gelijk een mensche, die goed zaad zaaide in zynen akker: ende als de menschen slapen, quam zynen vyand, en zaaide onkruid midden in de terwe, en ging weg. Ende als het KRUID opgeschooten was (gr. ὅτε ἡ ἐλάσθησεν ὁ χόρτος) „en vrugt voortbragt, toen openbaarde zig ook het onkruid.

34. Marcus: „Want de aerde brengt van zelfs voort, eerst [het] KRUID, (gr. πρῶτον χόρτον) „daarna [de] aire, daarna [het] volle koorn in „de aire.



negentigsten Psalm <sup>35</sup>. Zoo is 't met den Mensch, zoo is 't met zyne dagen. *In den morgenstond zynze gelijk het gras (dat) veranderd*, zegd dien Psalm, en den onze, (Een) *mensch, als gras (zyn) zyne dagen*. Dog dat is 't nog niet al. *ALS (een) BLOEME DES VELDS*, vaard den Geest voort, *LAAT HY ALZOO BLOEJEN*, ofte, *ALZOO MAG HY BLOEJEN*. Wat BLOEJEN is, is bekend. Vraagd gy 't nogtans? wel aan, hoord het met weinig woorden. *Bloejen* is den veld-gewassen eigen; en daar van is 't overgebragt tot de menschen. Boomen, heesters, krui-

35. LXX. τὸ πρῶτ ὄσει χλόη παρέλθοι. τὸ πρῶτ ἀνθήσαι ἢ παρέλθοι, τὸ ἐσπέρας ἀποπέσοι σκληρυνθεῖν ἢ ἐξηρανθεῖν. *Vulg. Mane sicut herba transeat. Mane floreat & transeat, vespere decidat, induret, & exarescat. Ambo optative. Et sane Futura apud Hebraeos optativis, quæ non habent, respondent.* Wy liever:  
 „ In den morgenstond zal-hy gelijk het gras ver-  
 „ anderen. In den morgenstond zal-hy-bloejen,  
 „ en veranderen; aan den avond zal-hy-afgefic-  
 „ den-worden, en verdorren.

kruiden *bloeyen*, als ze in hunne BLOEME staan. Het een woord heeft zyn herkomst van het ander. *De bloeme* is de kragt, en 't beste van kruiden, en gewassen, de hoope der vrugt en des zaads, de heerlijkheid, de luister, het cieraad, alle de aangenaamheid des velds <sup>36</sup>. Breng dat over

36. *Achilles Tatius lib. 2. de Leucippæ & Clitorhontis Amoris*: 'Ει ἐν τοῖς ἀνθεσιν ἤθελεν ὁ Ζεὺς ἐπιθεῖναι βασιλέα, τὸ ῥόδον ἀντὶ ἀνθέων ἐβασίλευσε. Γῆς ἐστὶ κόσμος, φυτῶν ἀγλαΐσμα, ὀφθαλμὸς ἀνθέων, λειμῶν ἐρύθημα, κάλλος ἀσράπιον. ἔρωτας πνέει, εὐειδέσι φύλλοις κομᾶ, ἐκκινήτοις πετάλοις τρυφᾶ, τὸ πέταλον τῷ ζεφύρῳ γελᾶ. „In dien Jupiter een koning over de bloemen zoude willen stellen, de Rooze zoude het koninkrijk over de bloemen hebben. Zy is HET CIERAAD DES AERDRYKS, der planten heerlijkheid, het ooge der bloemen, DE GLANS DES VELDS, EEN SCHITTERENDE SCHOONHEID. Zaemd enkel liefde, z' is verciert met een paruk van aangename bladeren, welig pronkze met een heucheljk loof, haaren knop opend zig als met een vrolijken lach, wanneer den westen-wind lieflijk waaid. Waarom de Hoope met een bloeme, en de Vrolijkheid met een bloem-krans

in



ver tot den menschē , en versta door zyn *bloeyen* de fleur van zyne dagen , al zyn beste , schoonheid , sterkte , rijkdom , gezondheid , pragt , staaten , eere , aanzien , werreld-wijsheid , deugd , Gods-dienst daar op gebouwd , hoope van vrugt daar uit te scheppen , eigen werken , opregting van eigen geregtigheid om daar door te leven , en , met een woord , al wat een menschē in zyn fleur heerlijks , en aangenaams op de werreld , ende in de oogen van de werreld heeft , al waar hy zig op verheft , ende in roemd , elders door *zyne goedertierenheid* , en *heerlykheid* uitgedrukt <sup>37</sup>. Dog hoe is 't

in de hand op aloude penningen <sup>a</sup> pleeg afgebeeld te worden.

37. Namelyk by Esaias , als'er staat : „ Alle „ het vleesch [is] gras , ende alle zyne goeder- „ tierenheid als [een] bloeme des velds. כָּל הַחַיִּי כֶעֶשׂב וְכָל הַיֵּשֶׁבֶת כֶּעֶשׂב הַשָּׂדֶה. COL-HASDO staat'er in den Hebreuwschen text. חֶסֶד HESED is eigentlijk EEN ARBEID, EEN GEPOOG, EEN DOEN, 'T WELK UIT LIEFDE VOORTKOMT. En meugen we de Joodsche Meesters geloove geeven, zoo zegd het een Godvrugt , waar door iemand weldaaidig-

<sup>a</sup> Pag. 82. Tab. XIV. n. 3. en 4.

is 't met *een bloeme des velds*? gelijk 't is met *gras*, en *kruid*. Is 't *kruid*, het *gras*, teer? zyn *bloeme* is nog teerder: en daarom, beide zyn ze, en *de bloeme* nog meer als *het gras*, het allerblijkelijkste zinnebeeld van NIETIGE

gheid doet, meer als met regt van hem geëischt kan worden, ofte eer, als hy 't regtshalven schuldig is. De חסידים HASIDEERS, onder de Jooden ontvingen daar van hunnen naam. Gy kunt'er van leezen in de boeken der Machabeers. 't Was een zoorte van menschen, zeer godvrugtig, weldaadig, mild ontrent de armen, rijkelijk in geschenken tot onderhoud van tempel en tempeldiensten; dog eindelijk tot Bygeloof, ende eigenwilligen Godsdienst vervallen, ende in Phariseers veranderd. Hun woord was: „al wat het mijne is, is ook het uwe; dog al „wat het uwe is, is 't uwe alleen. Van hen waaren GODELOOZEN, en REGTVAERDIGEN onderscheiden. Waar op Paulus word gemeind te zien, als hy zegd: „Want Christus, „als wy nog kragteloos waaren, is te zyner tijd „voor de GODELOOZEN gesturven: want „nauwlijks zal iemand voor een REGTVAER- „digen sterven: want voor den GOEDEN zal „mogelijk iemand ook bestaan te sterven. Daar van daan heeft by hen den Ouwevaar den naame van חסידה HASIDAH, gelijk in de Grieksche taale van σοφροτης, 't welk de natuurelijke liefde tusschen ouders en kinderen te kennen geeft,



geeft, den oorsprong van 't neerduitsch woord STORK, nam. om dat de jonge Ouwevaars hunne Ouden, als zy den kost niet meer zoeken kunnen, (byna gelijk den Godvrugten Eneas Anchises zynen vader, ofte Amphinomus en Anapias hunne Ouders <sup>a</sup>) op hunne schouderen dragen, en van aas verzorgen, volgens 't gemein zeggen. OUWEVAARS zeggen wy, mischien om dat ze als VADERS zyn VAN HUNNE AFGELEEFDE OUWEN. Daarom word de Godvrugt, ontrent God en de menschen afgebeeld gezien als een Vrouwe, die een brandend altaar in de eene, ende een Overvloeds-hoorn, met twee Ouwevaars daar op in de andere hand heeft <sup>b</sup>, of onder 't zinnebeeld van Eneas, die zynen ouden vader Anchises op zynen rugge, en de Huisgoden in de hand, uit den brand van Troojen reddede <sup>c</sup>. Dog weer tot de zaake. Wanneer het woord חסד HESED, gebruikt word zonder opzigte op iemand, op God, of mensche, zegd het „Heiligheid, dat is, heilige „liefde, voorneementlijk tot de waarheid, en tot „de kennisse der waarheid, εὐσέβεια ἢ ἀληθείας, gelijk Paulus elders spreekt. Als 't gebruikt word, met opzigte op God, zegd het „den dienst, en „de de werken des dienstes, welke een mensche aan God doet uit liefde. Word het gebruikt met opzigt op een mensche, zoo zegd het de „Liefde-bewijzen, die een mensche doet „aan zynen even-mensche; onder welken de Goedertierenheid niet de minste is. In de eerste beteekenisse versta ik door de goedertierenheid van alle vleesch, daar de Godspreek van gewaagd, al wat vleeschelijke menschen buiten God

GEHEERLYKHEID <sup>38</sup>, dat'er in de wereld is. *De natuure brengt de welruikende bloemen slegts voor eenen dag te voorschyn, een groote lesse voor de menschen, dat de dingen, die allerheer-*

God, zyn woord, zynen Geest, uit de verkeerde bewegingen des vleesches, en der natuurlijke begerlijkheden, doen ontrent het onderzoek der waarheid: alle hunne wijsbegeerte, alle hunne wereld-wijsheid, alle hunne Filosofie. In de tweede beteekenisse versta ik'er door alle hunne Godsdiensten, alle hunne offeranden, tempelen, altaaren, beelden, wassingen, rijngingen, en wat dies bygeloofs meer is, waar door zy aan God zoeken te behaagen, ende in meenen te kunnen leeven: ende in de laatste, alle hunne zedelessen, ende al wat van hen ontrent de liefde des mensche, en deugd, en waarheid geleerd, ende in 't werk gesteld word. Al te zamen dingen, daar zeker 't vleesch, dat is, den vleeschelijken mensche zyne Heerlykheid in steld. Waarom de LXX. Overzetters, en Petrus daar uit, de woorden by den Profeet zeer wel overzetten: „Alle vlees (is) gras, και πᾶσα δόξα ἀνθρώπου, ENDE ALLE HEERLYKHEID „(eens) MENSCHEN als (een) bloeme (des) gras.

38. *Theocrit. Idyll. 24.* Λευκὸν τὸ κρίνον ἐστὶ, μαραινεται ἀνὴρα πίπῃ. „De Lelie praald „met haar heerlijk wit, dog nauwlijks valt ze „af, of ze word verslenst. Wat verhovardigdge u op uwe schoonheid, teere wigten! maar



ook, wat zijt ge bekommerd, kleingeloovigen?  
 „ Aanmerkt de Lelien des velds, hoe zy wassen:  
 „ zy en arbeiden niet, nog en spinnen niet: En-  
 „ de ik zegge u, zegd uwen Heere, dat ook Sa-  
 „ lomon in alle zyne heerlijkheid niet en is be-  
 „ kleed geweest gelijk eene van deeze. Indien  
 „ nu God het gras des velds, dat heden is, en  
 „ morgen in den oven gewurpen word, alzoo  
 „ bekleed, hoe veel meer u? Dog laat ons The-  
 „ ocritus ook van de Rooze hooren spreken.  
 Καὶ τὸ ῥόδον καλὸν ἐστὶ, καὶ ὁ χρόνος αὐτὸ  
 μαρμαίνει. „ Ook is de Rooze schoon, zegt hy,  
 „ dog den tijd verflenst ze. En hoord'er den Je-  
 „ suit Rapin, in zyn deftig Hof-bouw-werk van  
 zingen:

*At florum è numero forma spectatior omni  
 Est ævi brevioris: habent sic optima casus  
 Queque suos, nec fata ferunt res longa beatas.*

De Roos in 't bloemen tal  
 De kroon spand boven al,  
 Dog is van korten blik:  
 Zoo heeft al 't best zyn val.  
 Het luk staat niet lang pal,  
 't Schoon is vergankelijk.

De aanmerkinge van die Heerlijke Nietigheid,  
 of liever Nietige Heerlijkheid der Rooze, ver-  
 schafte my in mijne jonkheid eens stoffe, om,  
 ter beede van een deugdzaame jonge Juffer, de  
 Deugd, de schoone, de onvergankelijke Deugd,  
 die zwakker kunne aan te prijzen; ende ik schaam-  
 me my niet het Digt hier by te voegen. Gy moet  
 u een Hof verbeelden daar een Roozengaard by  
 schoo-

ſchoonen zonneſchijn heerlijk bloeid , en den  
Digter met eenige van dat teere geſlagte daar in,  
die haar dus aanſpreekt :

ZANG.

Hoe heuchlijk pronkt die Roos , die preuſche  
Koningin  
Des velds , die 's aerdriks zon , die aller men-  
ſchen min ,  
Die aller bloemen trots , daar in dat ander Eden,  
Daar kunſt natuur , natuur kunſt geeft haar vol-  
le leden.

Zoo ſchoon niet blinkt om hoog by minder-lig-  
ten uit  
Des donkren nagts Vorſtin , wen zy haar horens  
fluit ,  
Aan 't welf , dat morgen ſcheid , en gisteren ,  
van heden ,  
Daar 's werrelts Godheid zoo veel glans aan  
ging beſteden.

TEGEN-ZANG.

Hoe veel 's hofs hoofdcieraad 's nagts weerſchijn-  
ligt ontpronkt ,  
Noch meer ontluiſterdze , als z' al haar vuur ont-  
vonkt  
Op vollen middag , of als ze oprijft uit den dui-  
ſter ,  
Zons ingebooren glans geleende Maane-luiſter.  
Spant purper bleeke Roos by 't ſchoonſte hoflijk  
ſchoon



134 BLOEME ZINNEBEELD VAN  
beerlykst bloejen , het allerschielykste  
verflensen en vergaan , zegd den Hei-  
den Plinius <sup>39</sup>. En by den Joode pronk-  
ten'er

In 't Goden-hof spand ver de goude Zon de kroon.  
De Roos zy 's aerdriks Zon , als z' heuchlijk  
staat te bloezen,  
Elk zeggen moet , de Zon is 's Hemels schooner  
Rooze.

TOE-ZANG.

Veel schooner nog , waar by om leeg en Roo-  
zen bloed  
Zyn schoon , en Zon om hoog zyn schooner  
strijken moet,  
Is Deugd , schamige Deugd , wanneer z' ( als 't  
zoo behaagden  
Aan God ) in 't aanschijn staat te prijck van schoo-  
ne maagden.

Dien Roem der lent , die t'hans zoo lagt , haaft  
treurig quijnd.  
Haaft dekt een wolk mischien die zon , die nu  
zoo schijnd.  
Deugd , Deugd alleen weet tijd en wolken door  
te schijnen ,  
Zoek , Juffers , Deugd , zoo zult g' uw schoon-  
heid noit zien quijnen.

39. *Flores in diem gignit natura , magna , ut  
palam est , admonitione hominum , quae spectatissi-  
ma florent , celerrime marcescere.*

ten'er eertijds Tabernakel, en Tempel, en Hoogepriesterlijke cieragien mee <sup>40</sup>. Billijk, want alle die dingen, hoe heerlijk, zouden eens te niete gedaan worden,

40. Van de Gordijnen des Tabernakels, van den Voorhang tusschen het Heilige, en het Heilige der Heiligen, van het Dixel aan de deure der tente, van het Dixel in de poorte des voorhofs zegd het boek Exodus, dat ze gemaakt waaren van sijn getwernd linnen, en hemelsblauw, en purper, en scharlaken; dog van de Gordijnen en den Voorhang, dat ze gemaakt waaren כְּרִיבִים (met) מְעִשֵׂה חָשָׁב (van het) CHERUBIM (van het) AL-LERKONSTELYKSTE WERK, en van de twee Dexels, dat ze waaren gemaakt מְעִשֵׂה רִקְמָה (van) GEBORDUURD WERK. Het is hier de plaatze niet om over deeze dingen lang en breed te redeneeren; die kan, leeze den Heer Braun in zyn deurgeleerd boek van de Kleedinge der Joodsche Priesteren. Het een en het ander werk quam daar in over een, dat het met verscheiden koleuren pronkte, en met schoone beeltenissen van bloemwerk, als anders, en met verscheiden stoffe was geteekend, en verciert. Zeker, zoo verstond het Josephus: want daar hy in zyn derde boek van de Joodsche Oudheden spreekt van het Dixel in de poorte des voorhofs, zegt hy: *Ad januam vero pende-  
bat velum viginti cubita longum, & quinque altum,  
ex purpura byssoque & hyacintho contextum, va-  
riè picturatum, exceptis animantium formis. Sic  
interpretatur Sigismundus Gelenius, quod in Gra-*



εο εστ, ὕφθ ἦν πορφύρας φοινίκας σὺν ὑακίν-  
θω ἢ βύσσω πεποιημένον, πολλῶν αὐτῶ συναν-  
θάντων ἢ ποικίλων ὅποσα μὴ ζῶων ἐξετυπῆν-  
το μορφᾶς. „ Dog aan de deure hing een Dixel

„ van twintig ellen lang, en vijf hoog, geweeven  
„ van purper, scharlaken, hemels-blauw en fijn  
„ getwernd linnen, met velerley bloenwerk en  
„ andere vercierzelen deurwrogt, behalven zul-  
„ ke, die gedaantens van dieren uitdrukten. Dog  
nog duidelijker spreekt hy van het Voorhangzel,  
’t welk het Heilige van het Heilige der Heiligen  
affcheidde, en van het Dixel aan de deure der  
tente: want dit zyn zyne woorden van het eerste:

Ἐραῖον δὲ τὸ φάρζθ ἀνθεσι παντοίοις ὅσα  
γῆθεν ἀνέρχεται διαπεποιηκίλμένον, τοῖς δὲ  
ἄλλοις ἀπασι ἐνυφασμένον, ἃ κόσμθ εἶναι  
ἔμελλον, πλὴν ζῶων μορφῆς. *Fuitque hoc lin-*  
*teum omnis generis floribus, quae terra fert, aliū-*  
*que ornamentis picturatum, exceptis tantum ani-*  
*mantium formis.* „ Ende dat Tapijt was met al-

„ lerley zoorten van bloemen, die de aerde voort-  
„ brengt, verscheidentlijk deurwrogt, en met al-  
„ les doorweeven, ’t welk tot verciering daar van  
„ konde dienen, dog zonder afbeeltenissen van  
„ dieren. En van het ander zegt hy, „ dat het  
„ in grootte, en verwen, en beeldwerk het voor-  
„ gaande gelijk was. Wat den tempel aangaat,  
daar van staat in het eerste boek der Koningen:

„ Dat huis nu was van veertig ellen, (nament-  
„ lijk) den Tempel (die) voor aan (was.) En-  
„ de (het) ceder aan het huis inwendig Γψλρ  
Ⲁⲩⲩⲓ ⲙⲓⲱⲃⲓ Ⲁⲩⲣⲃⲓ (was) GESNEDEN (met)  
„ KNOPPEN, ENDE OPENE BLOEMEN,

„ Ende

„ Ende (de) aanspraakplaatze bereidde-hy in-  
 „ waerds in het huis, om Jehovahs bond-kiste  
 „ aldaar te zetten. Ende alle (de) wanden van  
 „ het huis in 't ronde **קָלַע פְּתוּחֵי מִקְלָעוֹת כְּרוּבִים**  
 „ **וְתַמּוּרֹת וּפְסָוֵי צָצִים** GRAVEERDE HY (met)  
 „ **UITGESNEDENE GRAVEERINGEN**  
 „ (van) **CHERUBIM**, en (van) **PALMBOO-**  
 „ **MEN, ENDE OPÈNE BLOEMEN**, van  
 „ binnen, en van buiten. Ende aan (den) in-  
 „ gang der aanspraak-plaatze maakte hy deuren  
 „ van olieagtig hout, **וְקָלַע עֲלֵיהֶם מִקְלָעוֹת כְּרוּבִים**,  
 „ **וְתַמּוּרֹת וּפְסָוֵי צָצִים** ENDE HY-GRAVEER-  
 „ **DE DAAR OP GRAVEERINGEN** (van)  
 „ **CHERUBIM, ENDE** (van) **PALMBOO-**  
 „ **MEN, ENDE** (van) **OPENE BLOEMEN**,  
 „ ende overtoog (ze) met goud: ook trok hy het  
 „ goud over de Cherubim, ende over de palm-  
 „ boomen. Ende de twee deuren (des tempels  
 „ waaren van) dennen hout. **וְקָלַע כְּרוּבִים וְתַמּוּרֹת**  
 „ **וּפְסָוֵי צָצִים** ENDE HY-GRAVEERDE [ze  
 „ met] **CHERUBIM, EN PALMBOOMEN,**  
 „ **ENDE OPENE BLOEMEN**, ende over-  
 „ toog (ze met) goud, gerigt naar het uitgesne-  
 „ dene. *Notandum præterita, quæ in hisce occur-*  
 „ *runt, esse plusquam perfecta, atque adeo Van il-*  
 „ *lud ante קָלַע non esse conversivum, ut alibi de-*  
 „ *demonstraturus sum: Imperfecta proin adhibuisse me,*  
 „ *Versioni ut nostræ belgicæ obsequerer.* Ik ko-  
 „ me tot de Hoogepriesterlijke kleederen. Dat  
 „ den Ephod, den Riem des Ephods, den Borst-  
 „ lap, den gordel, met bloemen zyn bewrogt  
 „ geweest, blijkt, om dat'er van de drie eersten  
 „ getuigt word, dat ze insgelijks zyn geweest van



het ALLERKUNSTELYKSTE WERK,   
 עֲשֵׂה מְעֻמָּה, en van den laaften, dat hy van   
 GEBORDUURD WERK עֲשֵׂה מְעֻמָּה was.   
 Zeker, van den gordel עֲבָנִים ABNET genaamd,   
 zegt Josephus in zyn Joodsche Oudheden :   
 Ἄνθη δὲ εἰς αὐτῶν ἐνύφανται φοίνικι ἢ πορ-   
 φύρα μετὰ ὑακίνθου ἢ βύσσου πεποικιλμένα.   
*Quod Gelenius: Floribus etiam picturatur puniceis, purpureis, hyacinthinis & byssinis.* „Daar   
 „ waaren bloemen in geweeven, van scharlaken,   
 „ en purper, met hemels blauw en fijn getwernd   
 „ linnen verscheidentlijk gewerkt. Philo den Joo-   
 „ de, ende de LXX Overzetters maaken ook van   
 „ bloemen onder aan den hemels blauwen mantel   
 „ des Ephods gewag. Ἐξ αὐτῆς ἡ κατὰ σφυ-   
 „ ρὰ ῥόδοι, καὶ ἄνθη, καὶ κώδωνες εἰ-   
 „ σι. τὰ μὲν ἄνθη σύμβολον γῆς; ἀνθεῖ γὰρ   
 „ ἢ βλασάνει πάντα ἐν ταύτης, &c. „ Aan den   
 „ zelve, zegd Philo, om de enkelen, zyn gra-   
 „ naat appelen, en bloemen, en schellekens. De   
 „ bloemen zyn zinnebeelden van de aerde. alles   
 „ bloed en komt voort uit de zelve. En dat'er   
 „ staat: „aan zyne zoomen zult gy granaat-appel-   
 „ len maaken van hemels-blauw, enz. zetten de   
 „ LXX. over: Καὶ ποιήσεις ὑπὸ τὸ λῶμα τῆ   
 „ ὑποδύτης κάτωθεν ὡσεὶ ἐξανθήσεως ῥόας ῥόδοις   
 „ ἐξ ὑακίνθου. „ Aan den zoom des mantels van   
 „ onderen zult gy maaken als eens bloejenden gra-   
 „ naat-appelbooms granaat-appelen van hemels-   
 „ blauw, enz. of liever: „ Aan den zoom des   
 „ mantels, van onderen als een bloejenden gra-   
 „ naat-appelboom, zult ge maaken granaat-appel-   
 „ pelen van hemelsblauw. En 't gene 'er volgd:   
 „ Dat'er

„Dat'er een gouden schelleken , daarna een granaat-appel zy , [wederom] een goud schelleken , ende een granaat-appel , aan de zoomen des mantels rondom , zettente over , Παρά ῥοτόκον χρυσῶν κάδωνα , ἢ ἀνθινον ἐπὶ τῷ λώματι τῶ ὑποδύτι κύκλω. „ Nevens een granaat-appel een gouden schelleken , ende een bloeme , aan den zoom des mantels rondom. 't Welk den geleerden Groeninger Hoogſchoolleeraar Braun van het bloeizel verſtaat , „ dat op „ de granaat-appelen gezien word , als ze nog onrijp zyn ; dog daar 't Philo , en de LXX. van ſchijnen te onderscheiden , welke laafſten nogtans ſchijnen te kennen te geven , dat ze van de bloeme , of het bloeizel van granaat-appel-boomen moeten verſtaan worden te ſpreken : 't en zy dan , datz 'er de Snoerkens , of de Zoomen door verſtaan , welke de Jooden , volgens Moſes wet in 't boek Numeri , aan de hoeken van hunne kleederen draagen moeſten , en de Schriftgeleerden , en Farifeërs groot maakten , gelijk by Mattheus te zien is , niet op dat ze die zouden aanzien , ende aan alle de geboden van Jehovah zouden denken , en de zelve doen , 't welk het oogmerk van de wet was ; maar op dat ze van de menſchen gezien zouden worden : welke תצצ ZIZITH , en תצצ ZIZIOTH , (*quod optime vertas ἀνθινον*) in de wet , en van de Joodsche Meesters genaamd worden , van תצצ ZIZ , ἀνθος , anthos , EEN BLOEME ; en die niet onwaarſchijnlijk van den Hooge-prieſter , en de andere prieſters , zelfs als ze den dienſt pleegden , gelijk van de reſte der Jooden , gedraagen moeſten worden ; ende ouds tijds , eerze 't joodsche bygeloov



bygeloov in vier dubbele, of acht, snoerkens, met vijf knoopen aardiglijk geknoopt, veranderden, om hunne 613 geboden daar door af te beelden, niets anders als een franje, van onder aan den mantel, schijnen te zyn geweest: ende aan den mantel van den Hoogenpriester kampaans- of bloemsgewijze kunnen zyn gewrogt geweest, en daarom van de LXX. en Philo *ἀνθίνα*, ANTHINA, dat is, BLOEMWERK genaamd. En zie hier de afbeelding daar van volgens hunne beschrijvinge. Het zy daar mee zoo 't wil, de Plaatte van louter goud, op het voorhoofd des Hoogenpriesters, op welke gegraveerd was DE HEILIGHEID DES HEEREN, daar van daan *שֵׁרֵט הַקֹּדֶשׁ* DE KROONE DER HEILIGHEID genaamd, droeg den naame van *זִיז* ZIZ, dat is, EEN BLOEME, waar op gezinspeeld word in den honderd en twee en dertigsten Psalm, als'er staat van den Koning en Hoogenpriester Messias *וְעָלֵינוּ יְזִיזוּ עָלֵינוּ* ENDE OP HEM ZAL ZYNE KROONE BLOEJEN: dat de LXX. Grieksche Overzetters gezien hebben, die 't daar om vertaalen, *ἐπὶ ᾧ αὐτὸν ἐξανθήσει τὸ ἁγίασμα μᾶς*, „ende op hem zal myne heiligheid „bloejen: want het opschrift der goude plaatte, *קֹדֶשׁ לַיהוָה* KODESCH LAJOVAH, is *ἁγίασμα Κυρίου* HAGIASMA KURIUOU by hen. Dat die plaatte *זִיז* ZIZ, EEN BLOEME eigentlijk, genaamd wierd, was buiten twiifel of van haare gedaante, of van haare cicragie, die 't my lust uit Josephus na te schrijven: en zie daar zyne woorden: *Περίερχεται ᾧ σέφανος χρύσεος ἐπὶ τρισοικίαν κεχαλκευμένον*. *ἑάλ-*



J. Goussier del. et fecit.





λει δ' ἐπ' αὐτῷ κάλυξ χρύσεια τῇ δακτύλῳ  
 βοτάνῃ παρ' ἡμῖν λεγομένη ἀπομεμιμένος, υἱὸς  
 ἧ κίανον ἐλλήνων οἱ περιτομὰς ῥιζῶν ἐμπειρῶς  
 ἔχοντες, προσαγορεύουσιν. *Et post descriptam  
 herbam Hyosciamum, & calyculorum figuram:*  
 ἐκ τῆς μὲν σέφανος ἐκκεχάλκευται ὄσον ἀ-  
 πὸ τῆς ἰνίς πρὸς ἐκότερον ἢ κροτάφων. τὸ δὲ  
 μέτωπον ἢ μὲν ἐφιελίς ἢ ἐπεισί, λεγέσω  
 γὰρ ἔστω ὁ κάλυξ. τελαμῶν δὲ ἐστὶ χρύσεια,  
 ὡς ἱεροῖς γράμμασι τῆς Θεᾶς ἢ προσηγορίαν ἐπι-  
 τετημένον ἐστὶ. Gelenius zet ze over: *Hunc  
 aurea corona triplici ordine circumdabat, in qua  
 spectabantur calyculi aurei, quales videmus in her-  
 ba, que apud nos vocatur Daccharus, apud Graecorum  
 Herbarios Hyosciamus. --- Ejusmodi corona  
 ab occipitio circum tempora utraque procedebat:  
 nam frontem istli calyculi non ambiabant: sed ceu  
 lorum quoddam latum aureum, quod sacris cara-  
 cteribus Dei nomen incisum habebat.* Volgens  
 de oude nederduitsche overzettinge: „Daarom  
 „gaat een croon van drien, daarom blinkt een  
 „gouden knop, in aller gedaanten aan te zien,  
 „gelijk een knop aan dat kruid, dat wy Da-  
 „charum, maar de Grieksche Herbaristen Hy-  
 „osciamum noemen. En naar de beschrij-  
 „vinge van dat Kruid, en zyne knoppen: „dan  
 „voor aan en heeft het deezen omloop niet,  
 „maar een gulden blek, daar inne den name  
 „Godes met Hebreuwfche letteren geschreven  
 „stond.

41. Zoo van de heerlijkheid, als van de ver-  
 nietiginge van alle die dingen spreekt Paulus in  
 zynen tweeden brief aan de Korinthers zeer wijd-  
 luft.



worden, en verdwijnen<sup>41</sup>. En zie daar, dat is 't, waar in den Psalm de gelijkenisse des mensche, en zijner dagen met gras, of kruid, en byzonderlijk zyner fleur met een bloeme des velds, als in een helderen spiegel doet zien: want wat volgd'er? **ALS DE WIND DAAR OVER GEGAAN IS, ZOO EN**

lust. De woorden zyn waerd, dat wy ze uitschrijven, en daar zou wel wat over te zeggen zyn, indien 't de plaatze hier was. „Indien de „bedieninge des doods in letteren (bestaande, „ende) in steenen ingedrukt, **IN HEERLYKHEID is-geweest**, alzoo dat de kinderen van „Israël het aangezigt van Moses niet konden „sterk-aanzien, om **DE HEERLYKHEID** zynes aangezichts, **DIE TE NIETE ZOUDE GEDAAN WORDEN**: Hoe en zal niet „veel meer de bedieninge des Geestes in heerlijkheid zyn? Want indien de bedieninge der „verdoemenisse **HEERLYKHEID** (geweest is) „veel meer is de bedieninge der regtvaerdigheid „overvloedig in heerlijkheid. Want ook **HET VERHEERLYKTE** en is zelfs niet verheerlijkt in deezen deele, ten aanzien deczer uitnemende heerlijkheid. Want indien **'T GENE DAT TE NIETE GEDAAN WORD IN HEERLYKHEID** (was:) „veel meer (is) het gene dat blijft in heerlijkheid, enz.





GAAN IS, ZOO (en is) HY NIET (meer), EN ZYNE PLAATZE (en) KEND HEM NIET MEER, of, volgens het Hebreuwfche tijd-uitdrukzel, EN ZYNE PLAATZE (en) ZAL HEM NIET MEER KENNEN<sup>43</sup>. Wien niet? den menfche niet. Hoe het zy, 't is zeker, 't gansche fundament der gelijkeniffe is de nietigheid, en vergankelijkheid van beide, van de bloemen, en van den menfche: waarom den H. Geest de woorden buiten twijfel op die wijze heeft te zamen gefield, datze en van de bloeme, en van den menfche verftaan zouden kunnen worden. Daar word niet veel gewelds ver-eifcht, om gras, en kruid, en bloeme, ende al de eere des velds te plunderen, ende als in een oogenblik te verderven: een wind, een eenigen wind kan'er zulk een verwoeftinge onder maaken, dat-

'er

43. *Hebr.* ולא יכירנו עוד מקומו LXX. *similiter*  
 Καὶ οὐκ ἐπιγνώσεται ἔτι τὸν τόπον αὐτοῦ. &  
*Vulgata: Et non cognoscet amplius locum suum.*

44. *Joh.*

'er nauwlijks de plaatze meer van te vinden is<sup>44</sup>. Zoo is 't met den armen, den elendigen mensche. Zoo is 't met wijsheid, met rijkdommen, met schoonheid, met sterkte, met eere, met al den fleur des mensche. Zoo is 't met eigen geregtigheid, met al het beste, en goedertierenste, en heerlijkste, dat aan hem is, en daar hy 't allermeeſte op roemd. *Winden* zyn in de Schrifituure zinnebeelden van oordeelen. Als God eens met den wind van verdrukkingen, ziekte, krankheid, armoede, benauwdheid, vervolgingen, of eenig ander oordeel over hem komt, *hy en is niet meer, en zyne plaatze en zal hem niet meer kennen.* HY [en is] NIET [meer], dat is, *hy en word niet meer gevonden*, gelijk die maniere van spreken, ge-

44. *Job. Menrsi. Arboretum sacr. l. 2. c. 2.*  
 Ῥόδον παρελθὼν μὴκέτι ζῆται πάλιν. *Ne  
 quere rursum prateritam semel rosam.*

En zoek geen Roos of Lely weer,  
 Die eens gevallen is ter neer.



gebruikt van Henoch in 't boek Genesis, in de overzetting van de LXX. ende in den brief aan de Hebreers word ontvouwd <sup>45</sup>. ENDE ZYNE PLAATZE [en] ZAL HEM NIET MEER KENNEN, dat is, *hy zal niet [weder] opkomen; hy en zal niet meer wederkeeren tot zyn huis* <sup>46</sup>. gelijk

45. In 't boek Genesis staat: „Hench dan wandelde met God, ende hy en was niet (meer:) want God nam hem weg. Ende in den brief aan de Hebreers: „Door het geloove „is Enoch weggenomen geweest, op dat hy den „dood niet zoude zien: ende hy en wierd niet „gevonden, daarom dat hem God weggenomen had. *Hebr.* וְעֵינָיו לֹא רָאוּ LXX. & *Paulus*: οὐκ ἐπιόρατο.

46. Een wolke vergaat en vaard henen, staat 'er, „alzo die in het graf daald, en zal niet (weder) opkomen. Hy en zal niet meer wederkeeren tot zyn huis: ende zyne plaatze en zal hem niet meer kennen. *Hebr.* כִּי יִבְרַח עֵינָיו לֹא יִרְאוּ **DAAR VERGING EEN WOLKE, EN VOER HEENEN.** *Quasi in re presenti.* Ende in dien zin staat'er op een andere plaatze van den Godeloozen ende huichelaar: „Als (God) hem verslind, *Hebr.* וְיִבְרַח עֵינָיו **ALS (God) HEM ZAL VERSLONDEN HEBBEN**, uit zyne plaatze, zoo' zal-ze hem lochenen, (zeggende) ik hebbe u niet gekend.

lijk in 't boek van Job staat. O nietigheid! o vergankelijkheid des mensche! Billijk berstede Job uit: *Den mensche, van een vrouwe gebooren, is kort van dagen, en zat van onruste. Hy komt voort, als een bloeme, en word afgesneeden: ook vlugt hy als een schaduwe, ende en bestaat niet* 47.

Billijk

47. *In Hebr. eo textu occurrit primum in versu secundo Perfectum, dein duo Futura cum Varris conversivis, quae Imperfectorum vices sustinent, Et denique simplex Futurum: quae omnia in Praesenti, juxta cum aliis, Nostri vertunt.* Het zy ons geoorlofd de Tijd-uitdrukzelen van den Hebreusch text op te volgen, en de gansche plaatze, met eenige voorgaande en volgende versen, dus over te zetten: „(Een) gedreeven  
 „blad, zult gy (dat) verbrijzelen? ende (een)  
 „droogen stoppel, (zult gy dien) vervolgen? Dat  
 „ge tegens my bittere-dingen zoud schrijven, en  
 „my zoud doen-erven (de) misdaden mijner  
 „jonkheid, En mijne voeten zoud leggen in den  
 „stok, en alle myne paden zoud waarneemen?  
 „(dat) ge u zoud drukken in (de) wortelen myner  
 „voeten? Ende zal hy verouderen als (een) ver-  
 „rottinge, als (een) kleed, dat (de) motte op-  
 „gegeeten heeft? (Een) mensche, gebooren van  
 „(een) vrouw, kort van dagen, en zat van on-  
 „ruste? (Die) als (een) bloeme voortquam, en-  
 „de afgesneeden wierd, ende als (een) schaduwe  
 „vlugtede, en niet (en) zal-bestaan? Hebt ge  
 K 2 „nog



Billijk onzen Psalm : [Een] MENSCH, ZYNE DAGEN [zyn] ALS GRAS, ALS [een] BLOEME DES VELDS, ALZOO ZAL HY BLOEJEN. ALS [een] WIND DAAR OVER GEGAAN IS, ZOO [en is] ZE NIET (meer,) ENDE HAARE PLAATZE [en] ZAL ZE NIET MEER KENNEN. Dog waarom meugen wy de woorden niet overzetten, *Als* (den) *Geest daar over gegaan is*, *zoo* (en is) *hy niet* (meer,) *en zyne plaatze* (en) *zal hem niet meer kennen*? En waarom door den *Geest* den *Geest* niet verstaan, die van den *Vader*, en den *Zoone* gezonden word? Zeker, den *Wind* is ook een zinnebeeld van den *Geest*. Onzen Heere Jezus drukt zyne werkinge onder 't blaazen van den wind uit, of liever, vergelijktz'er by. *Den wind*, zegd hy,

„nog over zulk-eenen uwe oogen open gedaan?  
 „ende zult gy my betrekken in (het) gerigte met  
 „u? Wie zal (een) reinen geeven uit (een) on-  
 „reinen? enz. Zoo hangt alles gevoeglijk aan  
 een.

hy, blaasde waar heen en hy wil, ende gy hoord zyn geluid, maar gy en weet niet, van waar hy komt, en waar hy heen gaat: alzo is een iegelyk, die uit den Geest gebooren is. Dat de dagen van den mensche als Gras zyn, zoo teer; en schoonheid, sterkte, rijkdommen, ende al het bloeijenste van den mensche als een bloeme des velds, zoo nietig, zoo vergankelijk; dat ontkende den Heiden noit, dat erkende den Joode gaerne; natuure en ondervinding leerden 't hun: maar dat alle hunne wijsbegeerte, alle hunne Gods-diensten, alle hunne zeden-lessen, waaren *als een bloeme des velds*, niets, onnut, onmagtig, om God te kunnen behaagen, om te kunnen staan voor het oordeel des Geestes Gods, wie van de Heidenen heeft dat erkend? En den Joode? den Joode, gereed genoeg, om den Heiden te veroordeelen, was al van overlang steeke blind, om eigen onmagt te kunnen zien; en te verliefd op vleesselijke afkomste, stammen, tempel, priesters.



offeranden, besprengingen, besnijdenisse, regtvaerdigmaakingen van Moses Wet, dingen, die als een middelmuur des afscheidzels hun afscheidden van de volken, en daarze *hunne heerlykheid* in stelden, ende in roemden, en zig op verheften; om te erkennen, dat al die *heerlykheid* een *heerlykheid* was, die te niete zoude gedaan worden, ende eens verdwijnen, een *heerlykheid* als de *heerlykheid*, dat is, als een bloeme des velds, die niet meer en is, en van haare plaatze niet meer en zal gekend worden, als'er den wind over gegaan is. Den Geest, den Heiligen Geest alleen, was magtig dat mom-aangezigt af te trekken, en Joode, en Heiden, en alle *hunne heerlykheid* te verdoemen, te veroordeelen, als niets, als onmagtig, om daar door te leeven, en hunne regtvaerdigheid by God te zyn, ende eindelijk uit *haare plaatze* als te doen weg-wijken, en verdwijnen. Lust het u, een doorlugt bewijs daar van te zien? Wannecr den Geest, over alle vleesch  
uitge-

uitgestort , in de wereld begon *deur te gaan* , wat geschieden'er ? In het Hooglied van Salomon zegd de Kerke : *Ontwaakt Noorden wind , en komt gy Zuiden wind , doorwaaid mynen hof , dat zyne speceryen uitvloeyen : o dat mynen Liefsten tot zynen hof quame , ende ate zyne edele vrugten* 48. En Christus antwoord : *Ik ben in mynen hof gekomen , o mijne Zuster , o Bruid , Ik hebbe mijne Myrrhe geplukt met myne specerye , Ik hebbe myne honing-raaten met mynen honing geeten , Ik hebbe mynen wyn , mitsgaders myne melk gedronken : Eetet , vrienden , drinket , en wordet dronken ,*

48. Hebr. עורי צפון ובאי תימן הפיחי גני יורה  
: עורי בשמיני בא דורי להנני ויאכל פרי כנריו :  
Ἐξεγέρθητι βορρᾶ, ἢ ἔργα νότε, ἢ διάπνευσον κήπον μου, ἢ ρευσάτωσαν ἀρώματά μου. καταβήτω ἀδελφιδός μου εἰς κήπον αὐτοῦ, ἢ φαγέτω καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ. *Vulgata : Surge aquilo , & veni auster , perfla hortum meum , & fluent aromata illius. Veniat Dilectus meus in hortum suum : ut comedat fructus pomorum suorum. In quibus vim Futurorum Hebr. vides.*



ken, o *Liefstens*. Maar 't ging anders, wanneer *den Heiligen Geest* de werreld, en den Joodschen hof *quam deurwaejen*, met Heidenen, en Jooden. Strax wierd de werreld, strax Joode en Heiden, van zonde, van ongerechtigheid, van oordeel overtuigd: de onmagt van alle vleesch, om uit de werken der Wet geregtvaardigd te worden, geopenbaard; de wijsheid der werreld, het sterke, het edele der werreld, ende al wat iets was, beschaamd, en te niete gemaakt; de Heidensche Godspiraaken verftomd; *bunne goedertierenheid* te schande; het vleesselijk Israël geen volk; ende *alle bunne heerlijkheid*, hun Priesterdom, Tempel, offeranden, Moses stoel, vernietigd; met een woord, al het beste van Joode en Heiden *als een bloeme des velds, die, als'er een wind over gegaan is, niet meer en is, en van haare plaats niet meer gekend en word*. En waarom zouden wy niet meugen denken, dat onze textwoorden daar op niet min, als op het eerste, 't ooge had-

hadden, en daar in hunne vervullingge zagen! In dien zin zettede ik ze liever over: (Een) MENSCH, WIENS DAGEN (zyn) ALS GRAS, ALS (een) BLOEME DES VELDS, ALZOO MAG HY BLOEJEN. DEWYLE (een) WIND DAAR OVER IS DEURGEGAAN, ZOO (en zal) HY NIET (meer zyn,) EN ZYNE PLAATZE EN ZAL HEM NIET MEER KENNEN: Ende ik vergeleek'er mee, dat'er staat by E-faias, (na dat'er voorspeld was, dat'er een *stemme eens roepende* zoude gehoord worden *in de woestijne*, *Bereidet den weg des HEEREN*, *maaket regt in de wildernisse een baane voor onzen God*, enz. en dat daar op de *heerlykheid des HEEREN* zoude *geopenbaard worden*, *ende alle vlees te gelyke zien*, *dat den mond des HEEREN gesproken had* :) Een *stemme* zegd, *roep*, *ende hy zegd*, *wat zal ik roepen* <sup>49</sup>? *alle vleesch is gras*, *ende*

49. Hebr. קול אִמֵר קְרָא וְאָמַר מִה אֶקְרָא, eigentlijk,  
K 5



de alle zyne goedertierenheid als een bloeme des velds. Het gras verdord, de bloeme vald af, als de Geest des HEEREN daar in blaast <sup>50</sup>. Voorwaar het volk is gras. Het gras verdord, de bloeme vald af <sup>51</sup>: maar het woord onzes Gods bestaat <sup>52</sup> in der Eeuwigheid. Het souvereine hulpmiddel tegens de nietigheid, de onmagt, de doodelijke elende van den armen mensch, is in die Godspraake het Woord van God, zyn levend en eeuwigblijvend woord, het onvergankelij

lijk, „een stemme eens zeggende (gelijk קִי אֶחָד „een stemme eens roepende) roep, en man „zal zeggen, ofte, en men heeft gezegd, wat „zal ik roepen? *Quomodo LXX. Πωνή λέγου- τας, Βόησον. ἢ εἶπα, τί βοήσω: Van enim illud, quod τὸ אֶחָד est prefixum, post Benoni אֶחָד an sit Conversivum, dubitari potest.*

50. Volgens de Hebreuwsche tijd-uitdrukze- len: „Het gras is verdord, de bloeme is afge- „vallen, om dat Jehovahs Geest daar in geblaa- „zen heeft.

51. Wederom gelijk boven.

52. Hebr. אֶחָד, beter, ZAL-BESTAAN. LXX. Ἔ Petrus μένει, Vulg. manet, in Prae- senti, quod Nostri sequuntur.

53. Ei-

kelijk zaad onzer wedergeboortenisse, het woord des Euangeliums, dat onder ons verkondigd is. En wat is't in die van onzen text? hoord den Rye: **MAAR DE GOEDERTIERENHEID DES HEERE**, berft ze uit, **IS VAN EEUWIGHEID, EN TOT EEUWIGHEID OVER DE GENE, DIE HEM VREEZEN, ENDE ZYNE GEREGTIGHEID AAN KINDS KINDEREN. AAN DE GENE DIE ZYN VERBOND HOUDEN, ENDE DIE AAN ZYNE BEVELEN DENKEN, OM DIE TE DOEN.** Ze wijft aan, dat het middel, waar door den armen mensche der nietigheid, vergankelijkheid, en doodelijken onmagte om door zig zelve te leeven, kan worden ontrukkt, tweederye is; aan de zyde van God, **ZYNE GOEDERTIERENHEID**, ende de vrugt daar van, **ZYNE GEREGTIGHEID**; aan de zyde van den mensch, **DE VREESE DES HEEREN**, en daar van de vrugten, **DE ONDERHOUDING VAN ZYN VERBOND, ENDE DE GEDENKENISSE**



156 JEHOVAHSGOEDERTIERENH.

SE AAN ZYNE BEVELEN, OM DIE TE DOEN. Het hulpmiddel tegen de sterfelijkheid, de doodelijke zwakheid, de nietigheid van den elendigen mensche aan Gods zyde, is ZYNE GOEDERTIERENHEID, en haare vrugt ZYNE GEREGTIGHEID. MAAR DE GOEDERTIERENHEID DES HEEREN <sup>53</sup> IS VAN EEUWIGHEID, EN TOT EEUWIGHEID, EN ZYNE GEREGTIGHEID AAN KINDS KINDEREN. De Rye drukt God uit met zynen naame HEERE, dat is, *Jehovah*, met regt. Hy word byzonderlijk door ZYNE GOEDERTIERENHEID, EN regtvaerdigheid, of GEREGTIGHEID, aan den armen mensche, DIE HY IS. Want wat word door DE GOEDERTIERENHEID VAN JEHOVAH, in kragt dies woords, in de Heilige Schriften verstaan? zyn eeuwig voorneemen, 't welk

<sup>53</sup>. Eigentlijk staat'er: ENDE [de] GOEDERTIERENHEID [des] HEEREN, יהוה, dog 't blijkt van zelfs, dat het tegenstelter wijze moet ontvouwd worden.

54. In

't welk na de verkiezinge der genade is, of, zyne eeuwige liefde, met welke hy van eeuwigheid den zondaar in zynen zoone lief gehad heeft. Wat meer? alle genade, en genadengifte, die een vrugt van dat eeuwig voorneemen, en van die eeuwige liefde is: onder welke niet de minste is ZYNE GEREGTIGHEID, dat is, de *geregtigheid*, die uit hem is; die *geregtigheid* die den zondaar in Christus vryspreekt van vloek, en dood, en, dat meer is, van alle beschuldiging, ende die aan hem regt geeft, om het leven, als zyn erfdeel, te eischen: *een geregtigheid*, waar door Christus ons is regtvaerdigheid van God, en wy regtvaerdigheid Gods zyn in Hem. EEN GOEDERTIERENHEID, genade, liefde: ende EEN regtvaerdigheid, of, GEREGTIGHEID, die in kracht des eeuwigen, en Nieuwen Testaments zyn, gelijk Paulus aan Titus schrijft: *Maar wanneer DE GOEDERTIERENHEID GODS, ONZES ZALIGMAAKERS, EN* (zyne)



ne) LIEFDE TOT DE MENSCHEN  
 VERSCHEENEN IS, heeft by ons  
 zalig-gemaakt, niet uit (de) werken  
 (der) regtvaerdigheid, die wy gedaan  
 hadden, maar na ZYNE BARM-  
 HERTIGHEID, door (het) bad  
 (der) wedergeboorte en (der) vernieu-  
 winge (des) Heiligen Geestes: Den  
 welken by over ons rijkelyk heeft uit-  
 gegooten door Jesus Christus, onzen  
 Zaligmaaker: op dat wy, GEREGET-  
 VAERDIGD ZYNDE DOOR  
 ZYNE GENADE, erfgenaamen  
 zouden worden na (de) hoope (des)  
 eeuwigen levens <sup>54</sup>. En zie daar het  
 middel,

54. In het eeuwige voorneemen van God, 't  
 welk naa de verkiezinge DER GENADE is,  
 was DE REGTVAERDIGMAAKINGE van  
 den zondaar uit genade om niet, tot prijs der  
 heerlijkheid zynere genade, ingeslooten.  
 Om dat uit te werken, schiep God den men-  
 sche met zynen beelde, in zyne gelijkenisse;  
 stelde het huwelyk, om uit dien eenen men-  
 sche het gansche geslagte van de menschen voort  
 te brengen, in;  
 stelde aan den mensche, onder bedreiginge  
 van de dood, het verbod van den boom der  
 kennisse des goeds, en des quaads, voor;

en

en gaf hem den boom des levens tot een Sacrament des eeuwigen levens,  
mitsgaders het paradijs tot een Sacrament des Hemels.

Ende ook den Sabbath tot een Sacrament der ruste in het eeuwige leven in den Hemel?

Dat derve ik nog zeggen, nog ontkennen.

Liet voorts den mensche in de zonde vallen,  
en daar door van het leven uitvallen,  
en instorten in de dood,

en met hem zyn gansch nakomelingdom,  
tot het welke de zonde en dood doorging, in hem:

en gaf het geweld des doods aan den duivel, naa wien den mensche gehoord had.

Die klaagde den mensche aan, en eischte hem ter dood, by God, den regter,  
de Wet hem de hand biedende,

welke, overtreden door de zonde, den mensche regtvaerdiglijk verdoemde,  
en hem niet magtig was van de dood vry te spreken, en 't regt tot het leven te geeven, ten zy aan haar regt waare voldaan.

Welk regt den dood des zondaars, ende een volmaakte gehoorzaamheid eischte.

Een regt, het welke God, den regtvaerdigen Regter, als zynde een afdrukzel van zyne regtvaerdigheid, niet konde verlochenen.

Die daarom den duivel in zyne aanklagte regtvaerdigde,

en, volgens het regt van zyne wet, niet en konde den zondaar niet het leven afwijzen, en de dood toewijzen,

't en zy dat 'er een volkomene genoegdoeninge aan zyne regtvaerdigheid, en 't regt van zyne wet geschiedde.

Die



Die genoegdoeninge aan te brengen , was by den mensch onmogelijk.

De dood , van hem ge-eifcht , was eeuwig , en liet derhalven geen plaatze over voor zyne gehoorzaamheid.

Zoo dat God door zyne genade en GOEDERTIERENHEID moefte tuffchen beide komen , zoude den zondaar GEREGETVAERDIGD worden ;

ende eenes 'Anders genoeg-doeninge , voor den zondaar , ende in zyne plaatze te doen , moefte aan-neemen :

dog zoo eene , waar door het regt der wet volmaaktelijk wierde vervuld.

Waarom dien Anderen insgelijks een mensche moefte zyn.

Den mensche had gezondigd ; den mensche moefte voldoen.

Dog een regtvaardig mensche , zonder zonde , zonder fchuld.

Een zondaar kon niet voldoen.

En niet alleen , maar meer als een mensche , meer als eenig fchepzel , en niet min , als God te prijzen in der eeuwigheid.

De ftraffe , die weg-gedraagen moefte worden , was een eeuwige ftraffe ,

de geregtigheid , die moefte worden aangebragt , was een eeuwige geregtigheid.

Dien Anderen aan te brengen , was insgelijks onmogelijk by den mensch.

En zie daar al wederom de noodzakelijkheid der genade , of GOEDERTIERENHEID van God , tot 's zondaars REGTVAERDIGMAAKINGE :

als by wien de dingen , die onmogelijk wa-

ren by den mensche, mogelijk waaren.

God moest het doen.

En hy had het gedaan.

Hy had al van voor de Grondlegginge der wereld die genoegdoening in den Raad des vredes van den Zoone ge-eischt, voor die, welke hy aan hem gegeven had.

En den Zoone had ze op zig genomen, hunnen Borge geworden zynde,

dat is, had op zig genomen, en de straffe, daar ze zig aan zouden schuldig maaken door de zonde, en de gehoorzaamheid, die ze schuldig zouden blijven, te voldoen,

om hun van alle straffe en schuld der zonde te ontheffen, en 't regt des levens voor hun te verkrijgen.

Dog die genoegdoening moest den mensche toegerekend worden, als voor hem, en in zyne plaatze opgenomen, indien hy daar door zoude GEREGTVAERDIGD worden. Al weer der GOEDERTIERENHEID.

Ende den mensche moest ze als zoodaanig aanneemen.

't Kon God niet betaamen den mensche te regtvaardigen door een regtvaardigheid, die zyne niet geworden was.

Ende indien ze den mensche zoude aanneemen, hy moest ze kennen.

Maar 't gansche besluit daar ontrent was in den eeuwigen Raad der aanbiddelijke Drie-eenheid gemaakt.

En daar had den mensche geen toegang toe, die, als hy om genoegdoening dogt, die zyne consciencie hem getuigde, noodzaakelijk te zyn, om te leeven, niet en dogt, als om zyne eige-



ne, hoewel hy een zondaar was.

Deswegen, op dat die van den Zoone hem mogte toe-gerekend, en van hem aangenomen worden, zoo moeste den Raad van God daar ontrent aan hem bekend gemaakt, en den Zoone, en zyne opgenomen genoegdoening aan hem voorgesteld worden.

Dat geschiedde in de Paradijs-beloftenisse, waar door God aan den mensche magt gaf, om de voorgestelde genoegdoening aan te nemen, en daar door van de dood behouden te worden, en te leeven. Een nieuw bewijs der Goddelijke **GOEDERTIERENHEID.**

Dog der noodzaakelijkheid der zelve en was nog geen einde.

Die voorgestelde genoegdoening niet te willen aan neemen, en dus door eigen schuld verlooren te gaan, was wel in den mensche: maar zoo en was 't niet, te willen, en te leeven.

Het willen, en 't volbrengen moest van God in den mensche worden gewrogt, op dat Gode alleen mogte zyn de heerlijkheid, ende ere, en dankzegginge.

Dat wrogt God in die, die hy aan den Zoone gegeven had, naa zyn voorneemen, 't welke naa de verkiezinge der genaade was.

Ende die namen den Zoone, en zyne opgenomen genoegdoeninge, aan, 't welke des geloofs was, dat een gaave Gods is, een gaave der **GENADE**, ende insluit een verloocheninge van alle eigen genoegdoeninge en gerechtigheid, ende een toevlugt tot de aangenomen genoegdoeninge van den **Bor-ge.**

Op

Op welk geloove des wegen; als zynde de regtvaerdigmakinge een daad, en van den Voorpraak, die voor den zondaar pleit, en byzonderlijk van den Regter, welke op die voorspraake, die van hem, als regtvaerdig, aangenomen word, het vonnis van vryspreeking veld; zoo de voorspraake des Borge, als het vonnisse des Regters noodzaakelyk volgen moest.

En dat niet alleen, maar dat vonnisse, uitgesproken op die voorspraake, en gevolgd op het geloove, moest aan de ziele van den zondaar bekend gemaakt worden, indien zyn geloove zoude voortgaan tot geloove, dat is, indien zyn toevlugt tot de aangenomen genoegdoeninge, in een berusting daar in, zoude veranderd worden.

Die bekendmakinge was des Heiligen Geestes, als trooster, en onderpand, in de vierschaare van de conscientie,

gelijk de voorspraake, des Zoons, als Borge; en de sententie der vryspreekinge, des Vaders, als Regter, beide in de vierschaare des Hemels.

En (o genade, o GOEDERTIERENHEID des Drieenen Gods!) die voorspraake van den Zoonne, die vryspreeking van den Vader, en die bekendmaking van den H. Geest, in welke het gansche wezen van de REGTVAERDIGMAAKINGE gelegen is, geschiedde al strax van den beginne op het geloove van die, die de beloftenisse, ende in de beloftenisse den Zoonne en zyne opgenomen genoegdoeninge aannamen.

Dog om dat het geloove, wanneer den mensche zondigd, noodzaakelyk geweldig verzwakt word, en alleenelyk niet vernietigd, en elke zonde in zig zelyen den mensche



wederom op nieuw veroordeeld ;  
zoo moeste den geloovigen zondaar t'elkens wederom op nieuw door het geloove tot God in de genoegdoeninge van Christus den toevlugt nemen,

ende zyne vrysprekinge door den Vader , op de voorspraake van zynen Zoone , t'elkens door den Heiligen Geest wederom aan de ziele van den zondaar , op dien toevlugt zyns geloofs , op nieuw , niet zonder nieuw bewijs der Goddelijke GOEDERTIERENHEID en genade bekend-gemaakt worden.

En waarom niet in den Hemel zelfs door den Vader , als Regter , telkens wederom uitgesproken ; en door den Zoone , als Borge , en Voorspraake , telkens wederom ge-eischt worden ?

Dat nogtans op een God-betaamelijke wyze moet verstaan worden , als zynde menschelijker wyze gezegt ,

gelijk 't God , na zyne goedertierenheid behaagd in zyne H. Schriften van zig zelve tot de menschen te spreken ,

die niet en kunnen begrijpen de dingen , die in God zyn , en nog veel min , hoe dat zy in hem zyn ,

waar ontrent zig de hedendaagfche Wijsgeerte al te veel vermeet.

Zoo dat de REGTVAERDIGMAAKINGE des zondaars , die de zelve is van den beginne aan tot nu toe , in haar gemeine weezen aange-merkt zynde , met regt kan ge-oordeeld worden , niet eene enkele daad te zyn ,

maar een daad , die telkens moet vernieuwd worden , zoo wel als die van de Heiligmakinge .  
Dat der onwederroepelijkheid , en onberouwelijkheid

lijkheid der eens uitgesproken sententie der vry-  
sprekinge, zoo weinig benadeeld, als de telkens vernieuwde daad der heiligmaakin-  
ge der onberouwelijkheid en onwederroepelijk-  
heid benadeeld van de eens gegeven genade  
der wedergeboortenisse, welke de eerste daad van  
de heiligmaakinge is.

Die onberouwelijkheid, en onweder-roepelijk-  
heid der vryspreking des zondaars op 's zondaars  
geloove, van den Zoone als Borge geeischt,  
van den Vader als Regter uitgesproken, en van  
den H. Geest als Trooster bekend gemaakt, eische  
al van den beginne, datze van haare vrugten  
en uitwerkzelen, of, haare uitvoeringe, zoude  
gevolgd worden, zouden de REGTVAERDIG-  
HEID en GOEDERTIERENHEID malkan-  
der omhelzen.

Dat is, de regtvaerdigmaaking des zondaars van  
zyne zonden, en zyne geregtiging tot het leven,  
zoo in de vierschaare des Hemels, als in de vier-  
schaare der conscientie daar zynde, zoo moeste  
den zondaar van alle vrugten en gevolgen der zon-  
den ontslaagen, ende in de bezittinge van het le-  
ven gesteld worden.

Dog niet noodzaakelyk teffens, ende op eenen  
en den zelve tijd.

En hier doet zig het onderscheid der GENADE  
EN GAAVE DER REGTVAERDIGMAA-  
KINGE, zoo onder de Belofte, als onder het  
Oude, en Nieuwe Testamente, op.

Hoewel de genoegdoeninge door den Borge nog  
niet was geschied onder de Beloftenisse, en den  
O. Testamente, zoo wierd nogtans op het ge-  
loove van den zondaar, en de voorspraake van  
den Borge, het vonnis der vrysprekinge van al



wat als een eigentlijke straffe van de zonde konde aangemerkt worden, door den Vader al uitgesproken, en het regt tot het leven den geloovigen zondaar al toe gewezen, en de bekendmakinge daar van aan hem al door den H. Geest gedaan,

en strax volgdender het ontslag van de straffe op, en hy wierd in de bezitting van het leven gesteld, voornemelijk na zyn dood.

En wel onder de beloftenisse, zonder herinnering van de schuld, als nog niet uitgewist, zeker een groote **GOEDERTIERENHEID**.

Dog onder den O. Testamente, en de Wet, niet zonder de zelve, door het inkomen van het handschrift der Wet, in inzettingen bestaande, dat wel wederom der gestrengheid was:

Dog de genoegdoeninge door den Borge zynde geschied, de schuld uitgewist, en het handschrift gescheurd, zoo hield strax die herinnering op, ende en kon niet meer geschieden.

Zoo dat'er nu geene beschuldiging, of verdopenisse meer is voor die, die in Christus zyn.

En zie daar den rijkdom van Gods **GOEDERTIERENHEID**, en genade onder het N. Testament.

Wie zal beschuldiging inbrengen tegens Gods uitverkorenen? Het (is) God **DIE-REGTVAERDIG-MAAKT**. Wie (is) 't die-verdoemd? Het (is) Christus die-gestorven is, enz. Dog nog blijft onder den N. Testamente den strijd, en dood des lighaams.

Wanneer den zondaar daar van verloft zyn zal, 't welk des laatsten oordeels zal zyn, dan zal de laatste vrugte der **GOEDERTIERENHEID** Gods, ende der **REGTVAERDIGMAKINGE**

middel aan de zyde van God, waar door *den armen mensche* zyner elende, en nietigheid, en vergankelijkheid en onmagte, welke hem *gras*, en al zyn beste *een bloeme des velds* gelijk maaken, ontrukkt word, DE GOEDERTIERENHEID, EN GEREGTIGHEID VAN JEHOVAH. Wat is nu het middel aan de zyde van den mensche? DE VREEZE VAN JEHOVAH, en haare vrugten, DE ONDERHOUDINGE, of bewaaring VAN ZYN VERBOND, ENDE DE GEDENKENISSE AAN ZYNE BEVELEN, OM DIE TE DOEN. Want *over* welke is *Jehovahs goedertierenheid*, ende *aan* welke is *zyne geregtigheid*? *Over*, ende *aan* alle menschen in 't gemein? neen: *over* ende *aan* den Jooode alleen? neen: maar OVER DE GENE, DIE HEM VREEZEN, ENDE AAN DE GE-  
NE

GE des zondaars gezien worden. Welke dan zal geschieden voor de gansche wereld, ende alle de Engelen Gods. En dan zal het einde zyn.



NE, DIE ZYN VERBOND HOUDEN, ENDE DIE AAN ZYNE BEVELEN DENKEN, OM DIE TE DOEN. Wat het is, JEHOVAH TE VREEZEN, laat de tijd my niet toe, omftandelijk te ontvouwen; nog min, een beschrijvinge van *de Vreeze in het gemein* uit herts-togt-kunde, en natuurlijke zeden-kunde<sup>55</sup>; of van de *Vreeze*

55. Volgens den Wijsgeer Aristoteles is de  
 „Vreeze een zekere moejelijkheid ofte ontroeing, welke ontstaat uit een gevoelen van eenig over 't hoofd hangend quaad, 't gene magtig is, of ons te verderven, of ons moeje te doen. *Λύπη τις ἢ ταραχὴ ἐκ φαντασίας μέλλοντος κακῆ, ἢ φθαρτικῆ, ἢ λυπηρῆ. Ὁυ γὰρ πάντα τὰ κακὰ φοβεῖται*, &c. Want  
 „een mensch, zegt hy, vreeft allerley quaad niet; by voorbeeld, niet, dat hy onregtvaerdig, of loom van verstand worde; maar dat vreeft hy, 't gene hem of groote moejeligheden kan maaken, ofte hem om 't leven brengen: en zulks dan eerst, als 't niet verre af is, maar naby komd, en als over het hoofd hangd. De menschen vreezen die dingen niet, die nog verre van de hand zyn. Alle menschen weeten, dat ze sterven moeten: dog om dat ze zig niet verbeelden, dat de dood naby is, zoo en vreezen zy de zelve niet. En dewijl dit de natuur van de Vreeze is, zoo is 't noodzaakelijc,

„lijk, dat het vreesfelijk is, al wat een geweld  
 „heeft, om te kunnen verderven, of zoo te be-  
 „ledigen, dat'er groote moeite en ongemak op  
 „volge. Waarom ook zelfs de tekenen en voor-  
 „boden van zulke dingen vreesfelijk zyn. Want  
 „daar uit fchijnen de dingen, die vreesfelijk zyn,  
 „na by te zyn. Maar dat is gevaarlijk, dingen,  
 „die te vreezen zyn, na by te krijgen. En zoc-  
 „danige zyn de vyandschappen en toorn der  
 „grooten en magtigen in de wereld: want het  
 „ftaat vast, dat ze en willen en kunnen, zoo  
 „dat het alle oogenblikken is te wagten, dat ze  
 „zullen. Ende een weinig daar na: „Indien  
 „deswegen de Vreeze verzeld is met een ver-  
 „wagtinge, dat ons iets zal overkomen, 't gene  
 „ons eenig verderf zal aanbrengen, zoo blijkt,  
 „dat ze niet en vreezen, die zig niets desgelijks  
 „verbeelden te zullen, of te kunnen treffen.  
 „Gelijk zulken, die in de wereld verheven en  
 „gelukkig zyn, of 't zig zelven fchijnen te zyn:  
 „of zulken, die zig verbeelden, dat hun alles  
 „gebeurd is, wat'er hard en wreed in de wer-  
 „reld is, by voorbeeld, die al naa de plaatze des  
 „gerigtes henen geleid worden. Daar vreeze  
 „zal plaatze hebben, moet nog eenige hoope  
 „zyn, dat'er ontkomen aan 't quaad is. Het  
 „blijkt: want de vreeze beweegd, om raad te  
 „pleegen: 't gene niemand doet, daar de zaa-  
 „ke buiten alle hoope is. Zoo verre dien be-  
 „rugten Wijsgeer, en niet verre van de zaak.  
 „Dog dat is zeker, de hedensdaagschen zyn ver-  
 „der daar in deurgedrongen, en hebben'er ons in  
 „hunne boeken nauwkeuriger befchrijvingen van  
 „gegeeven. Onder hen wijkt minst van de Oude  
 „Wijsgeerte af den Engelschen Arts en Hoog-



school-leeraar Thomas Willis , wiens gevoelen  
 't de pijn waard is by te brengen , om dat hy  
 de byzondere bewegingen van de dierelijke gee-  
 ften , die in DE VREEZE haar op doen , leven-  
 dig affchetft. Hy begrijpt „Wellust en Smerte,  
 „of Blijdschap en Droeffeniffe , als de twee ui-  
 „terfte en te gelijk tegens een gestelde eindpalen  
 „van alle de Neigingen der lighaamelijke of ge-  
 „voelige ziele , of dies zamenftelzels der dier-  
 „lijke geesten , 't welk hy de lighaamelijke ziele  
 noemd : en door de Smerte of Droeffeniffe ver-  
 ftaat hy „een geftelteniffe der gevoelige ziele ,  
 „die haar geheel onaangenaam is , en deswegen  
 „van de Haat op de hielen gevolgd word.  
 „Want de gevoelige ziele , zegt hy , een afkeer  
 „van fmerte of droeffeniffe hebbende , haat en  
 „verfoeid al wat maar fchijnd op de eene of de  
 „andere wijze fmerte of droeffeniffe aan te kun-  
 „nen brengen. En dat is 't by hem , 't gene ei-  
 „gentlijk quaad genoemd word. „Dat quaad ,  
 „zegt hy , „als 't nog verre van de hand is , ver-  
 „oorzaakt in de gevoelige ziele een enkele Af-  
 „keer ; dog als 't na by komt verwekt het in  
 „haar Vreeze , dat is , 't trekt haar fchielijk te  
 „zaamen , en doet haar in haar zelve als neer-  
 „zinken. Want , vaard hy voort , de gevoelij-  
 „ke ziele , die door alle de zintuigen uitgebreid  
 „is , en daar als op de wagt staat , verflagen  
 „door de nabyheid van het aannaderende quaad ,  
 „en als van alle zijden aangevallen , voor zoo  
 „veel ze den vyand haar verbeeld op het lijf te  
 „zyn , zoo dat'er voor haar nog gins nog her-  
 „wards ontvlugten aan is , die krimpt in haar  
 „zelfs in , en daar maar de dierelijke Geesten te  
 „zaamen kunnen gedrongen worden , daar  
 „word

„ word ze henen geperft. Daar van daan komt  
 „ het, indien ze zeer heftig is, die beweginge,  
 „ dat, de dierlijke geesten fchielijk van de bui-  
 „ tenvlakte des lighaams na binnen wijkende, en  
 „ te gelijk de zwetgaten en deurtogten der huid  
 „ (als of ze de deuren voor den vyand toegrendel-  
 „ den) geweldiglijk te zaamen trekkende, en  
 „ de zelve daar door van binnen verwijd zynde,  
 „ de hairen een menfche zomtjids van vreeze en  
 „ verfhrikkinge te bergen rijzen: of dat ze, in  
 „ verwerringe gebragt zynde, haar gewoon werk  
 „ niet kunnen doen, waar door de behulpzelen  
 „ der reden komen te ontbreken, de vermeu-  
 „ gens, om zig van zyn plaatze te bewegen, be-  
 „ zwijken, ende, de zeenuwen en peezen der in-  
 „ gewanden ontdaan zynde, de vuiligheden dik-  
 „ wils tegens wil en dank ontloopen: of dat het  
 „ dierelijk vermeugen zoo verre verflauwd, dat  
 „ de beweginge in de borft ophoud, waar door  
 „ het bloed in de holligheden van het hert stil-  
 „ flaande, veeltjids een Befwijminge word ge-  
 „ zien daar op te volgen; en dewijl het bloed  
 „ om die zelve oorzaake niet levendig genoeg na  
 „ de buitenfte deelen gevoerd word, zoo ziet  
 „ men de menfchen bleek en koud worden van  
 „ vreeze, en is de zelve fchielijk, zomtjids te ee-  
 „ nemaal als verftijven: 't gene gemeenelijk doet  
 „ zeggen, dat het bloed van fhrik gestremd is;  
 „ dog 't komt daar van daan, dat de fenuwagti-  
 „ ge deelen, welke de bloedvaten omringen,  
 „ fchielijk te zamen getrokken wordende, te ge-  
 „ lijk het bloed in zynen loop te rugge houden,  
 „ en dus den omloop daar van fluiten, en geheel  
 „ lijk als omkeeren. En dus verre dien Geleer-  
 „ den Arts, die daar by voegd, „ dat de Reden in  
 „ „ het



„ het midden van de Vreeze, op dat door de al te  
 „ groote verslagenheid der geesten de diereijke  
 „ ziele niet geheel bezwijkte, gewoon is een wei-  
 „ nig hoope daar tusschen in te mengen, en dus  
 „ de ter neer geslagen geesten een weinig op te  
 „ regten, en ze aan te moedigen, om te weer-  
 „ staan, om alzo de Lijding, door dat hulpmid-  
 „ del verligt, te ligter over te doen gaan, of ten  
 „ minsten lijdelijker te maken. Een weinig ver-  
 „ der wijkt den Heer Des Cartes van de School-  
 „ wijsgeerte, dog daarom juist niet verder van de  
 „ waarheid, af. Zyn Bock van de Lijdingen der  
 „ Ziele is in de handen van elk een, en moeten  
 „ er die, die hem anders niet al te gunstig zyn,  
 „ die eere aan geven, dat het niet het onnauwkeu-  
 „ rigste onder zyne werken is. Dien het lust, die  
 „ leeze daar in, op wat wijze dat hy van DE  
 „ VREEZE schrijft. Den Heer Wolzogen, die  
 „ hem daar in naschrijft, zegt: „ Dat de Vreeze  
 „ die beweginge, oft ontroering van de Ziele is,  
 „ waar door ze zig zelven verbeeld, dat de zaa-  
 „ ke, die ze begeerd, haar niet gebeuren zal:  
 „ dat'er deswegen in de Vreeze een vereeniging  
 „ van Verlangen of Begeerte, en Droeffenis is:  
 „ en voorts, „ dat'er geen Vreeze is zonder Hoo-  
 „ pe. **DAT DE ZAAKE, DIE ZE BE-  
 „ GEERD, HAAR NIET GEBEUREN  
 „ ZAL**, zegd hy. Dat is, dat het haar niet ge-  
 „ beuren zal, het Goed, dat ze niet heeft, en  
 „ verlangt te hebben, te meugen bekomen; oft  
 „ het Quaad, dat ze over het hoofd heeft hangen,  
 „ en begeerte heeft te ontwijken, te meugen ont-  
 „ komen: of wederom, het Goed, dat ze heeft,  
 „ en wenscht altijd te hebben, te meugen behou-  
 „ den; oft het Quaad, dat ze onderhevig is, en  
 „ wenscht

wenscht verre van haar te zyn , te meugen van haar weeren. Want ontrent alle die dingen houd de Begeerte oft het Verlangen zig op. Merkt 'er alleen dit onderscheid in aan. Als de Begeerte haar uittrekt tot eenig Goed, het zy om het te meugen behouden, als wy 't bezitten; of 't meugen verkrijgen, als wy 't niet bezitten ('t welk gemeenelyk in de Schoolen alleen den naame van Verlangen, of Begeerte heeft) dat ze als dan vergezelschap is met Liefde, als ook Hoop, en Blijdschap of Vreugde: dog als ze haar uittrekt tot de ontkominge of ontwijkinge van eenig Quaad, 't gene daar tegens strijd, het zy 't ons overgekomen is, of nog maar drijgd ('t welk in de Schoolen Afkeer genaamd word, dog niets anders als Begeerte of Verlangen is, dewijle alle bevrijdinge van Quaad, Goed is, gelijk alle ontbeering van Goed, Quaad) dat ze in dien gevalle Haat, Vreeze, en Droeffenisse tot haare gezellinne heeft. Want die dingen wel aangemerkt zynde, zoo blijkt niet alleen, 't geen den Heer Wolzogen met Des Cartes wil, „Dat „'er in de Vreeze is een vereeniging van Verlangen of Begeerte, en Droeffenisse, niet zonder een Vermenging van Hoop: maar ook, dat Haat of Liefde, ontstaan uit een voorgegaan gevoelen of bezef van Vreugde of Droeffenisse, haare personagie daar in spelen, en als den oorsprong daar aan geeven. Want gelijk'er geen Vreeze is, daar niet eenige Hoop onder vermengd is, en geen Hoop, die niet eenige Vreeze heeft; en gelijk'er nog Vreeze nog Hoop is, daar geen Begeerte voor en gaat: zoo en is daar geen Begeerte, als die haaren oorsprong heeft uit Liefde, oft uit Haat; en geen Liefde of Haat,

of



of daar moet een gevoel en bezef van Vreugde of van Droeffenisse zyn voor afgegaan. Hebben we wel dingen lief, als die ons, ofte eens oorzaak van Vreugde of Blijdschap zyn geweest, of 't nog zyn, of daar wy de verwagting van hebben, dat ze 't nog eens zullen zyn? En Haaten we wel eenig ding, als dat ons, ofte eens bedroefd heeft, of nog bedroefd, of daar we t'eeniger tijd iets droevigs van te gemoete zien? Wat is het voorwerp van de Liefde? zyn 't niet zulke dingen, die ons als goed in opzigt van ons zelve voorkomen? En wat het voorwerp van den Haat? is 't dat niet, dat ons voorkomt als quaad in opzigt van ons zelve? Maar al wat Goed is, is Heucheljik, en al wat Quaad is, is Droevig. Ik zegge meer: het Goed is alleen maar Goed, om dat het Heucheljik is, en het Quaad alleen maar Quaad, om dat het Droevig is. Want wat is Goed, als 't gene met ons Zijn overeenkomt, en dat volmaakt, en dus ons doet zyn tot dat einde, waar toe wy gemaakt zyn? maar waar die dingen zyn, daar is noodzaakelyk een berusting en stilte, die de ziele in Liefdelijkheid, en onbedenkelyke vreugde en wellust verslind. En wederom, wat is Quaad, als dat met ons Zijn strijd, en 't zelve verderft, en ons dus doet niet zyn, of zyn tot andere einden, als tot het welke wy gemaakt zyn? maar daar dat is, wat kan daar anders zyn, als een geduurige onruste, en onophoudelyk gewoel, die de ziele met duizend smerten doorsnijden. Epikúur had geen ongelijk, dat hy het hoogste goed in de bezitting van een liefdelijke ruste, dat is, in wellust, of vreugde en blijdschap; en 't grootste quaad in onruste, of smerte en droeffenisse,

*Vreeze Gods* in het byzonder uit Joodsche Godkunde <sup>56</sup> op te maaken.

*De* nisse, stelde: hadde hy het een en het ander maar gezogt in de gemeenschap en afscheiding van God, die, gelijk hy alleen Goed is, ook alleen den zaligen Heere is, voor wiens aangezichte deswegen zyn verzadigingen van vreugde, en aan wiens regterhand lieflijkheden eeuwiglijk; en van wien afgescheiden te zyn, niet minder is als een eeuwig verderf: en niet in de dingen van de wereld, die nog goed en lieflijk, nog quaad en smertelijk zyn voor ons (of 't moeste in schijn zyn) als voor zoo verr' z'ons tot God, en de beruftiging, die in God is, ons einde en goed, brengen, of daar van afscheiden kunnen. En zie daar, hoe dat of Liefde of Haat, ontstaan uit een gevoelen of bezef van Vreugde of Smerte, haar personagie in de Vreeze spelen, en als den eersten oorsprong daar aan geeven. Dog dat ze edeler vrugten voortbrengt, de Vreeze, die uit Liefde, als die uit Haat voortkomt, lust het my in de Vreeze van God te zien.

56. DE VREEZE VAN GOD staat in de Joodsche Godkunde zeer hoog te boek. Ze was het einde van de scheppinge der wereld, was 't zeggen van Rabbi Jehudah. DEN HEILIGEN EN GEZEGENDEN GOD HEEFT DE WERELD NERGENS ANDERS OM GESCHAPEN, ALS OP DAT ZE VREEZEN ZOULDEN VOOR ZYN AANGE-

ZIGTE, luiden zyne woorden **לֹא בָרָא**  
הק"כ



הק"ב עולמו אלא שראו מלפניו Het

gebod daar van vergezelschappenze met het gebod van Gods liefde, en maaken'er als een gebod van, hoewel het een tegens het ander schijnd te strijden; en leiden ze beide uit de zelve beschouwing van Gods werken af; nogtans zoo, dat ze meinen, dat den mensche daar door eerst tot GODS LIEFDE, en daar na tot ZYNE VREEZE opgeleid word. Namentlijk, „wanneer den mensche zyne aanmerkingen vest op „ Gods werken, ende op zyne verbaaftmaakende geschapenheden; en daar in zyne wijsheid „ beschouwd, welker geen einde of doorgronding is: strax drijfd hem dat tot liefde, prijs „ en lof van dien God, ende hy verlangd met „ zyne gansche ziele God te kennen, gelijk David zegd: MYNE ZIELE DORST NA „ GOD, NA DEN LEVENDIGEN GOD. „ Dog nauwlijks blijft den mensche met de oogen zyner ziele een weinig op dic dingen ster- „ oogen, of strax word hy als te rugge getrokken, en begint te vreezen, en te beeven, en „ te zien, wat een veragt en gering schepzel dat hy is, hoe ingewonden in duisternissen, en met „ wat een kleine kennisse bekleed voor het aangezigt dier allervolmaakste Wetenheid, gelijk „ David wederom zegt: WANNEER IK DE „ HEMELN AANSCHOUWE, HET „ WERK UWER VINGEREN, DE MAANE, „ ENDE DE STERREN, DIE GY „ BEREID HEBT: WAT IS DEN MENS- „ SCHE, DAT GY ZYNER GEDENKT? „ Zoo ontrent spreekt R. Abraham Jagel in zyn Boek van de goede Leere, of, zynen Katechismus,

uit

uit R. Mofes Ben Maimon, die, na dat hy van het werk der Scheppinge veele dingen op zyne wyze gefilosoferd heeft, ten laaftten besluit,  
 „ Dat den mensche, wanneer hy door die din-  
 „ gen zyn verstand opgehelderd heeft, en tot ken-  
 „ nisse is gekomen van alle de geschaphenheden,  
 „ van engel, draaikring, mensche, enz. strax  
 „ ziet Gods wijsheid in alle zyne werken; en zy-  
 „ ne liefde hoe langs hoe meer opbeurd tot God,  
 „ en met zyne ziele dorft, en met zyn vleesch  
 „ verlangd God te bezitten: en God vreeft, en  
 „ hem eer bied met de alleruiterste verootmoedi-  
 „ ging, en nederwerping, en vernedering van  
 „ zig zelfs, als hy zig zelfs eens vergelijkt met  
 „ die gedugte en groote [hemelsche] lighaamen,  
 „ en nog meer, [indien] met die enkele Formen,  
 „ die van de lighaamen afgescheiden zyn, en uit  
 „ geen stoffe te zamen gesteld; en gewaar word,  
 „ dat hy zelve is als een vat van oneere, en en-  
 „ kele schaamte en elende. Ende dus zal het  
 „ geschieden, (zegt R. Jagel) dat den mensche  
 „ te gelijk God zal vreezen, en lief hebben, en  
 „ twee geboden van de Wet onderhouden, van  
 „ welke het een tegens het ander schijnd aan te  
 „ loopen, namentlijk, GY ZULT JEHO-  
 „ VAH UWEN GOD LIEF HEBBEN MET  
 „ GEHEEL UW HERTE, enz. En weder-  
 „ om, JEHOVAH UWEN GOD ZULT  
 „ GY VREEZEN, ENDE HEM ZULT  
 „ GY DIENEN, EN HEM AANHAN-  
 „ GEN. *Verum ipsos Magistros nostros loquentes*  
*audiamus. Sic autem R. Abrab. Jagel in לקח*  
 טוב pag. 23. & 24. *ex Editione Lud. de Com-*  
*piegne de Veil, ר' והיאך היא הדרך לאהבתו,*  
 M וליראתו



ולידתו כי דברים אלו הם שני דברים  
 הפכיים כי הירא וחרד איך יאהב:  
 ת' בשעה שיתבונן אדם במעשיו וברואיו  
 הנפלאים והגדולים ויראה מהן חכמתו  
 שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב  
 ומשבח ומפאר ומתאור תאורה גדולה  
 לידע את ה' הגדול כמו שאמר דוד ע"ה  
 צמאה נפשי לאלהים לאל חי וכשמחשב  
 בדברים אלו עצמן מיד הוא נרתע  
 לאחוריו וירא ויפחד וידע שהוא בריה  
 שפלה וקטנה אפלה עומדת ברעת קלה  
 מעוטה לפני תמים דעות כמו שאמר דוד  
 כי אראה שמך מעשה אנבעותיך וכו' מה  
*Quae omnia transcripsit*

*ex Maimonidis Constitutionibus de Fundamentis legis, cap. 2. §. 1. 2. Qui, expositis exinde conclusionibus quibusdam, ut vocat, egregiis, ut videlicet sit janua sapienti ad amandum Deum à §. 3. ad Cap. 4. §. 17. incl. dein §. 18. sic pergit.*

שאדם מתבונן בדברים אלו ומכיר כל  
 הברואים ממלאך וגלגל ואדם וכיוצ' בו  
 ויראה חכמתו של הק"ב בה בכל היצורים  
 וכל

וכל הברואים מוסיף אהבה למקום  
 ותצמא נפשו ויכמה בשרו לאהוב המקום  
 ב"ה ויירא ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו  
 כשיעריך עמצו לאחד מהגופות הקדשים  
 הגדולים וכ"ש לאחד מהצורות המהורות  
 הנפרדות מן הגולמים שלא נתהברו  
 בגולים כלל וימצא עצמו שהוא ככלי מלא  
 : *Atque hactenus Ben*

יהיה ירא, *ait R. Jagel*, ובוה האופן  
*Maimon.* ואוהב ומקיים שני כתובים שנראים  
 כאלו מכחישין זה את זה ואהבת את ה'  
 אלהיך בכל לבבך וכו' ופסוק את ה'  
 אלהיך תירא ואותו תעבוד וכו תדבק

Dat is de Joodsche Godkunde aangaande de  
 Vreeze Gods. Waar in te prijzen is, dat zyze  
 als een dogter van zyne Liefde, of ten minsten  
 als haare zuster, en staage medgezellinne, aan-  
 merken: dog dat niet, dat zy ze met de Eerbied,  
 en het Ontzig ontrent God al te onnaukeuriglijk  
 vermengen; en nog allerminst, dat ze hunne  
 Vreeze, welke ontstaat uit dat bezef van des  
 Scheppers allerhoogste Majesteit en voortrefse-  
 lijkheid boven alle andere dingen, (eerst recht  
 Vreeze, gelijk zy zeggen) tegenstellen tegen die  
 Vreeze, welke voortkomt uit een bevatting van  
 straffe, ofte eenig ander quaad, zelfs van zyne



uitfluitinge uit het Paradijs, enz. welke zy noe-

men **ראה עמי הארץ הנשים וקטנים**

EEN VREEZE DES GEMEINEN VOLKS,

ENDE EEN WYVEN, EN KINDEREN

VREEZE: gelijk ze hunne Liefde, welke en-

kel ontstaat uit de voortreffelijkheid en schoon-

heid van de zaake, die bemind word, zonder de

minste aanmerkinge van eenig geluk, of goed,

't welk in de bezittinge daar van of reeds ont-

fangen is, of nog gehoopt word ontfangen te

zullen worden (die eerst regt WAARE LIEF-

DE **אמתיה אהבה** in hunne oogen is, een

Liefde die van David en Jonathan gelijk, daar-

ze van zeggen in hunnen Talmud **אהבה**

**שאניה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם**

DE LIEFDE WELKE NIET AFHANGT

VAN EENIGE ZAAKE, DIE EN HOUD

NIET OP IN EEUWIGHEID) gelijkze die

Liefde, zegge ik, tegenstellen tegens de Liefde,

WELKE UIT IETS BEMINNELYKS

ONTSTAAT, **המצויה לדבר נאהב** ze wil-

len zeggen, uit iets, 't welk, als ons goed, in

de beminde zaake gezien, of daar van verwagt

word, waar van in hunnen Talmud zoude staan

**כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטלה**

**כל אהבה דבר בטלה אהבה**, WEL-

KE AFHANGD VAN EENIGE ZAAK,

DIE LIEFDE HOUD OP, WANNEER

DIE ZAAKE OPHOUD, een Liefde, die

ze zeggen slaafs, en der Godheid onwaardig te zyn, en der Liefde van Ammon en Thamar gelijk. Waar in ze wederom bewijzen, dat ze weinig naauwkeurige begripen van de Liefde, en van de Vreeze hebben, in de beschrijvinge van de eene, en van de andere op meer als eene wijze mistastende: en voor eerst daar in, dat ze al wederom de Vreeze, en zelfs de Liefde, met het Ontzig, of de Eerbied, onder een verwerren; voorts daar in, dat ze de Vreeze, welke ontstaat uit aanmerkinge van straffe, ofte eenig ander quaad, zelfs (dat zeker al te verre gaat) uit aanmerking van zyne uitsluitinge uit het Paradijs, met den naam van gemeinen volks, en wijven, en kinderen Vreeze brand-merken; wederom daar in, dat ze alle liefde, welke voortkomt uit een bevattinge van iets beminnelijks, dat in de zaake is, als slaaffsch uitkrijten; en ten laasten, dat ze in hunne gansche beschrijvinge van de Liefde en Vreeze ontrent God deswegen niet een eenig woord hebben, 't welk God aanmerkt, oft als des menschen hoogste goed, en schild, en loon zeer groot, ofte als een God, die een verteerend vuur is, en zelfs den regtvaerdigen vergeld op der aarde. En dat is by die menschen God zuiver lief hebben, God regt Vreezen. Dog eer ik mijn gevoelen daar van zegge, zoo zy het my ge-oorloft, dewijle wy op deeze stof gevallen zyn, u de Joodsche Godkunde daar ontrent al verder te doen zien, die zeker al oud onder hun schijnt te zyn. Antigonus Socheus, man van berugten naame onder de Jooden, die tweehonderd en tagtig jaaren voor Christus geboortenisfe leefde, en, na hun voorgeven, de onbeschreeven Wet zoude ont-



fangen hebben van Simeon Justus , die ze ontfangen zoude hebben van de Mannen van de groote Synagoge , welker hoofd Ezra , ende mede-leden Haggai , Zacharias , Maleachi , en Nehemias zouden zyn geweest , schoeid niet duister op den zelve leeft , gewoon te zeggen ,

אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על  
מנת לקבל פרס אלא הוּו כעבדים  
המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל  
פרס ויהי מורא שמים עליכם *id est* , Ne

*estote similes Servis , qui serviunt Domino mercedis gratia : sed illis , qui absque spe & expectatione mercedis , Domini jussa exequuntur ; & timor creatoris vestri sit in vobis.* EN ZYT GEEN

KNEGTE GELYK , DIE DEN HEERE DIENEN OM LOON : MAAR ZYT GELYK ZULKEN , DIE ZONDER HOOPE EN VERWAGTING VAN LOON DE BEVELEN DES HEERE DOEN : ENDE DE VREEZE VAN UW LIEDER SCHEPPER ZY IN U. gelijk den Joodschen Meester Menasséh Ben Israél zyne woorden vertolkt. Woorden , ze mogen zoo schoon schijnen , als ze willen , die nogtans onvoorzigtig van den Man gesproken , en nog onvoorzigtiger van zyne Leerlingen Sadok en Baithus opgevat wierden , als besluitende daar uit , dat'er naa het tijdelijke leven nog loon nog straffe te wagten was , hoofden geworden der aloude secte der Sadduceers , die de opstandinge der dooden , en den loon

loon der regtvaardigen in de toekomende eeuw  
lochenden. Ik weete wel, dat Menasséh Ben Is-  
raël, die Mosés Ben Maimon daar in opvolgd,  
Antigonus oogmerk zegt geweest te zyn, „daar  
„mee aan te wijzen, dat de geboden om hui  
„zels wil moeten onderhouden, ende de Deugd  
„om haar zelfs wil moet geoeffend worden,  
„dat is, dat God moet worden gediend, niet op  
„hoope van eenigen loon of vergeldinge, maar  
„uit enkele liefde: Dog ze verstaan beide door  
die Liefde niets anders byna als een enkele Eer-  
bied, van Antigonus door Vreeze uitgedrukt,  
die alleen de oirzaake van den dienst des Hemels  
moet zyn, volgens zyn gevoelen. En 't zy al  
zoo, nog kan dat zeggen de toetze der waar-  
heid, in de H. Schriften ontdekt, niet uitstaan.  
Dog laat ons Mosés Maimons zoone eerst zyn  
begrijp ontrent die zaake een weinig breeder hoo-  
ren uitten. Om 't te duidelijker te doen, ge-  
bruikt hy een gelijkenisse. „Verbeeld u een jon-  
„gen, zegd hy, die aan den meester gegeven is,  
„op dat hy hem onderwijze in de Wet, zeker,  
„een groot goed voor hem, ter oirzaake der  
„volmaaktheid, welke hy daar door staat te be-  
„komen. Dog den jongen, door gebrek van  
„jaaren, en zwakheid zynes verstands, begrijpt  
„niet, hoe groot dat goed is, en tot wát eene  
„volmaaktheid het hem zal opvijzelen. Wat  
„zal den meester doen, die tot een hooger trap  
„van volmaaktheid opgeklommen is? daar zal  
„iets moeten zyn, dat aan den jongen, naa den  
„teeren ouderdom, daar hy zig in bevind, aan-  
„genaam is, om hem daar mee aan 't leezen te  
„helpen. Hy zal tot hem zeggen, lustig, leez,  
„zoo zullenwe een noot, of vijge, of zuiker



„ aan u geeven; en zoo zal hy aan 't leezen, en  
 „ leeren raaken, niet om 't leezen zelfs, daar hy  
 „ de waardye niet van verstaat, maar om die  
 „ snoeperye, die 't hem buiten twijfel dunkt een  
 „ grooter en veel heerlijker goed als 't leezen van  
 „ de Wet te zyn, te mogen bekomen: en des-  
 „ wegen, rekend hy het leezen moeite en arbeid  
 „ te zyn, dog neemt het op zig, om der neute  
 „ of zuikers wille, daar zyn begeerte haar toe  
 „ strekt. Wanneer hy nu, zynde een weinig ou-  
 „ der, en wat wijzer geworden, voor die dingen,  
 „ die hem eerst behaagden, zoo veel agtinge niet  
 „ meer en heeft, en zyne verkiezinge haar tot  
 „ wat anders begint uit te strekken, moet hy al  
 „ wederom door die dingen, die hem nu begee-  
 „ relijker schijnen, getrokken worden; en den  
 „ Meester zal tot hem zeggen, Nu, leez, zoo  
 „ zullen we een fraay paar schoenen, ofte een  
 „ fraay nieuw kleed voor u koopen: en zoo zal  
 „ 't geschieden, dat hy wederom naarstigheit in  
 „ het leezen aan zal wenden, dog niet om der  
 „ lessé, maar om des kleeds wille, dat hem veel  
 „ schoonder als de wetenschap schijnt, en 't ein-  
 „ de en oogmerk van zyn Leezen is. Onder-  
 „ tusschen groeid het verstand met den jongen op,  
 „ en komt tot een meerder rijpheid, zoo dat hy  
 „ ook die dingen minder begint te agten, en  
 „ door wat grooters tot het leezen moet aange-  
 „ zet worden. Wel-aan, leez deeze Afdeelin-  
 „ ge, of dit Hoofdstuk, zal den Meester zeg-  
 „ gen, en wy zullen u eenen penning of twee  
 „ penningen geeven. Zoo zal hy wederom leezen,  
 „ en zig benaerftigen om die penningen te heb-  
 „ ben: want geld te verdienen geld voor die tijd  
 „ by hem meer als Leezen. Want het einde,  
 „ waarom

„ waarom hy leeft, is, de penningen te ontfan-  
 „ gen, die hem zyn beloofd. Dog 't oordeel  
 „ word allengs bezetter, en dien loon van klein-  
 „ der waarde in zyne oogen, die ze als iets ver-  
 „ agtelijks aanzien: en daarom, hy moet door  
 „ iets, dat van meer belang is, of schijnt, be-  
 „ weegd worden. Leez dog, zal men tot hem  
 „ zeggen, op dat ge een Leeraar, ofte een Reg-  
 „ ter meugt worden, en de menschen een hoog-  
 „ agtinge voor u hebben, en voor u opstaan, en-  
 „ de uwe bevelen gehoorzaamen, ende uwen  
 „ naame berugt zy, zoo by uw leeven, als naa  
 „ uwe dood, gelijk deeze, en gene: en zoo  
 „ zal hy leezen, en zig bevlijtigen, om tot dien  
 „ trap te geraaken, en zyn einde zal weezen, van  
 „ de menschen hoog ge-agt, en geroemd, en  
 „ verheerlijkt te worden. Ondertusschen zyn al-  
 „ le die 'dingen niet te prijzen, tot welke nog-  
 „ tans toevlugt genomen word om de zwakheid  
 „ van 't verstand des genen, die zig zelve een  
 „ ander einde der Wetenschap voorsteld, als de  
 „ Wetenschap zelfs, en zegt, Waarom zouden  
 „ we die Wetenschap leeren, 't en zy, om iets  
 „ daar door te verkrijgen? dat zeker enkele  
 „ dwaasheid is. En dat is't, dat by de Wijzen  
 „ gezegd word, **שלא לשמה**, NIET OM  
 „ HAARS ZELFS WILLE een Wetenschap  
 „ te leeren; gelijk wanneer iemand de gebo-  
 „ den gehoorzaamd, en de zelve doet, en leeft,  
 „ en zig benaerftigt, niet ter oirzaake van de  
 „ zaake zelfs, maar ergens anders om: 't welke  
 „ de Wijzen verbooden hebben, welker gebeen-  
 „ te in vrede moet rusten, zeggende: **לא**



„ תעשם עטרה להתגורל בהם ולא „

„ קרדום להפור בהם EN MAAKT 'ER

„ GEEN KROONE VAN , OM U DAAR OP  
 „ TE VERHEFFEN , NOGTE EEN SPAADE ,  
 „ OM DAAR MEE TE GRAAVEN. Woorden,  
 „ waar mee ze als met den vinger wijzen op 't  
 „ gene ik u ontvouwd hebbe, te weeten, dat een  
 „ mensche tot een einde der Wetenschap zig niet  
 „ moet voorstellen, ge-eerd, en aangezien te  
 „ worden van de menschen, of rijkdommen daar  
 „ door te bekomen; nog den dienst van God  
 „ moet maaken tot een werk-tuig, om de kost  
 „ te krijgen; nogte een ander einde der Weten-  
 „ schap hebben, als 't Weeten zelfs: ende insge-  
 „ lijks geen ander einde der waarheid, als te  
 „ weeten, dat ze waarheid is, en dat de gebo-  
 „ den waarheid zyn, ende hun einde, de zelve  
 „ te doen: want het en betaamd een mensche,  
 „ die volmaakt is, niet, te zeggen, Indien ik dat  
 „ goed zal gedaan hebben, dat God geboden  
 „ heeft, en dat quaad zal hebben gelaaten, dat  
 „ hy heeft verboden, waar mede zullen we ver-  
 „ gouden worden? Dat zoude even eens zyn, of  
 „ den jonge zeide, Wanneer ik zal geleezen heb-  
 „ ben, wat zal'er aan my gegeeven worden? en  
 „ dat men tot hem zeide, Deeze ofgeene zaake.  
 „ Want ziende de zwakheid van zyn verstand, 't  
 „ welk tot dien hoogen trap niet gekomen is,  
 „ maar nog een einde van het einde zoekt, zoo  
 „ antwoord men hem naa zyne dwaasheid, ge-  
 „ lijk'er staat: ANTWOORD EEN ZOT  
 „ NAA ZYNE DWAASHEID. Nament-  
 „ lijk, dat is 't dat de Wijzen verboden heb-  
 „ ben,

„ben, dat een mensche zig de eene of andere  
 „zaake tot een einde van zyn dienst, en van zyn  
 „gehoorzaamheid aan de geboden, voor oogen  
 „stelle. En daar toe behoord het zeggen van  
 „dien voortreffelijken en volmaakten man, die  
 „de waarheid deur en deur gezien heeft, van  
 „Antigonus den Socheer: EN ZYT NIET GE-  
 „LYK ZULKE KNEGTE, DIE DEN HEER  
 „DIENEN, ONDER VOORWAARDE, DAT  
 „ZE VERGELDING DAAR VOOR ZULLEN  
 „ONTFANGEN, MAAR ZYT ZULKE KNEG-  
 „TEN GELYK, DIE DEN HEER DIENEN,  
 „OOK ZONDER VERWAGTING VAN VER-  
 „GELDINGE. Waar mee ze hebben willen  
 „zeggen, dat de waarheid moefte omhelsd wor-  
 „den om der waarheid wille: En dat is 't we-  
 „derom, dat ze te kennen geeven, als ze spree-  
 „ken van te dienen **בְּעוֹבֵד מֵאֲהָבָה** MET  
 „EEN DIENST UIT LIEFDE. Insgelijks  
 „hebben ze gezegd, welker gebeente in vrede  
 „moet rusten: **בְּמִצְוֹתַי חָפֵץ מֵאֵד אֵמַר ר'**  
 „**אֲלֶעָזֵר בְּמִצְוֹתַי וְלֹא בְשֹׁכֵר מִצְוֹתַי** [ in  
 „den honderd en twaalfden Psalm staat: ] DIE  
 „GROOTEN LUST HEEFT IN ZYNE  
 „GEBODEN. RABBI ELHAZAR ZEGD:  
 „IN ZYNE GEBODEN, ENDE NIET  
 „IN DEN LOON VAN ZYNE GEBO-  
 „DEN. Ende hoe groot, en blijkelyk is dat  
 „stuk! zeker, 't is een openbaare rede van dat  
 „gene, dat we boven hebben gezegd. En nog  
 „grootter is 't, dat ze in 't boek Siphre zeggen:  
 „**שְׂמָא תֵּאֲמַר הַרְנִי לְמַד תּוֹרָה בְּשִׁבְרִי**  
**שִׂאֲהִיה**



„ שאהיה עשיר בשביל שאקרא רבי  
 „ שאקבל שכר בעולם הבא ת"ל לאומר  
 „ לאהבה את י' כל שאתם עושין לא  
 „ EN ZEG NIET, תעשו אלא מאהבה  
 „ ZIE, IK LEERE DE WET DAAROM, OP  
 „ DAT IK RYK MAG WORDEN, DAAROM,  
 „ OP DAT IK RABBI GENOEMD WORDE,  
 „ OP DAT IK LOON ONTFANGE IN DE  
 „ TOEKOMENDE EEUWE: MAAR LEER, TE  
 „ ZEGGEN, [ik leere de Wet] TER LIEFDE VAN  
 „ GOD; [ende] AL WAT GYLIEDEN DOET,  
 „ DOET HET NIET, 'T EN ZY ENKELYK  
 „ UIT LIEFDE. Derhalven, „ dit gevoelen is o-  
 „ penbaar, en 't blijkt, dat het is 't gansche oog-  
 „ merk van de Wet, en den grondslag van 't  
 „ gene de Wijzen leeren: en wie is zoo blind,  
 „ dat hy zulks niet en ziet, 't en zy dat hy een  
 „ zot, en dommert is, wiens verstand door yde-  
 „ le overleggingen, en verkeerde inbeeldingen is  
 „ verdurven: Ende deezen trap bereikte ABRA-  
 „ HAM onzen vader, te weten, dat hy God  
 „ was DIENENDE UIT LIEFDE, waar toe  
 „ een iegelijk moet arbeiden te komen. Dog de-  
 „ wijle de Wijzen, over welke vrede zy, dat  
 „ gevoelen bemerkten zeer duister te zyn, en  
 „ van alle menschen niet te kunnen worden be-  
 „ vat, en als 't al verstaan wierd, „ nogtans niet  
 „ strax te worden toegeftemd, of voor waarag-  
 „ tig gehouden: (want niemand doet ligt iets,  
 „ als om eenig voordeel daar door te bekomen,  
 „ of eenig hinder daar door te verhoeden; en  
 „ buiten dat agt hy al zynen arbeid zonder vrugt  
 „ „ en

„ en te vergeefs te zyn. En hoe zal tot den ge-  
 „ nen, die de Wet aanneemd, gezegd worden,  
 „ Doet die dingen, of, doet deeze niet, dog niet  
 „ uit vreeze voor de straffe, nogte op hoope van  
 „ vergeldinge, die op het een ofte het ander van  
 „ God te verwagten staat? Zeer hard zal dat zyn,  
 „ om dat ze alle de waarheid der dingen niet be-  
 „ grijpen, zoo, dat ze Abraham onzen Vader ge-  
 „ lijk zyn.) Zoo hebben ze aan 't gemeine volk  
 „ toegelaaten, dat ze by hunne meininge zouden  
 „ blijven, namentlijk, dat men goed moet doen  
 „ op hoope van vergeldinge, ende uit vreeze van  
 „ de straffe het quaad moet laten; en dat ze  
 „ daar toe zouden worden aangezet, ende in hun  
 „ gevoelen dien aangaande versterkt, tot dat ze  
 „ de bevattinge dier dingen magtig worden, en  
 „ wat waarheid, en welke den volmaakten weg  
 „ zy, kunnen onderscheiden, gelijk we met den  
 „ jongen onder 't onderwijzen, volgens de voor-  
 „ verhaalde gelijkenisse, te werke gaan, Ze duid-  
 „ den 't daarom Antigonus den Socheer niet ten  
 „ besten, dat hy zyn gevoelen openbaarlijk voor  
 „ het volk had ge-uit. Dog ze doen nogtans niet  
 „ te eenemaal verlooren arbeid, die onder den  
 „ volke der Wet, uit vreeze voor de straffe, en op  
 „ hoope van vergeldinge, gehoorzaam zyn, nog  
 „ tot de volmaaktheid niet gekomen zynde: en  
 „ men prijst dat in hun, en keurd het goed, de-  
 „ wijl ze daar door een hebbelijkheid, en geoeff-  
 „ nende zinnen in 't gehoorzaamen van de Wet  
 „ verkrijgen, en tot de kennisse der waarheid van  
 „ daar overgaande, ten laatsten dienstknegten uit  
 „ liefde worden. En dat is 't, dat ze zeggen:

„ לעולם ישמך אדם בתורה אפילו שלא  
 לשמה



לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

„DAT EEN MENSCH GEDURIGLYK  
 „ZIG ZELVEN OEFFENE IN DE WET,  
 „AL EN IS 'T NIET OM HAARS ZELFS  
 „WIL : WANT DOOR 'T [onderhouden  
 „daar van] NIET OM HAARS ZELFS  
 „WIL, KOMT [hy eindelijk daar toe, dat  
 „hy ze] OM HAARS ZELFS WIL [ge-  
 „hoorzaan word.] En dus verre den Berugten  
 Jooede, Mofes Maimons zoon. Alles komt daar  
 op uit, Wy moeten God lief hebben, om God  
 lief te hebben; God vreezen, om God te vree-  
 zen; de wet leeren, om ze te leeren; 't Gebod  
 onderhouden, om 't te onderhouden. Dat is't, dat  
 ze zeggen, OM ZYNS ZELFS WIL; dat is't,  
 dat ze zeggen, UIT LIEFDE. Door wat anders  
 daar toe gedrongen te worden, een ander einde  
 daar in te hebben, is onge-oorlofd; of is 't ge-  
 oorlofd, 't is 't alleen de zwakken. Hoe 't is, 't is  
 onzuiver. Hel en Hemel moeten aan een zijde.  
 Vergelding of straf moeten in geen bedenking  
 komen. Die God liefd, om God te bezitten;  
 die God vreeft, om van hem niet verstootten te  
 worden, liefd, en vreesd God niet regt: en nog  
 veel min, die hem liefd en vreesd, om tijdelij-  
 ken zegen. Moet men 't niet doen om het eeu-  
 wige, hoe veel min, om 't gene, dat tijdelijk  
 is. Zeker, een wonderlijke Godkunde! waar  
 blijvenwe met de beloftenissen, waar met de  
 dreigementen van de Wet? beloovenze geen an-  
 dere vergelding van de Liefde, als de Liefde?  
 van de Vreeze, als de Vreeze? en dreigen ze  
 geen andere vergelding van de Overtreeding, als  
 de Overtreeding? ja: maar hoor, hoe 't Mai-  
 mons

mons zoon weet goed te maaken. „Wat aan-  
 „gaat, zegd hy , de beloften en bedreigingen,  
 „waar van gewag is in de Wet , de rechte ont-  
 „vouwing daar van zal ik u gaan zeggen. In-  
 „dien ge deeze geboden zult gehoorzaamen , zegd  
 „den Wetgever , zoo zullen we u behulpzaam  
 „zyn , om de zelve te doen , en daar door vol-  
 „maakt te worden , en al wat u daar in hinde-  
 „ren mogt , zullen we uit den weg ruimen. En  
 „zeker , een mensch en kan niet wel aan God  
 „zynen schuldigen dienst opofferen , wanneer hy  
 „ziek is , of door honger of dorst word gedrukt,  
 „of door het zwaerd des oorlogs word vervolgd.  
 „Alle die beletzelen beloofd hy weg te zullen  
 „doen , ende hun gezondheid en ruste te zullen  
 „geeven , op dat ze in hunne kenniffe mogen  
 „toeneemen , en des levens der toekomstende  
 „Eeuwe waerdig worden. Want dat en is het  
 „einde van de Wet niet , dat de aarde veele  
 „vrugten voortbrenge , en den mensche lange  
 „leeve op de aarde , en gezond en sterk van lig-  
 „haam zy : maar dat den mensche door alle die  
 „dingen worde bequaam gemaakt , om de Wet  
 „te onderhouden. Op gelijke wijze , wanneer  
 „ze overtreden zullen , zal dat hunne straffe  
 „zyn , dat hun alle die veranderingen zullen o-  
 „verkomen , zoo dat ze het goede niet en zul-  
 „len kunnen doen , gelijk hy ook gezegd heeft:

תחת אשר לא עברת את י' וכו'

„OM DAT GY JEHOVAH UWEN GOD  
 „NIET GEDIEND HEBT , enz. Zeker ,  
 „wanneer ge op dat verwonderenswaardige zeg-  
 „gen maar met een weinig opmerkinge let , gy  
 „zult bevinden , dat het even eens is , als of hy  
 „ge-



„gezegd had : Indienze eenige van deeze gebo-  
 „den uit liefde naerftelijk zult waargenomen heb-  
 „ben te doen , zoo zullen wy u te hulpe ko-  
 „men , om ze alle te onderhouden , alle de be-  
 „letzelen , en verhinderingen van u wegneemen-  
 „de: dog indieng'er eenige van zult verzuimd  
 „hebben te doen , de zelve veragtede , wy zul-  
 „len u verhinderingen toe zenden , die u belet-  
 „ten zullen , dat g'er geene van zult kunnen  
 „doen , en dus noit de volmaaktheid , ende een  
 „gedurig zyn , bereiken ; en dat is den zin van 't  
 „gene de Wijzen , gezegender geheugenisse ,  
 „zeggen: שכר מצוה מצוה ושכר עברה  
 „עברה DEN LOON DES GEBODS IS  
 „'T GEBOD , EN DEN LOON DER O-  
 „VERTREEDINGE IS DE OVERTREE-  
 „DINGE. Op dien zelve trant ging ontrent  
 de Stoische Wijsbegeerte. Zy leerde , hoewel de  
 eerste niet van dat gevoelen , dat DE DEUGD  
 HAARS ZELFS LOON was , EN dat'er  
 GEEN BEETEREN was. Ἀρετὴ γὰρ ἐαυ-  
 τὴν ἄθλα τῶν πόνων ἔχει , „Want de deugd  
 „heeft haar zelfs tot een arbeids-loon , zeide So-  
 phocles , die byna 200 jaaren voor hun bloei-  
 de , by Clemens den Alexandrijner. Hoord nu  
 den Stoijk Seneca , „de waare vrugt van wel ge-  
 „daen te hebben , is 't gedaan te hebben , zegd  
 hy , „en z'en hebben geen anderen prijs , de  
 „Deugden , die haar waerdig is , als haar zelve.  
*Recte factorum verus fructus fecisse , nec ullum  
 virtutum pretium dignum illis extra ipsas.* Dat  
 is , zy leerde , dat de gelukzaligheid enkel in de  
 Deugd was gelegen : daar den Wijsgeer Aristote-  
 les hun in voorging , wanneer hy DE GE-  
 LUK-

LUKZALIGHEID stelde IN DE WERK-  
 ZAAMHEID DES DEUGDS, τὴν μακαριό-  
 τητα ἐν ἐνεργείᾳ τῆς ἀρετῆς. Waarom onder  
 de Stoische Paradoxen, of wonderspreuken van  
 Cicero geleezen word, Ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ  
 πρὸς εὐδαιμονίαν, „Dat dien die deugdzaam  
 „is, niets ontbreekt, om gelukkig te zyn. Ze-  
 ker, niet al te nauwkeurig. Het weezen van de  
 Gelukzaligheid is eigentlich die berufliginge, of  
 die verzaadiginge van vreugde, die in de Ge-  
 meinschap van God, ende in de bezittinge van  
 al zyn goed is; die wel een trouwe voetvolgster  
 van de Deugd is, ende haaren zekeren loon;  
 dog niet altijd haare gezellinne, terwijl den  
 mensche nog hier beneden is. Daar boven, weete  
 ik wel, zal het anders zyn. Dog hier beneden,  
 zegge ik, is de Deugd van haaren loon zomtijds  
 afgescheiden. Den deugdzaamen is'er zomtijds  
 aller ellendigst aan. Naamentlijk, het behaagd  
 God zomtijds, hem te beproeven, en zyne Deugd  
 op de toetse te brengen. En dan verbergd God  
 zyn lieflijk aangezichte van hem. dan is'er geen  
 ruste. de vreugd is weg. den eenen anxt volgd  
 den anderen. Zeker, dan ziet den Deugdzaamen  
 man zynen loon niet. Dat is nogtans waarag-  
 tig, Hy is zalig, al ziet hy ze niet; niet om dat  
 hy ze in de Deugd zelfs bezit, maar om dat hy ze  
 eens gewisselijk, om zynen Deugd wille, bezit-  
 ten zal. Met een woord, de Deugd is eigentlich  
 haars zelfs loon niet, volgens 't zeggen van Plau-  
 tus,

*Virtus premium est optimum.*

Deugd is den besten loon:

N

En



En van Klaudiaan,

*Ipſa quidem Virtus pretium ſibi.*

De Deugd haar zelfs ſtrekt tot vergelding:

maar haaren loon die volgd haar na. Dat is den trooft der Deugdzaamen. Zoo redeneerd de Schriftuure. Zoo redeneerde Jesus eens, de Opperſte-wijsheid, wiens dwaaze wijzer is, als het allerwijſte der menſchen, daar hy zyne discipelen, en 't volk, op den berg leerde. Hy telde agt Deugden op, ende agt Zaligheden, als zoo veele Loonen daar van. Neem nu maar de eerſte. Zy is DE ARMOEDE VAN GEESTE, zeker, een allervoortreffelijkſte Chriſten-Deugd. Maar is ze haars zelfs Loon? is ze de gelukzaligheid zelfs? is 'er geen grooter? dat hoore ik de Wijsheid niet zeggen; maar dat wel, dat die, die ze bezit, ZALIG is. Dog waar in? daar in, dat hy ARM VAN GEESTE IS? Neen: zeker, dat zoude een al te ARME ZALIGHEID zyn. Maar daar in, dat ZYNES is HET KONINKRYKE DER HEMELN: dat Koninkryke, 't welk „niet is ſpijze en drank, maar „regtvaardigheid, en vrede, en blijdschap in den „H. Geest. Ik weete wel, dat den Stoicyn leerde, dat de Deugd nog een andere loon had, die haar zekerlijk zoude volgen: dog hy was van dat begryp, dat het den Deugdzaamen man niet toefond, ofte op de eene, ofte op de andere loon te zien. Dat we inſgelijks de Joodsche Meesters hebben hooren zeggen. En luſt het u 't nog bet te hooren? zie daar de ronde woorden van Moſes Maimons zoone, nu al dikwils van ons vermeld, wiens gelijk 'er zedert Moſes, Israëls

Israëls wetgever, in Israël niet is geweest, volgens 't getuigenisse van de Jooden. Hy spreekt van „het opperste en laatste einde, dat is, de Toekomende Eeuwe, en zegd, Hoe wel de zelve „het einde is, nogtans moet den mensch, die zig „als een dienstknecht uit liefde draagen zal, God „daarom niet dienen, op dat hy de Toekomende „Eeuwe verkrijge. Namentlijk, dat was in hunne oogen, niet de Deugd, niet God, maar zig zelve lief hebben. Ende ik weete niet, of de Stoïken dat gevoelen van de Jooden, dan of 't de Jooden van de Stoïken ontleenden. Zeno Citicus, den Vader van de Stoïken, leefde ontrent de tijden van Antigonus den Socheer. Het zy daar mee zoo 't wil, 't is een gevoelen van vry wat schijn, en dat den mensche, van natuure hovaerdig, onder schijn van nederigheid en zelfs verlochening zeer vleid, en door hovaerdye opblaast, dat allerverfoeylijkst is, den Keizer en Wijsgeer Marcus Antoninus getuigen zijnde, als hy zegd: *Fastum, de fastus contemptu inflatum animum, esse maxime intolerabilem.* „Dat'er geen „onverdraagelijker hovaerdye is, als' een gemoed „te hebben, dat opgeblaazen is over de veragting „der hovaerdye. En daarom een gevoelen dat wel geen stoffe van verwonderinge is in de Stoïken, natuurlijke menschen, aan welke al van ouds te laste gelegd wierd: *Verba illos Philosophia, non opera tractare,* „Dat ze wijsgeeren waaren „met hunnen mond, en niet met hunne werken, volgens 't zeggen van den Stoïschen Wijsgeer Seneca zelfs, dewijle hun doen met hun zeggen niet over een en quam. „Want ook wy zelfs „zeggen wat anders, en doen wat anders: wy „zeggen 't gene eerlijk en goed, en doen't gene





behoord wijs te zyn, niet vergenoegt met de H. Schriften, die een mensche wijs kunnen maaken tot zaligheid door het geloove, het welke in Christus Jesus is, van wien zelfs, getuigd word, „dat „hy VOOR DE VREUGDE, WELKE HEM „VOORGESTELD WAS, *ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς*, „het kruice heeft verdraagen ende de schande veragt. Daarom 't word van een geleerd Man zeer wel aangemerkt over dat onderscheid tusschen Liefde en Liefde, ende Vreeze en Vreeze, 't welk de Joodsche Meesters maaken, dat die menschen een volmaaktere maniere van Godsdienst eischen, als God zelfs in zyne wet voorschrijft. „Want wie zal ontken- „nen, zegd hy, dat de Liefde, of Vreeze Gods, „ondersteund doorjhoope des Loons, of schrik „der Straffe, zuiver is, daar ze God daar voor „erkend? dat meer is, daar 't God behaagt heeft „zyn volk door 't voor oogen stellen der straffen „van de overtredinge zyner wet af te schrikken, „en door 't voorstellen van vergeldingen tot gehoorzaamheid te prikkelen? En zeker wat zullen we anders denken, dat het einde van den Wetgeever in zyne beloftenissen en drygementen is? De ontvouwing, die Ben Maimon daar over geeft, is te ver gezocht, en al te koud. „Indien „gy eenige van deeze geboden naarstelijk zult „waargenomen hebben uit liefde te doen, (doet „hy God den Wetgeever zeggen) zoo zullen „wy u te hulpe komen, om ze alle te onderhouden; alle de beletzelen en veranderingen van u „wegnemende: dog indien gy 'er eenige zult verzuimd hebben te doen, de zelve veragende, „wy zullen u veranderingen toezenden, welke „u beletten zullen, datg'er gene van zult kunnen



„nen doen. En wat zyn die „behulpfelen, volgens zyn begryp, „om alle de geboden te on- „derhouden? Ruste, gezondheid, vrede, ende allerleijen beloofden tydelijken zegen: en welke die „beletzelen, welke verhinderen dat m'er gene „kan doen: Ziekte, honger, dorst, oorlog, en andere gedrygde oordeelen. In wat bogten moet een mensche zig niet wringen, wanneer hy eens van de waarheid is afgedwaald, om zyne dwaaling goed te maaken? David was van een ander begryp, als hy zeide: „Het is my goed dat ik ben „verdrukt geweest, op dat ik uwe inzettingen „leerde. Eer ik verdrukt wierd, dat is, als ik nog in vrede en ruste leefde „dwaalde ik, dog „nu onderhoude ik uw woord. En zoo gaat het deurgaans met Gods kinderen. Zegen is hun een belerzel, oordeelen zyn hun behulpzelen op den weg der geboden. Dat is hunner menschelijke zwakheid. Daar zyn de H. bladeren vol van. Dog zoo verre moest men eindelijk vervallen, als men eens had vast gesteld, dat God moest gelieft, dat God moest gevreesd worden, zonder aanmerkingen van Hemel en Hel, of Goed, dat in zyne gemeenschap, en Quaad, dat daar buiten is: dat ze verkeerdelyk noemen, God **OM ZIG ZELFS WILLE**, ende **UIT LIEFDE** dienen. Zeker, indien die geleerden Jood, wanneer hy dit groot gebod in de wet, „Gy „zult Jehovah, uwen God, lief hebben, met „uw geheel herte, en met uwe geheele ziele, „en met uw geheel vermogen; ende het ander dat daar mee verknogt is, „Jehovah, uwen God, „zult gy vreezen: indien hy, zegge ik, wanneer hy die twee groote geboden ontvouwde, maar een weinig gelet had op den **zamenhang** daar van

van met het voorgaande, „Hoor, Israël, Jehovah, onze God, Jehovah, is een; hy zoude ligt gezien hebben, „dat den weg tot de liefde, „en vreeze van God, op dat ik zyne maniere van spreken gebruike, niet alleen moefte zyn de beschouwinge van God in het oneindige van zyne wijsheid, welke uitblinkt in de scheppinge van de wereld, en den mensche; maar ook de beschouwinge van de rykdommen zyner genade en goedheid, maar ook de beschouwinge van zynen iever en toorn, welke haar beide opdoen in zyn verbond, 't welke hy met den zondaar gemaakt heeft, om zynen God te zyn, dat is, zyn goed, en schild, en zynen loon zeer groot. Want wanneer Moses God voorstelde aan Israëls geloove in zyne Eenheid en Drie-eenheid, niet alleen, als „Jehovah, dat is, als die, DIE IS, en van wien alle dingen zyn, die zyn; maar ook als „hunnen God, die een verbond met hen had gemaakt, om hen tot een God te zyn, zeggende, „Hoor, Israël, Jehova, onzen God, Jehovah, „is een: en daar op van hen eifchte, dien God „lief te hebben, en te vreezen, niet alleen als „Jehovah, maar ook als „hunnen God, zeker, zoo blijkt het, dat het fundament van hunne Liefde en vreeze zyn moefte, niet alleen, dat God Jehovah was, den Schepper der einden der aarde, die een souverijne heerschappye heeft over den mensche, ende over alle dingen, en wiens wijsheid tot in het allerminste ding word gezien: maar ook, en dat wel voorneementlijk, dat hy „hunnen verbond-God was, dat is, dat hy die God was, die een zoone had, dien hy zoude zenden tot een verzoeninge voor hunne zonden, ende uit kracht van wiens borstogte hy hen in hun



leeven al heiligde door zynen Geest tot zyne gemeenschap, en naa hun leeven zoud inleiden in de heerlijkheid; dog wiens toorne ook zoude blyven op die, die den Zoone zouden ongehoorzaam zyn, zoo dat ze het leven niet zouden zien, en die zelfs in zyn Verbond-volk, die tot hem, als tot hunnen God, naderden, zig zelve door zyne oordeelen zoude heiligen, wanneer zy aan zyne bevelen niet zouden denken, om die te doen: en nog eens, dat hy die God was, die hen ondertuffchen, als hunnen Verbond-God, wanneer zy hem zouden „liefhebben, inbrengen zoude „tot het land, 't welk hy aan hunne vaderen, „aan Abraham, aan Isaak, ende aan Jakob, „gezwooren hadde, hen te zullen geeven, groote en goede steden, welke zy niet gebouwd „hadden, ende huizen, alles goeds vol, welke „zy niet gevuld, ende uitgehouwene bornputten, „die ze niet uitgehouwen, wijngaarden, ende „olyfgaarden, die ze niet geplant hadden, zoo „dat ze zouden eeten en verzadigd worden: Dog „dien zy zouden moeten vreezen, als een ievig „God in het midden van hun, op dat niet „misschien zynen toorn tegens hun mogte ontfleeken, ende hy hun mogte verdelgen uit hun „land. Moet ik nog al meer zeggen? Waar toe diende de bedrijginge des doods, aan Adam gedaan, „Ten dage, als gy daar van eet, zult gy „den dood sterven, als om hem een vreeze in te boezemen voor dien God, die magtig was zyn lighaam en ziele in de helle te verderven, en door dien schrik hem te houden in zyne gehoorzaamheid? Moeste Adam zig daar door laten beweegen, en meugen wy ons daar door niet laten beweegen? dat God behagde in den mensche

fche in den staat zyner regtheid, zal hem dat in arme zondaaren niet behaagen? Zeker, daar door liet zig Paulus beweegen, om God door 't vervullen van zyne bedieninge welbehagelyk te zyn: want als hy gezegd had in den tweeden brief aan de Korinthers, „Wy alle moeten geopenbaard worden voor den regterstoel van Christus, op dat een iegelyk wegdraage 't geene door het ligchaam [geschied,] na dat hy gedaan heeft, het zy goed, het zy quaad; zoo besluit hy, „Wy dan weetende den schrik des Heere, „beweegen den menschen tot het geloove, en „zyn Gode openbaar geworden. En daar op steund Petrus vermaaning. „Indien ge tot een Vader aanroeft den geenen, die zonder aanneming des „persoons oordeeld na een iegelyks werk, zoo „wandel in vreeze den tyd uwer inwooning. Dat is het dwaaze Gods, dog dat wijzer is, als het wijste der menschen. Hy trekt den mensche met touwen van liefde tot zyne liefde. Hy beweegdze door zynen schrik tot zyne Vreeze. Maar dat doet hy om hunne zwakheid. Dwaazen mensche! hovaerdigen aardwurm! die daar door niet getrokken, niet beweegd wild zyn, ende u inbeeld, dat ge God liefhebben, God vreezen kund, enkel om dat hy 't als een wijs Schepper en Souverijn God, weerdig is, die met u doen mag, al wat hy wil. God kend u zoo zwak, en kend gy u zoo zwak niet? Indien den Heden-daagfchen Wijsgeer zyn hert regt uit zoude spreken, hy zoude zeggen, Neen, immers niet als Wijsgeer: en zeggen zy 't niet rond uit genoeg, als zy in de Zeedenkunde, welkers einde is, den mensche tot bezittinge des hoogsten goeds, dat is, tot de ruste des gemoeds in de gemeenschap



van God, te brengen, de Regte Rede invoeren, een Afgod, welke lief te hebben, dat is, te gehoorzamen, by hun het gansche weezen der Deugd uit maakt: bezwangerende hun zelve, en andere, met dat vervaerlijk en allerverderfelijkt voor-oordeel, dat'er in den mensche natuurelijk in 't stuk der zeden een regte rede is, en dat hy gebooren is met een magt, om de zelve te kunnen gebruiken, en daar door de Ruste des gemoeds ten prijze weg te draagen. Een misflag eenigzins te dulden in eenen Cleanthes, Chrysippus, en de reste der navolgeren van Zeno, Crates discipel, den vader der Stoicynen, die het hoogste goed stelden in een leeven 't welk met de regte Rede over een quam, en den Deugdzaam man in het midden der folteringen en pynen gelukzaam roemden: dog niet in Christenen, die geleerd moesten hebben, dat God den mensche wel Regt gemaakt heeft, dog dat ze, van hunne Regtheid uitgevallen zynde, zig zelve veele vonden hebben gezogt. REGT, dat is, begint met liefde der waarheid, dat eene, dat den mensche moest zoeken. VEELE VONDEN, dat is, veele redeneringen. LXX. λογισμὸς πολλὰς. of liever, redeneringen aangaande veele dingen. Hebr. הַשְׁבוּנוֹת רַבִּי Die geleerd moesten hebben, zegge ik, dat den mensche van natuure is verduisterd in zyn verstand, een dwaas, blind, verdurven door de begeerlijkheden, en deswegen eener hooger magt gebrek-kig, als zyne eigene, om die dikke mist der onkunde, en der begeerlijkheden, en die verdraaidheid, en verkeerdheid, in welke zyn rede door de zonde bedommeld is, te doen verdwijnen; de zelve te verlichten; tot haare eerste regtheid te

ver-

vernieuwen; en al wat waaragtig is, al wat eerlijk is, al wat regtvaerdig is, al wat rein is, al wat liefelijk is, al wat wel luid, zoo daar eenige deugd, en zoo daar eenige lof is, dat zelve te doen bedenken, op dat de vrede Gods, die alle verstand te boven gaat, hunne herten en zinnen vervulle. Hoe veel beter was 't, dat den Christen Wijsgeer de Deugd bepaalde te zyn een Heilige Liefde der waarheid, en dat hy die waarheid niet zogte in den mensche; alle mensche is leugenagtig; niet zogte in zyn regte Rede, welke hy niet heeft; niet zogte in zyn verdurven Rede, daar ze niet te vinden is: maar in God, die alleen waaragtig is, maar in 't woord van God, dat alleen volmaakt is, alleen gewis, alleen regt, alleen zuiver, alleen waarheid, alleen regtvaerdig, en alleen magtig, de ziele te bekeeren, den slegten wijsheid te geeven, het herte te verblijden, de oogen te verligten, en te doen bestaan in der eeuwigheid? Dat woord zoude hem leeren, dat het God niet onbetaamelijk is, zyne kinderen door beloftenissen van genade en zegen, tydelijke en eeuwige, en drygementen van zyn toorn, ende oordeelen, tot het onderhouden van zyne geboden te beweegen. Op die betaamelijkheid steund de gansche huishouding der verbonden, van God met den mensche gemaakt. Dat zoude hun leeren, dat het Gods kinderen niet onbetaamelijk is, door die belofde genade en zegen, en die gedrygde toorn en oordeelen, hun te laten over-reden. Zal God belooven, en zullen we op zyn beloftenissen geen agt meugen geeven? zal God drygen, en zullenwe ons daar aan niet moeten steuren? geeft God geen regt aan zyne kinderen, om, onder belof-

te



tenisse van zyn Verbond-eisch te gehoorzaamen, het beloofde Verbond-goed te meugen eischen? Moet een slaaf den toorn van zynen heer vreezen? en moet een kind den toorn van zynen vader niet vreezen? Maar dat is misschien waar in de Godkunde, dog in de Zedekunde niet. Weg met dat zeggen! Waarheid is over al waarheid. ze strijd nooit tegens een. z'en kan niet. en schijnt se te stryden? de waarheid, welke de natuure leerd, of liever, schijnd te leeren, geeve de eere aan de waarheid, die door de Openbaaringe geleerd word. De Reden wjke voor het Woord, en laate haar daar door onderwijzen. En wat leerd de Rede, verligt door het Woord? Dat ik God moet Vreezen uit Liefde? ja. Dat ik God moet Lief hebben om zyns zelfs wille? ja. Maar in dien zin, als den Joode, als den Stoische Wijsgeer wil? neen: in den zin des Woords. Maar 't gebruikt die maniere van spreken niet, het Woord. Het zy zoo: 't is nogtans der Rede, die haar onder 't Woord onderwerpt, niet ongeoorloofd eenige manieren van spreken te gebruiken, om den Zin van 't Woord t'ontvouwen. En wat is den Zin daar van? Dat ik geen ding buiten God moet liefhebben om zyns zelfs wil. Ik moet het schepzel niet lief hebben om des schepzels wil. Ik moet de Deugd niet lief hebben om der Deugde wil; de kennisse niet om der kennisse wil; my zelfs niet om myns zelfs wil. Dat is het schepzel, dat is de Deugd, de kennisse, dat is my zelfs tot myn einde, en goed, en loon maaken. Als eens den Joode had vast gesteld, dat het gebod moeste geliefd, dat is, gehoorzaamd worden om des Gebods wil, zoo volgde het van zelfs, dat het Gebod den

den loon des Gebods ; als 't den Stoik eens vast gesteld had van de Deugd, moest het volgen, dat de Deugd den loon der Deugd, dat is, dat beide Gebod en Deugd haars zelfs loon waaren. Ik zegge meer: het is het scepzel, de Deugd, de kennisse, my zelfs, tot mynen God maaken, dat is, als myn einde, en goed, en loon verheerlijken. Dat ik lief hebbe om zyns zelfs wil, daar eindigd myne liefde in. Maar daar de Liefde in eindigd, dat maaktze tot haaren God, dat is, dat verheerlijkze als het Einde van alle dingen, en van den mensch, ende alleen zyn goed, en loon. Daarom, ik moet my zelfs, ik moet deugd, kennisse, ik moet het gansche scepzel, lief hebben om iets anders wil: dog God niet. Ik moet God niet lief hebben om 's scepzels wil, niet om der Deuge of det kennisse wil, niet om mijns zelfs wil. Dat is God van zyne Godheid, en eere te berooven, en hem 't ontkennen myn einde, en Goed, en Loon te zyn. Nog meer: ik moet zelfs my zelfs niet lief hebben om des scepzels wil, ofte om der Deugd of der kennisse wil. het zy verre. maar het scepzel, deugd, kennisse, en al wat buiten God is, om mynent wil. Den mensche is het laatste van alle de scepzelen, die God gemaakt heeft, en God heeft hem gemaakt na zyn beeld, dat is, begift met Deugd, en kennisse, om heerschappye daar over te hebben, en ze zig zelven te onderwerpen. Dog my zelfs, en dus 't gansche scepzel, moet ik lief hebben om Gods wil, uit wien, door wien, en tot wien alle dingen zyn, en wiens de heerlijkheid is tot in der eeuwigheid, die daarom waerd is, alleen om zyns zelfs wil bemind te worden. Den mensche gemaakt



maakt zynde, zoo heeft God van al zyn werk geruſt, bewijs, dat hy den menſche niet om des ſchepzels, maar om zig zelfs wil gemaakt had. Om nog een beter begrip daar van te maaken, moet vaſt geſield worden I. Dat ik die zaake, welke ik lief heb, aanmerke als myn Goed. II. Dat ik die zaake, om welkers wille ik iets anders lief hebbe, aanmerke als myn grooter Goed. III. Dat ik die zaake, welke ik lief hebbe om haares zelfs wil, aanmerke als myn grootste en hoogſte Goed. IV. Dat dat gene aan een zaake goed is, dat ze is, ende is tot haar einde. V. Dat God deſwegen in zig zelve, en van zig zelve, zig zelve goed is, om dat hy in zig zelve, en van zig zelve is, ende (op dat ik zoo ſpreeke) zyns zelfs einde. VI. Dat, te zyn, en te zyn tot myn einde, overzulks myn goed is. VII. Dat zulks my een grooter goed is, als dat van alle andere dingen. VIII. Dat uit dien hoofde een zaake my goed is, die iets kan toebrenge tot myn Zyn, en tot myn Zyn tot myn einde. IX. Dat om die zelve oorzaake God myn hoogſte goed is, om dat ik, gelijk alle dingen, van Hem ben, en door Hem ben, en tot Hem, die myn eenigſte einde is, en door Hem eeuwig tot Hem, dat is, tot myn einde, zyn kan. X. Dat God daar in, dat den menſche, ende alle dingen, zyn, ende uit Hem zyn, ende door en tot Hem zyn, dat is, daar in, dat hy het einde van alle dingen, ende het goed, ende de loon van den menſche is, ende daar in enkelijk ende alleen, in en van den menſche, ende alle dingen verheerlijkt word. Uit Hem, door Hem, en tot Hem zyn alle dingen, Hem zy de heerlijkheid in der eeuwigheid. Dat niet is, kan God niet verheerlijken. God word

word door de zonde niet verheerlijkt, om dat de zonde eigenlijk een Niet-zyn is. XI. Dat God tot dien einde in den mensche, niet min als in het gansche schezpel, de liefde tot zyns zelfs Zyn, en tot het meerder volmaaken van zyns zelfs Zyn, zoo diep ingedrukt heeft, dat die liefde als het begin is van alle de werkzaamheid, die in den mensche, ende in het gansche schezpel is. XII. Dat God tot dien zelyen einde in den mensche, gelijk in het gansche schezpel, ingedrukt heeft een liefde tot die dingen, door welcher onderstand hy in zyn Zyn moet onderhouden, en meer en meer volmaakt worden. XIII. Dat God daar beneffens byzonderlijk in den mensche zyn beeld ingedrukt heeft, dat is, de Deugd, of de Liefde der Waarheid, welke de kennisse daar van voor onderfeld; als door 't welke hy alleen in staat zoude zyn, die dingen, door welkers onderstand hy in zyn Zyn moefte onderhouden, en volmaakt worden, als ook zyns zelfs Zyn, zoo verre lief te hebben, en niet verder als 't hem dienstig zoude kunnen zyn, om hem te doen blijven, en zyn, tot zyn einde. XIV. Dat in dat beeld deswegen byzonderlijk bevat is de Liefde tot God, als van wien al zyn Zyn, en Wel zyn, alleen afhangt. XV. Dat overzulks de Liefde tot God, en de liefde tot my zelfs, en wederom de liefde tot my zelfs, en de liefde tot het schezpel zoo naauw met een verknogt zyn, datze van een niet afgescheiden kunnen worden; en wederom de liefde tot het schezpel in de liefde tot my zelfs, en de liefde tot my zelfs in de liefde tot God zoo diep ingewonden is, dat wy de eene zonder de andere niet kunnen begrypen. XVI. Dat ik dieshalven 't Schepzel, de  
Deugd,



Deugd, de kennisse, en wat des meer buiten God is, moet lief hebben om myns zelfs wille, dat is, om door der zelve onderstand in myn Zyn, en Wel zyn, dat is, myn zyn tot myn Einde, onderhouden, en volmaakt te worden; en zoo verre alleen: dat is, zoo verre alleen, als 't my tot de gemeenschap van God, en de ruste en vreugde, die in zyne gemeenschap is, myn einde, ende al myn goed, kan brengen, en daar in bewaaren. XVII. Dog dat ik my zelfs moet lief hebben, dat is, myns zelfs zyn, en Wel zyn moet zoeken om Gods wil, dien ik alleen moet lief hebben om zyns zelfs wil, dat is, in wien alleen myne liefde moet eindigen, dat is wederom, dien ik alleen als myn God, en myn Goed, moet verheerlyken: dat my, niet zynde, of niet Wel, dat is, buiten zyn gemeenschap zynde, onmogelijk is. De heerlijkheid van God is het einde der dingen. Dat is 't, dat 'er staat: God heeft alle dingen gemaakt om zyns zelfs wil. Dat was 't einde van God. dat moet myn einde zyn. Dog ik moet hier geen verkeerd begrip maaken. waar door zommigen in misverstand gevallen zyn. God heeft my gemaakt tot zyne heerlijkheid. dat staat vast. en daar van kan God niet uitvallen. dat niet min. God moet in my verheerlykt worden. Daar zal God wel zorge voor draagen. God zal zig zelven wel in my verheerlyken: al was 't in myn verderf. Dog dat is myn einde niet. dat moet het niet zyn, Dat is Gods einde. Myn einde moet zyn, niet dat God zig zelven in my verheerlyke, het zy op wat wyze het zy. Dat is buiten my. Maar dat ik God door my verheerlyke. Dat moet myn zorge zyn. Maar dat kan ik niet doen, indien ik niet ben, en niet

in

De duivelen gelooven, dat God is, ende zy t zitteren, zegd Jacobus, dog dat is meer der wanhoope, als der vreeze <sup>57</sup>. Van Adam staat 'er als God hem

in zyne gemeenschap ben. Maar daar van valle ik uit door de zonde. Door myne liefde defwegen word God van my verheerlijkt. Als ik myns zelfs Zyn zoekte, myns zelfs Wel-zyn zoekte, dat is, Gods gemeenschap zoekte, dan verheerlijke ik God, gelijk God van my verheerlijkt wil, en moet zyn. dan verheerlijke ik God, als myn einde, en Goed, het Goed van het redelijke schepzel, het einde van alle dingen. Maar dat is alle dingen om myns zelfs wil, dat is myn zelve om Gods wil, dat is God alleen om zig zelfs wil lief hebben. De Vreeze, welke uit die liefde ontstaat, is DE VREEZE VAN JEHOVAH, daar den Rye van zingt.

57. Jacob. 2: 19. Σὺ πισεύεις ὅτι ὁ Θεὸς εἶς ἐστὶ καλῶς ποιεῖς ἢ τὰ δαιμόνια πισεύεσι, ἢ Φεῖσσεσι. *Hoc Desperationis, qua timori fere supervenit, & succenturiatur; ubi nempe, malo Herculeo ingruente, seu immisso, simul omnis sperandi occasio praeinditur. Nullus quippe sine spe metus. Aristoteles Rhetor. l. 2. c. 5. Ἀνάγκη τοίων φοβεῖσθαι τοῖς ὀιομένοις τι παθεῖν ἂν --- οὐκ οἴονται δὲ παθεῖν ἂν ἕτε οἱ ἐν εὐτυχίαις μεγάλαις ὄντες, ἢ δοκῶντες --- ἕτε οἱ ἤδη πεπονθέναι πάντα νομίζοντες τὰ δεινὰ, ἢ ἀπεψυγμένοι πρὸς τὸ μέλλον, ὥσπερ οἱ ἀποτυμπανιζόμενοι ἤδη. ἀλλὰ δεῖ τινὰ ὑπεῖναι ἐλπίδα*



hem dagvaardede voor zig over 't eeten van de vrugt des booms, dat hy tot God zeide: *Ik hoorde uwe stemme in den Hof, ende ik vreesde: want ik ben naakt, daarom verbergde ik my*<sup>58</sup>. Dog dat was de vrugte van een quaade con-

*πίδα σωτηρίας περί τῆ ἀγωνιώσι. Qui autem sine spe metus est, diro nomine desperatio dicitur.*

58. De Vreeze van Adam is de eerste Vreeze geweest, welke de weerd heeft gezien. En daar in zien we die beschrijvingen van de Vreeze bevestigd, welke wy uit de Hertstogtkunde opgegeeven hebben. Adam begeerde, door den Duivel, of liever, door de vrouwe verlijd zynde, te zyn gelijk God, kennende het goed, ende het quaad. Dog nauwlijks hadde Adam tot dien einde van den verboden boom gegeten, en hoorde nog nauwlijks de stemme van God in den Hof, of strax maakte hy zig zelve wijs, dat hem niets minder zoude gebeuren, als God gelijk te worden, 't gene hy zoo begeerd had; maar dat veel eer met God het quaad der gedreigde straffe vast naderde, en nu als na by was voor de deure. Daar van daan, dat hy zeide, als God hem riep, daar hy zig verburgen had met zyn wijf voor Gods aangezichte, in het midden van 't geboomte des hofs: „Ik hoorde uwe stemme in den Hof, ende ik vreesde, want ik [ben] naakt, ende ik verbergde my. Zeker, een bittere vrugte van de Zonde. God, dien hy niet gevreesd had als Weggeever, om zyn gebod gehoorzaam te zyn, dien vreesde

conscientie. Die vreeze was slaafsch, en met haat vermengd <sup>59</sup>. Zoo een Vreeze moet hier niet verstaan worden.

vreesde hy nu als Regter, en Wrecker zyns geschonnen verbods.

*Primus in orbe Deos fecit timor.*

De Vreez voerde in begin  
De Goden ten tooneel der werrelt in,

zy het verwaaten zeggen van een Ongodistifchen Epicurist : wy zeggen, van God geleerd,

God, God, als Regter, ten tooneel der werrelt in  
Gekomen, joeg den mensch de Vreeze aan in begin.

En die Vreeze blijft nog in de allerbesten. Dat dee van ouds zoo veel godvrugte menschen Vreezen, als zig een blik van Gods tegenwoordigheid aan hun deé zien. Als Jehovah zyn Wet van Sinai uit het midden des vuurs dee hooren, hoe vreesde Israël? zelfs „Moses, zoo vreesfelijk was „het gezigte, (staat 'er in den brief aan de Hebreers) „zeide, Ik ben gantsch bevreesd, en beevende.

59. Dat is in Gods Kinderen nog der menschelijke zwakheid, ende een uitwerkzel van het overblijfsel der zonden in hun. Die Vreeze staat hen door het geloove te overwinnen. Daar van daan, dat Moses zeide tot het bevreesde Israël, „Vrees niet.



den. Wat dan <sup>60</sup>? een Kinderlijke Vreeze. een Vreeze uit Liefde <sup>61</sup>. De Liefde merkt God enkelijk aan als Vader, en werpt den zondaar in zyne ermen, om in zyne gemeenschap, als in de bezitting des Hoogften Goeds, te leeven, en dronken te worden van de vettigheden van zyn huis, en gedrenkt uit de beeken van zyne wellusten. De Haat merkt God enkelyk aan als

Reg-

60. Daar is nog een andere Vreeze Gods. Een vreeze, die niet alleen een Hertstogt, maar een Deugd is, gelijk verscheidene hertstogten zyn, byzonderlijk de Liefde, die in zoo veele hertstogten invloeid, ende de ziele van alle byzondere Deugden is. Dat misfchien zommigen niet dunken zal nauwkeurig genoeg gesproken te zyn; dog die zelve misfchien al te nauwkeurig alle herts-togt- of drift-liefde van de natuure der Deugd uitfluiten. De Deugd in een mensch heeft buiten twijfel wat van beids, van 't lighaam, en den Geest; anders als in de Engelen, die enkele geesten zyn. Dog 't lust ons nu niet te Filosofoeren. Den Geest, die in de Heilige fchriften spreekt, onderscheid de dingen zoo nauwkeurig niet.

61. Dat is zeker, de Vreeze van God, die een Deugd is, moet met zyne Liefde verknogt zyn, en daar uit voortvloeien, zalze aan God behaagen. ziet onze 56 ste aanteikeninge.

62. Daarom

Regter , en doet den zondaar van hem wijken , om in zyne gemeinfchap , als in de nabyheid eenes verteerenden vuurs , niet verflonden te worden , en te fterven. En die , die God kinderlijk , en die , die God flaafsch vreesd , zoeken beide Gode te behaagen ; den laafte ten minften zomtjids ; dog den eerfte enkel uit liefde , om dat God , als zynen God , en zyn Goed , zulks waerdig is ; maar den laafsten enkelijk , om dat hy de ftraffe vreeft. De Kinderlijke Vreeze merkt God infgelijks wel aan als Regter ; dog als een Regter , die ook een Vader is : dat is , ze merkt God aan als een Vader , die alle dagen toornd , en te ryn van oogen is , om ook in zyne kinderen het quaad te kunnen zien <sup>62</sup>. En daarom , die God kinderlijk vreeft , zoekt hem te behaagen , dat is , diend Hem , is Hem

ge-

62. Daarom zegd Petrus : „Indien gy tot een „Vader aanroeft den geenen , die zonder aannee- „minge des Perzoons oordeeld naa eens iegelijks „werk , zoo wandel in Vreeze den tijd uwer in- „wooning. I cap. I; 12.



gehoorzaam, beeft voor zyn woord, vreeft tegens Hem te zondigen, om zynen Vaderlyken, en niet min regtvaerdigen toorn, niet te doen ontbranden, en van zyn vriendelyk aanschijn niet verftooten te worden, waar van het ligt te moeten missen een kind van God meer vreeft, als al wat te vreezen is <sup>63</sup>. En zie daar de VREEZE VAN JEHOVAH, daar den Psalm van spreekt, een regte bewaarderisse van de Liefde Gods, en van 't vertrouwen op Hem, en vyandinne van vleeschelyke geruftheid, en veragting <sup>64</sup>, op dat ik van *de Eerbied* nu niet ipreeke, in de  
H.

63. Dat dee David zeggen, of de Kerke: „[Het „hair] mijnes vleesch is te berge gereezen van „verschrikkinge voor u, ende ik hebbe gevreeft „voor uwe oordeelen. Psalm. 119: 120.

64. Die Vreeze Gods in Israël te brengen, was het einde van de Sinaitische Wetgevinge onder zoo veel verschrikkelijkheden. Die moeste hunne Vreeze voor het vuur, uitwerkzel hunner menschelijke zwakheid, doen wijken. Als Moses gezegt had, „Vreezet niet, zoo gaf hy tot rede, „want God is gekomen, op dat hy u „verzogte, ende op dat zyne vreeze voor uw aangezichte zoude zyn, dat gy niet en zondigdet.  
Ofte,

H. Schriften dikwils door *vreeze* uitgedrukt, ende uit Verwondering, Liefde, en Vreeze als te zamen gestremd <sup>65</sup>. Ziet nu haare vrugten. Zeker,

Ofte, om de Hebreuwfche Tijd-uitdrukzelen ftipt op te volgen. „Want om u. l. te verzoeken, „is God gekomen, ende op dat zyne Vreezezyn „zoude voor uwlieder aangezigten, op dat gy l. „niet en zoudet zondigen.

65. God maakt zig bekend in zyn woord, als het leven van den zondaar, en al zyn goed, en zynen fchild, en loon zeer groot. Dat doet my God liefkrijgen, tot hem toevlugt neemen, hem zoeken, als myn Goed. Maar hoe oneindig groot is dat goed? God te bezitten! God, by wien de Fonteine des levens is! God, uit wien, door wien, tot wien alle dingen zyn! God, die een ontoegankelijk ligt bewoond! dien geen menfche gezien heeft, of zien kan! wiens naam wonderlijk is, wiens majesteit vreesfelijk! wie kan dat begripen! en wat ben ik't onwaardig! Ik gemeinfchap met God hebben! Ik nietig zondaar met God, wiens naame is, dat HY IS! en wat is't een oneindig quaad, God tot zynen God, en tot zyn Goed niet te hebben! en hoe heilig is God! hoe rijen van oogen! Hy kan het quaad niet zien. Hy toornd alle dagen, zelfs op zyn kinderen. Hy heiligt zig in die, die tot hem naderen. De aanmerking van die dingen, my te wonderlijk, doet my de Genade van God met een allerdiepft ontzag aangripen. met bedekten aangezigte en neergeflagen oogen allernederigft aan-



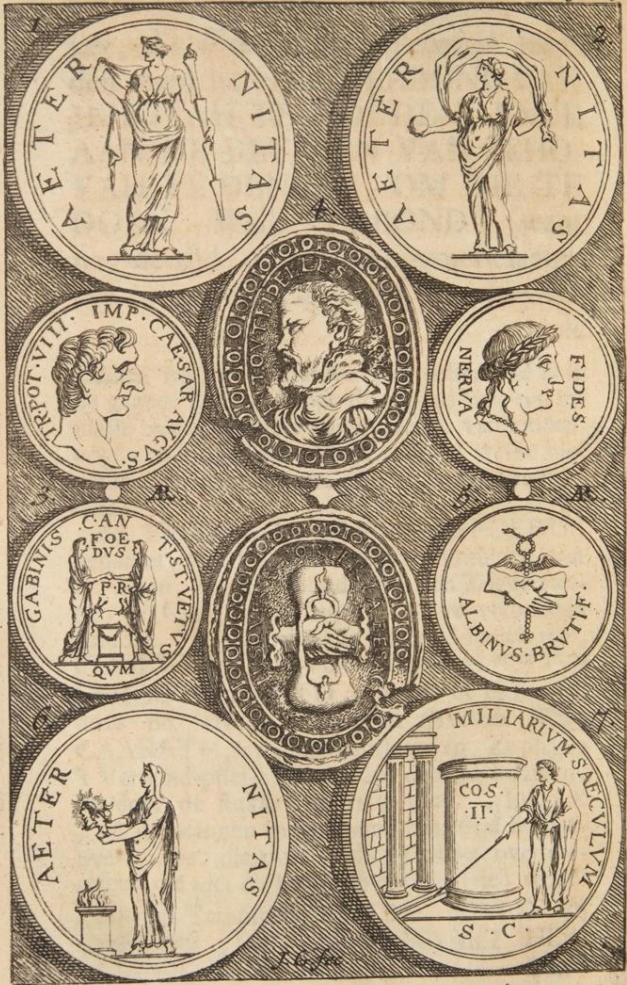
ker, die *Vreeze van Jehovah* leerd den mensche HET VERBOND VAN JEHOVAH TE HOUDEN, ENDE AAN DE BEVELEN VAN JEHOVAH TE DENKEN, OM DIE TE DOEN. Welk VERBOND? (want nog de tijd, nog myn oogmerk laten my toe, over dat woord <sup>66</sup>, ofte over de

bidden. my zelve nauwe doorzoeken, of ik in de genade staa. de hoope des levens met een innigste bekommernisse zorgvuldig vasthouden. jaagen na de heiligmaakinge, zonder welke niemand God zien zal. enz. enz. Zie, dat is de Eerbied.

66. Het Verbond word in 't Latyn FOEDUS genaamt, van FERIRE zeggen zommigen, dat is, Slaan, om dat ze ouds tijds een Zogge pleegen te slaan, of te slagten, als ze verbonden staaften. Daar van daan de Verbond-spreek-wijs, FERIRE FOEDUS, Verbond maaken. כְּרוּת בְּרִית CEROOOTH BERITH, zeggen de Hebreers, door de zelve maniere van spreken. בְּרִית, CAARATH, is midden deurhouwen. Ze plegen 't Verbond-offer-beest midden deur te houwen, en door de stukken henen te gaan. „Ende ik „zal de mannen overgeeven, zegd God by Jeremias, „die, die myn Verbond hebben overtreed, „den, die niet en hebben bevestigd [de] woor- „den des Verbonds, אֲשֶׁר כְּרָתוּ לְפָנַי הָעֵגֹל אֲשֶׁר כְּרָתוּ לְשֵׁנֵיכֶם „DAT ZE GEMAAKT HEB- BEN







„BEN VOOR MYN AANGEZIGTE, [met]  
 „HET KALF, DAT ZE IN TWEEN GE-  
 „HOUWEN HEBBEN, ende door welkers  
 „stukken zy henen gingen. Vergelijk daar mee  
 de bevestinge van het verbond, dat God in 't  
 vyftiende Hoofdstuk van Genesis met Abram  
 maakte, daar die Verbond-plegtelijkheid zeer aan-  
 merkelyk is. Dat in 't staaven der verbonden by  
 de Heidensche volkeren een Zogge geslagt wierd,  
 is Virgilius getuige, daar hy van 't verbond tus-  
 schen de Romijnen en Sabijnen, door Vulkaan  
 op Æneas schild afgebeeld, dus zingt:

*Post iidem inter se, posito certamine, reges  
 Armati, jovis ante aras, paterasque tenentes  
 Stabant, ET CÆSA JUNGEBANT FOE-  
 DERA PORCA.*

De Koningen van deene en andre zyde ston-  
 den  
 Gewaapend aan 't altaar, met schaalen in de  
 hand,  
 EN SLAGTTEN voor Jupyn EEN ZEUG  
 TOT OFFERAND,  
 EN STERKTEN HET VERBOND<sup>a</sup>.

De gansche plegtelijkheid is by Livius in zyn  
 Romijnsche Historie, daar hy van 't Verbond  
 der Romijnen met de Albanoïsen spreekt, te  
 leezen. Ik schryve de plaatze hier by. *Tum (ait)  
 ita factum accepimus, nec ullius vetustior fœderis  
 memoria est. Fœcialis Regem Tullum ita rogavit.  
 Jubesne me Rex cum Patre patrato populi Albani  
 FOEDUS FERIRE? Jubente Rege, Sagmina,*

O 5 in-

<sup>a</sup> Tab. XVI. n. 3. p. 217.



de zaake daar van, my verre uit te breiden) Dat, waar in God aan den Zondaar het leven belooft om niet in zynen Zoone, het Verbond der genade; dat byzonderlyk, waar van God by Jesaiah zegd: *Ik-zal met u een eeu-*

*inquit, te Rex posco. Rex ait, puram tollito. Fectialis ex arce graminis herbam puram attulit; postea Regem ita interrogavit: Rex facisne me tu Regium nuntium Populi Romani Quiritium? vasa comitesque meos? Rex respondit, Quod sine fraude mea, Populique Romani Quiritium fiat, facio. Fectialis erat M. Valerius; Patrem patratum Sp. Fustum fecit, Verbena caput capillosque tangens. Pater patratus ad jus jurandum patrandum, id est, sanciendum est. Fit foedus; multisque id verbis, quae longo effata carmine, non operae est referre, peragit: legibus deinde recitatis, audi, inquit, Jupiter, audi Pater patratus populi Albani; audi tu populus Albanus (ut illa palam prima postremae ex illis tabulis cerave recitata sunt) sine dolo malo utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt. Illis legibus Populus Romanus prior non deficiet. Si prior defecerit publico consilio, dolo malo: TU ILLO DIE, JUPITER, POPULUM ROMANUM VI FERITO, UT EGO HUNC PORCUM HODIE FERIAM: TANTOQUE MAGIS FERITO, QUANTO MAGIS POTES POLLESQUE. ID UBI DIXIT, PORCUM SAXO SILICE PERCUSSIT, &c.*

*eeuwig verbond maaken*, [ende u geeven] *de gewisse weldaadigheden Davids*, ofte, *de weldaadigheden*, of, *de goedertierenheden Davids*, die *getrouwe zyn*, dat is, het Verbond des Nieuwen Testaments. En welke BEVELEN? Die van Geloove en Liefde, welke Jehovah alleen in de Verbond-Wet des Nieuwen Testaments eischt. DAT VERBOND HOUDEN, is, die beloftenisse aanneemen, daar door verzegelen dat God waaragtig is, met vrymoedigheid tot den Troon van zyne genade toegaan, eindelijk, het woord des Verbonds, of *Testamentes*, gelijk de LXX. Overzetters, en Gemeine Latijnsche Overzettingen hebben, in 't welke God zyn voorneemen, om het eeuwige leven te geeven aan die, die in den zoon gelooven, ontvouwd, als een allerdierbaarsten schat, in een eerlijk en goed herte bevaaren. Ende AAN DIE BEVEELEN DENKEN, OM DE ZELVEN TE DOEN, is, onder dien eisch van Geloove en Liefde hem zelve onderwer-



werpen, die niet vergeten, den zelve altijd voor oogen hebben, naa dien regel wandelen, ende in volstandigheid vrugten voortbrengen, vrugten der gerechtigheid, welke zyn tot prijs en heerlijkheid van God. Zeker, al te zaamen regtschaapene vrugten van een mensche, die Jehovah vreeft. *Komet gy Kinderen, hooret naa my, word'er in den vieren dertigsten Psalm gezegt, Ik zal u l. DES HEEREN vreeze leeren. Wie is den man, die lust heeft ten leven? die dagen lief heeft, om het goede te zien? Bewaar uwe tonge van het quaad, ende uwe lippen van bedrog te spreken. Wyk af van het quaade, en doet het goede, zoek den vreedde, en jaag den zelve naa.* Maar wat zyn dat anders als vrugten van een geloove, het welke werkzaam is door de liefde? En zie daar ook het middel aan de zyde van den mensche, om zynen doodelijke elende, en onmagte ontrukkt te worden, door welke hy is *als Gras, ende als een bloeme des velds.* Die twee,  
de

de Goedertierenheid van Jehovah aan zyne zyde, en zyne Gerechtigheid; ende aan 's menschen zyde Jehovahs vreeze, ende de onderhouding of bewaaring van zyn Verbond, en 't denken aan zyne bevelen, om de zelve te doen, gaan daar in als hand aan hand. Maar wat verbintenisse tusfchen die beide daar in? Hoord den Rye, *De Goedertierenheid des HEEREN*, zingt ze, IS VAN EEUWIGHEID EN TOT EEUWIGHEID OVER DE GEENE, die hem vreezen, ende zyne gerechtigheid AAN KINDS KINDEREN. AAN DE GENE, die zyn verbond houden, ende die aan zyne bevelen denken, om die te doen. Maar verdiend dat de Vreeze van Jehovah? verdienen dat haare vrugten? verdienenze de Goedertierenheid van Jehovah? verdienenze zyne Gerechtigheid? verdienenze, dat ze zyn VAN EEUWIGHEID EN TOT EEUWIGHEID? dat ze zyn AAN KINDEREN DER KINDEREN, gelijk 'er eigentlijke staat? Neen: Goedertierenheid



heid vald onder geen verdienften. *Gods Gerechtigheid* is een gifte. Het zy verre: *de vreeze van Jehovah*, en *die andere deugden*, zyn 'er geen oorzaaken, maar uitwerkzelen en vrugten van. Zyn ze in den Mensch? zy zyn Gods werk in hem. In de Kerke? God heeftze in haar gewrogt. Maar dat goed werk, Toehoorders, dat God gewrogt heeft, kan hy niet niet-volbrengen tot den einde toe. *Zyne Goedertierenheid* is een eeuwige goedertierenheid. de giften daar van zyn onberouwelijk. ze zyn gewis. ze zyn getrouw. *Zyne Gerechtigheid* is een eeuwige gerechtigheid. die hy geregtvaardigt heeft, verheerlijkt hy. Dat is 't dat den Psalm erkend, prijft, verheerlijkt. Maar waarom staat 'er, *De Goedertierenheid van Jehovah*, is over die, die Hem vreezen; en *zyne gerechtigheid* is aan die, die zyn verbond houden, enz? *Waarom, de Goedertierenheid van Jehovah* is van eeuwigheid, en tot eeuwigheid, en *zyne gerechtigheid* aan kinderen der kinderen? Zyn die, die  
Je-

*Jehovah vreezen*, andere, als die, die *zyn verbond houden*, enz.? kan het eene van het andere afgescheiden worden? is de *Goedertierenheid van Jehovah* niet over die, die *zyn verbond houden*? en *zyne gerechtigheid* niet aan die, die hem *Vreezen*? ende is de eerste alleen van *Eeuwigheid*, en tot *eeuwigheid*, ende de laatste alleen aan *kinderen der kinderen*? Ik antwoorde met weinige woorden, dat die manieren van spreken de eene de andere niet uitsluiten, maar ontvouwen. wat is 't te zeggen, *Jehovah te Vreezen*? *zyn Verbond te houden*. Wat is 't te zeggen, dat *Jehovahs goedertierenheid* is over iemand? dat *zyne gerechtigheid* is aan hem. Wat, VAN **EEUWIGHEID**, EN TOT **EEUWIGHEID** te zyn? te zyn **AAN KINDEREN** der **KINDEREN**. Het eerste is genoeg betoond. Laat ons toe, dat we ons over het laatste een weinig uitbreiden. Het is 't by na alleen, dat ons deezen text heeft doen uitkiezen. Dat wy *van de eene eeuwe*



in de andere overgestapt zyn, waar aan moeten wy 't dankweeten? zeker, aan de Goedertierenheid van Jehovah, die VAN EEUWIGHEID, EN TOT EEUWIGHEID is over die hem Vreezen. *וְיֵי וְיֵי וְיֵי* Mee hoolaam ve had hoolaam, staat 'er in den Hebreeuwschen text. *וְיֵי* Hoolaam zegt eigenlijk de geheele duurzaamheid van een zaake. *וְיֵי* Haalam, daar 't zyn herkomst van heeft, zegt *Verburgen zyn, Onbekend zyn*: en de rede daar van is niet duister: de tijd-reexen der dingen zyn van den mensche verburgen: waarom? om dat de oogenblikken der dingen niet noodzaakelijk van elkanderen afhangen, 't en zy uit kragt des Goddelijken besluits, dat ze bepaald heeft: maar wie is Gods raadsman geweest? Daarom weet een mensch de tijden niet, zelfs niet zynen eigenen, of God moet het hem openbaaren. Daar van daan is 't dat onze Levens-tijd *וְיֵי*, Hoolaam, genaamd word. Maar is den Tyd, die een duurzaamheid heeft, van den mensche verburgen,

gen, hoe veel meer de *Eeuwigheid* 67. de *Eeuwigheid*, zegge ik, die maar een stip is, daarom mischien een *Heden* genaamd, en die nogtans de gansche duurzaamheid der dingen insluit 68.

Wie

67. Daar van daan is 't mischien, dat de Eeuwigheid op aloude penningen afgebeeld word als een Vrouw, met een toorts in de eene hand, trekkende een slip van haar kleed voor het aangezigt met de andere a, gelijkze dikwils met een deksel op het hoofd gezien word: ofte als een Vrouwe, die met een slip van haar kleed een ronden ring boven 't hoofd maakt met de eene, ende in de andere een Kloot houd b: „'t zy, om „dat het Vier voor Eeuwig gehouden wierd, of „om dat het de Eeuwigheid naast komt, met „in de hoogte geplaatst te zyn, daar het vernuft „stil moet staan in den buiten-ring te willen be- „werpen, hoewelze wel bevroeden kan, datze „oneindelijk ende onbepaald is, weshalven zy „niet oneigentlich het kleed voor 't aangezigt trekt; „'t en zy het zeggen wil, dat het vuur de afscheiding, ende als het overtrokken kleed is, „waar door men de Eeuwigheid niet zien, ofte „ondervinden kan, die, gelijk een ronden Ring „en Kloot zonder begin, en zonder einde is, „oneindig, ende onuitvindelijk.

68. Deze Eeuwigheid noemen de Grieken *Αἰών*, *AIOON*, de Latijnen *ÆVUM*, dog verwerrenze met den Tijd. *Caterum de Ævo*, (ait *Censorinus de Die Natali cap. 16.*) *quod est Tem-*

P

pus



pus unum & maximum, non multum est, quod in presentia dicitur. Est enim immensum, sine origine, sine fine, quod eodem modo semper fuit, & semper futurum est, neque ad quemquam hominum magis, quam ad alterum pertinet. Hoc in tria dividetur tempora, præteritum, præsens, futurum. Ex quibus præteritum initio caret, exitu futurum: præsens autem, quod medium est, adeo exiguum & incomprehensibile est, ut nullam recipiat longitudinem, neque aliud esse videatur, quam transacti futurique conjunctio; adeo porro instabile, ut ibidem sit nunquam; & quicquid transcurrit, a futuro decerpit, & apponit præterito. Hæc inter se tempora, antea actum dico, & futurum, neque paria sunt, neque ita, ut alterum altero longius, breviusve videatur: quicquid enim non habet finem, collationem mensuræ non recipit. Quapropter Ævum neque annorum, neque seculorum numero, nec denique ullo finiti temporis modulo metire conabor: hæc enim ad ætatem infinitam non sunt brumalis unius instar horæ. „Voorts valt'er van de „Eeuwigheid, (zegd Censorinus) welke eene, „ende de allergrootste Tijd is, voor het tegen- „woordige niet veel te zeggen. Want z' is on- „meetelyk, zonder begin, zonder einde, ende „iets, dat altyd op eene en de zelve wyze ge- „weeft is, ende altijd zyn zal, en tot den eenen „mensche niet meer behoord, als tot den ande- „ren. Deeze word verdeeld in drie tijden, de „voorleedene, de tegenwoordige, de toekomende, „de. Van welke de voorleedene zonder begin, „de toekomende zonder einde is: ende de tegen- „woordige, die de middenste is, zoo klein, en- „de onbegrijpelyk, dat ze geener lengte vatzaam „is, en niets anders schynt te zyn, als een aan „een

„ een hegtinge van het voorleeden, ende het toe-  
 „ komende; voorts zoo ongeftadig, dat ze noit  
 „ op eene plaatze en is, ende al wat'er voor by  
 „ loopt, van 't toekomende rooft, en by't voor-  
 „ leeden voegd. Deeze tyden, de voorbygegaa-  
 „ ne, en de toekomende, zyn nog elkanderen  
 „ gelyk, nog de eene korter of langer als de an-  
 „ dere. Want al wat geen einde heeft, heeft ook  
 „ niets, daar 't by afgemeeten kan worden.  
 „ Waaromme ik de Eeuwigheid nog by zeker  
 „ getal van jaaren of ceuwen, nog by eenige an-  
 „ dere maate eener eindige tyd zal poogen af te  
 „ meeten: want alle deeze tijden zyn in vergely-  
 „ kinge van die oneindige Ouderdom geene eene  
 „ winterfche ure. Woorden, die zeker een ge-  
 „ weldig verwerd denkbeeld der Tijd, en der Eeu-  
 „ wigheid, in een Heidenschen menfche te ken-  
 „ nen geeven. Beter zegd Filo: *έν αιώνι ἢ ἔτε*  
*παρελήλυθεν ἔδεν, ἔτε μέλλει, ἀλλὰ μόνον*  
*ὑφέσκηκε.* „ In de Eeuwigheid is nog iets voor-  
 „ leeden, nog iets toekomend, maar alleen het  
 „ tegenwoordige. Beter Gregorius den Nazian-  
 „ zeener: *Αἰὼν ἔτε χρόνος, ἔτε χρόνος τι μέρος.*  
 „ De Eeuwigheid is nog Tijd, nog eenig gedeel-  
 „ te van Tijd. Hy redeneerd nogtans niet qua-  
 „ lijk over de tegenwoordige tyd. 'Z' is maar een  
 „ ftip. 'z' is by na niet met al. Zeker, daar zyn  
 „ wyfgeeren geweest, welke ontkenen, dat 'z'er  
 „ was. waarom? Om dat in 't geen we Tegenwoor-  
 „ dig noemen, dat gene, dat daar van nu geko-  
 „ men is, al tot het voorleeden; en dat daar van  
 „ ftrax staat te komen, nog tot het toekomende  
 „ behoord. 't is fraey van Seneca gezegd: *Præfens*  
*tempus brevissimum est, adeo ut quibusdam nul-*



Wie kan de *Eeuwigheid* bevatten, als God alleen, die alleen eeuwig is, den eersten en den laatsten, zonder begin, en zonder einde, een God van eeuwigheid tot eeuwigheid? gelyk 'er staat in den Negentigften Psalm: *Eer de bergen gebooren waaren, ende gy de aerde ende de werreld voortgebragt had, jaa van eeuwigheid tot eeu-*

*lum videatur. In cursu enim semper est, fluit, & precipitatur: ante desinit esse, quam venit.*  
 „De tegenwoordige Tijd is zeer kort, zoo dat  
 „ze zommigen niet met al schijnd te zyn. Want  
 „z' is in een geduurigen loop, ze vloeyd, en  
 „snel haar voort: ze houd op te zyn, byna  
 „eerze komt. Dat dee ons eens zingen, in een groot verlangen zijnde:

Aller oudste der Goden,  
 O Tijd! die met onagterhaalbre schreeden  
 Staåg het Heden onttreed, en  
 Stil henen glipt, en nimmer slaat aan't marren:  
 Gy, die hemel en starren  
 Wringd om haare assen,  
 En op uw staale wetten  
 't Al doet letten,  
 't Al doet letten,  
 't Al doet letten,  
 En passen.

Wat

*eeuwigheid* zjyt gy God <sup>69</sup>. Zoo is 't met *de Goedertierenheid van God*: zy is VAN EEUWIGHEID EN TOT EEUWIGHEID. Verstaan w'er Gods genade-giften door? ze zyn VAN EEUWIGHEID, om dat ze uit zyn eeuwig voorneemen, uit zyne eeuwighe liefde zyn. EN ze zyn IN EEUWIGHEID, om dat ze onberouwelyk zyn. De grootste genade-gifte is het eeuwighe leven. Verstaan w'er Gods Liefde zelfs door? zy is van EEUWIGHEID, EN TOT EEUWIGHEID, om dat God en zyne eigen-

Wat doet u nu zoo zukkelen?

Hoe looptge nu zoo langzaam, o gezwinden  
Bestevaâr, enz.

69. *In Hebraeo*: בְּמִסְרֵי הַיָּמִים יִלְדוּ וְיַחְזִיקוּ אֶרֶץ : וְהִבֵּל יִמְעוּלִים עַד-עוֹלָם אֲתָה יֵאָר : Ik zettede het liever over, de Hebreeuwſche tijd-uitdrukzelen opvolgende: „EER [de] BERGEN GEBOO-  
„REN-WIERDEN ENDE [eer dat] GE  
„[de] AARDE ENDE [de] WERRELD  
„VOORTBRAGT, ENDE VAN EEU-  
„WIGHEID TOT EEUWIGHEID [zijt]  
„GY GOD-ALMAGTIG. Zoo zetten 't de gemeine Latynſche Overzettinge, en Pagnin,



eigenschappen een zyn. God is Liefde <sup>70</sup>. Deeze dingen zyn een loutere waarheid. Dog wat is 't dan te zeggen, *Ende zyne gerechtigheid AAN KINDEREN der KINDEREN?* Die spreekwyze kan haar zoo verre niet uitstrekken, en ik weete niet, of de eerste infgelyks haar wel zoo verre uitstrekt, en of ze wel eigentlyk *een Eeuwigheid zonder begin, en zonder einde* uitdrukt. In 't Boek van Nehemia leeze ik: *staat op, looft den HEE-RE urwen God VAN EEWIG-HEID*

zoo zet het Luther over: *Ehe denn die berge wänden/ und die erde/ und die welt geschaffen wänden/ bistu Gott von ewigkeit in ewigkeit.*

70. R. Lipman in Nizz. p. 82. הוּא הַיּוֹדֵעַ

הוּא הַיּוֹדֵעַ הוּא הַיּוֹדֵעַ עֲצֻמָּה הַכֵּל אֶחָד

כִּי אֵין הַקִּיבָרָה יוֹדֵעַ בְּדַעְיָה שֶׁהֵיא חוּץ

מִמֶּנּוּ כִּבְנֵי אָדָם שֶׁהֵם וְדַעְתָּם שְׁנַיִם שֵׁאֵם

יִכְלֶה דַעְתָּם יִשְׁאָר הָאָדָם אֵלֶּה יוֹדֵעַ

בְּדַעְיָה שֶׁהֵיא עֲצֻמוֹתוֹ כִּי הוּא וְדַעְתּוֹ אֶחָד

„Hy is die, die kend; Hy is die, die gekend  
„word; Hy is de kennisse zelfs: alle die dingen  
„zyn

HEID TOT IN EEUWIGHEID <sup>71</sup>. Dat kan van de Eeuwigheid niet verstaan worden, of 't moet overgezet worden, *Loofd uwen God, [die daar is] van eeuwigheid tot in eeuwigheid.* Zeker, 't kan daar van niet verstaan worden 't gene 'er staat by Jeremias: *Bekeeret u dog een iegelyk van zynen boozen weg, ende van de boosheid uwer handelingen, ende woonet in 't land, dat de HEERE u, ende uwe vaderen gegeven heeft, VAN EEUWIGHEID TOT IN EEUWIGHEID.*

„zyn een ende het zelve. Want de Heilige de  
 „Gezegende God kend niet door een kennisse,  
 „die buiten hem is, gelijk de menschen kinde-  
 „ren, welke, en welker kennisse twee [ onder-  
 „scheiden dingen zyn:] want wanneer hunne  
 „kennisse mogte komen vernietigd te worden,  
 „zoo zoude den mensche nogtans kunnen ove-  
 „rig blyven. Maar hy kend door een kennisse,  
 „welke Hy zelfs is: (of, welke zyn Wezen  
 „is:) want hy en zijne kennisse zyn een en het  
 „zelve. Dat nogtans niet al te Filosofisch ver-  
 „staan moet worden.

71. Nehem. 9: 5. קומו ברכו את־יהוה אלהיכם  
 מן־העולם ועד־העולם, LXX. *ἀνάστητε, εὐλο-*  
*γήσατε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν ἀπὸ τῶ ἀἰῶνος*



**EEUWIGHEID** <sup>72</sup>. Daarom zetten 't de Onzen wel over: VAN EEUWE TOT IN EEUWE. Laat ons toe, datwe onze text-woorden infgelyks eens zoo overzetten: zeker, *de Goedertierenheid van Jehovah*, dat is, zyne Liefde, zy, gelijk Jehovah, *van Eeuwigheid*: haare giften zyn 't niet. Dat wy 't strax zeiden, was niet als zeer oneigentlijk te verstaan. Ze zy *in Eeuwigheid*: haare giften zyn 't niet; zeker, ze zyn 't niet alle. De groote gifte van Jehovahs Goedertierenheid, en Liefde, *zyne Gerechtigheid*, is 't niet. Het eeuwige leven, daar z' het regt toe geeft, zy 'et. Als de volle bezitting begint, houd het regt op. Dat 'er voorspeld zy van Koning Messias: *zy zullen u vreezen, zoo lange de Zon-*

עֲוֹן רָצוֹן אֱלֹהִים. „STAAT OP, LOOVET'  
 „JEHOVAH UW LIEDER GOD VAN  
 „DER EEUWIGHEID TOT IN DER  
 „EEUWIGHEID.

<sup>72</sup>. Hebr. לִמְנוּ עֲוֹלָם וְעַד עֲוֹלָם Jer. 25:5. Vergelijk Jer. 7:7. „Maar indien gy lieden uwe we-  
 „gen

ZINNEBEELD DER EEUWIGHEID. 233

Zonne, en Maane zullen zijn <sup>73</sup>, van geslagte tot geslagte: 'tis nogtans zeker, eer de bergen gebooren waaren, en voor de heuvelen is 'er de Vreeze niet geweest, en naa de vol-eindinge der Eeuwen zal ze niet meer zijn. In de Eeuwigheid zal de Vreeze ophouden, ende de Liefde alleen overblyven. Laat ons deswegen toe, zegge ik, dat wy de woorden overzetten: Ende Jehovahs Goedertierenheid (is) VAN EEUWE, EN TOT EEUWE over die Hem vreezen. Ik spreek nu van geen Roomsche Eeuwen, van zommigen binnen een omtrek van honderd en tien; van anderen binnen eenen van honderd Jaaren bepaald, gelijk we in den aanvang

„gen ende uwe handelingen waarlijk zult goed  
„maaken, enz. Zoo zal ik u. l. doen wonen  
„in deeze plaatze, in het land, 't welke ik uwe  
„vaderen gegeeven hebbe, om (daar in te woo-  
„nen) van eeuwe, en tot in eeuwe.

73. De Egyptenaars schreeven Zonne en Maane de Eeuwigheid toe, ja noemden deeze Ligten twee eeuwige Goden, als welker begin hunne natuurkunde ende onthoudenisse ontlipt was.



vang al gehoord hebben <sup>74</sup>: dog waar van de rekening onzeker is <sup>75</sup>. Ik spreek nu van geen *Goudde*, *Zilverre*, *Kopere*, of *Eizere Eeuwen*, in Griekfche, en Latynfche oudheid

Daar van daan, dat op een penning van Vefpafianus <sup>a</sup> een Vrouw word gezien, die op elke hand een hoofd heeft, het een met Zonneftraalen, ende het andere met een halve Maan verciert. Want van de Egyptenaars ontleenden de Romynen dat Zinnebeeld der Eeuwigheid. De vrouw staat voor een brandenden altaar, mifchien, om de Godfdienstigheid, waar mee ze de Eeuwigheid erden, of liever, waar mee ze verkreegen word, daar door te beteekenen. Het omschrift is, AETERNITAS, DE EEUWIGHEID.

74. Ziet onze vijfde aanteikeninge.

75. *Censorinus de Die Natali cap. 17. Romanorum Saecula quidam ludis Saecularibus putant diftingui. Cui rei fides fi certa est, modus Romani Saeculi est incertus. Temporum enim intervalla, quibus ludi illi debeant referri, non modo quanta fuerint retro, ignoratur: sed ne quanta quidem esse debeant, fcitur.* „De Roomfche Eeuwen „meinen zommige dat door de Eeuwfpelen „onderscheiden worden. 't Welk indien 't zeker is, zoo is de maniere der Roomfche Eeuwe onzeker. Want wat aangaat de Tijd-poozen, in welke die fpelen vertoond moeten worden, men is niet alleen onkundig, hoe „groot

<sup>a</sup> Tab. XVI. n. 6. pag. 217.

„ groot dat ze van ouds geweest zyn, maar ook  
 „ weet men zelfs niet, hoe groot dat ze zyn moe-  
 „ ten, zegd Censorinus: ende als hy de gevoe-  
 lens van Antias, Varro, Livius, ende andere  
 geschicht-schryvers opgehaald heeft, welke wil-  
 len, dat ze alle honderd jaaren moesten geschie-  
 den; en daar tegens heeft gesteld de Aanteike-  
 ningen van de Vijftien mannen, Augustus be-  
 velen, en 't Eeuw-digt van Horatius, die van  
 honderd en tien jaaren gewagen; ende eindelijk  
 de oude jaar-tijd-boeken heeft doorloopen, wel-  
 ke den vier-tijd daar van nog onzekerder laaten,  
 (dewyle, volgens de Aanteikeningen der XV.  
 mannen tusschen de eerste en tweede, tweede  
 en derde, derde en vierde, vierde en vijfde Eeuw-  
 spelen wel telkens honderd en tien jaaren wa-  
 ren verlopen; dog volgens Antias tusschen de  
 eerste en tweede, Zestig; tusschen de tweede,  
 en derde, twee honderd; en tusschen de derde  
 en vierde honderd; of, volgens Piso Censorius,  
 en anderen, honderd en drie; en tusschen de  
 vierde en vijfde, honderd, en twee en dertig;  
 of negen en twintig; voorts tusschen de vijfde,  
 en seste, drie en sestig; tusschen de seste, en ze-  
 vende, een en veertig; en tusschen de zevende  
 en agtste, honderd en seltien) zoo zegd hy;  
*hinc animadvertere licet, neque post centum an-  
 nos, ut hi referrentur ludi, statum esse, neque post  
 centum decem. Quorum etiamsi alterutrum retro  
 fuisset observatum, non tamen id satis argumenti  
 esset, quo quis his ludis secula discerni constanter  
 affirmet: praesertim cum ab urbis primordio, ad  
 Reges exactos, annis (non annos) CCXLIV, factos  
 esse, nemo sit auctor; quod tempus procul dubio na-  
 turali majus est saeculo.* „ Waar uit aan te mer-  
 „ ken



heid bekend <sup>76</sup>. De schriftuure spreekt 'er van meer als eene. Zy spreekt van *Eeuwen* <sup>77</sup>. Ze spreekt 'er bezonderlijk van twee. In den Nieuwen Testamente word van *Eeuwen der Eeuwen* gewag gemaakt <sup>78</sup>. Daar 't Daniel,

„ken is, dat het nog vast gesteld was, dat die  
 „spelen alle honderd jaaren zouden verтоond  
 „worden; nog, dat ze om de honderd en tien  
 „jaaren zouden geschieden. Ende al was 't al,  
 „dat het eene ofte het andere van ouds onder-  
 „houden was, zulks zoude nogtans niet genoeg  
 „zyn, om staande te kunnen houden, dat de  
 „Eeuwen door deeze spelen onderscheiden wier-  
 „den: voornementlijk, dewijl 'er niemand is,  
 „die ze getuigd van den beginne der Stad af aan,  
 „tot het uitdryven der Koningen toe, in den tijd  
 „van twee honderd en vier en veertig jaaren,  
 „gevierd te zijn; welken tijd, zeker, grooter als  
 „die van een natuurelijke Eeuwe is.

<sup>76</sup>. Vide *Hesiod. lib. 1. ēgy. και ημ. Arat. Phenom. Ovid. Metamorph. l. 1. Lact. l. 5. c. 5.*

<sup>77</sup>. Psalm. 145: 13. „Uw koninkrijke (is een)  
 „koninkrijke van alle Eeuwen. Esa. 26: 4. „In  
 „Jah Jehovah (is een) rots-steen (der) Eeuwen.  
 „45: 17. „Iisraël is verloft door Jehovah (met  
 „een) verlofsinge (der) Eeuwen.

<sup>78</sup>. Gal. 1: 5. Phil. 4: 20. 1 Tim. 1: 17. 2 Tim. 4: 18. Hebr. 13: 21. 1 Petri. 4: 11. 5: 11. Apoc. 1: 6. &c. vergelijk Eph. 3: 21. Hebr. 1: 8. Apoc. 14: 11. *Grace, eis τῆς αἰῶνας τῶν αἰώνων,*  
 vel

niel, ende de LXX. Griekſche Overzetterſ 79 in navolgd. De Hemelen der Hemelen zijn in de Heilige Boeken de derde Hemelen. Het Heilige der Heiligen is 'er 't derde Heilige in. De derde Hemelen zijn de Allerhoogſte. Het derde Heilige was het Allerheiligſte. Laat in die nadruk *de Eeuwen der Eeuwen*, de derde Eeuwen zijn, ende de Allerlaaſte, naa welke geen andere meer zijn zullen, de

*vel eis aiōnas aiōnōn, vel eis τὸν αἰῶνα τῷ αἰῶν* Ⓞ, *vel τῷ αἰῶν* Ⓞ *τῶν αἰῶνōν.* De Onzen over al, IN ALLE EEUWIGHEID. Eigentlijk, IN DE EEUWEN DER EEUWEN, ofte, IN EEUWEN VAN EEUWEN, ofte, IN DE EEUWE DER EEUWE, ofte, DER EEUWE DER EEUWEN.

79. Pſal. 21: 5. „(Het) leven heeft hy van u „begeerd, gy hebt (het) hem gegeven, lengte „van dagen, EEUWIGLYK ENDE AL- „TOOS. *Hebr.* עוֹלָם לְעוֹלָם LXX. *eis aiōnas aiōn* Ⓞ. Verg. Pſal. 45: 7. 18. 48: 15. 52: 10. 104: 5. en Pſal. 148: 6. „Ende hy bevestigde ze „VOOR ALTOOS IN EEUWIGHEID. *Hebr.* לְעוֹלָם לְעוֹלָם LXX. *eis τὸν αἰῶνα ἢ eis τὸν αἰῶνα τῷ αἰῶν* Ⓞ. Dan. 7: 18. „Ende (de) „hei-



de EEUWEN der EEUWIGHEID; עולמי עולמי, HOOLEMEE-HAD, gelijk 'er by Efaïas <sup>80</sup> staat. Wanneer de tijden der Eeuwten begonnen zijn, is een weinig duister. Paulus spreekt elders van dingen, welke beloofd zijn voor de tijden der Eeuwten <sup>81</sup>. Dat weeten we, den tijd der beloftenisse strekte zig uit tot Aertsvader Abraham toe, naa hem volgde de Eeuwte der wet, en daar naa de Eeuwte van den Messias. Ik spreek nu niet van de overleveringe van Elias Huis, zoo berugt onder de Jooden, die aan elk twee duzend jaaren toeschrijft <sup>82</sup>. Zie daar

„heiligen (der) hooge (plaatzen) zullen het Koninkrijke ontfangen, ende zy zullen het Koninkrijke bezitten TOT IN DER EEUWIGHEID, JA TOT IN EEUWIGHEID DER EEUWIGHEDEN. Chal. עולמי עולמי עולמי עולמי עולמי עולמי LXX. εως αιωνων & των αιωνων.

80. Cap. 45: 17. „Gy-lieden zult niet beschaamd, en niet te schande worden TOT IN ALLE EEUWIGHEDEN. Hebr. עולמי עולמי עולמי עולמי עולמי עולמי LXX. εως τῶν αιωνων & ετι.

81. Ziet Tit, 1: 2.

82. Ziet onze Overeenstemminge der Euangelien van pag. 22. tot 25.

83. Matth.

daar twee Eeuwen , de Eeuw der wet , ende de Eeuw van den Messias , en daar voor , den tyd der belof- tenisse. De eerste noemd de schrif- tuure Deze , de tweede noemd ze de Toekomende Eeuw , of Werreld. En de rede is blykelyk. De Eeuw van de Wet hadde in dien tyd nog stand. Op 't uitgaan daar van was den Messias , Jesus den Nazareener , in wien wy geloovende het eeuwige leven hebben , gekomen , die door de uitstorting van zynen Geest , en omkeeringe van stad , en heiligdom , en Moses stoel , de Toekomende of Nieuwe Eeuw zoude aanvangen. Die maniere van spreekken , aller eerst in het N. Testamente <sup>83</sup> gebruikt , schynt  
het

83. Matth. 12: 32. „ Alle zonde en lasteringe  
„ zal den menschen vergeeven worden : dog de  
„ lasteringe des H. Geestes zal den menschen niet  
„ vergeeven worden. Ende zoo wie ( een )  
„ woord zal gesproken hebben tegens den Zoon  
„ des mensche , het zal hem vergeeven worden :  
„ dog zoo wie zal gesproken hebben tegens den  
„ Heiligen Geest , het zal hem niet vergeeven  
„ worden , NOG IN DEEZE EEUWE ,  
„ NOG



het, dat der Synagoge ontleend wierd. Niets zoo gemein in de Joodsche boeken, als *עולם הזה* HOOLAAM HASSEH, en *עולם הבא* HOOLAAM HABBAA? Het eerste zegd *Deeze*, het tweede zegd *de Toekomende Eeuwe* <sup>84</sup>. Ende uit de oudsten daar van blykt

**NOG IN DE TOEKOMENDE.** Gr. ἕτε ἐν τῷ αἰῶνι, ἕτε ἐν τῷ μέλλοντι. Eph. 1:20, 21. „Ende hy heeft (hem) gezet tot zyne „regter (hand) in den hemel, verre boven al- „le overheid, en magt, en kragt, en heerschap- „pije, ende alle naame, welke genoemd word *ἐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τῷ τῷ, ἀλλὰ ἔν τῷ μέλλοντι*, „NIET ALLEEN IN DEEZE „EEUWE, MAAR OOK IN DE TOE- „KOMENDE. Hebr. 2: 5. „Want hy en heeft „(den) engelen niet onderwurpen *τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν*, „DE TOEKOMENDE „WERRELD, daar wy van spreeken. En dat zyn de drie voorneemste, en misschien eenigste plaatzen, daar ze in dien zin gebruikt word, deeze spreek wyze.

84. De Eeuwen dus te onderscheiden, indien we de Joodsche Meesters zullen gelooven, is aller eerst in gemeinen gebruike geraakt, om daar door het verkeerd, ende al te goddeloos gevoelen van Sadok, en Baithus, en hunne navolgers de Sadduceers, uit te roeijen, de allerersten, die een scheuring maakten onder de Joo-

Jooden, ende de onsterfelijkheid der zielen, ende opstandinge der dooden lochenden; een ketterye, die ze gezogen hadden uit de Leer van hunnen meester Antigonus. Dien Man hadde een wat duistere maniere van spreken gebruikt, vermaanende zyne leerlingen, dat ze de Wet moesten omhelzen zonder hoope van vergeldinge, dat is, om haar zelfs wil. Dat wierde van hun opgevat, als of hy den Loon der gener, die der Wet hun benaerftigden, na dit leven ontkend had. ziet breeder daar van in onze zes en vyftigste aanteikeninge. Ter gelegenheid van dat heilloos gevoelen, zeggen de Jooden, wierde goed-gevonden, dat op het einde van alle gebeden, en smeekingen, welke in den Tempel gedaan wierden, zoude gezegd worden, VAN EEUWE EN TOT EEUWE. In den Babylonischen Talmud, in het Boek van de Zegeningen, leeze ik, „Op alle de uit-einden van „hunne zegeningen in den Tempel plegen ze te „zeggen מן העולם VAN DER EEUWIG- „HEID (niet עולם עד TOT IN EEU- „WIGHEID, gelijk Ligtfoot wil in zyne Hebreuwfche uren over Mattheus) „Dog wan- „neer de Ketters (האפיקורוסים) de leere be- „gonden te verderven, en te zeggen, אין עולם „אלא אחד, DAAR EN IS GEEN EEU- „WE; DAN ALLEEN MAAR EENE, „toen stelden ze vast, dat 'er voortaan ge- „zegd zoude worden מן העולם ועד העולם „VAN EEUWE, EN TOT EEUWE. 7t



Welk ook Rabbi Obadjah de Bartenora aantekend, die daar byvoegd, dat het in gebruike was onder den Eersten Tempel, dat ze zeiden: „Gezegend zy den Heere den God van Israël VAN „**EEUWIGHEID**, dog dat ze onder den tweeden tempel hunne gebeden met deeze woorden aanvingen te besluiten, „Gezegend zy de Heere den God „van Israël **VAN EEUWE EN TOT EEUWE** „die wijsheid geeft om niet: en dat die, die antwoordde, zeide: „Gezegend zy den naame der „Heerlijkheid zynes Koninkryks **VAN EEUWE „EN TOT EEUWE**. Dog dat Ketterfch gevoelen, dat 'er geen opstandinge der Dooden is, en **GEENE EEUWE NAA DEEZE EEUWE**, haald hy hooger, als van Zadoks en Baithus tijden, op, en brengt de gewoonte van te zeggen, **VAN EEUWE EN TOT EEUWE**, tot de instellinge van Esra, en die met hem waaren, over. En nog verder gaat de Jerufalemsche Uitbreidinge, die de zaaden van die Ketterye al in Kain zoekt, dien hy doet zeggen, wanneer hy met zynen broeder Abel in het veld ging: „Daar en is geen „oordeel, en daar en is geen Regter, en daar „en is **GEEN ANDERE EEUWE**, nog loon, „welke weg-gelegd is voor de regtvaardigen, „nog wraake, die te wagten staat voor de goddeloozen, en 't is in barmhertigheid niet geweest, dat de werreld geschapen wierd, nogte „in barmhertigheid gezegd, dat uwe offerande „aangenaam was, en de myne niet. Daar Abel op zoude geantwoord hebben. „Daar is een oordeel, en daar is een Regter, en daar is **EEN ANDERE EEUWE**, ende een genaden-loon, „bereid voor de Godvrugtigen, ende een wraake, te komen over de Onregtvaardigen, ook was

„was 't in barmhertigheid, dat de wereld wierd  
 „geschapen, ende in barmhertigheid dat'er gezegd  
 „wierd, dat myne werken beter waren, dan de  
 „uwen, en mijne offerande aangenomen wierd,  
 „dog de uwe niet. Zoo twisteden die twee in  
 „het open veld, (zegd dien Taalsman, het zy  
 „dat het Rabbi Joseph den blinde was, ofte een  
 „ander,) „ende Kain stond tegens Abel zynen broe-  
 „der op, ende sloeg hem dood. En wat aan-  
 „gaat het besluiten der zegeningen, en smeekin-  
 „gen, en gebeden met de woorden, GEZE-  
 GEND ZY JEHOVAH, DEN GOD VAN  
 ISRAEL, VAN EEUWE, EN TOT EEUWE,  
 waar van Bartenora de instellinge aan de Mannen  
 van de groote Synagoge toewijft, het gebruik daar  
 van vinde ik al in Davids tijden. Wanneer dien  
 Godvrugten Koning de Arke van Jehovah bragt  
 in de tente, welke hy te Jerusaleem voor haar  
 gespannen had, gaf hy een Psalm aan Asaph,  
 en zyne broederen, om Jehovah te looven, waar  
 van het besluit was: בְּרִי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הַעוֹלָם  
 וְעַד הַעוֹלָם GEZEGEND zy JEHOVAH, IS-  
 RAELS GOD, VAN EEUWE, EN TOT  
 EEUWE. Ende al het volk zeiden, Amen,  
 staat'er. Vergelijk den honderd festen Psalm  
 met het festiende hoofdstuk van het eerste Boek  
 der Kronijken: bewijzen, dat op de Talmudi-  
 sche overleveringen niet altijd even veel staat te  
 maaken is. Het zy daar mee, zoo 't wil, datze  
 onderscheid begonden te maaken, de Jooden,  
 tusschen DEEZE EEUWE, ENDE DE  
 TOEKOMENDE, schijnenze aan die maniere  
 van spreken, in den Tempel ingevoerd, ver-  
 schuld te zyn. Bartenora wil, datze tot dien



blijkt niet duisterlijk , dat ze door de *Toekomende* insgelijks *de Eeuwe van den Messias* verstonden <sup>85</sup>. Dog het kan

einde ingevoerd wierd. „Het geschiedde, zegd „hy, om te kennen te geeven, dat'er twee Eeuwen waaren, Deeze ende de Toekomende. Niets van dien tijd af aan zoo bekend in de Joodsche boeken, als die twee Eeuwen. In 't boek van Ruth zegd Boas : „Jehovah vergelde [u] „uwe daad, ende uwen loon zy volkomen. Den Chaldeeuwfschen Taalsman heeft : „Jehovah vergelde u uwe daad **בְּעֹלְמָא דְּרִין** IN DEEZE „EEUWE, ende uwen loon zy volmaakt „**בְּעֹלְמָא דְּאַתִּי** IN DE TOEKOMENDE „EEUWE. En ziet eens hunne Rabbijnsche scherpzinnigheid, om die tweederleye Eeuwe te bewijzen. In Baal Turim, en Tanchuma over 't eerste Hoofdstuk van Genesis, en de woorden : „In den beginne schiep God den hemel ende de aarde, staat : Daarom begint de Historie der „Scheppinge van de letter B, om dat'er TWEE „WERRELDEN zouden geschapen worden, „DEEZE ENDE DE TOEKOMENDE, Merk aan dat de woorden, IN DEN BEGINNE, in 't Hebreeuwfsch **בְּרֵאשִׁית** BERE-SCHITH zyn, en dat de B by de Hebreërs het twee-tal betekend.

85. Dat de Oudsten onder hun door de Toekomende Eeuwe, de Eeuwe van den Messias verstonden, bewijst den Heer Ligtfoot uit den Baby-

Babylonifchen Talmud, en zyne gloffe, als ook uit het boek Tanchuma. Daar staat in 't zefftiende Hoofdstuk van 't Boek Deuteronomium, zegd den Talmud in het boek van de Zegeningen, „Op dat gy gedenkt [aan den] dag uwes „uittrekkens uit Egyptenland alle [de] dagen uwes levens. De Wijzen zeggen, ימי חייך

הזוה העולם De DAGEN UWES LE- „VENS staat'er, dat is, in DEEZE EEUWE

כל ימי חייך להביא לימות המשיח

„ALLE de DAGEN UWES LEVENS

„staat'er, VAN WEGEN DE TOEKO-

„MENDE, dat is, VAN WEGEN DE

„DAGEN DES MESSIE. הבא lego, non

הביא. De gloffe over 't Boek van de zegeningen zegd : אם יזכה לעה" לראות גדולתן :

של ישראל „INDIEN HY WAARDIG

„GEAGT WORDE DE TOEKOMENDE

„EEUWE TE ZIEN, DE VERHOOGIN-

„GE VAN ISRAEL. Daar de Verhooginge

van Israël met de Toekomende Eeuwe werd

verknofst, de verhooginge van Israël zegge ik,

die van hun onder den Messias word verwacht.

In 't Boek Tanchuma word geleezen : „In dee-

„ze Eeuwe vrees gy om uwer overtredingen

„wille: dog in de Toekomende Eeuwe, als'er

„geen boos gedigtzel des herte meer zal zyn,

„zultge alleenelyk bekommerd zyn van wegen

„het goed, dat voor u weg-gelegd is, gelijk'er

„geschreven staat : Daar na zullen zig Israëls



„kinderen bekeeren, en zoeken Jehovah hun-  
 „nen God, en David hunnen Koning. Zeker,  
 een profecie, die blijkelyk de dagen van den  
 Messias in 't oog heeft. Wederom word'er in  
 geleezen: „In Deeze Eeuwe, aangezien myne  
 „gezanten (gezonden om 't land Kanaan te ver-  
 „spieden) vlees en bloed waaren, zoo ging'er  
 „over hun een besluit uit, dat ze in den beloof-  
 „den Lande niet zouden komen: dog in de Toe-  
 „komende Eeuwe zende ik mynen gezant (mij-  
 „nen Engel) snellijke, die den weg voor myn  
 „aangezigte bereide. Daar die wijdlufte profe-  
 cie van den Messias by Malcachi wederom tot  
 de Toekomstige Eeuwe word t'huis gebragt:  
 die anders, indienwe de Tijden naukeurig on-  
 derscheiden zullen, nog tot Deeze Eeuwe, dat  
 is, tot de Eeuwe van de Wet, of het laatste der  
 dagen daar van, behoord: dog 't is hun toe te  
 geeven, die in het rekenen der tijden het spoor  
 al lange bijster zyn. Blijkelyker nog is 't, dat'er  
 staat in de Uitbreidinge over het eerste boek der

Koningen **בעלמא הדין ובעלמא דאתי**

**דמשיחא** IN DEEZE EEUWE, ENDE IN DE  
 TOEKOMENDE EEUWE VAN DEN MESSIAS.

Ende in de Talmudische glosse over 't boek San-

hedrin: **אין להם חלק בעולם הבא היינו**

**שיח לימות המשיח** ZEN ZULLEN GEEN DEEL

HEBBEN IN DE TOEKOMENDE EEUWE, dat  
 is, IN DE DAGEN VAN DEN MESSIAS.

En wederom, in Midrasch Kohleth, of de glos-  
 se over den Prediker, over de woorden: „Ik  
 „zeide in myn herte, nu wel aan, ik zal [u]

„be-

„beproeven door vreugde , derhalven , ziet het  
 „goede aan: maar ziet , ook dat [was] eidel-  
 „heid. Derhalven ziet het goede aan (zegt de  
 „Gloffe) [te weten] het goede van de Wet.  
 „Maar ziet , ook dat was eidelheid. Moeste de  
 „Schriftuure niet gezegd hebben , Maar ziet ,  
 „ook dat was blijdschap? Wat is 't deswegen,  
 „dat ze gezegd heeft. Maar ziet , ook dat was  
 „eidelheid: Rabbi Hiskijah zegd , Alle Wet,  
 „welke gy leerd **הזה בעולם** IN DEEZE

„**EEUWE** , die is eidelheid by de Wet , **של**

„**עולם הבא** DIE DER TOEKOMENDE

„**EEUWE** zal zyn. Maar dat de Wet der Toe-  
 „komende Eeuwe de Wet van den Messias is,  
 „ende de Toekomende Dagen de Dagen van den  
 „Messias, blijkt uit de zelve Gloffe , als ze over  
 „de woorden: „Indien den mensche veele jaaren  
 „zal leeven, [ende] hem in die alle verblijden,  
 „aanteikend , „Namentlijk in de blijdschap der  
 „Wet. Ende over de woorden „zoo laat hem  
 „ook gedenken aan de dagen der duisternisse,  
 „Dat zyn de dagen der boosheid. ende eindelijk  
 „over de woorden „Want die zullen veele zyn,  
 „[ende] al wat gekomen is, [is] eidelheid, Al-

„le Wet , welke een mensche leerd **בעולם**

„**הזה** IN DEEZE **EEUWE**, is eidelheid by

„de Wet **של משיח** DIE DES MESSIE zal

„zyn. Dog het kan niet ontkend worden , dat  
 „de meesten onder hun , lang verbeisterd in de  
 „rekening der Tijden , 't niet eens daar in zyn,  
 „die door de Toekomende Eeuwe, dan eens de  
 „Eeuwe der afgescheide zielen naa de Dood, dan



kan niet ontkend worden , dat de meesten , lang verbijsterd in de rekening der Tijden , 't niet eens daar in zyn , die door *de Toekomende Eeuwe* , of *de Eeuwe der zielen naa de dood* , of *de Eeuwe der zielen en lighaamen na de opstandinge* , ofte beide verstaan <sup>86</sup> , ende de *Dagen van den Messias*

eens de Eeuwe der weerver-eende Zielen en Lichaamen na de Opstandinge , dan eens Beide verstaan.

86. „Over deeze zaake is eertijds tusschen R. Mosés den Egyptenaar (het zyn de woorden van Menasseh Ben-Israël in zyn derde Boek van de Opstandinge der Dooden, die ik by brenge) „en tusschen R. Mosés den Gerundenfer geding „geweest. Want den eerste was van gevoelen, „dat de Toekomende Eeuwe de Eeuwe der zielen was, in welke de zielen ontfangen worden, „naa dat ze door de dood van hunne lighaamen „afgescheiden zyn: want dus spreekt hy: **העולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות**  
**הצדקים בלבד בלא גוף** „DER TOEKOMENDE EEUWE EN ZAL GEEN LIGHAAM DEELAGTIG ZYN: ALLEENELYK ZULLEN DE ZIELEN DER REGTVAERDIGEN DAAR IN GAAN, DIE VAN HUNNE LIGHAAMEN AFGEScheiden ZYN. Ende elders getuigd hy, „dat de toekomende Eeuwe die Eeuwe niet is, „wel-

„welke na Deeze volgen zal : maar die , in welke  
 „een iegelijk na zyn dood ontfangen word. Den  
 „Gerundenfer is van een geheel ander begriip ,  
 „want hy wil , dat de Toekomende Eeuwe die  
 „is , welke zyn zal na de Opftandinge der Doo-  
 „den. Waar in ze , gelijk hy meind , die eer-  
 „lijk , godvrugtiglijk , en deugdzaam geleeft heb-  
 „ben , opgewekt zynde zullen ingeleid worden ,  
 „en te gelijke met lighaam en ziele zonder ein-  
 „de ende onophoudelijk den Loon en Vergel-  
 „dinge hunner werken zullen genieten. R. Jo-  
 „seph Albo bemerkende met welke redenen , en  
 „voornementlijk met welk gezag der Ouden , een  
 „iegelijk van hun zyn gevoelen handhaafde , heeft  
 „hun gepoogd op deeze wijze met elkanderen over  
 „een te brengen , namentlijk , dat de woorden

**הנא עולם DE TOEKOMENDE EEUWE,**

„op tweederlye maniere ontvouwd kunnen wor-  
 „den : te weten , zomtjids van de Eeuwe der  
 „zielen , in welke de zielen na deezen leven op-  
 „genomen worden ; en zomtjids van de Eeuwe ,  
 „of Werreld , welke onmiddelijk op de Opftan-  
 „dinge der dooden volgen zal. Om aan deezen  
 „gezegge aanzien te geeven , brengt hy eenige  
 „plaatzen uit de Schriften der Ouden by , onder  
 „welke zeer wijdluft is die plaatze , welke te  
 „vinden is in de Beede , die de Mannen van de  
 „groote Synagoge opgesteld hebben : waar van de

„woorden dus luiden : אלהינו לך אין ערוך לך  
 בעולם הוה אין זולתך מלכנו להי  
 העולם הבא אפס בלתך גואלינו לימות  
 המשיח ומי דומה לך מושיענו לתהית  
 המתים



„הַמַּתִּים „ DAAR EN IS NIETS, DAT BY U TE  
 „SCHATTEN IS, O HEERE ONZE GOD, IN  
 „DEEZE EEUWE; BEHALVEN U IS NIEMAND  
 „ONZEN KONING IN HET LEVEN DER TOE-  
 „KOMENDE EEUWE; NIEMAND BEHALVEN  
 „U ZAL ONZEN LOSSER ZYN IN DE DAGEN  
 „VAN DEN MESSIAS; EN WIE IS U GELYK, ON-  
 „ZEN VERLOSSER, IN DE OPSTANDINGE DER  
 „DOODEN; Hier zien we van vier tijden gewag  
 „gemaakt, in welke een mensche de vergeldin-  
 „ge zyner werken ontfangt. Want daar zyn 'er  
 „aan welke deeze Vergelding gegeven word in  
 „deeze Eeuwe, om dat ze zommige goede wer-  
 „ken hebben gedaan, dog tot dien einde, op  
 „dat zy ze daar na volmaaken en vervullen in de  
 „Eeuwe der zielen. Aan andere, welker ver-  
 „diensten grooter zyn geweest, word die ver-  
 „geldinge en loon gegeven in beide de Eeuwen.  
 „Ende aan andere, welker verdiensten groot  
 „zyn geweest by uitnemenheid, zal gegeven  
 „worden, deel te hebben in de Eeuwe van den  
 „Messias, en van de Opstandinge. Welke din-  
 „gen toegestaan zynde, zeker zoo is 't noodzaa-  
 „kelijk, aangezien zy DE TOEKOMENDE EEU-  
 „WE עוֹלָם הַבָּא in den tweeden rang en plaat-  
 „ze stellen, dat de tweede Eeuwe de Eeuwe van  
 „de zielen zy; en de twee overigen, die 'er  
 „volgen, de Eeuwe van den Messias, ende de  
 „Eeuwe van de Opstandinge der Dooden. En  
 „dit is voor het gevoelen van R. Moses, den  
 „Egyptenaar. Voor dat van Moses den Gerun-  
 „denfer is 't, dat 'er staat in 't Talmudisch Boek  
 „van het Beginzel des Jaars : ב' ש' אומרים  
 „ג' כתות הן ליום הדין אחת של צדיקים  
 „גמורים

גמורים ואחת של רשעים גמורים ו  
 ואחת של בנוניים צדיקים גמורים נכתבים  
 ונחתמים לאלתר לה"י העולם הבא  
 רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר  
 לגהנם שנאמר ורבים מישגי אדמת עפר  
 יקיצו אלה לה"י עולם ואלה לחרפות  
 דדראון עולם בנוניים יורדין לגהנם  
 ומצפצפין ועולין שנאמר והבאתי את  
 השלישית באש וצרפתים בצרוף את  
 הכסף ובחנתים כבחן את הזהב הוא  
 יקרא בשמי ואני אענה אותו ועליהם  
 אמרה חנה "ממית ומחיה מוריד שאול  
 ויעל ובית הלל אומרים רב חסד מטה  
 כלפי חסד ועליהם אמר דוד אהבתי כי  
 ישמע "וכו' עד דלותי ולי יהושיע

„DE SCHOOL VAN SCHAMMAI  
 „ZEGD, DAT 'ER DRIE SCHOK-  
 „KEN OF SOORTEN VAN MEN-  
 „SCHEN TEREGTE ZULLEN GE-  
 „STELD WORDEN IN DEN DAG  
 „DES OORDEELS, EENE VAN  
 „VOLMAAKTE REGTVAERDI-  
 „GEN, EEN ANDERE VAN VOL-  
 KO-



„KOMENE GODELOOZEN, ENDE  
 „EENDERDE VAN MIDDELSLAG.  
 „DE VOLMAAKTE REGTVAER-  
 „DIGEN WORDEN AANSTONDS  
 „OPGESCHREEVEN EN VERZE-  
 „GELD TOT HET LEVEN DER  
 „TOEKOMENDE EEUWE, EN  
 „DIE VOLKOMEN GODDELOOS  
 „ZYN WORDEN AANSTONDS  
 „OPGESCHREEVEN EN VERZE-  
 „GELD TOT DE HELLE, GE-  
 „LYK 'ER STAAT (in 't twaalfde hoofd-  
 „stuk van Daniel) ENDE *VEELE VAN*  
 „*DIE IN HET STOF DER AARDE*  
 „*SLAAPEN ZULLEN ONTWAA-*  
 „*KEN, DEEZE TEN EEUWIGEN*  
 „*LEVEN, EN GENE TER VER-*  
 „*SMAADHEDEN (EN) TER EEUWI-*  
 „*GE AFGRYZINGE. DIE VAN HET*  
 „*MIDDEL-SLAG DAALEN AAN-*  
 „*STONDS TER HELLE, ENDE*  
 „*HUILEN EN BIDDEN, EN KO-*  
 „*MEN WEER OP, GELYK 'ER*  
 „*STAAT (by Zacharias in het dertiende*  
 „*hoofd-stuk van zyn profeci-boek) EN-*  
 „*DE IK ZAL HET DERDENDEEL*  
 „*IN HET VUUR BRENGEN, ENDE*  
 „*IK ZAL HET LOUTEREN GELYK*  
 „*MEN 'ET SILVER LOUTERD, EN-*  
 DE

„DE IK ZAL 'T BEPROEVEN, GE-  
 „LYK MEN 'T GOUD BEPROEFD:  
 „HET ZAL MYNEN NAAME  
 „AANROEPEN, ENDE IK ZAL  
 „HET VERHOOREN. ENDE VAN  
 „HUN ZEGD HANNAH (in 't twee-  
 „de hoofd-stuk van Samuëls eerste boek) DE  
 „HEERE DOOD, EN MAAKT LE-  
 „VENDIG, HY DOET TER HELLE  
 „NEDERDAALEN, EN DOET (WE-  
 „DEROM) OPKOMEN. DESCHOOL  
 „VAN HILLEL ZEGD, GOD, DIE  
 „GROOT IS VAN GOEDERTIE-  
 „RENHEID, IS GENEIGD TOT  
 „GOEDERTIERENHEID; ENDE  
 „VAN HUN HEEFD DAVID GE-  
 „ZEGD (in den honderd en dertienden  
 „Psalm) IK HEBBE LIEF GEHAD,  
 „WANT DE HEERE ZAL MYNE  
 „STEMME, MYNE SMEEKINGEN  
 „HOOREN, ENZ. TOT DAT 'ER  
 „STAAT, IK BEN UITGETEERD  
 „GEWORDEN, ENDE HY ZAL MY  
 „VERLOSSEN. In die plaatze worden de  
 „Volmaakte regtvaerdigen in den eersten rang  
 „gesteld, der geener die geoordeeld zullen wor-  
 „den, die zonder toeven zullen ontfangen wor-  
 „den in het leven der Toekomende Eeuwe, die  
 „deswegen geen andere kan zyn, als de Eeuwe  
 „naa de Opstandinge der Dooden. En dat be-  
 „wijst ook zeer kragtelyk die zeer wijdlustige plaat-  
 „ze,



*Messias* nog tot *Deeze Eeuw* ofte de *Eeuw* der *Wet* meinen te behooren<sup>87</sup>; die ze daarom, gelijk hunne

OU-

„ze, welke gelezen word in het boek Sanhedrin, Dat niemand der gener, die de Opstandinge der Dooden lochenen, der Toekomende Eeuw deelagtig zal worden: en waarom

„niet? הוא כפר בתחית המתים לפי כך

לא יהיה לו חלק בתחית המתים

„EEN IEGELYK, DIE DE OPSTANDINGE  
„DER DOODEN LOCHEND, ZAL EVEN  
„DAAROM, OM DAT HY ZE LOCHEND,  
„GEEN DEEL HEBBEN IN DE OPSTAN-  
„DINGE DER DOODEN. R. Joseph Albo  
„derhalven, ziende dat die woorden een twee-  
„derlijke tyd ofte Eeuw betekenden, oordeelde,  
„dat ze, die tweederlijke betekenisfe toegelaaten  
„zynde, ligtelyk op zoo eene wijze, als gezegd,  
„met elkanderen konden over een gebragt wor-  
„den. Dus verre Menasseh ben Israël, die met  
„de meesten onder de zynen de dagen van den  
„Messias nog tot DEEZE EEUWE meind te be-  
„hooren.

87. Een aanmerkelijke plaatze is 'er tot dien einde in den Talmud in het Boek Sanhedrin, op den naame eener overleveringe van den huize van Elias: „De regtvaerdigen, welke den Heiligen en Gezegenden God zal opwekken uit de dooden, zullen niet wederkeeren tot hunnen stoffe, gelijk 'er staat: Ende het zal zyn, Den

over-

„overgeblevene in Zion, ende den Overgelaatene in Jerufalem zal Heilig geheeten worden :  
 „een iegelijk , die gefchreeven is ten leven te Jerufalem. Gelijk den Heiligen (God) leeft  
 „לְעוֹלָם IN EEUWIGHEID, zoo leven zy ook  
 „לְעוֹלָם IN EEUWIGHEID. Ende indien ge zegen mogt, die duizend jaaren, in welke den  
 „Heiligen Gezegenden God עוֹלָמוֹ ZYNE  
 „WERRELD vernieuwen zal , gelijk'er staat :  
 „Ende de HEERE alleen zal verheven worden te dien zelve dage, wat doen (daar in) de Regtvaardigen ? (zoo moette weten dat) den Heilige  
 „gezegende God hun vleugelen maakt, gelijk die der Arenden, en dat ze drijven op de wateren,  
 „gelijk'er staat : daarom zullen we niet vreezen, al veranderd (de) aarde (haare plaatze.) Ende  
 „op dat ge niet zegd, dat hun dat moete of vermoeidheid zal aanbrenge, zoo weet dat het  
 „niet vergeefs is, 't geene 'er gefchreeven staat :  
 „Maar die den HEERE verwagten zullen (de) kragt vernieuwen, zy zullen opvaren met vleugelen gelijk de Arenden. En zie daar den Tijd van de Opstandinge der Dooden, niet duifterlijk onderscheiden van dien tijd, in welke God de Wereld vernieuwen zal, na dat de dooden zullen opgeftaan zyn : Maar dat de Opstandinge der Dooden tot de Eeuwe van den Meffias behoord, ende de Wereld ofte Eeuwe, die vernieuwd is, de Toekomende Eeuwe is, kan uit de Glosse over die plaatze blijken, elders van den Heer Ligtfoot bygebragt, daar ze zegd : „De  
 „Regtvaardigen, welke God zal opwekken uit de dooden in de Dagen van den Meffias, die  
 „zul-



oude Overleveringe , niet met het vier duizendste jaar der Werreld eindigen , maar tot het einde van het ses duizendste uitrekken , door hun ongelooove daar toe gedwongen <sup>88</sup>. En zie

„zullen , wanneer ze zullen levende geworden  
 „zyn , niet wederkeeren tot hunnen stoffe , nog  
 „in de dagen van den Messias , nog in de Toe-  
 „komende Eeuwe : maar hun vleesch zal aan  
 „hen blijven , tot dat ze weer keeren , en lee-  
 „ven **עֵתִיד לְבָא** IN DER EEUWIGHEID. Ende  
 „in die jaaren , in welke God zyne Werreld ofte  
 „Eeuwe zal vernieuwen **וְהָיָה עוֹלָם זֶה הָרַב**  
 „**אֶלֶף שָׁנִים** ENDE DEESE WERRELD WOEST  
 „ZAL LEGGEN DUIZEND JAAREN , Waar zullen  
 „geduurende die jaaren de Regtvaerdigen zyn ,  
 „aangezien ze in de aarde niet staan begraaven  
 „te worden ! enz.

88. Rabbi Moses ben Nachman by Pokock zegd , dat DE TOEKOMENDE EEUWE haar beginzel zal neemen **בְּאַלְפֵי שָׁבִיעִי** IN HET ZEVENDE DUIZEND-JAAR-TAL DER WERRELD : dog dat den dag des Oordeels , (te geschieden op eenen zekeren dag **מִתְחַלֵּט יְמוֹת הַתְּחִיָּה** ONDER DEN AANVANG VAN DE DAGEN DER OPSTANDIGINGE) ende HET KONINKRYKE VAN DAVIDS HUIS , **מַלְכוּת בֵּית בּוּד** , dingen , welke  
 de

de Toekomende Eeuwe moeten voorgaan, IN HET SESTE DUIZEND-JAAR-TAL DER WERRELD כאלף השש' zullen gezien worden. namentlijk, in de Dagen van den Messias, die DER UITSTREKKINGE DEESER EEUWE מכלל העולם הזה nog moeten roegerekend worden, ונסופן יהיה הדין ותחיית, **המתים** ENDE WELKE TEN EINDE LOOPENDE HET OORDEEL, ENDE DE OPSTANDINGE DER DOODEN ZAL GESCHIEDEN, שהוא השלם הנא 'T WELKE IS DE TOEKOMENDE EEUWE, dat is, den aanyang daar van, als zynde een Eeuwe שהוא אחר תחיית המתים WELKE OP DE OPSTANDINGE DER DOODEN ZAL VOLGEN. Ende als hy ten voorbeelde daar van de zeven dagen der eers- ter Scheppinge gesteld heeft, zoo besluit hy: ENDE ALDUS ZAL HET KONINKRY- KE VAN DAVIDS HUIS IN HET SESTE DUIZEND-JAAR-TAL DER WERRELD ZYN, ENDE OP HET EINDE DAAR VAN DEN DAG DES OORDEELS. MET HET ZEVENDE DUIZEND-JAAR-TAL NEEMT DE TOEKOMENDE EEUWE HAAR BEGIN. Wat hun beweegd heeft, de dagen van den Messias, tegens hunne oude overleveringe aan, nog deezer Eeuwe toe te rekenen, en die Eeuwe tot op het einde van het seste duizend-jaar-tal der werreld uit te rekken,

R en



en de Toekomstige Eeuwe eerst met het zevente te beginnen, blijkt uit dat zeggen van eenen hunner Ouden in den Talmud, in de Gemara van 't boek Havodah Sarah, of, Den vreemde Godsdienst, die, als hy die berugte Overleveringe van Elias huis bygebragt heeft,

ששת אלפי שנה  
הוי עלמא שני אלפים תרו שני אלפים  
המשיח

ZES DUIZEND JAAREN ZAL DE WERRELD ZYN, TWEE DUIZEND JAAREN WOESTHEID, TWEE DUIZEND JAAREN DE WET, EN TWEE DUIZEND JAAREN DE DAGEN VAN DEN MES-

SIAS, daar by voegd, ובעונותינו שרבות יצאו

DOG OM ONZER OVERTREDINGEN WILLE ZYN 'ER VAN VERLOOPEN ZOO VEELE ALS 'ER VAN VERLOOPEN ZYN. Zeker, woorden,

die hunne verbyfteringe, waar in ze door hun ongelooove gevallen zyn, rond uit genoeg te kennen geeven. Want dat die laatste woorden, „dog om onzer overtredingen wille zyn 'er van verlopen zoo veele als 'er van verlopen zyn, tot de Overleveringe van Elias Huis niet behooren, maar van de Talmudisten daar by gevoegd zyn, om hun zelve in hun ongelooove, waar doorze Jesus den Nazareener, den Zoone van Maria, dien wy gelooven de Christus, den Zoone des Levenden Gods, te zyn, verwurpen hebben, te verharden, is al van overlang van Hieronymus de Sancta Fide tegens hun betoond,

zy zelve in hun Boek, Schebet Jehudah, geen  
 duistere getuigen zynde, daar ze zeggen: „Laat  
 „het zoo zyn, dat de Talmudifche Meesters  
 „zulks daar by gevoegd hebben, nog en volg  
 „niet, dat den Meffias al overlang gekomen is:  
 „want dan moefte Elias niet gezegd hebben,  
 „Ende twee duizend jaaren de dagen des Mef-  
 „fie: maar, Ende zoo waanneer de vierde dui-  
 „zend jaaren ten einde zullen loopen, dan zal  
 „den Meffias komen, of waanneer de vyfde dui-  
 „zend zullen aanvangen, of op eenige andere  
 „tijd zal hy komen. Nu zegd hy in 't algemeen,  
 „de laafte twee duizend jaaren [de dagen van  
 „den Meffias:] waarom 't gebeuren kon, dat  
 „Hy op het uitgaan der zelve eerst zou komen.  
 „Want dat die woorden de Toekomst van den  
 „Meffias aan geen zeker gewrigte van Tijd vast  
 „maaken. Dat den zin daar van is, die twee dui-  
 „zend jaaren zyn gefchikt tot de toekomst van  
 „den Meffias. Indien 't de Jooden zullen waar-  
 „dig zyn (dat is, indien ze berouw van hunne  
 „zonden ende ongeregtigheden zullen hebben,  
 „ende hun daar door zullen voorbereiden, om  
 „den Meffias te ontfangen) zoo zal hy in 't be-  
 „ginzel daar van komen (dat is, te dier tijd,  
 „welke God gezworeen heeft) dog indien zy 't  
 „in't begin daar van zullen onwaardig zyn, zoo zal  
 „hy in 't midden komen, zyn zy 't waardig;  
 „En zyn ze 't in 't midden onwaardig, zoo zal  
 „hy, indien ze 't waardig zyn, op het einde daar  
 „van komen. Woorden wederom, die bewijs  
 „zyn, dat het met hun buiten hoope is, en dat  
 „ze zoo weinig staat op de komfte van hunnen  
 „Meffias, als op hunne eigene Bekeeringe wee-  
 „ten te maaken. Daar van daan dit wanhoo-



zie hier de Ordeninge , daar 't hun  
deurgaans behaagd de dingen in te  
schikken. Den Messias. De weder-  
brenging der gevangenisle. Den Gog  
en Magog. Het Koninkrijke van Da-  
vid. De Opstandinge der Dooden.  
Het

pende en verwaaten zeggen in hunnen Talmud :  
תִּפְחָ עֵצְמָן שֶׁל מַחֲשָׁבֵי קִצִּין DAT HUN  
'T GEBEENTE VERBREIZELD WORDE,  
DIE DE TYD-REEXEN (van den Messias,  
en zyn komste) REKENEN. Eindelijk komt  
het daar op uit. „Die laatste twee duizend jaa-  
ren zullen niet voorby gaan, of den Messias  
zal komen. „Het is allerwaaragtigst, zegd Me-  
nasséh Ben Israël, „indien 't der Israëlitén ernstig  
hunner overtredingen berouwd had, de kom-  
ste van den Messias zoude niet uitgesteld zyn  
geworden: dog om dat ze tot nog toe zoo diep  
verzonken, en verwerd leggen in hunne zon-  
den ende ongeregtigheden, zoo is 't, dat die  
gelukzalige tijd tot het laatste der dagen  
(dat is, tot het laatste der twee laatste dui-  
zend jaaren, volgens zyne uitlegginge) „ver-  
schoven word, volgens de Godspraake van  
„Hofeas: daar-na zullen zig Israëls kinde-  
ren bekeeren, ende zoeken (den) HEERE hun-  
nen God, en David hunnen Koning: ende  
vrezende-komen tot (den) HEERE, en tot  
zyne Goedheid in (het) laatste der dagen.

Het Laatste Oordeel. Dit alles in *Deeze Eeuwe*, op het einde der ses duizend jaaren, die de werreld, volgens de overleveringe van Elias huis, zal staan. Voorts in het zevende duizend-tal der Jaaren, 's Werrelds Ondergang. Ende daar na *De Toekomende Eeuwe*, ofte, *De Eeuwigheid*<sup>89</sup>.

Dog

89. Deze Ordeninge der dingen uit de Boeken van de Jooden te betoonen laat het bestek van ons Werk niet toe. Z'is voornementlijk hunner jonger Meesteren: dog die daar in met elkanderen niet in alles over een komen. Menassch Ben Israël schikt den Ondergang der Werreld voor de Opstandinge der dooden, ende het laatste Oordeel, geeft aan elk van die drie dingen maar eenen dag, eindigd met 's Werrelds Ondergang Deze Eeuwe of Werreld, en vangt met de Opstandinge ende het Oordeel de Toekomende, ende de Eeuwigheid aan: dat weinig over een komt met de Overleveringe van Elias huis, die onder hen zeer oud is, en van groot aanzien, en van zommigen op de Rekeninge van Elias den Thisbiter word gesteld, en van iemand onder de Onzen op die van Johannes Discipelen, die in de Schriftuure des Nieuwen Testaments Elias word genaamd. Die Overleveringe doet blijkelyk de Dagen van den Messias den ganschen Tijd-reex der laatste twee duizend jaaren der Werreld beslaan, gelijk de dagen der Woestheid, of Ledigheid, dat is, de Dagen zonder de Wet,



den geheelen Tijd-kring der eerste, en de Dagen onder de Wet die der tweede twee duizend jaaren: en naa verloop der derde of laatste doct ze niet duisterlijk de Werreld vol-cinden, ende ondergaan. Daar opsteunde 't zeggen van R. Ketina, in hunnen Talmud te leezen, **שית אלפי שנה הוי עלמא וחד הריב** SES DUIZEND JAAREN ZAL DE WERRELD STAAN, ENDE EEN [duizend jaar] ZAL ZE WOEST LEGGEN. Want dat ze door de vol-eindiging van de werreld geen vernietiging, maar een vernieuwinge daar van verstonden, dog die duizend jaaren lang duuren zoude, kan uit die andere overleveringe van Elias Huis, in onze zeven-en-tagtigste Aanteikeninge bygebragt, blijken: en nog bet, als 'er een weinig na dat zeggen van R. Ketina in hunnen Talmud, volgd: „Gelijk elk laatste „jaar van een zevental van jaaren een ruste en „vrylatinge heeft, zoo zal de Werreld van haare „zeven-duizend jaaren de laatste duizend jaaren rusten, en verlaaten zyn, gelijk 'er staat: „ende (de) HEERE alleen zal te dien dage verheven zyn. En wederom: een Psalm een Lied „voor den Sabbath dag. En wederom: Want „duizend jaaren (zyn) in uwe oogen als den dag „van gisteren. Het zy daar mee zoo 't wil, 't is zeker genoeg, dat volgens het gevoelen van de Oudsten onder de Jooden de Eeuwe van den Messias, en de Toekomende Eeuwe eene en de zelve waaren, en dat ze die, nevens de Opwekkinge der dooden, door den Messias te geschieden, voor de voleindinge van de Werreld verwagteden. Dog wat daar na? eene eeuwigheid? ofte een Nieuwen aanvang van tijd? dat is zoo zeker

zeker niet. Voor de Eeuwigheid schijnd het Oudste gevoelen te zyn: waarom 't alleen de wetten van den Sabbath en 't Sabbath-jaar voor zig by brengd. Dog jonger Meesters, en voornementlijk de Kabbalisten, hunne gedagten gaan latende over de wet van 't Jubeljaar, 't welke naa zeven jaar weeken, of Sabbath-jaaren, dat is, naa negen en veertig jaaren, in het vijftigste moeste gevierd worden, hebben beginnen te leeren, dat de Werreld, volgens die alouwde Overleveringe, wel ses duizend jaaren zoude staan, en bebouwd worden, ende in het zevenduizendste jaar tot haaren eersten bajert weerkeeren, daar ze uit gemaakt was: dog dat daar uit wederom een nieuwe Werreld, gelijk de voorgaande, zoude te voorschijn komen, die insgelijks, na dat ze ses duizend jaaren gestaan had, in het seven duizendste tot haren ouden Mengelklomp zoude vervallen: en dat die Omwenteling van de Werreld zoude duuren tot negen en veertig duizend jaaren toe, waar na hemel, ende aarde, ende alles wat daar in is, tot haar eerste Niet zoude worden gebragt. En bedriegd my myne geheuchenisse niet, zoo hebbe ik ergens geleezen, dat de Werreld, daar we in leeven, de Tweede in rang en ordeninge is: en vraagtge na bewijs? de Wet begint van **בראשית** BERESCHITH

dat is, IN DEN BEGINNE, of van de tweede letter van 't Hebreuwfch A,B. Dog de Hendaagsche Kabalisten ziende nu by na ses duizend jaaren daar van deurgelooopen, ende ondertusschen Israëel van zoo veele en groote benauwdheden en vervolgingen, en zoo eenē langweilige gevangenis gedrukt; en 't billijk oorde-



Dog laaten we ons houden aan de Schriftuure. Die spreekt eenvoudig van *twee Eeuwen*, of Werrelden; van *de Eeuwe der Wet*, ofte des Ouden Testaments, *Deeze Eeuwe* genaamd; en van *de Eeuwe des Messie*, of des N. Testaments, dat is, *de Toekomende*; voorts van *de Eeuwigheid*, *de Eeuwe der Eeuwen*. En misschien ziet Paulus daar op, als hy zegd, dat *Jesus Christus gisteren, en beden de zelve is, ende in der Eeuwigheid*. En 't is zoo De GOEDERTIERENHEID VAN JEHOVAH in Hem is VAN EEUWE EN TOT EEUWE OVER DIE HEM VREEZEN. Van de Eeuwe der Wet tot de Eeuwe van den Messias, van de Eeuwe des Ouden Testaments, tot de Eeuwe des Nieuwen. door beide die Eeuwen heen. Maar zoo verre strekt het hem insgelijks uit dat 'er volgd, ENDE ZYNE GEREGTIGHEID OVER KINDS KINDEREN, ofte, *over Kinderen van Kinderen*. Zeker, die onder den Ouden Testamente

mente geloofden , ofte onder de Wet en haare Eeuwe, die waaren *Kinderen van Kinderen*. ze waaren *Kinderen der Aertsvaderen* , die door hun geloove erfgenamen der beloftenisse waaren geworden. ze waaren 't, zegge ik, voor zoo veel ze geloofden, niet voor zoo veel ze dienstbaar waaren. Die alleen dienstbaar waaren, mogten Kinderen zyn , ze waaren nogtans geen *Kinderen van Kinderen*, wel *kinderen* der dienstbaare, maar niet *der vrije*. het geloove alleen maakt vry. Dog nog veel meer zyn ze *Kinderen van Kinderen* , die onder den Nieuwen Testamente gelooven , dat is, onder de Eeuwe van den Messias, *Die niet ontfangen hebben den Geest der Dienstbaarheid wederom tot Vreeze* , maar den Geest der aanneeminge tot kinderen , door welken ze roepen *Abba Vader*. Regte Kinderen der vrije, kinderen van *Abraham* door hun geloove , *Kinderen van Kinderen*, dat is, *Kinderen by uitnemenheid*, *Kinderen in kragt van dien naame* , indien



we deeze maniere van ſpreeken ook in die nadruk willen opvatten. En wie kan ontkennen, dat *Jehovabs gerechtigheid* is geweest aan die, die eertijds geloofd hebben, *Kinderen van Kinderen* gelijk wy, hoewel niet met die vrijheid, ende in die kragt? Zeker, daar over hebbenze Jehovah in den aanvang des Pſalms verheerlijkt: dog overvloediger is ze geworden over de Kinderen des Nieuwen Testaments. Het eene ende het andere erkend den Rije daar van, verkondigende de *Goedertierenheid van Jehovah*, en *zyne gerechtigheid* onder beide de Testamenten, en zingende, dat ze zyn VAN EEU-

WE

declende dat de gelukkige en zegenrijke Eeuwe van den Meſſias langer duure, als de elendige en ongelukkige, daar ze t' hans in zyn, hebben het een ende het ander gevoelen, van wat aanzien ende oudheid dat ze zyn, verwurpen, en die duizendjarige vrylaatinge en ruſte van de Wereld, in een verwoefſtinge en vernieuwing daar van, te geſchieden binnen de Tijd van een enkele dag of uure, veranderd, om van daar de Toekomende Eeuwe aan te vangen, waar in ze hun verbeelden met hunnen Meſſias eeuwig gelukkig te zullen leeven, ſchikkende de dingen in de eene ofte andere van die ordeningen, die  
van

WE EN TOT EEUWE *over die hem vreezen*, ende AAN KINDEREN VAN KINDEREN, *aan die zyn verbond houden, ende aan zyne bevelen denken, om die te doen.* Of moeten we door DE EEUWEN, daar den Rije van spreekt, *de Eeuwen* simpeljk verstaan, gewoon by de langste levens tijd eens mensche afgemeeten te worden, daar van daan *zyne Eeuw*, zyn *עולם* *Heolaam*, zyn *Αἰών* *Ajoon*, zyn *Seculum* genaamd, en van ouds tot een tijd-recks van honderd jaaren, ofte een weinig meer bepaald: want daar zweefd de levens-tijd van een mensche om her, als ze tot haar hoogste top-punt stijgd <sup>90</sup>. Of moeten we  
de

van ons zyn gezien. En dat zy van de Joodsche Godkunde ontrent hunne Eeuwen genoeg, waar ontrent by na zoo veele hoofden, zoo veele zinnen. Dog wy volgden hunne gemeinste gevoelens.

90. Censorinus: *Seculum est Spatium vite humane longissimum, partu & morte definitum.*

„Een Eeuw is de langste leventijd eens mensche, te rekenen van zyne geboorte tot zyne dood. Hy spreekt van een natuurelijke Eeuw,  
we,



we, waar van hy de hoegrootheid meind nog noit nauwkeurig onderzocht te zyn. Zelfs onder de Sterrekundigen, zegt hy, die hun bemoejen de waarheid uit de hemel-tekenen te kijken, word'er niet in over een gekomen. Epigenes feldte het allerlangste leven honderd en twaalf jaaren, dog Berolus honderd en festien, ende andere geloofden dat het tot honderd en twintig, zommigen, dat het nog verder konde uitgerekt worden. En daar zyn'er geweest, welke oordeelden, dat geen eenen voet daar in te houden was, om dat verscheidenheid van land-en hemel-strecken, veele verandering daar in maakte. *Sed, licet veritas in obscuro lateat, tamen in unaquaque civitate que sint Naturalia Secula, rituales Hetruscorum libri videntur docere: in quis scriptum fertur, initia sic poni saeculorum. Quo die urbes atque civitates constituerentur, de his, qui eo die nati essent eum, qui diutissime vixisset, die mortis suae primi saeculi modulum finire: eoque die, qui essent reliqui in civitate, de his rursus ejus mortem, qui longissimam aetatem egisset, finem esse saeculi secundi. Sic deinceps tempus reliquorum terminari. Sed ea, quod ignorarent homines, portenta mitti divinitus; quibus admonerentur, unumquodque saeculum esse finitum. Hec portenta Etrusci, pro baruspicii disciplinae suae peritia, diligenter observata in libros retulerunt. Quare in Tuscis historiis, qua octavo eorum Saeculo scriptae sunt, ut Varro testatur, & quot numero Saecula ei genti data sint, & transactorum singula quanta fuerint, quibusve ostentis eorum exitus designati sint, continetur. Itaque scriptum est, quatuor prima saecula annorum fuisse centum & quinque; quintum centum viginti trium; sextum unde*

*viginti & centum; septimum totidem; octavum  
 tum demum agi; nonum & decimum superesse,*  
 quibus transactis finem fore nominis Etrusci. Dus  
 verrè Cenforinus eigene woorden. Volgens de  
 Leere der Hetruscen, daar in vermeld, zouden-  
 er van de Scheppinge der wereld tot het vyf-  
 tigste jaar van Aerts vader Jacob, ofte het twee  
 duizend honderd en agt-en vyftigste der wereld,  
 niet meer als drie Eeuwen der Kerke verlopen  
 zyn: waar van de eerste, Negenhonderd en der-  
 tig jaaren lang, met Adams dood; detweede, na  
 een verloop van zevenhonderd en zes en twintig  
 jaaren met de dood van Methusalem; en de derde  
 met de Dood van Sem, vyf honderd en twee  
 jaaren daar na, wierd ge-eindigd. „Dog onze  
 „Voorouderen, vaart Cenforinus een weinig daar  
 na voort „om dat ze in ervaringe niet waaren  
 „gekomen, hoe groot een Natuurelijke Eeuwe  
 „was, hebben de Burgerlijke binnen den Om-  
 „mezwaey van honderd jaaren bepaald. *Sed*  
*nostri majores (hæc ejus sunt verba) quod Natu-*  
*ræ Seculum quantum esset exploratum non habe-*  
*bant, civile ad centum annorum modulum statu-*  
*runt.* En wederom een weinig verder: *Sed et*  
*hunc numerum constituerent nostri, nonnihil cau-*  
*sæ fuit: primum, quod multos suorum civium ad*  
*hanc ætatem vitam producere videbant; dein quod*  
*Etruscos, quorum prima sæcula centenum fuerant*  
*annorum, etiam hic, ut in aliis plerumque imita-*  
*ri voluerunt. (Quod autem prima Etruscorum Sæ-*  
*cula Cenforinus centenum dicit fuisse annorum,*  
*omnino & supra evincit legendum, Quatuor prima*  
*Sæcula annorum fuisse centum, non, centum &*  
*quinque, ut addit Lindenbrogius ex Aldina & Ger-*  
*manica Editione: & quæ alias Hetruscorum imi-*  
*tatio?*



ratio? Addit Censorinus) Præterea fieri potest, quod refert Varro, quodque Dioscorides Astrologus scripsit, Alexandriae inter eos, qui mortuos solent conservare, constare, Hominem plus centum annis vivere non posse: id cor humanum declarare eorum, qui integri perierunt sine corporis tæbe, eo, quod id multis annis pendendo, omnis ætatis incrementa & deminutiones observent: & anniculi pendere duas drachmas, bimi quatuor, & sic in annos singulos, usque ad quinquaginta, accedere binas; ab iis centum drachmis ab anno quinquagesimo item decedere in unoquoque binas. ex quo perspicuum sit, centesimo anno redire ad anni primi pondus, nec longius vitam posse produci. „Dat de  
 „Onzen dat getal van jaaren gesteld hebben,  
 „zynze eenigzins beweegt geworden, voor eerst,  
 „om dat ze veele van hunne borgers dien Ouder-  
 „dom des levens zagen bereiken: ende ook, om  
 „dat het hen behaagde, de Etruscers, welker  
 „eerste Eeuwen van Honderd jaaren waaren ge-  
 „weest, ook hier in, gelijk in meest alle andere  
 „dingen, na te volgen. Voorts kan't wel zyn,  
 „t gene Varro en Dioscorides schrijven, te A-  
 „lexandrie onder die, die de doode lighaamen  
 „tegens de bedervinge balsemen, en zalven, een  
 „bekende zaake te zyn, dat een mensche (na-  
 „turelijker wijze) geen hooger top als van  
 „Honderd jaaren sçheeren kan: dat het herte  
 „van menschen die gezond, en zonder lighaams  
 „quaal sterven, zulks uitwijst. Want dat ze het  
 „zelve weegende, ende het aan-en af-neemen  
 „daar van in elken Ouderdom opmerkende,  
 „door de ondervindinge van veele jaaren had-  
 „den waargenomen, dat het herte van een kind  
 „van een jaar, twee drachmen woog, van een kind  
 „van

de *Geslagten*, of moeten we de *Ouderdommen*, in welke de Leev-tijd, ofte Eeuwe eens mensche, verdeeld word, elders insgelijks *Eeuwen* genaamd<sup>91</sup>,  
daar

„van twee jaaren, vier, en dus van jaar tot  
„jaar, tot vyftig jaaren toe, telkens twee drag-  
„men meer: en dat van die honderd drachmen  
„van 't vyftigste jaar af aan wederom alle jaar  
„twee daar van afgingen. Waar uit het baar-  
„blijkelyk was, dat 's menschen herte, in 't  
„honderste jaar zyns ouderdoms, tot het gewig-  
„te zyns eersten jaars was weergekeerd, en 't le-  
„ven niet verder konde uitgerekt worden. Het  
zelve tekend Plinius aan, waar van ik 't onder-  
zoek aan die van d'Ontleed-kunde overlaate.

91. Dat de *Geslagten*, by de Grieken γενεαι, GENEAI, by de Latijnsche Schrijvers GENERATIONES genaamd, van zommigen den naame van Eeuwen ontgingen, is insgelijks Censorinus getuigen; dog niet wel, volgens zyn gevoelen. Daar van daan dat Servius ergens aantekend. *Dicta secula etiam in uno homine, secundum eos, qui dicunt secula triginta annos habere.* „Dat 'er ook in eenen mensche Eeuwen  
„genoemd wierden, volgens 't gevoelen der  
„gener, die een Eeuwe zeggen dertig jaaren  
„te behelzen. Dat de *Ouderdommen*, die de  
Grieksche Schrijvers ηλικίας, HAELIKIAS, de Latijnsche ÆTATES noemden, van de Joodsche עולמים HOOLAAMIM, ofte  
עולמות, HOOLAAMOOOTH, dat is, Eeu-  
wen,



daar door verstaan? Van de Eerften wierden'er deurgaans drie in eene Eeuwe of Levens-tijd geteld<sup>92</sup>. Van de Tweeden telden'er Pythagoras, en anderen vier in<sup>93</sup>, Varro vyf,

wen, wierden geheeten, zullenwe in onze 99. Aanteikeninge zien.

92. Ziet onze agtste aanteikeninge.

93. *Fragmenta Veterum de Ponderibus & mensuris, quae edidit Stephanus Le Moyne in variis Sacris: 'Ο δὲ Πυθαγόρας εἰς τέσσαρα διαίρει τὸν ὄλον τῆ ἀνθρώπου βίον οὕτως. Παις εἴκοσι ἔτεα. Νηνίσκῳ εἴκοσι. Νηνήης εἴκοσι. Γέρων εἴκοσι. 'Αἱ δὲ ἡλικίαι αὐταὶ ἢ πρὸς τὰς ὥρας τῆ χρόνος ἦτοι τὰς Δ. σύμμετροι. Παις ἔαρ. Νεανίσκῳ θερ. Νηνήης Φθινόπωρον. Γέρων χειμῶν.* „Pythagoras verdeelde het gansche menschelijke leven in vieren, op deze wijze. Twintig jaaren (is hy) een Jongen. Twintig jaaren een jongeling. Twintig jaaren een Jong-, en Twintig jaaren een Oud-man. En deze vier Ouderdommen komen met de vier Jaargetijden overeen. Een Jongen (vertoond) de Lente. Een Jongeling den Zomer. Een Jong-man den Herfst. Ende een Oude den (koude en grijze) winter. Dog andere maaken die verdeelinge een weinig anders, en reekenden „den Eerften Ouderdom, „de Kindsheid genoemd, van de Wiege tot de „vyf-en twintig jaaren toe. De tweede, in welke den mensche in de bloei en fleur van zyn „le-

vijf <sup>94</sup>, Hippocrates zeven <sup>95</sup>, Plato  
ne-

„leven is, tot om ende om de veertig jaaren.  
„De derde, die daar over treded, van de veer-  
„tig tot de vijftig. De vierde, die der Oude  
„Mannen is, van de vijftig tot het einde van  
„hun leven. Πρώτη ἢ λεγομένη παιδική, ἀ-  
πὸ γενήσεως ἕως τῶν ΚΕ' ἐτῶν. Δεύτερα ἢ  
ἀκμαστικὴ μέχρι δηλονότι τῶν Μ'. ἐτῶν. Τρί-  
τη ἢ παρακμαστικὴ ἀπὸ τῶν Μ'. μέχρι ᾠ' Ν'.  
ἐτῶν. Τετάρτη ἢ γεροντικὴ ἀπὸ Ν'. ἕως τε-  
λὸς τῆς ζωῆς.

94. Censorinus : *Varro quinque gradus aetatis  
aequaliter putat esse divisos; unumquemque scilicet,  
praeter extremum, in annos xv. Itaque primo  
gradu usque ad annum xv. Pueros dictos, quod  
sint Puri, id est, impubes. Secundo ad xxx.  
annum Adolescentes, ab Adolescendo sic nomina-  
tos. In tertio gradu qui erant, usque xlv. annos,  
Juvenes appellatos, eo quod rempublicam in re mi-  
litari possunt juvare. In quarto autem ad usque  
lx. annum, Seniores esse vocitatos, quod tunc pri-  
mum corpus Senescere incipiat. Inde usque finem  
vitae unius cujusque quintum gradum factum, in  
quo qui essent, Senes appellatos, quod ea etate cor-  
pus Seno jam laboraret.* „Varro is van gevoe-  
„len, dat de vijf trappen van 's menschen Le-  
„venstijd gelijkelijk verdeeld zyn, te weeten elk,  
„behalven den laatste, in vijftien jaaren. Dat ze  
„in den eersten trap tot hun vijftiende jaar Jon-  
„gens worden genoemd. In den tweede tot hun  
„dertigste jaar Jongelingen. In den derde tot  
„hun vijf en veertigste jaar Jongmans. In den  
S vierde



„ vierde tot hun zestigste Aan den oude kant , om  
 „ dat hun lighaam in die tijd begint te Veroude-  
 „ ren. En dat ze van daar tot het einde van hun  
 „ leven op den vijfden trap den naam van Ou-  
 „ de luiden krijgen , om dat in dien levens tijd  
 „ het lighaam allengs door Ouderdom vervald.  
 „ Dog volgens Servius , wierd van Varro 's men-  
 „ schen Levens tijd , in zyne Kindsheid , Jongheid,  
 „ Jongelingschap , Jongmanschap , ende Ouder-  
 „ dom verdeeld , waar in hy van Cenforinus een  
 „ weinig verschild. Wat daar van zy , dat is ze-  
 „ ker , den laatsten trap des Ouderdoms , welken  
 „ Varro van het zestigste jaar des levens aanvangd,  
 „ dog van het zeventigste Dionys den Halicar-  
 „ nassenser , kend geen andere eindpaal als de dood.  
*Omnium etatum certus est terminus , senectutis au-  
 tem nullus certus est terminus.* „ Van alle Le-  
 „ venstijden is'er een bepaald einde , dog van  
 „ den Ouderdom niet , zegd daarom Cicero zeer wel.

95. Cenforinus: *Hippocrates Medicus in septem  
 gradus etates distribuit. Finem prima putavit VII.  
 annum : secunda XIV ; tertia XXIIIX ; quarta XXXV ;  
 quinta XLII ; sexta LVI ; septima novissimum an-  
 num vita humana.* „ Den Arts Hippocrates ver-  
 „ deelde de Ouderdommen in zeven trappen.  
 „ Het einde des eersten agtede hy het zeven-  
 „ de jaar te zyn ; des tweeden het veertien-  
 „ de ; des derden het agt en twintigste ; des vier-  
 „ den het vijf en dertigste ; des vijfden het twee  
 „ en veertigste ; des seften het ses en vijftigste ;  
 „ en des zevenden het laatste jaar van 's men-  
 „ schen leven. Dog daar van verschild een wei-  
 „ nig , 't gener in de stukken en brokken van de  
 „ Schriften der Ouden , raakende Gewigten en  
 „ Maaten , uitgegeven door den Hoogfchool-lee-  
 raar

naar Stephanus le Moyne, van Hippocrates ver-  
 deeling der Ouderdommen bygebracht word:  
 Ιπποκράτης ἐπτά εἰσὶν αἱ ὥραι τῆ ἀνθρώπου,  
 αἷς ἡλικίας καλεῖσι. Παιδίον, παῖς, μεῖρά-  
 κιον, νεανίσκος, ἀνὴρ, πρεσβύτης, ἢ γέρων.  
 Παιδίον μὲν ἐν καλεῖται ἀπὸ γεννήσεως ἄχρις  
 ἐπτά ἐτῶν, ἧτοι ὀδόντων ἐκβολῆς. Παῖς ἐκ-  
 τοτε ἢ ἄχρι τῶν δὲς ἐπτά, ἧτοι γόνυ κατα-  
 βολῆς. Μεῖράκιον δὲ ἐκτοτε ἢ ἄχρι τῶν τρις  
 ἐπτά, ἧτοι γενεῖς λαχνώσεως. Νεανίσκος  
 δὲ ἐκτοτε ἢ ἄχρι τῶν τετράκις ἐπτά, ἧτοι  
 τῆς τελείας ἀυξήσεως τῆ σώματος. Ἀνὴρ δὲ  
 ἐκτοτε ἢ ἄχρι τῶν ἐπτάκις ἐπτά, ἧτοι τῆς  
 τελείας ῥώμης τῆ σώματος. Πρεσβύτης δὲ  
 ἐκτοτε ἢ ἄχρι τῶν ἐννεακίς ἐπτά, ἧτοι τῆς  
 ἐντελῆς φρονήσεως ἢ συνέσεως. Γέρων δὲ  
 ἐκτοτε ἢ ἄχρι τῶν ὅλων τῆς ζωῆς αὐτῆ χρόνων.  
 „ Volgens Hippocrates zyn'er zeven getijden des  
 „ mensche, welke ze Ouderdommen noemen.  
 „ (Hy is) een Kind, een Jongen, een Jonge-  
 „ ling, een Jongman, een Man, een Man-aan-  
 „ d'oude-kant, ende een Oud-man. Een Kind  
 „ word hy geheeten van dat hy gebooren is tot  
 „ zyne zeven jaaren toe, ofte het uitvallen van  
 „ zyne tanden. Een Jongen van dien tijd af aan  
 „ tot zyne tweemaal zeven jaaren toe, of tot dat  
 „ hy tot het huwelijk begind bequaam te worden.  
 „ Een Jongeling van die tijd af aan, tot dat hy  
 „ driemaal zeven jaaren is, of tot dat den baard  
 „ begind te wassen. Een Jongman van dien tijd  
 „ af aan, tot dat hy de viermaal zeven heeft be-  
 „ reikt, en t' lighaam zyn volkomen wasch, en



„grootte. Een Man van dien tijd af, tot dat  
 „hy zevenmaal zeven jaaren teld, en 't lighaam  
 „zyn volkomen sterkte en kragten heeft. Een  
 „Man-aan-d'oude-kant van die tijd af, tot dat  
 „hy tot de negenmaal zeven gekomen is, of tot  
 „het toppunt van verstand en kennisse. Ende  
 „eindelijk een Oud-man van die tijd af aan, tot  
 „de vol-einding van zyn leven toe. Andere heb-  
 „ben insgelijks de Ouderdommen van een mensch  
 „wel binnen een getal van zeven bepaald, dog de  
 „verdeeling daar van een weinig anders opge-  
 „maakt. In de Le Moyniaansche brokken leezē ik:

Ἐπτά εἰσὶν αἱ μεθελικιώσεις τῆ ἀνθρώπου, ἢ  
 μετονοσίαι. (leg. μετονομασίαι) Βρέφ  $\odot$   
 ἀπὸ γεννήσεως ἕως ἑτῶν Δ. Παις ἀπὸ  
 ἀρχῆς ἑτῶν Ε. ἕως συμπληρώσεως ἑτῶν ΙΔ. Μει-  
 ράκιον ἀπὸ ἀρχῆς ἑτῶν ΙΕ. ἕως συμπληρώσεως  
 ἑτῶν ΚΒ. Νεανίσκ  $\odot$  ἀπὸ ἀρχῆς ἑτῶν ΚΓ. ἕως  
 συμπληρώσεως ἑτῶν ΜΑ. Ἄνῆρ ἀπὸ ἀρχῆς  
 ἑτῶν ΜΒ. ἕως συμπληρώσεως ἑτῶν Νς. Γη-  
 ραῖος ἀπὸ ἀρχῆς ἑτῶν ΝΖ. ἕως συμπληρώσεως  
 ἑτῶν ΞΘ. Πρεσβύτης ἀπὸ ἀρχῆς ἑτῶν Ο. ἕως  
 συμπληρώσεως τῶν ὅλων χρόνων τῆς ζωῆς αὐτῆς.

„De verouderdommingen van den mensche, en  
 „naamveranderingen zyn zeven in getal. Een  
 „Kind is hy van zyn geboortenisse af tot zyn iv.  
 „jaaren toe. Een Jongen van dat hy in zyn vde  
 „treed, tot dat zyn xiv. jaaren zyn voleind. Een  
 „Jongeling van dat hy in zyn xvde is gegaan,  
 „tot dat hy'er xxii. heeft vervuld. Een Jong-  
 „man van dat hy 't xxi iiste begint, tot dat hy  
 „'er volle xli. is geworden. Een Man van dat  
 „hy 't xli iiste aangevangen heeft, tot dat hy'er

„LVI.

negen<sup>96</sup>, Solon tien<sup>97</sup>, Stafcas ende anderen

„ LVI. is ten einde gekomen. Een Oudman van  
 „ het ingaan des LVIIIste af tot het uitgaan van  
 „ de LXIX. toe. Ende een Man van de hoogfte  
 „ jaaren van den aanvang van het LXXste aan,  
 „ tot dat de dood den draad zynes levens knipt.

96. *Fragmenta Vett.* Κατὰ δὲ Πλάτωνα Θ  
 αἰ μεθελικιώσεις. Βρέφ<sup>98</sup> γὰρ λέγεται ὁ ἄν-  
 θρωπ<sup>99</sup> ἀπὸ γεννήσεως ἕως ἐτῶν Δ. Παις ἀπὸ  
 ἐτῶν Δ. ἕως ἐτῶν δέκα. Βῆπαις ἀπὸ Ι. ἐτῶν,  
 ἕως τῶν ΙΗ. Μειράκιον ἀπὸ τῶν ΙΗ. ἐτῶν, ἕως  
 τῶν ΚΕ. Ἀκμάζων ἀπὸ τῶν ΚΕ. ἐτῶν, ἕως  
 τῶν ΛΕ. Καθεσηκῶς ἀπὸ τῶν ΛΕ. ἐτῶν, ἕως  
 ἐτῶν ΜΕ. Ὠμογέρων ἀπὸ τῶν ΜΕ. ἐτῶν, ἕως  
 τῶν ΝΕ. Γέρων ἀπὸ τῶν ΝΕ. ἐτῶν, ἕως τῶν  
 ΞΕ. Βεγέρων ἀπὸ τῶν ΞΕ-ἐτῶν, ἕως τῆ ὅλης  
 χρόνῳ τῆς ζωῆς. „ Dog volgens Plato zyn de  
 „ Ouderdom-verwiffelingen ix. Want een Kind  
 „ word den mensch geheeten van de geboorte  
 „ tot iv. jaaren toe. Een Jongen van iv. jaaren  
 „ tot x. jaaren toe. Een Volwasschen-jongen  
 „ van x. jaaren tot xviii. toe. Een Jongeling  
 „ van xviii. jaaren tot xxv. In-zyn-fleur van xxv.  
 „ tot xxxv. jaaren. Van-gezette-kragten van zyn  
 „ xxxv. jaaren tot de xlv. In-cen-bloejende-ou-  
 „ derdom van de xlv. tot de lv. Een Oud-man  
 „ van lv. tot de lxxv. Een Ouden-grijsaard van de  
 „ lxxv. jaaren tot den laaftten tijd zyns levens.  
 „ Dog 't gene Censorinus van Plato getuigd,  
 „ komt met dat zeggen weinig overeen. Zyne  
 „ woorden zyn: *Plato ille (yenia caterorum) phi-*



*Iosophus sanctissimus, quadrato numero annorum vitam humanam consummari putavit, novenario, qui complet annos Octuaginta & unum.* "Plato die Allerheiligsten Wysgeer (dat behoudens de tagting der anderen zy gezegd) meinde, dat des menschen leven met een vierkant getal van jaaren ten einde liep, te weeten dat van negen t gene een en tagtig jaaren uitmaakt. Het vierkant getal van negen is negenmaal negen. Zulke getallen agteden de Ouden van zeer groot vermeugen te zyn. De Zevende, en de Negenende jaaren oordeelden ze voor 's menschen leven gevaarlyk, gelyk de zevende en negende dagen in zieken: dog allergevaarlykst het Negen en veertigste, ontstaande uit het vierkant getal van Zeven, dat ze het eerste Moordjaar; (ik gebruike onze Nederduitsche maniere van spreken, by de Grieksche Schryvers worden die jaaren κρισιμοι, KRISIMOÏ, en κλιμακτηρικοι, KLIMAKTERIKOI, by de Latijnsche *Scansiles* genoemd) endé het Een en tagtigste, of negenmaal negende, dat is, het vierkante getal van Negen, dat ze het laatste Moordjaar rekenden: daar ze nog een middenste by voegden, te weten 't Drie en festigste, 't welk uit een vermenging van beide de getallen, dat is, uit zevenmaal negen, of negenmaal zeven, oprijft, en van zommigen voor het allerperijkeleuste gehouden wietd. Dog dit in 't voorbygaan.

97. Van Solon zegd Censorinus: *Solon autem partes fecit decem, & Hippocratis gradum tertium, & sextum, & septimum, singulos bifariam dividit, ut unaqueque aetas annos haberet septimos.*  
 „Dog Solon heeft (van 's menschen Leevtyd)

tien

„tien deelen gemaakt, en Hippocrates derden,  
 „zeften, en zevenden trap, elk in twee ver-  
 „deeld, op dat een iegelijken Ouderdom zyn  
 „zeven jaaren zoude hebben. Dus heeft hy  
 „ἐς ἑβδομήκοντα ἔτεα ἔρον τῆς ζωῆς ἀνθρώπων,  
 „een menfche zeventig jaaren tot den eind-paal  
 „zyns levens gefeld, op dat ik zyne eigene  
 „woorden by Herodotus uit zyne zamenfpraake  
 „met den Koning Krefus gebruike. En die af-  
 „meetinge van 's menfchen leven by Jaar-wee-  
 „ken agt Cenforinus de allernatuurlijkfte te zyn.  
 „Want om elke zeven jaar verтоond de Natuu-  
 „re als een byzonder gewrigte, zegd hy, en  
 „daar in telkens wat nieuws. Gelijk ook in 't  
 „Digt van Solon te kennen gegeeven word.  
 „Want hy zegd daar in, dat in de eerste zeven  
 „jaaren den menfche de tanden verwiffelen; in  
 „de tweede de tekenen van huwbaarheid hun  
 „beginnen te laten zien; in de derde den baard  
 „groeid; in de vierde de kragten; in de vijfde  
 „de rijpheid, om kinderen ende een geflagt na  
 „te laten; in de fefte de begeerlijkheden af-  
 „breeken; in de zevende het verftand, en de  
 „bequaamheid om te fpreken bloejen; in de  
 „agfte die dingen blijven; in de negende alles  
 „begind te vervallen; ende in de tiende den  
 „menfche rijp word, om te fterven. Solons ge-  
 „digt, by Cenforinus vermeld, wiens eigen woor-  
 „den 't my nu niet luft by te brengen, is by Cle-  
 „mens den Alexandryner te leezen, Ik voege het  
 „hier by om der gener wille, die geerne aloude  
 „Schrijvers in hunne eigene taale hooren fpre-  
 „ken. Dus luid het:



Παῖς μὲν ἀνηβῶτων ἐὼν ἔτι νήπιος ἔργα ὀδόντων

Φύσας, ἐκβάλλει πρῶτον ἐν ἑπτ' ἔτεσιν.

Τῆς δ' ἐτέρας ὅτε δὴ τελέσει Θεὸς ἑπτ' ἐνιαυτῶς

Ἦβης ἐκφαίνει σπέρματα γεινομένης.

Τῇ τριτάτῃ δὲ γένειον ἀεζομένων ἐπιγύϊων

Λαχνύται χροῖης ἀνηβῶτων ἀμειβομένης.

Τῇ δὲ τετάρτῃ πᾶς τις ἐν ἑβδομάδι μέγ' ἄριστος

Ἰσχυρὸν, ἦντ' ἄνδρες σήματ' ἔχουσ' ἀρετῆς.

Πέμπτῃ δ' ὄριον ἄνδρα γάμος μεμνημένον εἶναι

Καὶ παίδων ζητεῖν εἰς ὀπίσω γενεήν.

Τῇ δ' ἑκτῇ περιπάντα καταρτεύεται νόος ἀνδρός

Οὐδ' ἐσιδεῖν ἔθ' ὁμῶς ἔργα μάταια θέλει.

Ἑπτὰ δὲ νῆν ἢ γλῶσσαν ἐν ἑβδομάσι μέγ' ἄριστος

Ὀκτῶ δ' ἀμφοτέρων τέσσαρα ἢ δέκα ἔτη.

Τῇ δ' ἐνάτῃ ἔτι μὲν δύναται μετριώτερα δ' αὐτῶς

Πρὸς μεγάλην ἀρετὴν σῶμα τε ἢ δύναμις.

Τῇ δεκάτῃ δ' ὅτε δὴ τελέσῃ Θεὸς ἑπτ' ἐνιαυτῶς

Οὐκ ἂν ἄωρος ἐὼν μοῖραν ἔχει θανάτου.

Ik zette het niet over. den zin is van Censorinus al ontvouwd, die van Staseas zegd:

98. Staseas Peripateticus ad has Solomis decem hcbdo-

deren twaalf<sup>98</sup>. Met Hippocrates ko-  
men

*hebdomadas addidit duas, & spacium plenae vitae quatuor & octoginta annorum esse dixit. Quem terminum si quis praterit, facere idem quod σαδι-  
οδρόμοι ac quadrigae faciunt, cum extra finem procurrunt.* „Stafcas, den wandel-wijsgeer,  
„voegden 'er by deeze tien zeventallen van So-  
„lon nog twee, en leerde, dat 's menschen vol-  
„len levens-tijd van vier en tagtig jaaren was.  
„Die dien eindpaal voor by streefde, dee gelijk  
„de menschen in de Loop-en Ren-baanen, die  
„het Perk voorby liepen. Dat ook (vaart hy  
„voort) in de Hetruscische Gelukboeken eens  
„menschen Levens-tijd binnen twaalf zevental-  
„len van jaaren bepaald wierd, is Varro getui-  
„gen. *Etruscis quoque Libris Fatalibus etatem ho-  
minis duodecim hebdomadibus describi Varro com-  
memorat.* Dien zelven levenstijd noemden de  
Persianen ζωής πλήρωμα, 's LEVENS VOL-  
HEID, volgens Herodotus getuigenisse. En  
Moses den Man Gods in zyn gebed zoo veele  
eeuwen te vooren: „[Aangaande de] dagen on-  
„zer jaaren, daar in [waaren] zeventig jaaren,  
„ende indien [wy] zeer sterk [waaren,] tagtig  
„jaaren, ende [het] uitneemenste daar van  
„[was] moeite en verdriet: want het wierd  
„snellijk afgesneeden, ende wy vloogen-henen.  
*Hebr. כִּי יָגוּ חַי וְעָפָה* Daar Varro ook het oo-  
ge op schijnd te hebben, als hy aan zyne huis-  
vrouw Fundania schrijft: *Cogitans esse properan-  
dum, quod (ut dicitur) si homo est bulla, eo ma-  
gis senex.* *Annus enim Octogesimus admonet me,*



mende Joodsche Meesters over een<sup>99</sup>.  
 Over alle die *Eewwen* ofte *Ouderdommen* of *Geslagten*, in den Levens-tijd des mensche, die Jehovah vreeft, strekt  
 zig

*ut sarcinas colligam, antequam' proficiscar è vita.*  
 „Ik bedenke dat ik my spoeden moet, want  
 „(gelik 't spreekwoord zegd) indien den mensch  
 „een blaaze is, een oud man is 't zoo veel te  
 „meer. Het tagtigste jaar vermaand my, dat ik  
 „zak en pak gereed maake, eer ik uit het leven  
 „vertrek. En die oude Bes by Plautus:

DO. - - - *Quin is ocius.*

SY. *Nequeo mecastor, tantum hoc oneris est, quod*  
*fero*

DO. *Quid oneris?* SY. *Annos octoginta & qua-*  
*tuor.*

DORIPPA. - - - Wat gaat dog voort.

SYRA. Ik kan waaragtig niet, zoo'n last ist,  
 dien ik draage.

DO. Wat last? ST. Van vier en tagtig jaar,  
 wat moog je vraagen?

99. Dat de Jooden van ouds, gelijk Hippocrates, 's menschen Levens-tijd in zeven OUDERDOMMEN verdeelden, dog die ze EEUWEN noemden, ende op een geheele andere wijze verrekenden, zyn de gevoelens hunner Oude Wyzen, aangaande het leven en sterven van den mensch, door een zekeren Jood by een verzameld, en van den Heer Christoffel Wagenfeil

genfeil uit twee gefchreeven Exemplaaen in zyne uitleggingen over 't Talmudifch Boek Sota, of, de Vrouwe van Overspel verdagt, ingevogd, getuigen. Ik fchrijf ze hier by, om dat ze in de handen van weinige zyn.

וְהוּ יְצִירַת הוֹלֵד :

כִּיצֵר יְצִירַת הוֹלֵד אָמַר ר' יוֹהָנָן מֵאֵי  
דְּכַתִּיב עוֹשֶׂה גְדֻלוֹת וְאֵין חֶקֶר נִפְלְאוֹת  
עַד אֵין מִסְפָּר אֵילוּ גְדֻלוֹת וְנִפְלְאוֹת וְכוּ

DIT IS DE FORMEERING VAN 'S  
MENSCHEN VRUGT.

Op wat wyze word de Vrugt geformeerd? R. Jochanan zegd: wat is 't, dat'er gefchreeven staat (Job 5: 9.) „Die groote-dingen doet, die „men niet doorzoeken kan; wonderen die men „niet tellen kan! Dit zyn de groote en wonderlijke dingen, welke God doet in het formeeren van 's menschen Vrugt. Want wanneer eenig mensch klimt op het bedde, om by zyne vrouw te leggen, zoo roept God den Engel, die over de Ontfangenisse is gesteld, en zegd tot hem, Weet, dat die of die mensch deezen nagt zaad zal geeven, 't welk tot een mensche staat geformeerd te worden, Gy, gaat henen, bewaard dien droppel in een flesse, en schud ze, tot dat ze in Drie honderd en vyf en zestig deelen worde verdeeld. Den Engel doet gelijk hem bevoelen is, hy neemt dien Droppel, brengt ze tot God, en zegd tot hem: Heere der Wereld, ik hebbe gedaan naa alles, wat gy my geboden hebt,



hebt, dog deezen Droppel, wat zal daar van worden? Schik over den zelve naa uw welbehaagen. Van stonden aan veld God daar over vonnisse, of hy, die daar van voortkomen zal, sterk zal zyn, of zwak, groot of klein, van mannelijken of van vrouwelijken kunne, dwaas, of wijs, rijk of arm: dog of hy regtvaerdig, dan of hy godeloos zal zyn, daar ontrent bepaald hy niets, volgens 't gemeine zeggen

**הנל בידו שמים חוץ מראת שמים**

'T IS ALLES IN DE HAND DES HEMELS, BEHALVEN 'S HEMELS VREEZE (dat is, alles hangd van God af, behalven de Vreeze van God. Wat een verkeerde Godkunde!) En strax daar opgeeft God bevel aan den Engel, die gesteld is over de zielen (of, geesten) en zegd tot hem, Breng my die of die ziele hier. En dat is 't gewoone doen in de Scheppinge van den mensche, van den dag dat de werreld geschapen is, tot dat de werreld sal voleind worden. Aanstonds komt de ziele voor het aangezigt van God, en buigd haar demoe-dig voor hem neder. Ende in die uure zegd God tot haar, Begeev u in dien Droppel. Dog t'effens opend de ziele haaren mond, zeggende: Heere der Werreld, 't is my genoeg, dat ik ben **IN DE WERRELD** (ofte Eeuwe), **IN WELKE IK WAS VAN DEN DAG, DAT IK GESCHAPEN WIERD, בעולם** **שהייתי מיום שנבראתי** Indien 't uw welbehagen zyn kan, doet my niet vertrekken in deezen stinkenden droppel, want ik ben heilig en rein. Maar God antwoord, **DE WERRELD**

RELD (ofte Eeuwe) DAAR IK U U IN  
DOE BEGEVEN **הָעוֹלָם אֲשֶׁר אֲנִי מִבְּנֵיכָךְ**

is beter als de werrelt, daar ge tot nog toe zyt geweest, en wanneer ik u geformeerd hebbe, hebbe ik u niet geformeerd, als om u in deezen droppel te doen verhuizen. En zonder uitstel zoo doet haar God, ook tegens haaren dank, zig in het midden van dien droppel vertrekken. Strax is den Engel weer by de hand, doet dien droppel, dus beziel, weer in 's moeders ingewand, en steld daar twee Engelen by, die ze bewaaren, dat'er geen misgeboorte van en come, en haar een aangelteeken lampe op het hoofd zetten, gelijk'er staat (Job 29: 3.) „Doe „hy zyne lampe deede schijnen over myn hoofd. Ende zy ziet daar mee, en doorziet alles wat'er is, de wijde werrelt door van haaren aanvang, tot daar ze eindigd, toe. In den morgenstond neemt haar den Engel wederom, brengt haar in den Hof Eden (ofte het Paradijs) toond haar de Regtvaerdigen, die daar zitten in heerlijkheid, en zegd tot haar: Kund gy weeten wiens die ziele is geweest? als zy antwoord, Neen, zoo vaart hy voort, Die ziele, welke gy daar in die heerlijkheid ende in alle die hoogheid ziet, is even eens als gy geformeerd in 's moeders ingewand, en zoo is 't ook met die, en die, en die ziele gelegen: ende zy hebben de inzettingen, en regten van God bewaard. Indien gy doen zult, gelijk zy hebben gedaan, zult gy naa uwe dood, gelijk deeze, die gestorven zyn, waardig geagt worden, te bezitten de Hoogheid ende Heerlijkheid, die gy ziet: Dog indien niet, zoo zult ge komen in de plaatze, die



die ik u zal wyzen. Ende als het avond geworden is, brengt hy haar in de helle, en toond haar de godeloozen, welke de Verderf-engelen pynigen, smyten, en met brandende pekstokken slaan. Zy roepen en schreeuwen, Ei my! oh arme! dog daar en is niemand, die zig haarer ontfermd. Ende den Engel zegd tot haar: myn dogter, weet ge, wie deeze zyn, die daar leggen en branden? ende als zy Neen zegd, zoo antwoord hy, Weet, dat ook deeze geformeerd zyn van een stinkenden droppel in het binnenste van hunne Moeder, en te voorschijn zyn gekomen in de wereld, dog zy hebben de getuigenissen en insettingen van God niet bewaard, daarom zynze tot die versmaadheid gekomen. Ende nu, myn Dogter, weet, dat ge eens deeze plaatze zult moeten verlaten, en sterven, daarom, en zyt niet godeloos, maar zyt regtvaerdig, zoo zultge leeven in der eeuwigheid. Dog waar uit blykt het, dat het met deeze dingen dus gelegen is? Daar uit, dat 'er staat (Prov. 4: 4.) „Uw herte houde myne woorden vast, onderhoud myne geboden, en leev. Voorts leid hy haar om, van den morgen tot den avond toe, en laat haar zien alle de plaatsen, die ze met haare voeten zal doorwandelen, ende de plaatze daar ze wonen zal, als ook de plaatze, daar ze zal begraven worden, ende daar na toond hy haar de wereld der Goeden ende der Quaaden. Ende aan den avond geeft hy haar aan 's moeders ingewanden weer, ende God maakt haar deuren en grendelen, gelijk'er geschreeven staat (Job. 38: 8.) „Ende „(wie) sloot (de) zee met deuren toe, toen ze „uitbrak, (opdat) ze uit (de) baarmoeder voort-  
„quame.

„quame. En wederom (Jef. 51: 16.) „Ende ik  
 „leide myne woorden in uwen mond, ende met  
 „(de) fchaduwe myner hand hebbe ik u bedekt.  
 Ende God zegd tot haar, Tot hier zult gy komen,  
 en niet verder. Dus blijft de vrugt negen  
 maanden in 's moeders ingewand. De drie eer-  
 ste maanden vertoeft ze in de benedenfte ver-  
 blijfplaatze, ende de drie middenfte in de mid-  
 denfte verblijfplaatze, ende de drie laaste in de  
 bovenfte. Ze word gefpijft van alles waar mee  
 de Moeder word gefpijft, en drinkt al wat zy  
 drinkt, ende en laat niets van haar uit gaan:  
 want anders was 't met de Moeder omgeko-  
 men. En dat ist, dat 'er staat (Job. 5: 9.) „Die  
 „grootte dingen doet, enz. Wanneer nu haaren  
 tijd naby gekomen is, dat ze uit moet gaan,  
 zoo komt dien zelven Engel, en zegd tot haar,  
 Gaat uit, want uwen tijd die is daar, om in de  
 werreld te komen. Dog zy antwoord, Hebbe  
 ik niet al voor het aangezichte van den Schepper  
 van 't Heele-Al gezegd, dat het my genoeg is te  
 zyn in de werreld, welke ik bewoond heb? En-  
 de hy zegd tot haar, **DE WERRELD**, (ofte  
 Eeuwe) **DAAR IK U U IN DOE BEGEE-**

**VEN** עולם שאני מניסך is schoon: ende  
 ook, gelijk gy tegens wil en dank geformeerd  
 zyt in het binnenfte uwes moeders, zoo moette  
 tegens wil en dank gebooren worden, ende in  
 de werreld te voorschijn komen. Strax begint  
 (het kind) te schreijen. En waarom begint het  
 te schreijen? om (dat het) de werreld (gedwon-  
 gen word te verlaaten,) die 't tot nog toe be-  
 woond heeft. Als 't uitkomt, slaat hy 't onder  
 zynen neus, en bluft de lampe, welke op zyn  
 hoofd



hoofd was, uit, en doet het, of het wil of niet, te voorschijn komen. En daar mee vergeet het alles, wat het heeft gezien. Te voorschijn gekomen, schreid het. en waarom? om dat het te dier zelyver uure der verwisselingen van ZEVEN EEUWEN (of Werrelden) **שבעה עולם ראשון** onderwurpen word.

In de EERSTE EEUWE is hy een Koning gelijk, dien alle menschen groeten, en begeerig zyn te zien, en kussen, ende omhelzen, zoo lange, tot dat hy een jaar oud geworden is.

**עולם שני** in de TWEEDE EEUWE gelijk hy een zwijn; want gelijk dat wenteld in den drek, zoo wenteld hy in zyne onreinheid en vuiligheid tot zyne twee jaaren toe. **עולם שלישי**

in de DERDE EEUWE kunt gy hem vergelijken by een geiten-bok; want gelijk den geiten-bok huppelende en springende zyn weide deurloopt, zoo springt en huppeld hy dan hier dan daar, tot dat hy de vyf jaaren heeft bereikt.

**עולם רביעי** in de VIERDE EEUWE ver- toond hy de gelijkenisse van een paard; gelijk dat loopt langs wegen en straten, moedig en vol vuurs; zoo loopt hy, een Jongen geworden zynde, vol moeds, en verheft hem op zyne deugd, tot dat hy tot de agtien jaaren gekomen is. In de VYFDE EEUWE **עולם חמישי**

zoo maakt hem vry een Ezel gelijk, dien ze den zadel leggen op zynen rug: zoo leggen ze hem lasten op, geven hem een wyf, daar wind hy zoonen

zoonen en dogteren by, en word strax genoodzaakt voor hun, en zijner huisgenooten onderhoud, om her te loopen. In de SESTE EEUWE עולם ששי draaft hy, gelijk een Hond, om de kost, rooft daar rijkdommen in zyn begeerlijkheden, schraapt hier, steeld gins, ende en schaamd zig niet. In de ZEVENDE EEUWE עולם שביעי is hy gelijk iets, des men zig schaamd, alles is met hem veranderd, ook schelden hem zyne huisgenooten, en verlangen naa zijne dood, ende de kinderen dryven met hem den spot. Eindelijk naderd zijnen tijd om te sterven, en dan komt den Engel by hem. Kend gy my wel, zegd hy tot de Ziele. Zy antwoord, Ja: maar, zegd ze, waarom komt gy heden by my? Om u uit de wereld te haalen, antwoord hy. Strax de Ziele luid op aan 't schrijven, zoo dat haare stemme gehoord word van het eene einde der wereld, tot aan het ander, dog van geen schepzel, als alleen van den Haan: Voorts zegd zy tot den Engel, hebt gy my niet al UIT TWEE WERRELDEN

( ofte Eeuwen ) משתי עולמות te voorschijn gehaald, ende IN DEEZE TEGENWOORDIGE WERRELD בעולם הזה gesteld, in welke ik nu woone? Dog den Engel wederom: En hebbe ik u niet al gezegd, dat gy, al was 't ook tegens uwen dank, moeste in 's Moeders ingewanden geformeerd, en gebooren worden, en sterven, en dat gy reukenschap zoud moeten geeven voor het aangezigt



van den Koning der Koningen, den Heiligen en nooit genoeg te prijzen God? Ende dit zyn de vier Werrelden, (ofte Eeuwen) **ארבע עולמות** welke God eertijds aan den Profect Elias toonde, gelijk 'er staat (1 Reg. 19: 11.) „Ga uit, „en staat voor het aangezichte des HEERE op „deezen berg, enz. God zeide tot Elias: Wat zijn deeze vier dingen? Ende als Elias antwoordede, Heere der wereld, ik weet het niet, zoo zeide God, Deeze zyn de vier Werrelden, ofte Eeuwen, welke den mensche moet deurgaen: „Ee- „nen grooten en sterken wind. Dit is deeze Wereld (ofte Eeuwe) die een wind gelijk is. „Ende naa deezen wind een aardbevinge. dat is te zeggen, naa Deeze Wereld (ofte Eeuwe) den dag des Doods, welke het geheele lighaam van den mensche doet schudden, en beeven. „Ende naa de aardbevinge een Vier. dat is, naa den dag des doods het Oordeel der Helle, die een vier is. „Ende naa het vier het suifen van „een zachte filte, dat is te zeggen, naa het vier der Helle, den dag des grooten Oordeels, die een zachte filte zal zyn.

#### EINDE DER FORMEERING VAN 'S MENSCHEN VRUGT.

Uit deeze Joodsche Verzameling van de gevoelens hunner alleroudste Wijzen blijkt, dat ze elken staat-verwisseling van den mensche, het zy in den lighaame, het zy daar buiten, een Eeuwe of Wereld noemen, en dat z' er zulkes optellen, waar van ze de derde wederom in zeven anderen onderscheiden, daar we alleen in onze Eeuw-Kerk-reden van spreken. De  
eerste

eerste van die ses Eeuwen, die wy Grootte kunnen noemen, neemt haaren aanvang van den beginne der wereld af aan, wanneer, volgens hunne Godkunde, alle de Zielen van de menschen gelijkelijk geschapen zyn. De tweede vangt aan van de Ontfangenisse van elk mensche, waar in de Ziel met het lighaam word vereend. De derde neemt haar begin van 's menschen geboorte af aan, en heeft wederom haare zeven mindere Eeuwen, of staat-verwiffelingen. De vierde begint met de dood, waar in wederom ziele en lighaam van een gescheiden worden. Den aanvang der vijfde geschied, wanneer de afgescheide Ziele haar oordeel ontvangt. Ende het begin der zeste en laatste, wanneer naa de Opstandinge, en weer-vereeniging van ziel en lighaam, den Dag des grooten Oordeels komen, en den mensche de eeuwige vetgeldinge zijner werken ontvangen zal. Dog in die optellinge en verdeeling der Eeuwen komen ze niet alle over een. R. David Kimchi, R. Schelomoh Jarchi, en de Midras Tillin, over onzen Text-Psalm, maaken maar van Vijf Eeuwen des mensche gewag, dog die ze ook niet van de Scheppinge der Ziele, maar van haare vereeniging met het lighaam in de Ontfangenisse, aanvangen ende een weinig anders onderscheiden. Ik brenge de woorden van den eene, en de andere by, gelijk ik ze by Viccars in zyne Tienderlijke Uitleggingen over de Psalmen vinde. R. David Kimchi: *Benedic, anima mea, Domino. ] Quinquies dicitur in hoc & subsequente Psalmo. respond. ad 5. libros Legis, & 5. Sacula, in quibus est & erit homo; utero, uberibus, hoc seculo, futuro, & post resurrectionem.* R. Schelomoh Jarchi:



zig de Goedertierenheid van Jehovah uit, en wy meugen daar van zeggen: *De Goedertierenheid van Jehovah is VAN EEUWE, EN TOT EEUWE over die hem vreezen.* Maar eene Levens-tijd eens mensche, hoe veele Ouderdommen dat ze hebbe, die heeft zelden meer als drie Geslagten. Het eerste maake hier den mensche uit, die Jehovah vreeft. het tweede zyne Kinderen. het derde de Kinderen zyner Kinderen. En zie daar, zoo strekt het, dat'er staat, *ende zyne Geregtigheid AAN KINDEREN DER KINDEREN*, zig wederom zoo verre als het voorgaande uit; en de eene spreekwijze ontvouwd al wederom de

he-  
*chi: Benedic ] Dicitur quinquies. respondet ad 5. secula hominis. Midras Tillin: Benedic anima mea ) Repetit hæc verba 5. vicibus, sicut sunt 5. libri Legis, R. Josua Ben Levi. Vel, respondet ad 5. secula עולמים, quæ videt homo. 1. Antequam natus est, in visceribus matris. 2. Postquam natus est, dixit, Ne obliviscere beneficiorum, præcipue sugendi in loco mundo, non ערוה immundo; & loco intelligentiæ. R. Abihu. R. Matanah. 3. Quando hæc & illuc in omnibus locis domini*





gezondheid, schoonheid, wijsgeerte, natuurelijke Godsdienst, Zedelessen, wat uw vermeugen, om daar door te leeven, wat al dat ge als iets heerlijks in de werreld hoog-agt! Als gras zijt ge, als teer gras, ende al uw beste als een bloeme des velds, allerlevendigst Zinnebeeld van vergankelijke Heerlijkheid. Hooret Hieronymus<sup>100</sup>: „In-

„ dien  
zijne geboortenisse, in de ingewanden van zyne moeder. II. Naa dat hy in de werreld gekomen is, terwijl hy nog aan haare borsten hangd. III. In deeze Eeuwe, terwijl hy gins en herwaarts alle de plaatzen van zijne Heerschappije doorwandeld. IV. In de Toekomende Eeuwe, of na dat hy gestorven is, wanneer hy het aangezigt van God aanschouwd. V. Naa zijne opstandinge.

100. Hieronymus Comm. in Esa. Si quis carnis fragilitatem aspiciat, & quod per horarum momenta crescimus, atque decrescimus, nec in eodem manemus statu, ipsumque quod loquimur, dicimus, & scribimus, de vite nostrae parte praetervolat; non dubitabit carnem fœnum dicere, & gloriam ejus quasi florem fœni. Qui dudum infans, subito puer; qui puer, repente Juvenis, & usque ad senectutem per spatia mutatur incerta, & ante se senem intelligit, quam Juvenem non esse se miretur. Pulcra mulier, que adolescentulorum post se traherat greges, arata fronte contrahitur, queque prius amata, postea fastidio est.

„ dien iemand de broosheid des vlee-  
 „ fches aanschouwd , ende aanmerkt ,  
 „ datwe alle oogeblikken groei en-  
 „ de afneemen , en noit in eene gedaan-  
 „ te blijven , en zelfs dat , 't geen we  
 „ spreken , voorzeggen , schrijven ,  
 „ van ons leven voorbyvlugt , die zal  
 „ niet twifelen te zeggen , dat het  
 „ vlees hooi is ; en zyne heerlijkheid  
 „ als een bloeme des grasses. Die on-  
 „ langts een Kind was , is schielijk een  
 „ Jongen ; die een Jongen was , is  
 „ strax een Knecht , en merkt eer , dat  
 „ hy een oud man is geworden , dan  
 „ hy zig zelve verwonderd , dat hy  
 „ geen flux Knecht meer is. Een schoo-  
 „ ne Vrouw , die onlangts meer als  
 „ eenen vrijer fcepte agter haar , is nu 't  
 „ hoofd doorploegd met rimpelen : zy,  
 „ die eerst bemind was , daar steekt  
 „ men nu den walg van. Hooret dien  
 „ Godvrugten Man , dien grooten Ker-  
 „ ken leeraar nog eens <sup>101</sup> : „ Gelijk het  
 „ „ kruid ,

101. *Idem comm. in Psalm. Sicut mane oriens  
 herba , & suis floribus vernans , delectat oculos  
 contemplantium , paulatimque marcescens , amittit*



„kruid, dat 's morgens opgaat, en  
 „toelagt met een aangename bloem,  
 „en 't oog der gener, die ze aanschou-  
 „wen, streeld, allengs verwelkt, en,  
 „van al zyn schoon geplunderd, haast  
 „in hooy veranderd, dat vertrapt  
 „gaat worden: zoo komt de Schoon-  
 „heid eerst als uitkyken in de Kinde-  
 „ren, daar na bloedze in de Jonge  
 „manschap, en kragt des ouderdoms,  
 „ende, eer men 't denkt, word het  
 „hoofd grijs, 't voorhoofd geploegd,  
 „het vel gerimpeld, ende in den a-  
 „vond des Ouderdoms word men  
 „zig zelve een last. Wat spreek  
 „ik van de eerste tyden der Kinds-  
 „heid tot den afgeleefden en ver-  
 „schrompelden ouderdom? een koort-  
 „ze, een quynende ziekte kan maa-  
 „ken, dat het schoone aangezigt van  
 „een

*pulcritudinem, & in senium, quod conterendum  
 est, vertitur: ita omnis species hominum vernat  
 in parvulis, floret in Juvenibus, floret in aetate  
 perfecta viris, & repente, dum nescit, incane-  
 scit caput, rugatur facies, cutis prius extenta con-  
 trahitur, & extremo sine --- vix moveri potest ---  
 Quid loquimur de infantia temporibus usque ad ex-  
 tre-*

„ een vrouw zoo leelyk word, dat de  
„ liefde in walginge ende afkeer ver-  
„ anderd. Hooret den Heidenschen  
Treurdigter Seneca <sup>102</sup> :

*Wanneer in volle kragten  
De Zon met middag-sraalen is  
aan 't woeden.*

Maar

*tremam & decrepitam senectutem ? cum hoc lan-  
guor faciat, & inedia moror, ut vultus prius pul-  
cherrimus foeminarum ad tantam transeat sedita-  
tem, ut amor in odia commutetur.*

102 Seneca Hippol.

*Sævit solstitio cum medius diès,  
Et noctem brevibus præcipitat rotis,  
Languescunt folio lilia pallido,  
Et gratæ capiti deficiunt rose.  
Sic fulgor, teneris qui radiat genis,  
Momento rapitur, nullaque non diès  
Formosi spoliùm corporis abstulit.*

Wanneer in volle kragten  
De Zon met middag-sraalen is aan 't woeden,  
Ende ons de korte nagten  
Op klijner raden snellijk voort doet spoeden,  
Zie dan, ei zie,  
De Leli, die  
Flus pronkte, flux verdwynen  
Met al haar glanssen :  
De Roos, bequaamst tot kranssen,  
Gaaf dan quynen.

T 5

Zoo



Maar wat brenge ik een Heiden by ?  
 Hooret Salomon : *De bevalligheid*  
 zegd hy , *is bedrog , ende de schoon-*  
*heid eidelheid.* Ende gy , Rijken , die  
 in uwe rykdom uwe heerlykheid steld,  
 wat zyt gy , of wat is uwe rykdom ?  
*Den Rijke [roeme] in zyne verne-*  
*deringe , zegd Jacobus , want by zal*  
*als een BLOEME des GRASSES*  
*voor by gaan . want de Zonne is opge-*  
*gaan met de hitte , ende heeft HET*  
*GRAS dorre gemaakt , en ZYNE*  
*BLOEME is afgevallen , ende de*  
*schoone gedaante haares aanschijns is*  
*vergaan : alzo zal ook den rijke in*  
*zyne wegen verwelkeren.* Ende gy  
 Wyzen na den vleefche ; gy Magti-  
 gen , gy Edelen , en wie dat gy zyt ,  
 die op uw zelve vertrouwd , en meind ,  
 dat gy iets zyt , lust het u , uwe nie-  
 tigheid , uwe onmagt , de eidelheid  
 van uw vertrouwen , van uwe heer-  
 lyk-

Zoo slijt van teere wangen  
 Elk oogenblik iets schoons: geen zonneshijnen  
 Die , zonder af te prangen  
 Van't schoone lijf wat roots , oit gaan verdwynen.

lykheid, van uwen roem te zien, lees Paulus brieven aan de Romynen, aan de Korinthers (en waar is nu 't Eeuwig Roomen! waar is Korinthen met al zyne werrelts-wijsheid!) Leefet Salomons Prediker. *Eidelheid der eidelheden, 't is al eidelheid.* Dat is 'er 't begin, dat is 'er 't einde van. En wat is het einde van alles, wat 'er in geleezen word? **VREESD GOD, ENDE HOUD ZYNE GEBODEN.** Zie daar, Menschen, waar door dat ge uwer nietigheid, uwer verganckelykheid; zie daar, waar door dat ge der Eidelheid der Eeuwen kunt worden ontruk. De **VREEZE VAN JEHOVAH** is *ryn, bestaande tot in Eeuwigheid.* Laat die uwe schoonheid zyn. *De bevalligheid is bedrog, ende de schoonheid eidelheid:* maar een *vrouwe DIE JEHOVAH VREESD, die zal gepreezen worden.* Laat die uwen rijkdom zyn. **VREEZET JEHOVAH, gy zyne heiligen, want DIE HEM VREEZEN hebben geen gebrek.** Laat die  
 uwe



uwe wijsheid zyn. De VREEZE VAN JEHOVAH is het *beginzel der wijsheid*. *Alle die ze doen, hebben goed verstand*. Laat die uwe lengte van dagen zyn. De VREEZE VAN JEHOVAH *vermeerderd de dagen: maar de jaaren der Godeloozen worden verkortet* <sup>103</sup>. Laat die uwe sterkte, uw vertrouwen, uw leven zijn: *In de VREEZE VAN JEHOVAH is een sterk vertrouwen, De VREEZE VAN JEHOVAH is een springader des levens, om af te wijken van de strikken des doods*. Laat die uwe eere zijn: *Den loon der nederigheid met de VREEZE VAN JEHOVAH is rijkdom, ende eere, en leven*. Met een woord, *Toehoorders, Indien gy tot een Vader aanroept den genen, die zonder aanneeminge des persoons oordeeld*

103. Volgens de Hebreeuwſche Tijd-uitdrukzelen: „De Vreeze van Jehovah zal de dagen „vermeerderen, dog de Jaaren der godeloozen „zullen verkort worden. *Quomodo & Vulg. Timor Domini apponet dies, & anni impiorum breviabuntur. Et LXX. ultimam pericopen: ἐτι ἡ ἀσεβῶν ὀλιγωθήσεται.*

deeld naa eens iegelyks werk, ZOO  
**WANDELET IN VREEZE** *dentyd*  
*uwer inwooninge.* En vraagtge, wat  
**DE VREEZE VAN JEHOVAH** is?  
 Zy is de Lijdsvrouw van alle Chri-  
 ften deugden, de Deurwaarster des  
 herte, de hoofsfomme van al wat ge-  
 leerd, en gehoord moet worden, het  
 allen menschen betaamelyke, de Dog-  
 ter en trouwe Metgezellinne van de  
 Liefde, en vyandinne van al wat  
 slaaffch is, en God slaafagtig diend,  
 en daar hoope van onstraffelykheid  
 aanblykt, alle ongerechtigheid gierig-  
 lyk bedrijft. Vraagt gy 't nog? Zy  
 is *te haaten* het *quaade*, de *hovaerdig-  
 heid*, ende den *hoogmoed*, ende den  
*quaaden weg*. Vraagt ge 't nog eens?  
**HET VERBOND**  
**VAN JEHOVAH TE HOUDEN,**  
**ENDE AAN ZYNE BEVELEN**  
**TE DENKEN, OM DIE TE**  
**DOEN.** En, Christenen, *in 't hou-*  
*den daar van is grooten loon.* De  
**GOEDERTIERENHEID VAN JE-**  
**HOVAH** is **VAN EEUWE EN**  
**TOT**



TOT EEUWE OVER DIE HEM  
 VREEZEN, EN ZYNE GEREG-  
 TIGHEID AAN KINDS KINDE-  
 REN, AAN DIE ZYN VERBOND  
 HOUDEN, ENDE AAN DIE  
 AAN ZYNE BEVELEN DEN-  
 KEN, OM DE ZELVE TE DOEN.  
 Wat zullen wy nu tot deeze dingen  
 zeggen? Wy hebben u voorgesteld  
 het leven, ende de dood. De dood,  
 indien gy blijft, dat gy van natuure  
 zijt, indien gy in uwe doodelijke  
 krankheid, indien ge in uwe zonden,  
 indien ge in uwe godeloosheden, en  
 werreltsche begeerlijkheden blijft, in-  
 dien ge op u zelfs vertrouwd, en denkt,  
 dat gy wat zyt. Gy meugt BLOE-  
 JEN ALS een BLOEME DES  
 VELDS: WANNEER den WIND  
 van Gods oordeelen OVER U KO-  
 MEN ZAL, ZOO EN ZULT GY  
 NIET MEER ZYN, ENDE UWE  
 PLAATZE ZAL U NIET MEER  
 KENNEN. Het leven, indien gy  
 JEHOVAH VREEST, indien gy  
 ZYN VERBOND BEWAARD,  
 ENDE AAN ZYNE BEVELEN  
 DENKT, OM DIE TE DOEN.  
 ZYNE

ZYNE GOEDERTIERENHEID is OVER U VAN EEUWIGHEID, EN, zy zal over u blyven TOT IN EEUWIGHEID, *van eeuwwe, en tot eeuwwe*, EN ZYNE GEREGTIGHEID AAN DE KINDEREN UWER KINDEREN. *Verbest haar de bieze zonder slijk? groeyd HET RIETGRAS zonder water? Als 't nog in zijne groenigheid is, [hoewel] het niet afgesneeden word, nogtans verdord het voor alle GRAS. Alzoo zyn de paden aller die God vergeeten: ende de verwagtinge des huicelaars zal vergaan. Van den welke zyne hoope walgen zal: ende zyn vertrouwen zal zyn een huis der spinnekoppe. Hy zal op zyn huis leunen, maar het en zal niet bestaan: hy zal hem daar aan vast houden, maar het en zal niet staande blyven. Hy is zappig voor de zonne: ende zijne scheuten gaan over zijnen hof uit. Zyne wortelen worden by den springader ingevlogten: hy ziet een steenige plaatze. [Maar] als [God] hem*

*ver-*



*erslind uit zyne plaatze, zoo zal ze hem lochenen, [ zeggende: ] ik en hebbe u niet gezien. Zie, dat is de vreugde zynes wegs* <sup>104</sup>. Dog daar weet

104. In deeze plaatze vinde ik in den Hebreuschen text vijftienmaal het toekomend tijd-uitdrukzel gebruikt, en de Onzen zetten 't zevenmaal daar in over; dog in den beginne verwisfelen zy 't viermaal in een Tegenwoordig, en viermaal op het einde. De LXX. Griekfche Overzetters, de Gemeine Latijnsche Overzettinge, Pagninus, Anderen gebruiken dan eens het Toekomende, dan eens het Tegenwoordig. Waaron, of door wat noodzaakelijkheid, weete ik niet. Want vloegen woorden en zaaken niet ruim zoo wel, wanneer wy de kragt van het Toekomend Tijd-uitdrukzel behouden, en de gansche plaatze op deeze wyze overzetten: „Zal „haar een bieze verheffen zonder slijk? zal riet- „gras zonder water groejen? [ als ] 't nog in „zyne groenheid [ is, hoewel ] 't niet zal afge- „sneeden worden, zoo zal het [ nogtans ] voor „alle gras verdorren. Alzoo [ zullen zyn de ] „paden aller die God-almagtig vergeeten: ende „[ eens ] huichelaars verwagtinge zal vergaan. „Wiens hoope uitvallen zal, en wiens vertrou- „wen [ zal zyn een ] spinnekoppen huis. Hy „zal leunen op zyn huis, ende het zal niet be- „staan: hy zal hem daar aan vast houden, ende „het zal niet staande blyven. [ Laat ] hy zap- „pig [ zyn ] voor [ de ] zonne: en laat over zy- „nen hof zyne scheute uitgaan. Laat by [ een ] spring-

weet een onvernunftigen man niet van ,  
 ende een dwaazen verstaat het niet ,  
 dat de godeloozen groeijen ALS het  
 KRUID , ende alle de werkers der  
 ongerechtigheid BLOEIEN , op dat  
 ze tot in der eeuwigheid verdelgd  
 worden <sup>105</sup>. En daarom , Ontsteek u  
 niet

„ spring-ader zyne wortelen ingevlogten worden:  
 „ laat hy [een] steenen huis zien. Wanneer  
 „ [God] hem zal verslinden uit zyne plaatze ,  
 „ zoo zal ze hem lochenen , [zeggende:] Ik hebbe  
 „ u niet gezien. Zie , dat [zal de] vroege zynes  
 „ wegs [zyn] De Toelater- of Toegevender-  
 „ wyze Maniere van spreken , die hier driemaal  
 „ gebruikt word , (*Subjunctivum seu Permissivum*  
 „ *Modum Latini dicerent*) is by de Hebreers , die  
 „ ze niet hebben , in het Toekomende Tijd-uit-  
 „ drukzel bevat , waar van oneindige bewijzen  
 „ zyn , en de Rede van ons elders aangetoond  
 „ word.

105. In Hebræo est: אִישׁ־בָּעַר לֹא יָדַע וְכִסִּיל  
 לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת בְּפָרוֹחַ רִשְׁעִים כְּמו־עֵשֶׁב וְיִצְיָו  
 כָּל־פֶּעַל אֵין לְהַשְׁמֵר עֲרִיעֵר *Locus translatu dif-*  
*ficilis. Duo Futura vides, dein Infinitivum, cum*  
*ב, quod Prasenti, & Imperfecto, porro Prateri-*  
*tum cum Conversivo ו, quod & ipsum Imperfecto*  
*respondet, & denique Infinitivum cum ל, Futu-*  
*rum innuens. LXX. & Vulgata, Tempora fere*  
*Hebræa retinent. LXX. Ἄνθρωπος ἀφῆσεν ἔγνωσε-*  
*ται, καὶ ἀσύνετος ἔσυνέσει ταῦτα. Ἐν τῷ*  
 V *ἀνθ-*



niet over de boosdoenders, ende en benyd ze niet die onrecht doen: Want ALS GRAS zullen zy haast worden afgesneeden, ende als de GROENE GRAS SCHEUTJENS zullen ze afvallen. Neen: Uw herte en zy niet nydig over de zondaaren: maar zyt t' allen dage in JEHOVAHS VREEZE. Want zekerlyk daar is een belooninge: ende uwe verwagtinge en zal niet afgesne-

ἀνατεῖλαι ἀμαρτωλῶς ὡσεὶ χόρτος, ἢ διε-  
 κυψαν πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, ὡ-  
 πως ἀν' ἐξολοθρευθῶσιν εἰς τὸν αἰῶνα τῶ αἰῶνος.  
 Vulgata: „Vir insipiens non cognoscet, & stultus  
 „non intelliget haec. Cum exorti fuerint peccatores  
 „sicut scenum, & apparuerint omnes, qui operan-  
 „tur iniquitatem, ut intereant in saeculum saeculi.  
 At sensu satis obscuro. Nostris praeluxere Pagni-  
 nus, Lutherus, Junius Tremellius, alii. Primus  
 quidem: „Vir insipiens non cognoscit, neque stultus in-  
 „telligit istud. Quod floreat Impii sicut herba,  
 „& flores emittant omnes operarii iniquitatis, ut  
 „dissipentur ipsi in aeternum. Alter autem:  
 Ein törrigter glaubt das nicht! und ein Narr ach-  
 tet solchs nicht. Die Gottlosen grünen wie  
 das gras! und die übelthäter blühen alle bisz  
 sie vertilget werden immer und ewiglich.  
 Tertius denique: „Vir brutus non agnoscit, & stul-  
 „tus

sneeden worden. Den regtvaerdige zal groeijen als den Palmboom: hy zal wasen als een cederboom op den Libanon. Die in 't huis van Jehovah geplant zyn, dien zal gegeeven worden te groeijen in de voorhoven van onzen God. In den grijzen ouderdom zullen ze nog vrugten draagen, ze zullen vet en groen zyn, om te verkondigen, dat Jehovah regt is. Indien niet, Indienge JEHOVAH niet VREEST, indienge ZYN VERBOND niet HOUD, niet AAN ZY-

„*tus non animadvertit illud, Quum germinant*  
 „*improbi velut herba, florentque omnes qui ope-*  
 „*ram dant iniquitati, [fieri] ut perdantur usque*  
 „*in aeternum. Sensu quidem sane magis obvio,*  
 „*verum qui ab hebraeis nimium recedit Temporibus.*  
 „*Et nos tentemus.* Zoo zette ik de woorden over in hunnen zamenhang met de voorgaanden:  
 „Gy hebt my verblijd, Jehovah, met uwe daaden: over de werken uwer handen zal ik juichen.  
 „Hoe groot waaren uwe werken, Jehovah! zeer diepe waaren uwe gedagten.  
 „(Een Onvernuftig man zal zulks niet weeten, ende een dwaaz zal het niet verstaan.)  
 „Wanneer de goddeloozen groeiden als gras, en alle werkers van ongerechtigheid bloeiden, om verdelgd te worden tot in eeuwigheid.



ZYNE BEVELEN DENKT , OM DIE TE DOEN, indien ge voor Jehovahs woord niet beefd , O ! hoe zultge , wanneer eens dien Koning zal komen , dien verwoester , dien geslagen vyand van de Kerke , *om onze vaste steden te verstooren tot woeste puinhoopen* : Want wat moeten wy niet billijk vreezen om onzer zonden wille ? En wie weet , wat de Nieuwe Eeuwe baaren zal ? wie voorziet het niet ? Zeker , de Profecien zyn als in baarens-nood. En wat spellenze ? een Koningrijke voor de Kerke ? jaa : maar door wat al verdrukkingen ? en hoe wel verdienen wy , dat ze ons overkomen ? want immers is DE VREEZE GODS aan deeze plaatze niet. Zeker z' is 'er klein. z' is 'er by weinigen. Wee ! wee onzer ! Maar laat ons DE EEUWE met geen klaaggezangen , met geen zugtingen , met geen weeën aanvagen. Laat ik dat alleen zeggen , wanneer eens dien Koning zal komen , *om onze vaste steden te verstooren tot woeste hoopen* , hoe  
han-

*bandeloos* zult ge zyn, hoe *verflaagen*, hoe *beschaamd*? als het GRAS des VELDS zult ge zyn, als de GROENE GRAS-SCHEUTJENS, als het HOY der DAKEN, ende het BRANDKOORN, eer 't over einde staat. Dog vreezet niet, gy, DIE JEHOVAH VREESD, gy, DIE ZYN VERBOND HOUD, gy DIE AAN ZYNE BEVELEN DENKT, OM ZE TE DOEN, hooret, wat uwen God zegd: *Ik Ik ben 't die u trooste, wie zyt gy, dat gy u vreesdet* <sup>106</sup> voor een mensche, die sterven zal? en voor een 's menschen kind, dat HOOY worden zal? Ende vergatet <sup>107</sup> Jehovah, die u gemaakt heeft, die de hemelen heeft uitgebreid, ende de aarde gegrond? ende u vreesdet <sup>108</sup> geduuriglyk den ganschen dag van wegen de grimmigheid des benauwers

106. Hebr. וַיִּירָא in Imperfecto. forsan melius:  
„wie zyt gy, en [wat] vreesdet gy u.

107. Hebr. וַתִּשְׁכַּח.

108. Hebr. וַתִּפְתַּר ambo in Imperf. ut supra.



wers, wanneer by zig bereidde, om te verderven? Waar is nu de grimmigheid des benauwers? Hoe't gaat, wat zal u van de Liefde van Jehovah scheiden? Is 'er een oogenblik in zynen toorn, daar is een leven in zyne goedgunstigheid. ZYNE GOEDERTIERENHEID is VAN EEUWE EN TOT EEUWE, EN ZYNE GEREGTIGHEID AAN KINDS KINDEREN. O God, Laat ze beschaaamd, ende agterwaarts gedreeven worden, alle die Zion haaten! Laat ze worden ALS GRAS op de daken, 't welk verdord, eer men 't uittrekt <sup>109</sup>. Dog die van de Stad zyn, van die Stad, die fundamenten heeft, van het Jerusaleem, dat boven is, en vry is, ende op de aarde is neergedaald, de opregten van herten, DIE U VREEZEN, Laat die uitspruiten tusschen het GRAS als willigen aan de waterbeeken: LAAT ZE BLOEJEN

109. Hebr. שְׁקִרְמַת שְׁלֵף יָבֵשׁ, Eigentlich, 't „welke, eer men 't uitgetrokken heeft, verdord is,

*JEN ALS* het *KRUIT* der *aerde*.  
 En zie daar ons gekomen tot bidden,  
 tot wenschen, tot zegenen. Dat eischt  
 van ons het aangevangen Jaar, naa  
 aloude en Godvrugtige gewoonte.  
 dat eischt **DE AANGEVANGEN**  
**NIEUWE EEUWE**. „Op den der-  
 „den dag [van de Roomfche Eeuw-  
 „fpelen] wierden 'er in den Tempel  
 „van den Palatijnschen Apollo, van  
 „driemaal negen aankomende knecht-  
 „jes, en even zoo veel meisjes, alle  
 „onbestorve van Vader en Moeder,  
 „eenige Griekfche en Roomfche ge-  
 „zangen gezongen, waar in zy de  
 „welstand des Rijks, en des volks,  
 „aan de Goden bevalen <sup>110</sup>. En 't An-  
 tichriftifch Roomen aapten 't in zijn Ju-  
 bel-Eeuw-fpelen naa. Zullen wy min-  
 der doen? Zullen we **DE EEUWE**  
 met geen zegeningen inweijen? Onze  
 Eeuw-Kerk-Reden niet met zegenin-  
 gen eindigen? Zoude ik niet *bidden*

om

110. Het zyn de woorden van Joachim Oudaan in zyne Roomfche Oudheden. Ziet onze twintigfte Aanteikeninge.



*om den vrede van Jerusaleem? niet zeggen, wel moetenze vaaren die u beminnen! Vrede zy in uwe vestingen! welvaaren in uwe palyzen! zoude ik om der broederen, en der vrienden wille nu niet spreken, Vrede zy in u! zoude ik om des huizes des HEEREN onzes Gods wille het goede voor u niet zoeken? Zoude ik u; want Gy zyt het Jerusaleem van God, gy kinderen, DIE JEHOVAH VREESD, gy zyt gekomen, tot den Berg Zion, tot de Stad des levenden Gods, tot het Hemelsche Jerusaleem; zoude ik u zonder zegeningen van my laten gaan? Dog tot wien wende ik my eerst? Tot u, o Overheden, keere ik my, tot u, o Magten, die God over ons gesteld heeft. Het zyn bekommerlijke Tijden. Daar is EEN EEUWE heen, zoo vol wonderheden, die Jehovah gedaan heeft, zoo rijk van Verdrukkingen, Verlofsingen, Wisselbeurten van Oorlog en Vrede, Kerk-en Staat-veranderingen: zoo opgepropt van doorlugte bewijzen,*

zen , dat ALLE VLEES GRAS is ,  
 ende AL ZYNEN BLOEY , zyne  
 Heerlijkheid , zyn beste , ALS EEN  
 BLOEME DES VELDS : zoo ver-  
 vuld van onwraakbaare , en zienelijke  
 blijken van JEHOVAHS GOEDER-  
 TIERENHEDEN aan ons , dat wy  
 'er liever niet van spreken , als niet  
 waardiglijk. Daar begint EEN EEU-  
 WE , zwanger , zoo 't schijnt , van  
 groote en wonderlijke veranderingen  
 en verwisselingen van de gedaante der  
 Wereld. Hier is wijsheid , hier is  
 verstand van nooden , Magistraaten,  
 VREEZET JEHOVAH! De VREE-  
 ZE VAN JEHOVAH is het *beginzel*  
 der wijsheid. HOUD ZYN VERBOND!  
 DOET ZYNE BEVELEN ! Hy zal in  
 eeuwigheid ZYNS VERBONDS gedenken.  
 Alle ZYNE BEVELEN zyn getrouw. ze  
 hebben goed verstand alle DIE ZE DOEN.  
 En wat is ZYN VERBOND-BEVEL  
 aan u? Dat ge verstandelijk handeld , dat ge  
 u tugigen laat , ô Regters der aarde. Dat ge  
 JEHOVAH DIËND MET VREEZË ,  
 ende u verhengd met bevinge. Dat gy den  
 Zaone kust , op dat hy niet en toorne.



Dat ge den Lande, dat ge den Volke,  
 u toevertrouwd, dat ge der Kerke  
 uwes Gods getrouw zyt. Ei slaat  
 tot dien einde de handen in een <sup>111</sup>.  
 Het gemeine beste zy uw besten.  
 Steld

III. Dat was van ouds het Zinnebeeld van  
 getrouwheid. *Gyraldus Hist. Deorum, Syntagm.  
 prim. Fides fingebatur duabus junctis manibus,  
 interdum imaginunculis duobus, dextram dextrae  
 jungentibus.* Zoo komt ze ons op alouwde pen-  
 ningen voor. ziet den vyfde in ons festiende ta-  
 fereel a. De Trouwe word daar op verтоond on-  
 der de gedaante van een Jongvrouw met een  
 Lauwerkrans om 't bloote hair, anders als ze  
 Horatius beschrijft: als hy zingd.

*Te Spes, & albo rara Fides colit  
 Velata panno.*

U eeren Hoope, en, die met witten huive  
 Haar dekt, Seldzaame Trouw.

Dus laatze haar op de eene zyde zien. Op de  
 andere zyde ziet gy ze onder het zinnebeeld van  
 twee in een geflagen regterhanden, die den ge-  
 vleugelden Slangen-staf van Mercurius vasthou-  
 den. Het Opschrift op de eene zyde is FIDES.  
 NERVA. NERVA wijst het Stamhuis der LIC-  
 NIEN aan, op welkers naam ze geflagen is. en FI-  
 DES zegd DE TROUWE. Op de andere zyde  
 staat:

Steld dat boven al het begeerlijke van de wereld. Die de Wereld kufft, is een vyand van God <sup>112</sup>. beter arm, als ontrouw. DEN KONING GETROUW TOT DEN BEDELZAK TOE,

staat: ALBINUS. BRUTI F. dat is, *ALBINUS BRUTUS ZOON*. ze schynen daar door een gedenkenisse hunner Trouwe in hunne zamenzweeringe tegens Julius Cæsar te hebben willen nalaaten: waarom mischien de Trouwe, anders met een Witte Hoofddoek, teken der Goddelijkheid, die ze daar aan toefschreeven, bedekt, met den Lauwerkrans om 't hoofd, als zegepraalende over Cæsars dood, en met Mercurius gevleugelden Slangen-stok tusschen haare handen, ter beduidenisse van den Vrede, strax daar na, op 't aanraaden van Cicero, tusschen de zamengezworenen aan de eene, ende Antonius en Lepidus aan de andere zyde, getroffen, daar op gezien word.

112. *Jac. 4: 4. ἐκ ὀπίσθου ὅτι ἡ φιλία τῷ κόσμῳ ἐχθρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν; οἱ ἂν ἐν βεβλητῇ φίλος εἶναι τῷ κόσμῳ, ἐχθρὸς τῷ Θεῷ καθίσταται. Φιλέω est osculor. . . 2 Cor. 16: 22. Εἷτις ἐφιλεί τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἦτο ἀνάθεμα μαρὰν ἀθά.* „Indien iemand den Heere Jesus Christus niet kufft, die zyn een vervloeking in de Toekomst des Heere. „Dien ik zal kuffen, zeide Judas, Ὁν ἂν φιλήσω „die is 't grijpt hem. Dat was een andere kus.

113. Be-



TOE, was eens 't Verbond-teken van onze roemrugtige Voorvaderen. Zoo wierd den grondslag van onze vryheid gelegd <sup>113</sup>. Zegd Gy, DEN LANDE, zegd Gy, DER STAD. Dat zal haare vastheid, dat haare bestendigheit zyn. En wat meer?

De

113. Beschrijvinge van den staat en voortgang der Religie in Nederland, enz. door M. Jacob van Wesembeck, Raad en Pensionaris der Stad Antwerpen, die zig zelve getuigd niet alleen ten zelve tijd, dat is, in den Jaare 1566., in de voorschreeven Landen geweest te zyn, maar ook door last van de Overheid, in 't beleid van de voorschreeven zaaken gebruikt, ende daar by ende over geweest te zyn, ende in der waarheid groote moeite ende arbeid daar inne gehad te hebben. pag. 86. De Heeren ende Edelen van het Verbond (gemaakt in den jaare, boven vermeld, ter bescherminge der vryheid der Landen ter gelegenheid van het indringen des Geloofs-dwangs ofte Inquisitie; door de Spanjaarden) hebben goed-gevonden (na dat hun verzoekschrift dien aangaande by de Landvoogdesse verwurpen was) dat alle de Bondgenooten, tot een teken van haar Verbond, openbaarlijk aan haare halzen zouden dragen EEN GOUDE MEDALIE, HEBBENDE OP DE EENE ZYDE HET BEELD DES KONINGS; ENDE OP DE ANDERE TWEE HANDEN TE ZAMEN GEVOEGD, HOUDENDE EEN

EEN BEDELAARS TESSE, willende daar mede betoonen, datze trouwe dienaars van den Koning waaren, bereid om alles in zynen dienst by te zetten, tot den bedelzak toe. Zy maakten zoo veel te meer mentie van den bedelzak, om dat den Heere van Barlemont, als zy eerst ten hove quamen, uit spotternye gezeid hadde: ziet daar een hoop fraajer Geusen, dat zoo veel te zeggen is, als Bedelaars, waar van zy terstond daar na den naame van Geusen verkregen en behouden hebben. Het Opschifte van die Medaalje is by F. Dionys Mudzaart religieus Kanonik van onze Lieve Vrouw te Tongerloos in zyn Kerkelijke Historie op het jaar 1566. Zy gingen met grauwe mantels, houte schotelkens aan den hals, ende befatsen of malen aan de zyde, gelyk of het bedelaars en guiten geweest hadden: ja verblyden hen, dat zy Geusen geheeten wierden, hebbende voor een devyle, **GETROUWE DEN KONING TOT DE BESATSE, OFTF BEDELSAK.** Van die Medaalje, en haar opschrift maaken ook Emanuel van Meteren, Gaspar Enst, Ernest Eremund, Joh. Meurs, Den Drofflaart Hooft, en anderen gewag, die ze insgelijks zeggen van Goud geweest te zyn. Emanuel van Meterens Historie der Nederlandscher ende haarder Nabuuren Oorlogen en geschiedenissen, het tweede Boek: Als deeze Edelen met deeze heftige Requeste waren gekomen, zoo zoude den Heere van Barlaymont (tot haarder veragtinge, ende de Hertoginne de vreeze te verjagen) gezegd hebben, dat het maar een hoop Geusen oite Goylieden waren, dat is, zoo veele als Fielen en Bedelaars, dewijle daar mogelijk eenigen on-



der verscheenen, die zoo zeer rijk niet en waaren, als zy wel zyn mogten. Als haar dit ter ooren quam, zeiden zy, dat ze haar niet en schaamden Geusen ofte Bedelaars voor des Konings dienst, en 's Lands welvaart, geagt en genaamt te wizen: ende werden van die tijd af meest alzoo genoemd. Waaromme zy met haare geconfedereerden EEN GOUDE MEDAALJE aan den hals begonden te draagen, HEBBENDE OP DE EENE ZYDE HET BEELD VAN DEN KONING, ENDE OP DE ANDERE ZYDE TWEE IN MALKANDER VASTHOUDENDE HANDEN, ALSEEN TROUWE DOOR EENEN BEDELSAK, MET DEESE LETTEREN OMSCHREVEN, DEN KONING IN ALLES GETROUWE TOT DEN BEDELSAK TOE. Zy droegen ook kleine fraaje Bedelschotelkens, ende Ampullekens tot dien einde aan haare Bonnetten en Hoeden: ook kleedden zy haar zelve meest in Minnebroeders graeuw Laaken, desgelijks ook haare Dienaars. *Gasparus Ensl. Mauritiados lib. 2. Hæc VI. Aprilis acta sunt Bruxellis: quo die primum, ut quidam scribunt, celebrari cæpit Geusiorum nomen. Quum enim Gubernatrix perplexa & anxia hæreret, nec quid factu optimum esset satis constitutum haberet, fertur quidam magni nominis his verbis eam solatus: Non, non, Madame, ne craigne pas ces Geux: id est, Ne tu, ne tu, inquam, o Domina, mendicos hos metue. Quæ verba quum, ut fit, ad omnes, & ad eos quoque in quos dicta erant, emanassent, indignatione in ludibrium versa, nobiles confederati ultro hoc nomen affectarunt, vestes cinericei coloris, quo mendicantes Monachorum*

rum familiae utuntur, sumserunt, AUREUM NUMISMA IN EAM FORMAM cuderunt, UT UNO LATERE REGIS EFFIGIES, HIS VERBIS CIRCUMSCRIPTA, FIDELES REGI, ALTERO MANTICA CUM DUBUS JUNCTIS MANIBUS, HISQUE VERBIS CIRCUM POSITIS, USQUE AD MANTICAM, ESSET EXPRESSA: idque collo appensum, nec non scutellas, aliaque mendicabulorum suppellectilia, ex argento facta, pileisque affixa, circumtulcrunt: in comotationibus illud Vivat Rex, vivant Gensii, ingeminarunt. Et paulo post: Atque haec est ridicula ridiculi Gensiorum nominis origo, quod non multo postea terrori esse cepit. Ernestus Eremundus Frisius, in Origine & Historia Belgicorum tumultus: Adhibita tot tantisque promissis fide nobiles domum suam proficisci statuerunt --- complura ad confederationis suae firmitudinem ac robur sancientes: imprimis, ut, ad conjunctionis suae testimonium, appensum collo AUREUM NUMISMA gestarent, INSCULPTA AB UNO LATERE EFFIGIE REGIS, DUABUS AB ALTERO MANIBUS IMPLICATIS MUTUO, ET MENDICORUM PER AM TEMENTIBUS, HISCE IN CIRCUITU SCRIPTIS VERBIS: IN OMNIBUS FIDELES REGI ETIAM USQUE AD MENDICITATEM. Quoniam autem Dominus de Barlament primo eorum in aulam adventu dixerat, egregiam mendicorum turbam adesse, quos gallice Gensios vocabat, acceptantes hoc nomen, eo se in posterum vocari voluerunt, multique ipsorum cinerici coloris vestibus induti, gestarunt ligneum Scyphum,



obductum argenteis laminis cum hac inscriptione, vivant *Genſi*. *Job. Meurſii Gulielmus Auriacus l. j. Cum nobilitas fœderata, hunc libellum oblatura, proceſſiſſet, Barlaimontius ad Parmenſem conſternatam, ut erigeret, per contentum lingua Gallica Genſios illos dictitabat, neque eſſe, quod metueret. hoc vocabulo nebulones ac mendici apud Gallos nominantur, & deinceps Proteſtantes ita vulgo nominati. illi vero, cum de dicto hoc accepiſſent, non pudori ſibi ducunt, Regis cauſa, Patriæque, iſto nomine nuncupari. tum de collo NUMMUM AUREUM mox ſuspendunt, CUIUS IN ANTICA PARTE EFFIGIES REGIS EXPRESSA erat; IN POSTICA, FIDEI SIGNUM, MANUS DUÆ, INTER SE JUNCTÆ, PERQUE MEDIAM PERAM EXERTÆ. CIRCUMSCRIPTUM, REGI AD PERAM USQUE FIDI. Quin e ligno parvas lances, mendicorum utenſilia, pileis neclunt; & ſubcinericea veſte ſe, familiamque induunt. De woorden van den Droſſaart Hooft bringe ik niet by: zyne Nederlaſdſche Hiſtorie is in een iegelijks hand. Richard Dinotth zegd in zyn eerſte boek van den Nederlaſdſchen Burgeroorlog, dat ze die penningen niet alleen van Goud, maar ook van Zilver maakten. Aliquis *Scrnpulus* (inquit) *animo Gubernatricis inſectus fuerat de hoc Nobilium novo Fœdere & Societate jam antea & maxime a Meguano Regulo, ideo timebat, nequid in ipſius autoritatem attentarent, & per vim extorquere vellent, quod poſtulabant, ſi illorum preces proſuſus rejiceret, & le-  
mioribus remediis, ſicut Horneus Ammiras ſuade-  
bat,**

bat, usa fuisset, nisi à quibusdam Pontificiis dehortata, è quibus unus fuit fœderatorum importunus contemptor, qui ipsi Gubernatrici, anxie multumque de illo negotio cogitanti, dixit: eos supplicatores nequaquam metuendos, quod mendici & nihili homines esse viderentur: ea verba temere efatus, quod de nobilium fœdere nil sciret, aut neminem è Proceribus illorum partes fovere crederet, aut quod supplicibus Libellis & importunis flagitationibus causam suam agere videret: ideo non satis animorum nec virium ad aliquid novum molendam habere. Supplicatores autem, præcipuorum Regulorum favore & patrocinio freti, ut ostenderent, se præter rationem contemptos fuisse, nec animi fiduciam sibi deesse, quod precibus apud Gubernatricem uterentur, suam factionem a Mendicitate denominarunt, sibi ea appellatione ita placentes, ut primarii Nobiles illius fœderis, in publico convivio hibares, & sibi invicem propinantes, festa acclamatione hæc verba sæpius usurparint, Vivant Mendici, Gallico vocabulo, quo ille parum cautus fœderatorum contemptor usus fuerat, etiam utentes. Ab eo tempore Gueuxi vulgo nominati fuere, hoc est, Mendici: Gueux enim Gallica lingua Mendicum exprimit. Ut autem eam appellationem, quæ in opprobrium & contemptum ab inimicis data ipsis fuerat, non sibi displicere demonstrarent, vestes cinerici coloris mendicantium more sumere, & in zonis ad levum latus vascula lignea (quas scutellas vocant) appendere, quibus parva laminae argenteæ transversæ appositæ erant, cum hac inscriptione, Vive les Gueux --- At illi, ut externo aliquo Symbolo testarentur, se omnem fidem atque obedientiam Regi Domino præstare velle, **IPSIUS EFFIGIEM** ad col-



*lum suspensam gestare voluere, quidam AUREAM, quidam ARGENTEAM, QUÆ FORMAM AUREORUM VETERUM REFEREBAT, IN CUIUS PARTE UNA DUO MANUS, SESE MUTUO COMPLECTENTES, visebantur, CUM APPOSITA MANTICA, ET VASCULO LIGNEO, HOC EMBLEMATE GAL-LICA LINGUA SUBSCRIPTO, FIDE-DELES REGI USQUE AD MANTICAM.*

Ellert de Veer spreekt, in zyne historic of wijder verklaringe van de Nederlandsche geschiedenissen, ook van kopere. Haare Hoogheid (zegd hy) ziende de groote beroerte in het land, die voor hande was, hadde groote zorge, dat die van den Edeldom eenige veranderinge zouden aangrijpen. Ende zoude het nu haast beter koop gegeven hebben, maar als de Heer van Barlemont zulks vernam, heeft hy haare Hoogheid den moed versterkt, zeggende, Non non Madame, ne crainde pas ces Geux, dat is te zeggen, Neen neen mijn Vrouwe, wilt niet vreezen deeze Geusen. Deeze woorden zyn zeer nauw bewaard, ende is de oorzaake geweest, dat die van de religie met de naame Geusen genoemd zyn geworden. Ende hebben begoft hen te kleeden, met graauw laaken, maakende schottelkens en fleskens, daar op zy lieten snyden, Vive le Geux. Zy droegen ook MEDALIEN VAN GOUD, SILVER, EN KOPER, DAAR OP DES KONINGS FILIPPI BEELD stond OP DE EENE ZYDE, ENDE OP DE ANDERE TWEE HANDEN, ENDE HIELDEN EEN SCHOTTEL EN MAAL, ENDE lie-  
ten

ten DAAR OM snyden: *FIDELES AU ROY JUS-  
QUES A LA BESACE*, Dat is, den Koning ge-  
trouw tot ter maale toe. Gerard Brandt in zyn  
zeste boek van de Historie der Reformatie tei-  
kend aan uit den Jesuit Famianus Strada, dat  
ze eerst van wasch ofte hout, dog daar na van  
goud ofte zilver gedragen wierden. *Ergo per  
dies insequentes* (en verba Famiani in de Bello Bel-  
gico, *Decade prima libro sexto, homini Jesuita sane  
dignissima, qui, postquam retulit de convivio,  
quo conjurati Nobiles excepti a Brederodio, ubi  
inter pocula quaesitum fuerit conjurationi & Duci  
ejus nomen, narraveritque Culemburgio atque Ber-  
genfi Brederodius, quid ipse aliquae audierant, qui  
propius ad Gubernatricem accesserant, hesternio  
die: nempe a Carolo Comite Barlamontio uni-  
versam illam Nobilium virorum coronam, voce  
Gallica Gensios contemptum appellatos. Illum qui-  
dem, ut Gubernatricis animum firmaret, ita lo-  
cutum, quasi nihil ei a mendicis ac nebulonibus  
pertimescendum esset: se vero libenter appellatio-  
nem illam, quae eacumque esset, accipere, ac Re-  
gis Patriaeque causa Gheusios se mendicosque re  
ipsa futuros. Ex quo magna hoc nomen compo-  
tantium hilaritate susceptum fuerit, additis & in-  
signibus factionis congruentibus, & devotionibus  
mutuis, repotationibusque, & temulentiae laxa-  
mentis, quae origo nominis Gheusii, Belgicis Hae-  
reticis proprii: unde confidentiores effecti, statue-  
runt privatos extra parietes non sine pompa Gheu-  
sium nomen efferre, sic porro pergit.) *Ergo per  
dies insequentes tota urbe apparent conjurati ve-  
stibus e panno cinericei coloris induti: alii ligneas  
lagunculas, scutellasque & caliculos (quae paupe-  
ris supellex esse solet) pileis affigunt: plerique**



De zorg voor den openbaaren Godsdienst. Met den aanvang der NIEUWE EEUWE waaren de Roomsche Keizeren gewoon Tempelen in te wijen, de Godsdiensten te vernieuwen <sup>114</sup>. Dat verwekke u tot jaloufrie.

NUMMUM PRIMO EXSCULPTUM E CERA VEL E LIGNO, POSTEA EXCUSUM EX AURO ARGENTOVE, *instar bullae suspendunt è collo*, IN CUIUS ALTERA PARTE PHILIPPI REGIS *calata erat* EFFIGIES, HISCE CUM VERBIS SED GALLICE CIRCUMSCRIPTIS, FIDELES REGI. IN ALTERA *visibatur* MANTICA, DUARUM COMPLEXU MANUUM INTERCEPTA, CIRCUMQUE HÆC VERBA *legebantur*, USQUÈ AD MANTICAM. Dien wy u in ons zestiende penning tafereel <sup>3</sup> vertoonen, is van Tin, en deugrzaame oudheid, ende onlangs in de fundamenten van een oud en aanzienlijk huis gevonden. Om 't hoofd van Philips staat, EN TOUT FIDELLES AU ROY, ende om de twee in een geslaagen regterhanden, die tusschen de koorden van een dubbele bedelaars taffe heenen steeken, JUSQUES A PORTER LA BESACE. 't is te zeggen, IN ALLES GETROUW AAN DEN KONING TOT HET DRAAGEN VAN DEN BEDELZAK TOE.

114. By Baronius is een penning van den Jongen

gen Filippus a. Dien Keizer word 'er op gezien staande aan de eene zyde; aan de andere zyde vertoond zig een Tempel, op welkers ingang hy met een stokje wijst; tusschen beide zietge een pilaar met den titel COS. II. *TENTWEE- DEN MAAL BURGERMeeſter*: welk tweede Burgermeesterſchap van den Zoon het derde van den Vader beantwoord. Het omſchrift is, MILIARIUM SAECULUM. *DE DUIZENDJAARIGE EEUWE*. Dit zoude te verſtaan zyn van den Godsdienst, welke deeze Keizers met de Nieuwe Eeuwe zouden hebben zoeken te vernieuwen, dewijle van den Kardinaal geloofd word, dat ze Christenen zyn geweest, ende ook gedoopt zyn geworden. Ziet onze negende aanteikinge. Wat daar van zy, dat het de gewoonte der Roomsche Keizeren was, met den aanvang der Eeuwe Nieuwe Tempelen te bouwen, ofte in te wijen, blijkt niet duisterlijk uit de Eeuwpenningen van de Filippen, en de penningen van Herennia Etrusculla, het wijf van Cn. Messius Quintus Trajanus Decius, die in den Jaare na Christus 249. der stad Rome 1002. de Filippen in de Heerschappye volgde: als ook uit die van C. Valens Hostilianus Messius Quintus, als hy nog Cæsar was, en C. Vibius Trebonianus Gallus, als hy, na Decius dood, nevens Hostilianus, met het uitgaan van het jaar der stad 1004. Na Christus 251. de Roomsche Mogendheid aanvaard had. Alle die penningen vertoonē een Tempel het zy van ses, het zy van agt, het zy van tien pilaren, met een zittende of staande beeld in 't midden, of van den Keizer zelfs, of van God

X 3 Ju-



ſie. Den Godsdienſt vervald in 't midden van ons. Jehovahs naam word geſchonden. Den dag des Heere word ontheilgd. De Kerken ſtaan leeg. Den iever is verſlauwd. Ei! bewijs u Voedſterheeren van de Kerke te zyn. Zoo den Heere is, zoo is den onderdaan <sup>115</sup>. Gaat uwe bur-ge-

Jupiter, of van de Godinne Rome, (want daar ontrent word niet zeer overeen gekomen,) en 't omſchrift, SAECULUM NOVUM. DE NIEUWE EEUWE. Ziet 'er eenen van Filippus den Ouden op ons Titelblad.

115. 't Wierd wel van Cicero, die grooten Roomſchen Redenaar, aangemerkt, *Quales in Republica principes ſunt, tales reliquos eſſe ſolere civis*. „Dat de reſte der borgeren gewoon is te zyn, gelijk de Overheden in het Gemeine beſte zyn. Bekender is 't zeggen van den Digter Claudianus:

———— componitur orbis  
*Regis ad exemplum.*

De wereld volgd, en keurd voor goed,  
Al wat den Koning doet.  
en van den Treurspel-maaker Seneca:

*Rex velit honeſta, nemo non eadem volet.*

Zoekt 's Konings ziel het eerlijkſte,  
Elk zoekt het, als 't begerlijkſte.

Ma-

gerije voor. Agtet den Godsdienst  
 hoog. Straffet die, die ze schennen.  
 Beteugeltze, die den Dag; bindze  
 in, die dien grooten en gedugten  
 naame van Jehovah niet en heiligen.  
 Wijet met nieuwe Godvrugt, met  
 nieuwen iever, met uwen voorgang  
**DE EEUWE** in. Zoo vervulle u  
 Jehovah met den Geest der wijsheid,  
 des verstands, des raads, der sterkte,  
 der kennisse, der **VREEZE VAN**  
**JEHOVAH!** Zoo zy u de Eeuwige  
 God van onder Eeuwige armen! zoo  
 zy de Goedgunstigheid des gene, die  
 in het braambosch woonde, met u!  
 Zoo kroone Hy u met **ZYNE GOE-**  
**DER-**

Magistraaten, wiltge dat uwe Burgers gods-  
 dienstig zullen zyn, zyt het zelfs: *Recte facere*  
*princeps cives suos faciendo docet*, „Met te doen  
 „'t geene regt is, leerd het den Vorst zyne bur-  
 „gers doen, zegd Vellejus. Wiltge, dat ze het  
 niet zullen zyn, zyt het zelve niet: *Vitia non*  
*solum, ipsi principes concipiunt, sed etiam in ci-*  
*vitatem infundunt.* „De Vorsten ontfangen  
 „d'ondeugden niet slegts voor hun eigen zelve,  
 zegd Cicero wederom, „maar stortenze ook in  
 „hunne burgerye over.



DERTIERENHEID, en barmhertigheden! Zoo zegene Hy u in uwe Regeeringen, in uwe Huisvrouwen, in uwe Kinderen! ZYNE GEREGTIGHEID zy OVER DE KINDEREN UWER KINDEREN!

En gy, myne waarde Amtgenooten, Medearbeiders in des Heeren oogst, dat alle menschen betaamd, betaamd u het allermeeſte. En wat is dat? VREEST GOD, ENDE HOUD ZYNE GEBODEN. Denkt, dat gy Voorgangers zyt. Zoud gy anderen DE VREEZE VAN JEHOVAH leeren, en zoud gy zelfs JEHOVAH niet VREEZEN? Zoud gy anderen prediken, dat ze JEHOVAHS VERBOND moeten HOUDEN, en zoud gy 't zelfs verwerpen? Die zegd, dat men ZYNER GEBODEN moet GEDENKEN, zoud gy ze vergeeten? Het zy verre. Houdet aan, tydig, ontydig, vermaanet, beſtraffet, vertrooſtet, overtuiget. Doet het werk van Euangeliften. Roepet: *Alle vleesch is als Gras, ende alle heerlijk-*

*lijkheid des mensche is als een bloeme des grasses : Het gras is verdord, en zijne bloeme is afgevallen : Maar het Woord des Heere blijft in der Eeuwigheid.* Verkondiget DE GOEDERTIERENHEID VAN GOD onzen Zaligmaaker, en zyne liefde tot de menschen. Verkondiget ZYNE GEREGTIGHEID: Zegget, dat die hun vermaanen, de Goddeloosheid en werreltsche begeerlykheden te verzaaken, en matiglijk, regtvaerdiglijk, en Godzaaliglijk te leeven in deeze tegenwoordige werrelt, en de Kroone des Levens te verwagten in de Toekomende. Zoo ontferme hem Jehovah over u met een eeuwige GOEDERTIERENHEID! zoo zy u weggelegd de Kroone der GEREGTIGHEID! Zoo moet ge blinken, als den glans des Uitspanzels, en gelijk de sterren altoos en Eeuwiglijk. Gy, Ouderlingen, regeeret wel, en zyt dubbele eere waerdig! DE VREEZE VAN JEHOVAH Zy uwe eere! In ZYN VERBOND zy alle uwe lust!



ZYNE BEVEELEN TE DOEN ,  
 uwe wijsheid , uw verstand , uw le-  
 ven ! ZYNE GOEDERTIEREN-  
 HEID uwe Kroone ! ZYNE GEREG-  
 TIGHEID uwe , ende UWER KIN-  
 DEREN eeuwige erve ! Gy , Diakonen ,  
 denket dikwils aan de zwakheid , e-  
 lende , nietigheid van den armen men-  
 sche , en zyt goedertieren , gelijk JE-  
 HOVAH GOEDERTIEREN is. De  
 Jooden noemen de aalmoesse זדקה  
 ZEDAKAH. מלח ממן זדקה ME-  
 LAH MAMON ZEDAKAH , zeg-  
 genze , dat is , *Het zout des rijkdoms is  
 de aalmoesse.* Misschien zag David daar  
 op , als hy zeide : *Ik ben jong geweest ,  
 ook ben ik oud geworden , ende ik heb-  
 be niet gezien een Regtvaerdigen ver-  
 laaten , en zyn zaat zoekende brood.  
 Den ganschen dag ontfermd hy zig ,  
 en leend , ende zyn zaat is tot zege-  
 ning.* Zyt Regtvaerdig , dat is , ont-  
 fermende , bermhertig gelijk 't uwen  
 Vader is. Soo geschiede u bermher-  
 tigheid van God ! zoo zy de er-  
 ve der knegten van Jehovah uwe erve!

zoo zy uwe ende UWER KINDE-  
REN GERECHTIGHEID uit Hem!  
en hooret in dien dag, *Komet gy goe-  
de en gy getrouwwe Dienstknechten,*  
*over weinigen zyt gy getrouw geweest,*  
*over veelen zal ik u stellen, Gaat in*  
*de vreugde uwes Heere!* Gy einde-  
lijk, o Gemeinte des Levenden Gods,  
mijne Blijdschap en Kroone, wat zal  
ik u toewenschen? gy zyt niet naeuw  
in myne ingewanden. Wat kan ik u  
toewenschen? **DE GOEDERTIE-  
RENHEID VAN JEHOVAH zy**  
**OVER U VAN EEUWIGHEID,**  
**EN TOT EEUWIGHEID, EN ZY-**  
**NE GERECHTIGHEID AAN DE**  
**KINDEREN UWER KINDEREN!**  
*De genade van onzen Heere Jesus*  
*Christus, de Liefde van God, ende*  
*de gemeenschap des H. Geestes zymet*  
*u allen!* Den Drie-eenen God vervul-  
le uwe herten met **ZYNE VREEZE!**  
Die geeve u **ZYNE VERBOND-BE-**  
**VELEN** gehoorzaam te zyn! Die  
bouwe u op uw allerheiligste geloove!  
Die bevestige u in zyne Liefde! Jeho-  
vah



vah zegene het Jaar! Jehovah zegene  
DE EEUWE! Jehovah zegene de  
Kerke in beide! Hy omringze met  
vrolijke gezangen van bevrijdinge! Je-  
hovah zegene onzen Ingang, ende on-  
zen Uitgang van nu aan tot in der Eeu-  
wigheid. GEZEGEND ZY JEHO-  
VAH, ISRAELS GOD, VAN DER  
EEUWIGHEID, EN TOT IN DER  
EEUWIGHEID. Zegget alle,

A M E N.



DE  
OUWDE EEUWE  
BESLOTEN  
OF  
'T HEILIGE VRYHEID-JAAR  
VAN  
'T DIENSTBAAR ISRAEL.

FLORIS ADRIAAN

ADRIAAN FLORIS

DR. DE WAARHEID VRYMAAK



OUWDE EEUWE

BESTOEN

OF

T HEILIGE VRYHEID-JAAR

V A N

T DIENSTBAAR ISRAEL

D E

A A N

DE. DEUGDELYKE

V R O U W E.

ANNA EEKHOUT

E N

HAARE. KINDEREN

SARA-MARIA

G E E R T R U I D

F R A N K O

J O H A N N A

A D R I A N A

ANNA-CORNELIA

FLORIS-ADRIAAN

E N

ADRIAAN-FLORIS

DIE. DE. WAARHEID. VRYMAAKE

Z Y



N Z Y

DEEZE. REDENVOERING

OVER

'T. HEILIGE. VRYHEID-JAAR  
VAN. 'T. DIENSTBAAR. ISRAEL

TOEGEEIGEND

DOOR

FLORENTIUS DE BRUIN

H A A R E N

MAN

HUNNEN. VADER

DIE. HEN. IN. WAARHEID

LIEF HEEFT.

ANNA-CORNELIA

FLORIS-ADRIAAN

E N

ADRIAAN-FLORIS

DIE DE WAARHEID VRYMAAKE

Z Y

D E

D E

# OUWDE EEUWE BESLOTEN

O F

'T HEILIGE VRYHEID-JAAR

V A N

'T DIENSTBAAR ISRAEL.

*LEVITICUS VYF EN TWINTIG.*WANT DAT IS HET JUBEL-  
JAAR. HET ZAL U HEILIG ZYN.

WY vangen door de goedheid van God een NIEUW JAAR aan; God Almagtig geeve, dat het u alle een Gelukzalig Nieuwe-Jaar zyn meuge! 't welke het hek van DE ZÉVENTIEN-DE EEUWE naa de Geboortenisse van onzen grooten God en Zaligmaaker Jesus Christus gaat SLUITEN. Over nog een Jaar zullenwe onzen voet in DE AG-TIENDE zetten, indien God wil, ende indien we leven zullen. Ik spreekte vol-  
 Y gens



gens de Gemeine Tyd-rekeninge , welkers deugd- ofte ondeugdzaamheid ik nu niet onderzoekte.

De wijde wereld waagd van de *Bulle van Paus Innocentius de Twaalfde*, of zyne *Utschrijving van 't algemeine Jubel jaar van Duizend en zeven honderd*, welke begint:  
 „Laat ons den Koning der Eeuwen, die  
 „boven de Cherubim zit, ende al het aerd-  
 „sche door beurtwisselingen van loopende  
 „tijden, terwijl hy zelfs onsterfelijk ende  
 „onveranderlijk blijft, met een wonder-  
 „lijke ordre schikt, Geliefde Kinderen,  
 „een Nieuw lied zingen, ende aanrigten een  
 „aangenaame offerhande van dankbaarheid  
 en lof. Schoone woorden ! maar daar schuilt  
*een addervergift*<sup>a</sup> onder. In zoo eenen *Gouden drinkbeker* moest dien *grouwel* ingeschonken worden, om die, *die de aerde bewoonen, dronken te maaken*<sup>b</sup>. My dunkt, ik hoorde daar in die *zotte Vrouwe, die woelagtige, die de slegtigheid zelve is, en niet met al en weet*: die *Vrouwe*, zegge ik, uit Salomons Spreuken<sup>c</sup>, die *Tegenpartijdster van de Opperste-Wysheid*<sup>d</sup>, die van den verrewoortzienden Koning ingevoerd word, *zittende aan de deure van haar huis op een stoel op de hooge plaatsen der stad, die dunkt my,*

a Psalm 140:4. b. Apoc. 17: 2. 4. c Prov. 9: 13. enz. d N. 1.

my, hoore ik daar in roepen tot die daar voorby gaan op den weg, Die, die hunne paden regt maaken: Wie is slegt? hy keere zig herwaarts: en Verstandeloos? hy laate zig de gestoolen wateren zoet, ende het brood der verborgenheden lieffelyk zyn. Dog tot de zaake.

Wat een JUBEL-JAAR is, wat het in heeft, en waar van daan 't zyn herkomst rekenend, weeten gelooffelyk veelen van u niet. Laat my deswegen toe, dat ik met u in deeze uure een weinig daar van spreek. Ongewoone tijden vereischen een ongewoone stoffe. En zie daar zyn 'er de woorden toe.

Een JUBELJAAR zal HET-ZELVE ZYN, HET ZAL U LIEDEN HEILIG ZYN.

Het zyn de woorden van *Mofes*, den Wetgever van Israël, hunnen Middelaar, dien *getrouwe in het geheele huis van God tot getuiging der dingen, die daar na gesproken zonden worden*<sup>a</sup>. Hy spreekt in den naame van Jehovah, den God van Israël, als een Dienaar. Hy spreekt tot Israëls Kinderen, het Nakomelingdom van Abraham uit Jakob, het volk des Ouden Testamentes, en, zoo veele als zy ge-

Y 2

loof-

<sup>a</sup> Hebr. 3: 5.



loofden , ook Erfgenaamen des Eeuwigen Levens.

Van dat Jubeljaar der Israelitische Kerke leiden de meeste Paapfche Schrijvers het Roomsche af: en den Paus laat het in zyne Bulle aan zig leunen. „Hooret dan „deeze dingen (roept den Man , zeker fijn genoeg , om de wereld te blind-doecken , en niet min als *Onnoozel* <sup>f</sup>) „Hooret „dan deeze dingen , alle gy volkeren , „die in den naame van Christus roemd ; „necmet ter ooren , gy inwoonders der „wereld , gy Koningen der aerde , ende „de alle gy Volkeren , te zaamen ryken , „ende armen: terwijl wy , die Christus „Plaatze , hoewel onwaardig , bekleeden op der aerde , u verkondigen , ende „Euangelizeeren het Aangenaame Jaar des „Heeren , het Jaar der Verzoeninge en „Vryheid , der Verloffinge en Genade , „der Vergeeffeniffe , en quijtschelding der „zonden: De Aerde hoore de redenen onzes monds ; ende het geluid der priesterlijke Bazuine , die 't Jubel-jaar voor Gods Volk uitbromd , ontfange de geheele wereld met verheuginge: dewijle wy , 't geenwe gehoord hebben eertijds „aan Israëls Kinderen in de Schaduwe van „de

f Innocens.

„ de Wet afgebeeld te zyn geweest, in de  
 „ waarheid van het Euangelium nu gee-  
 „ stelyker wijze zien vervuld. Want 't  
 „ en roept ons niet, gelijk certijds het  
 „ Joodsche Volk, ter weer verkrijginge  
 „ van aerdsche bezittingen, het Christen-  
 „ Jubel jaar; maar tot de bekoming van  
 „ een Hemelsche Erffnisse, waar van ons  
 „ de wederspannigheid onzes eersten Va-  
 „ ders had doen uitvallen: wy worden uit  
 „ geen Dienstbaarheid van menschen vry  
 „ gelaaten; maar ter vryheid van Gods  
 „ Kinderen verloft: van geen Geld-schul-  
 „ den ontslagen; maar van schuld der zon-  
 „ den: geen arbeid van den Landbouw  
 „ ontrokken; maar wy rusten den Heere  
 „ in de bespiegeling van hemelsche din-  
 „ gen. Zoo spreekt den Man, die hem  
 „ voor „ 't zichtbaar Hoofd der Kerke, Chri-  
 „ stus Vikaris op der aerde, uitgeeft. Chri-  
 „ stelijk, denkt misschien iemand. En 't  
 „ zouw 'er een weinig na gelijken, moeste  
 „ die Hemelsche Erffnisse, ende al dat an-  
 „ dere geestelijk afgebeelde, niet van Roo-  
 „ men afgehaald worden, „ die Voedster-  
 „ stad der Kerke, dien stoel van Sinte Pie-  
 „ ter, die Vesting des Godsdienstes, dien  
 „ Petra des Geloofs, die Grondvest der  
 „ Katholijke Eenheid: want zoo schiktmen



die Grootte Babylon op, die moeder der Hoer-  
 verijen, en der gruwelen der aarde, die Groot-  
 te stad, die de heerschappije heeft over de Ko-  
 ningen der aerde <sup>b</sup>.

Ziet ge wel, Christenen, hoe dat ze  
 van het Joodsche Jubel-jaar sijn genoeg  
 hun Jubeljaar afleiden, dat Merkt-jaar, in  
 't welk „de Kiste der hemelsche schatten,  
 „(gelijk zy zeggen) verwurven door de  
 „verdiensten van Gods Eenig-gebooren  
 „Zoone, ende onzen Zaligmaaker Jesus  
 „Christus, ende (ofze mischien nog niet  
 „genoeg mogten zyn) „door de verdiensten  
 „van zyne Heiligen, wijds en zijds ont-  
 „sloten word.

„Komet (roept dien goeden Ouden Va-  
 der) „tot deeze Heilige stad van God op  
 „aerde, die het hooft om hooge steekt  
 „op de gedenkenissen zoo veeler heilige  
 „Martelaaren, en der Zalige Apostelen,  
 „der Hoofden der Gemeinte, als tot den  
 „Troon der genade, met vertrouwen,  
 „op datge barmhertigheid meugt ontfan-  
 „gen. Zoo veele woorden, zoo veele la-  
 fteringen.

Maar laat ons eerst een weinig van het  
 Joodsche Jubel jaar gaan spreken.

Dog verwacht nog naauwkeurige aan-  
 wy-

<sup>b</sup> Apoc. 17: 5, 18.

wyzinge van Zamenhang, nog Verdeeling van woorden.

In een Redeneering over 't Vrijheidsjaar van Israël onder 't Oude, voorbeeld van een betere en heerlijker Vrijheid onder 't N. Testament, lust het ons niet, ons aan zomtijds al te naauwgezette Regelen van Kunst en Preek-order te verbinden.

In den aanvang des Hoofstuks vernieuwd Moses de Instelling der Sabbathjaaren, al op Sinai <sup>a</sup>, onder de Verbondwetten des Ouden Testaments, aan Hem, den Middelaar daar van, en door hem aan Israël, gegeven; als volgens welke de Rekening des Jubel-jaars, waar van de Instelling ons hier aller eerst voorkomt, zoude moeten geschieden. Dat zy van het Eerste <sup>b</sup> genoeg.

En dit van het Tweede <sup>c</sup>: Dat den Naame, ende de Heiligheid, of Plegtelijkheden dies berugten Jaars, de tweevouwde stoffe van onze Redenvoeringe zullen zyn.

JUBEL-JAAR is den Naame daar van in onze Nederduitsche Overzettinge. In den Hebreuwschen text is ze יובל, *Jôbél*, daar den oorsprong van ons Neerduitsch

Y 4 woord

<sup>a</sup> Exod. 23:10, 11. <sup>b</sup> den Zamenhang. <sup>c</sup> de Verdeeling.



woord blijkelyk in te zien is. Dog die van 't Hebreeuwſche is zoo blijkelyk niet. Ik vinde het maar in twee plaatzen, behalven in de zaake van het Jubeljaar. De eerste is in 't negentiende Hoofdstuk van 't Boek Exodus, in de Historie van de Wetgevinge op Sinai. De Kinderen van Israël, zoo lang ſlaaven in Egypten geweest, ſtonden, om, door tuſſchenkomen eens *Verbonds* <sup>a</sup>, van Egyptiſche dienſtknechten, *Jehovah tot een Priesterlyk Koninkryke, en Heilig Volk* te worden, *zjn eigendom uit alle Volkeren*. Dat zoude zyn, regt Vry zyn. Tot dien einde zoude Jehovah op Sinai nederdaalen, en zy, zy zouden *zig ondertuſſchen hebben te wagen tot den berg op te klimmen, en zelfs zyn einde aan te roeren*. Dog **ALS DEN RAMS-HOREN LANGZAAM GING**, בְּמִשְׁךְ הַיָּבֵל *zondenze op meugen klimmen* <sup>b</sup>, en Jehovah zoude tot hun ſpreken. *Ende het geſchiede op den derden dag, ſtaat 'er* <sup>c</sup>, *als den morgenſtond aanbrak, ende [daar] geſchiedden ſtemmen, en blixemen, ende [een] zwaare wolk op den berg:* וְקֵל שֹׁפָר תִּזְקַן קוֹאֵר **ENDE [een] STEMME [eener] ZEER STERKE BAZUINE, ofte, [een] ZEER STERKE**

<sup>a</sup> vl. 5, 6.    <sup>b</sup> vl. 12, 13.    <sup>c</sup> vl. 15, 16, 17.

KE STEMME [eener] BAZUINE, eigenlijk, [een] STEMME [eener] BAZUINE, [die] ZEER STERK [was,] ende al 't volk verschrikte, 't welke in het leger [was.] Ende Moses leidde het volk uit God te gemoete uit het leger: ende zy stonden op [het] onderste des bergs. Gyziet daar יָבֵל, *Jobel*, een RAMSHOORN overgezet: hoe wel, ofte hoe qualijk, zullen wy daar na onderzoeken. Dat dunkt my ondertusschen blijkelyk te zyn, dat 'er, of die *Bazuine*, of dat geluid dier *Bazuine* door te kennen gegeven wierd, op welke Moses het Volk uitleidde uit het leger God te gemoete, tot op het onderste des Bergs.

De laatste plaatze, daar my 't woord voorkomt, is in het Boek van Josua<sup>a</sup>, in 't inneemen van Jericho, de eerste stad hunner Erfenisse in 't Land van Canaan over de Jordaan. Zoo lange haddenze in de woestijne om moeten zwerven, verstootten van het Land hunner erve, om hunner zonden wille. *God had de stad in hunne hand gegeven*<sup>b</sup>. Maar moesten z'er niet met al toe doen? Ja: Ze moesten met de Bondkiste, ende de Priestteren zeven dagen lang rondom de stad gaan: ses da-

Y S gen

<sup>a</sup> cap. 6.

<sup>b</sup> vs. 2.



gen eens des daags, ende op den zeven-  
den zevenmaal : de gewapende manschap  
voor, de Priesteren met de Bond-kiste in  
het midden, ende 't volk agter. Voorts  
*moesten zeven Priesteren ZEVEN RAMS*

BAZUINEN, שבעה שפרות הזבלים, draa-  
gen voor de Kiste, ENDE DE PRIESTE-  
REN ZULLEN MET DE BAZUI-

NENBLAAZEN, staat'er, והכהנים יתקעו  
במשוף בקרן, Zoo zal het geschieden,  
הזבל בשמעכם את קול השופר יריעי כל העם תרועה

גדולה ALS MEN LANGZAAM MET  
DEN RAMS HOORN BLAAST,  
ALS GYLIEDEN [het] GELUID  
DER BAZUINE HOORD, [dat]  
HET VOLK ZAL JUICHEN [met  
een] GROOT GEJUICH, *ende de  
stads muur zal vallen onder zig, ende het  
volk zullen [daar in] klimmen [cen] iegelyk  
tegens over hem<sup>c</sup>. Ende het geschiedde zoo.*

Als de Priesteren op den zevenden dag ten  
zevenden maale met de Bazuinen bliezen,  
ende het volk het geluid der Bazuine  
hoorde, zoo juichtenze met een groot  
gejuich, ende de muur viel onder zig, en  
ze namen de stad in<sup>d</sup>: Ende zie daar een  
bewijs, dat de זבל, *Jôbél*, byzonderlijk

11

in de Wetgevinge, ende in 't inneemen van Jericho, en mischien daar in maar alleen gebruikt, niet alleen een zekere zoor-te, of maakzel, of geluid van een Bazuine was; maar ook dat die bazuinen van Hoorn, of ten minsten na de gedaante van een hoorn, waaren gemaakt: en dat *het Jubel-jaar* naa die twee zeer denkwaardige voorvallen, waar in 't geluid van de Bazuine **יָבֵב** *Jóbél*, zoo een wijdlufte omstandigheid was, zijnen naame ontfing, daar aan schijnd niet getwijfeld te kunnen worden.

Maar nog blijft het geding, waarom de Bazuine, die in de Wetgeving der tien woorden gehoord, ende in 't inneemen van Jericho gebruikt wierd, ofte het geluid, of de stoffe daar van, en deswegen 't *Jubeljaar* **יָבֵב** *Jóbél* genaamd wierd, en van wat herkomfte en betekenisfe dat woord is.

't Lustme niet, al de dingtwiften, die daar over zijn, op te haalen. Die geen herkomfte daar aan weeten te geven, zeggen, dat het een Ram betekend, en dat die Bazuine zoc genaamd wierd, om dat ze van een Rams-hoorn wierd gemaakt. Daar wil den Chaldeeuschen Taalsman <sup>a</sup>, daar

<sup>a</sup> Ad Jof. 6: 5.



daar willen de Joodsche Meesters Schelomoh Jarchi <sup>b</sup>, en D. Kimchi <sup>c</sup>, daar Aben Esra <sup>d</sup>, daar anderen <sup>e</sup>, heen, vande Onzen daar in gevolgd. En, zeggente, om dat het Jubeljaar met zoo een Rams-hoorn-bazuine wierd uitgeroepen, wierd het met den naam van die Bazuine *Jôbél*, יֹבֵל, genaamd. Dog ze worden van R. Bechai <sup>f</sup> weersproken, als ook van Ramban <sup>g</sup>, die den naame des Jubeljaars niet wil afgeleid hebben van de Bazuine, daar 't mee, maar van de Vryheid, die daar door uitgeroepen wierd, waar in hy met den Joodschen Historie schrijver Josephus <sup>h</sup> over een stemd. Dog die Vryheid word דְּרוֹר, *Derôr*, genaamd <sup>i</sup>, dat met יֹבֵל, *Jôbél*, niets gemeins heeft. Waarom Bechai <sup>k</sup> 't woord יֹבֵל, *Jôbél*, met de woorden יְבוּל, *Jebul*, en יְבִיל, *Jiblee*, woorden van de zelve herkomste, vergelijkt, wordende het eene van de *Op-ende Inkomste des lands* <sup>l</sup>, ende het andere van *Water-loopingen, en Water-beeken of Vlieten* <sup>m</sup> gebruikt; en 't Jubeljaar, volgens zijn gevoelen, *Jôbél* genoemd, om dat daar op

's Lands

b Ad Jof. 6. 8. & Lev. 25. e Ib. d Ad Lev. 25. e Vid. R. Bechai ib. & Talm. Babyl. Rosch Halchanah c. 3. m. 2. atque ibid. R. Obadi. Bart. ur & ex nostris Lyran. Pagn. Vatabl. alios f l. c. g R. Moses Ben Nachman teste R. Bechai. l. c. h Loco, infra citando. i Lev. 25: 10. k Loc. cit. l Jud. 6: 4. Lev. 26: 4. 20. Deut. 32: 22. &c. m Esa. 30: 25. 44: 4.

's Lands opkomsten hunnen Heeren weer *inquamen*, ende de Dienstknechten, vry uit gegaan zijnde, weer in hunne geslagten als *quamen instroomen* <sup>n</sup>. Dog daar de Wet spreekt van die voor-regten, gebruikt ze heele andere woorden, om ze uit te drukken. De Kardinaalen Cajetaan <sup>o</sup>, en Belarmin <sup>p</sup>, de Jesuiten Serarius <sup>q</sup> ende A Lapide <sup>r</sup>, met andere Paapsche Schrijvers, brengen 't van הוביל, *Hôbil*, af, daar ze een betekenisfe aan geeven van *voortbrengen*, ende *uitspruiten*, zoo dat het Jaar, daarwe van spreken, זובר, *Jôbél*, zoude geheeten zijn, om dat het allerlijze zegen als van zelfs *voortbragt*, de vrugten des lands zonder arbeid <sup>s</sup>, herstelling van akkers, en wijngaarden om niet <sup>t</sup>, alouwde vryheid zonder geweld <sup>v</sup>. Maar waarom zeggenze niet liever, ziende op hun eigen Jubeljaar, om dat daar op *de Koningen* הובילו שי GESCHENKEN AANBRENGEN <sup>x</sup>, ושמן למצרים יובל ENDE [de] OLIE NAA EGYPTEN WORD GEVOERD <sup>y</sup>? waarom niet, om dat de Aflaat-koopmanschap ons een rijke inkomste van Goud en Zilver opbrengt? Want dat is de zaake. Geld-

n Lev. 25: 10. &c. o In Lev. p L. 1. de Indulg. c. 1.  
 q. r in Lev. s. t. v Lev. 25: 10. 11. &c. x Psal. 68: 30. 76:  
 12. y Hof. 12: 22.



Geldzugt gaf aan de Aflaaten, de Aflaaten aan 't Roomsche Jubeljaar, „het her-  
 „te ende de wellust van Roomen, den  
 „toevlugt van zulke, die gaerne zondig-  
 „den, het rouwjaar van 't Vagevuur, den  
 „bullebak van de Duivelen, den Merkt-  
 „dag van de Kerke, gelijk 't iemand<sup>z</sup>  
 noemd, zijnen oirsprong. Arme men-  
 schen, die hun daar door laten verleiden,  
*ende als een Lam, een Ofsse, LAATEN*  
**LEYDEN**, *om geslagt te worden<sup>a</sup>, en niet*  
*weeten, dat aldaar dooden [zijn, dat] haa-*  
*re genoodden [zijn] in [de] diepten [der]*  
*belle<sup>b</sup>.* Anderen<sup>c</sup> hebben insgelijks wel  
 het woord הוביל, *Hôbil*, in 't oog, dog  
 in de betekenis van *voortleiden*, en zijn wel  
 van gevoelen, dat het ziet op de Bazui-  
 nen, daar Bechai, ende andere meinen,  
 dat het ziet op de voorregten des jaars,  
 dog niet op de stoffe daar van, gelijk Kim-  
 chi ende anderen, maar op het geluid;  
 ende uitdrukt, of *den langzaam geleidden*  
*toon* daar van, of *de voorlieding* des zelfs  
 van plaats tot plaats, tot dat ze in het gan-  
 sche land wierde gehoord. Beide gedron-  
 gen. Den *langzaam geleidden toon* van die  
 Ba-

<sup>z</sup> Chamier Panstrat. Cath. t. 3. l. 24. c. 5.    <sup>a</sup> Jer. II: 19.  
 ואני בכבש אלוף יובל לשבח    <sup>b</sup> Prov. 9: 12.    <sup>c</sup> Ut Fox-  
 sterus, Avenarius, Chytræus, Schindlerus, Funccius.

Bazuine word in de Wetgevinge, ende in Jerichôs overweldiging door een heel ander woord uitgedrukt; gelijk in het Jubeljaar *de voortleiding* daar van, van plaats tot plaats: en gelijk *de voortleiding* van 't geluid dier Bazuine van plaats tot plaats, geen plaatze in de Wetgeving had; zoo had wederom *de langzaam voortgeleide toon* daar van geen plaatze in de Uitroeping van het Jubeljaar. שופר תרועה, *Schôpar Therûhâh*, EEN BAZUINE DES GEKLANKS <sup>d</sup> zegd niets minder, als dat.

Indien 't my geoorlofd was, (op dat ik nu Mafius <sup>a</sup> niet bybreng, die 't woord יִבְרָה, *Jôbêl*, van *Jubal* afleid, eenen van Kains na-neeven, *den Vader van alle, die Harpen ende Orgelen handelen* <sup>b</sup>, twee oirsprongen, en beteekenissen des woords te zamen te voegen, ik zeide, dat *den Ram* den naame יִבְרָה *Jôbêl*, ontving van הוֹבִיל, *Hôbil*, om dat hy *den Leidsman der Kuddes* is; en dat het Jubeljaar den naame ontving van beide, en voerde myne gedagten op tot den Messias, door *den Ram*, die met zijne hoornen in de doorne struiken verward was, ende in plaatze van Isaak wierde opge-offerd, en door de andere offer-rammen des Ouden Testaments afgebeeld,

<sup>d</sup> Lev. 25:9.    <sup>a</sup> In cap. 6. Jos.    <sup>b</sup> Gen. 4: 21.



beeld, dat Lam Gods, dat de zonden der wereld zoude *wegdraagen* <sup>c</sup>, dien *oppersten Leidsman* van onze Zaligheid, die, gekomen zijnde, *het Jaar van Jehovahs welbehaagen* zoude uitroepen, en, veele kinderen in de Heerlijkheid *ingeleid hebbende*,  
**ALS EEN LAM TER SLAGTINGE ZOUDE GELEID** <sup>d</sup>, en door leiden zoude geheiligd worden, en, gezeten zijnde aan de rechterhand van God, zijne Kerke *ter vryheid* van Gods kinderen, ende *erfenisse der wereld in zonde brengen*.

En zeker, als ik bedenke, dat de Verbond-wet der Tien woorden van den Apostel Jakobus <sup>a</sup> *de Wet der Vryheid* word genaamd; ende Israël daar door zoude overgaan uit de Egyptische Dienstbaarheid tot de Vryheid van Gods volk: en wederom, datze met Jericho een begin maakten van 't inneemen vant 't Land hunner erffenisse, zoo worde ik nog meer in myn gevoelen bevestigd. Van den eersten Herft, die op 't inneemen van Jericho volgde, moesten gelooffelijkst de Sabbathjaaren beginnen geteld te worden. Want om datze in dien Jaare begonnen te eeten van de vrugten des Lands, die ze niet gezaeyd hadden, en 't Land nog niet verdeeld zijnde,

<sup>c</sup> Joh. 1: 29. coll. Esa. 23: 2. <sup>d</sup> Esa. 63: 7. כֹּשֶׁה לְטַבַּח יוֹבֵל  
<sup>a</sup> Jac. 1: 25.

de, d'inkomsten daar van gemein waaren, zoo was dat Jaar, beginnende van de Maand Nisan, als een Jubeljaar; en 't Zevende Jaar daar aan, insgelijks van Nisan aanvang neemende, dog dat van Tifri des voorgaanden Jaars, volgens de Wet, gerekend wierd, het eerste der Sabbathjaaren, en na verloop van zeven der zelve, het vijftigste wederom een Jubeljaar: 't geen wy deswegen niet ongerijmd kunnen denken, ter gedagtenisse van die twee groote Jobels, zoo der wetgevinge van Sinai, als der inneming van Jericho, en hunnes overgangs zoo ter vryheid, als ter erfelijke bezittinge des Lands, hunnen vaderen gezworen, en ter voorbeduidinge des overgangs tot de betere Vryheid des Nieuwen Testaments, ende de cierlijke erfenisse der Heidenen, door den uitgang van Jehovahs wet uit Zion, en 't innemen van de Werreld door 't geluid daar van, ingesteld te zijn: want dat waaren de twee byzondere voor-regten van het Jubeljaar, dat den Dienstknecht weerkeerde tot zyn vryheid, ende een iegelijk tot zyne erfelijke bezittinge, en niet de minste Heiligheid daar van, daar wy nu voorts van moeten spreken.

Dog eerst een weinig van de maniere,

Z

op



op welke het gerekend moest worden, en zyne Uitroeping.

De Rekening des Jubeljaars hing van de Rekening der Sabbathjaaren af. Een Sabbathjaar was een Rustjaar des Lands, naa ses zaey-ende oegst-jaaren. Wanneer ze in het land Canaan, het land, 't welke hun Jehovah was geevende, zouden gekomen zijn, zoo zoude het land Sabbathizeeren een Sabbath den HEERE. Zes jaaren zouden ze hunnen akker bezaejen, en zes jaaren hunnen wijngaard besnyden, en zyne inkomste inzamelen. Ende in het zevende jaar zoud' er een Sabbath der ruste zyn voor den lande, een Sabbath den HEERE: ze zouden hunnen akker niet bezaejen, ende hunnen wijngaard niet besnyden. Wat-van-zelfs-zonde-gewassen-zijn van hunnen oegst zouden ze niet invoegsten, ende de druiven hunner afzonderinge niet afsnyden: een jaar van Ruste zoude het zyn voor het land. Ende de inkomste van den Sabbath des lands zoude hen zyn tot spijsze; hen, ende hunnen knegt, ende hunne dienstmaagd, ende hunnen daglooner, ende hunnen bywoonder, die, die-als-vreemdelingen-verkeerden by hen, ende hun vee, ende het gedierte, dat in hunnen lande was, zoude alie de inkomste daar van tot spijsze zyn<sup>a</sup>. Zulke

ke *zeven Sabbathen van Jaaren*, die met hunne ses zaey-en oegst-jaaren *zeven maal zeven*, dat is, *negen en veertig jaaren*, uitmaakten, *moesten ze tellen* <sup>b</sup>, ende het volgende Jaar, *het vijftigste* in ordening, moefte voor een *Jubeljaar* gehouden worden <sup>c</sup>: ende het eerste, dat daar op volgde, zoude wederom het eerste in de rekening van de Sabbath-jaar-weeken zyn, en deswegen het honderdste weer een Jubeljaar, en zoo voorts. Zoo rekenen de Jooden <sup>d</sup>. Ik weet wel, dat'er onder ons zyn, die anders rekenen <sup>e</sup>, dog 't komt daar nu niet op aan. Ik vertrouwe de Jooden in hunne eigen zaaken al een weinig toe. Hoe 't zy, de Sabbath-jaaren, ende het Jubeljaar te tellen, stond ter bezorging, zegenze, van den Hoogen Joodschen Raad, ofte het Sanhedrin te Jerusaleem.

Ende insgelijks *de Uitroeping* daar van, het tweede, daar wy voor af een weinig van spreekken moeten.

Vraagtge, waar die *Uitroeping* geschieden moefte? Eerst te Jerusaleem, en daarna door het gansche land van Canaan. *In uwen ganschen lande*, zegd de wet <sup>a</sup>.

Z 2

Vraagt-

<sup>b</sup> b. Præcept. Aff. 140. juxta Maimon. c. §. 8. 10. 11. d. R. Mofes ben Maimon, Halichooth Schemit, Vejobel. c. 10. R. Schelomoh Jarchi ad Lev. 25. c. Vide Hug. Cardin. in cap. 25. Lev. Schalig, in animadv. Euseb, Calvis, Pagn, alios. a. §. 2.



Vraagtge, waar mee? met een **BAZUINE DES GEKLANKS** <sup>a</sup>, שופר, תרועה, *Schôphar therûhâh* noemt ze den Hebreewſchen text <sup>b</sup>. Soo word תרועה *Therûhah* inſgelijks overgezet in het drie en twintigſte Hoofdstuk van Leviticus <sup>c</sup>, en 't negen en twintigſte van Numeri <sup>d</sup>, als'er ſtaat van den eerſten dag der zeventer maand, *Op den eerſten der maand zullen een ruſte hebben*, een **GEDAGTENISSE** des **GEKLANKS**, וְיָרִיבֵן תְּרוּעָה, en wederom, Een **DAG** des **GEKLANKS**, יוֹם תְּרוּעָה, *zal 't uw lieden zyn*. Dog in 't tiende Hoofdstuk van 't Boek Numeri <sup>e</sup> zetten ze 't *een gebroken geklank* over, ende in de Historie van 't inneemen van Jericho, de eerſte ſtad, die ze over de Jordaane in het land hunner erfeniſſe in bezitting namen, *een gejuich*. Ende het zal geſchieden, ſtaat'er <sup>f</sup>, *als men langzaam blaast met den Rams hoorn, als gylieden het geluid der bazuine hoord, zoo ZAL AL HET VOLK JUICHEN* met een **GROOT GEJUICH**, יָרִיעוּ כָּל־הָעָם תְּרוּעָה גְּדוּלָה, *Jârihû col-hâhâm terûhâh gedôlah*, in den Hebreewſchen text. Uit vergelijkinge van die plaatzen zouw שופר תרועה, *Schô-*

a. Præcept. Aff. 137. juxta Maim. b. 8. 9. c. 24. d. 7.  
 1. c. 7. 4. 6. 9. f. Joſ. 6: 5.

*Schôphar Terûhâh*, een *bazuine van gebroken geklank*, ofte, een *bazuine van gejuich*, overgezegt kunnen worden. Van wat stoffe of forme die Bazuine was, word niet over een gekomen. Ze was van silver, zeggen Abulensis <sup>f</sup> en Torniellus <sup>g</sup>. Ribera <sup>h</sup> ende A Lapide <sup>i</sup> zeggen, van een Ossen hoorn. Dog mogen we de Talmudisten <sup>k</sup> gelooven, zoo was'er geen Bazuine onwettig, als die van en Ossen hoorn was gemaakt. En vraagt g'er hun de oorzaake van ? die is 't Gulden Kalf zeggen ze <sup>l</sup>, waar van 't maaken hun zoo elendig bekomen is. Want dat is een algemeine regel van hunne Meesters, *dat een beschuldiger geen voorpraake kan zyn*, דאין קטיוור נעשר סניגור hoorn. Ze bragt de zonde dies Kalfs in gedagtenisse, en beschuldigde hun, daarom mogtze in de H. Diensten, die hun met God verzoenden, ende als voor hen pleiteten, niet gebruikt worden. Wat de bazuine des Jubeljaars aangaat, de bazuine des Nieuwen Jaars, zegd iemand van hun, was van een steenbokken hoorn, regt, en den mond met goud beslagen. en zoo was 't insgelijks met dien van 't Jubel-

Z 3 bel-

f. ad Lev. 25. quaest. 2. g. ad ann. 2584. n. 6. h. i. ad Lev. 25. k. Talm. Bab. Rosch Hefchanah. c. 3. m. 2. l. Apud Houting. not. in Misn. cit.



beljaar: Dog een ander wil, dat ze wel op 't Jubeljaar van een steenbokken-, dog in 't beginzel des jaars van een Ramshoorn was <sup>m</sup>. Ondertusschen besluiten de Joodsche Meesters nog voor den eenen, nog voor den anderen, maar houden staande, dat ze krom, en van een Rams hoorn was gemaakt, zoo in 't begin des jaars, als op het Jubeljaar <sup>n</sup>. Alle andere bazuinen waaren onheilig, volgens Ben Maimon <sup>o</sup>. Dog laat ons hun dat geding onder elkanderen besligten laten.

Vraagde, wanneer ze geschieden moefte, de Uitroepinge van het Jubeljaar? *In de zevende Maand*, zegd de Wet, dat is, in de Maand Thifri, de zevende van het heilig, en de eerste van het gemein jaar, *op den tienden dier maand, op den Verzoendag* <sup>p</sup>, dien grooten dag, op welken de

ZON-

m. Talm. Babyl. loc. cit. m. 3. & 5. n. R. Ob. de Barten. ad Misn. 5. proxime cit. R. Moscheh Ben Maimon ibid. & in Hal. Schem. Vejobel. c. 10. o. Ramban loc. proxime cit. p. Lev. 25:9. Hac autem ex verbis legis Manifestissima. vide Aben Efram, & Maimon. apud Slevogt. in Disput. Academ. pag. 918. At non conveniunt omnes, an eodem mense Thifri, quo promulgata, an vero mense sequenti Nisan demum Jubilaei solemnitas inceperit. Inter Hebraeos Zadukaei, inter Latinos Abulenfis eam in vere, alii tamén tam Judaei, quam Christiani, eam in Autumnno inceperisse statuunt. Rationem autem, quare exordium Jubilaei necessario sumendum fuerit, & computandum ab Autumnno seu Thifri, vide deducentem Pererium & Aben Efram apud eundem Slevogt. l. c. Sed & hoc sua inquisitione est dignissimum, quum omnes anne, qui post Exodum in Scriptura nominantur, à Nisan incipiant, anne à Thifri anni Sexti, an vero septimi, anni Sabbathici fuerint numerandi, atque adeo septi-

zonden des ganschen lands verzoend wieden, daar Zacharias op zinspeeld, wiens woorden ik gaarne overgezet zag: *Want zie, aangaande den steen, welken ik gelegd hebbe voor het aangezigt van Jehoschuah; daar zullen op eenen steen zeven fonteinen zyn: ziet my, die zyne openinge ben openende, spreekt Jehovah Zebaoth, op dat ik de ongerechtigheid dies Lands wegneeme op eenen dag.*

Vraagde eindelijk, wat'er onder dat bazuinen geklank moest uitgeroepen worden? 't was *Vryheid in den Lande*, dat al-

## Z 4

ler-

mus Sabbaticus ab Thifri anni quadragesimi octavi an vero noni, Jubilæus autem ab Tifri anni quadragesimi noni, an quinquagesimi? Ego quidem sic existimo. Annus communis antecedebat annum sacrum. Igitur annus primus sacer incipiebat mensē Nisan, seu medio anni communis. ac proin & anni Sabbatici initium antecedebat initium anni sacri. ut adeo annus Sabbaticus, qui Septimus, incœperit Tifri anni sexti sacri. Eodem modo, quo Sabbatum incipiebat vespera diei sexti ex lege. In creatione nox sequebatur diem. Igitur sex dies, & totidem noctes antecedeabant quidem Sabbatum Dei. At quum Sabbatum Dei à nocte non fuerit infecutum, quod mysterio non caret, voluit Deus, ut & Sabbatum, quod postea in ejus rei memoriam instituebat, ab nocte non finiretur, sed ab ea, atque adeo à nocte diei sexti inciperet. Et certè ab nocte Diei Septimi non potuit incipere, quum sic septem dies operis antecessissent: ab nocte autem diei sexti ubi inciperet, tamen sex laboris dies manebant. Atque sic jam annus Sabbaticus Septimus incipiebat mensē Tifri in anno sacro quadragesimo octavo, Jubilæus autem Tifri anni sacri quadragesimi noni, atque ad Tifri quinquagesimi se extendebat, cujus proin menses occupabat tantum sex. Quo observato, & quæ nescitur ex verbis vigesimo, vigesimoque primo, & secundo, contra annum quinquagesimum Jubilæum difficultas, omnis facile evanescit. ut vel ex adjuncto pagina sequenti schemate videre est.



	2602. TISRI.			
Anni Mundi, incipientes ab Autumno, seu Tifsi, & in mli ante Exodum.	NISAN. 84.	1.	43.	Annus primus Hebdomadae primae incipit, qui est quadragesimus tertius in ordine annorum, ab primo prima, & sic deinceps.
	2603. TISRI.			
	NISAN. 85.	2.	44.	Annus secundus.
	2604. TISRI.			
	NISAN. 86.	3.	45.	Annus tertius.
	2605. TISRI.			
	NISAN. 87.	4.	46.	Annus quartus.
	2606. TISRI.			
	NISAN. 88.	5.	47.	Annus quintus.
	2607. TISRI.			
	NISAN. 89.	6.	48.	Annus sextus, benedictus in tres annos. Lev. 25: 21. Annus Sabbaticus, septimus incipit. non feritur. $\bar{y}$ . 4.
2608. TISRI.				
NISAN. 90.	7.	49.	Annus Septimus. non metitur. quid edemus? $\bar{y}$ . 20. Annus Jubilaeus incipit, non feritur. $\bar{y}$ . 11.	
2609. TISRI.				
NISAN. 91.	0.	50.	Annus Octavus. non metitur. sponte nata adhuc eduntur. Seritur. vetera eduntur ad annum nonum. $\bar{y}$ . 22.	
2610. TISRI.				
NISAN. 92.	1.	51.	Annus Nonus. metitur. primus hic novae hebdomadae secundum Maimonidem.	

\* Jericho, moenibus Sacerdotalium tubarum clangore sponte collapsis.

Ierdierbaarste goed van het menschelijken geslagte, *voor alle deszelfs inwoonders* <sup>a</sup>.

Ende in die *Vryheid*, en *Uitroeping* daar van, onder 't geluid van Bazuinen, 't welk zoo noodzaakelijk was, dat het in het gantsche land van Israëel den Sabbath-dee wyken <sup>b</sup>, was de *Heiligheid*, en *Heiliging* van het vyftigste, of 't Jubel-jaar, om HUN op een byzondere wyze HEILIG te zyn, gelegen, daar ons nu nog wat van te spreken staat.

Zy dee haar op, die *Vryheid*, in drie onderscheidene dingen. Den Knecht ging *vry* uit. Daar van spreekt de wet, als zy zegd: *ende een iegelijk tot zynen geslagte zult gylieden wederkeeren*. Het land keerde *vry en vranc* weer tot zynen eersten Heer, volgens de wet: *ende gylieden zult wederkeeren een iegelijk tot zijne bezittinge* <sup>c</sup>. Ende, hy, en gansch Israëel was *vry* van 't zelve dat jaar te bouwen, en met smerte in het zweet van zyn aanschijn daar van te eeten, gelijk'er staat: *Gy lieden zult niet zaejen, ende niet in-oegsten 't gene daar in van zelfs zal gewassen zyn, ende niet afsnyden 't gene daar in van de druiven zal zyn afgezonderd. Van den velde, daar van zalige des zelfs inkomste eeten* <sup>d</sup>. Paus

a. *ŷ*. 10. Pracept. Aff. 136. juxt. Maimon. b. R. Schelomoh Jarchi ad Lev. 25. c. *vf*. 10. 13. &c. d. *vf*. 11. 12.



Paus Innocentius doet'er in zyne Bulle nog een vierde by, *Vryheid*, of quijschelding van alle schulden <sup>a</sup>. Dog dat steund op een onderstelling, die het Sabbath- met het Jubel-jaar vermengd <sup>b</sup>, daar 't den Jooden nauwkeuriglijk van onderscheid.

„ Het Sabbathjaar heeft dat voor uit boven

„ 't Jubeljaar, dat het de schulden quyt-

„ scheld, (zegd dien geleerden Jood Ben

„ Maimon <sup>c</sup>) en 't Jubeljaar dat wederom

„ boven 't Sabbathjaar, dat het de kneg-

„ ten vry uit laat, en de bezittingen vry

„ hersteld.

't Gene het Jubeljaar met het Sabbathjaar gemein had, was, dat gansch Israëel *Vry* was van dat Jaar 't Land te bouwen, om met smerte in 't zweet zyns aanschijns zyn brood te eeten. Daar in was tusschen die twee Jaaren geen onderscheid. „ Al

„ wat verboden was op het Sabbathjaar,

„ voor zoo veel den Landbouw aanging,

„ (zegd den gemelden Rabbi <sup>d</sup>) was insgelijks

„ verboden op het Jubeljaar; ende al wat

„ op het Sabbathjaar geoorloft was, was

„ 't op het Jubeljaar ook. 't Was hen deswegen ongeoorlofd op het Jubeljaar 1. te

2. a e-

a. De qua remissione vid. Babyl. Schebiit, ut & Deut. 15: 1. &c. b. Vid. Jos. Ant. l. 3. c. 10. Corn. a Lapide h. l. alios. c. In Hal. Schem. vejobel. c. 10. d. loc. cit.

zaejen <sup>a</sup>. II. 't Geen van zelfs daar in, zonder hun zorg ende arbeid, uit het graan, 't welk in den oogst des zefsten jaars in de aarde gevallen was, zonde mogen voortkomen, in te oogsten <sup>b</sup>. III. [De druiven] der afzonderingen, dat is, daar ze hun van afgezonderd, en niet aan ge-arbeid hadden, om ze te snoejen, te leiden, te binden, en wat des meer was, in het selve af te snyden <sup>c</sup>. Maar, gelijk in het Sabbath-jaar, zoo zonden ze, onder den zegen van Jehovah, die het zefte jaar zonde zegenen <sup>d</sup>, zy, ende hunne knechten, en dienstmaagden, en daglooners, en bywoonders, ende hun vee, en 't wild <sup>e</sup>, van den velde de inkomste daar van moeten eeten <sup>f</sup>, die dat jaar, zoo weinig, als het land, in de magt van den Landheer waaren; maer open stonden, en gemein waaren aan menschen en beesten, zoo dat den Landheer zelfs, als hy daar van at, of de zynen, gehouden wierd, niet van zyn eigen, maar van 't publyke en gemeine te eeten <sup>g</sup>? En dat zy genoeg van de Heiligheid, dat is, Vryheid, die het Jubel- met het Sabbath-jaar gemein had.

Die 't byzonder had, en daar 't meer in was, als het Sabbathjaar, waaren, dat den

a. *ṽ. 11. præ. Neg. 224. juxta Maim. b. ibid. & Raschi h. I. præ. N. 225. c. ibid. & R. D. Kimchi in libr. rad. Præc. N. 226. d. ṽ. 20. & c. e. vl. 6. 7. f. vl. 12. g. Vide R. Sch. J. & Aben Ezra h. I.*



den Dienstknecht *vry* uit ging, ende het land *vry en vrak* weerkeerde tot zynen eersten Heer. Van het een ende het ander zegd de wet: *Gy lieden zult wederkeeren, een ieder tot zijne bezittinge*<sup>a</sup>, ende een ieder tot zynen geslagte, zult *gylieden wederkeeren*<sup>b</sup>.

Om daar van eerst te spreken, daar de wet eerst van spreekt, ende u een goed begriip daar van te doen hebben, zoo moet aangemerkt worden, dat ze alleen spreekt van hunne onroerende en vaste *bezittingen*, dat is, Landeryen en Huizen; ende alleen van hunne vaste bezittingen in het land van Canaan; ende alleen maar van die, die hun in de verdeelinghe des Lands door Josua by Lot ter Erve waaren geworden<sup>c</sup>. Van die *bezittingen*, zegd de wet des Jubeljaars: *Ende gylieden zult wederkeeren een iegelyk tot zyne bezittinge*. Als ze dat zegd, zoo onderfeldze, dat de *bezittingen* konden, ende in zekere gelegenheden mogten vervreemd worden, ende aan andere komen.

Ende daar waaren vier wegen toe. De eerste, door Gifte. De tweede, door Huwelyk. De derde, door Gelofte. De vier-

a. *vf. 10. 13.* b. *vf. 10.* c. Maimon. Halich. Schemitah ve Jobel. c. 11.

vierde en laatste, door Verkoopning.

Van de Vervreemding der erfbezittinge, die door wege van Gifte geschiedde, spreekt de wet niet. Rambam <sup>a</sup> zegd, dat de erfbezittinge, daar door tot een ander gekomen, niet min als de Verkofte, in het Jubeljaar tot haaren ouden Heer moefte weerkeeren.

In de zaake der Vervreemding daar van door wege van Huwelyk was voorzien by gelegenheid van de dogteren van Zelaphead. Als aan erfdogteren was aan haar de erfelijke bezittinge toegestaan. Indienze deswegen getrouwd hadden buiten haaren stam, zoo zoude daar door haare erfbezittinge van haaren stam zyn vervreemd geworden. Ende ofze al by huwelyks voorwaarde, of door verkoopinge, daar aan mogte gelaaten worden, zoo zouwze nogtans in het Jubeljaar, volgens de wet daar van, tot haar hebben moeten weerkeeren, en daar door tot den stam, daar ze onder getrouwd was, komen. Om 't welke voor te komen, de wet aan haar, ende aan alle andere Erfdogteren, belastede, alleentlyk aan het geslagte van haares vaders stam te trouwen. Gy kunt het in 't Boek Numeri <sup>b</sup> omstandiger leezen. *Want de Kinderen*

a. Rabbi Moses Ben Maimonl. c. cap. 10. b. cap. 36. vl. 1, &c.



deren van Israël moesten aanhangen een iegeljk aan de Erfenisse van den Stam syner vaderen<sup>a</sup>.

Van de Vervreemdinge der Erfbezitting door wege van Geloſte, en 't regt des Jubeljaars daar ontrent, ſpreekt de wet in het zeven en twintigſte Hoofdstuk van Leviticus<sup>b</sup>. Ze maakt onderscheid tusschen een Erfakker, ende een gekoſte. Hadde iemand wat van den Akker zyner erfbezitting aan Jehovah geheiligd, den Priester ſchattede de Inkomſte daar van tot het Jubeljaar toe: en 't ſtond den eigenaar vry, den zelve wederom te loſſen, mits dat hy het geld der ſchattinge, ende een vyfden deel daar boven, betaalde: zoo was den Akker wederom zyne. Loſte hy hem niet, en verkoft hem den Priester aan een ander, zoo was den Eigenaar van zyn losregt vervallen, ende in het Jubeljaar was den Akker Jehovah heilig, gelyk een verbannen Akker: Hy keerde tot den Eigenaar niet weer, maar de bezittinge daar van was voor den Priester. Hadde iemand een gekoſten Akker geheiligd aan Jehovah, den Priester rekende inſgelijks de ſomme zyner ſchattinge tot het Jubeljaar, ende die

moe-

a. *ibid.* vs. 7. b. vs. 16—24. præcept. Aff. 117. juxta Maimon.

moeste hy op dien zelve dag aan den Priester geeven; ende in het Jubeljaar keerde den Akker weer tot den Erf-eigenaar daar van, die hem verkocht had.

En dat is de vierde weg, waar door een Erfbezitting konde, en, des noods zynde, mogte vervreemd worden: uitgezonderd alleen *het veld van de voorstad der steden der Leviten, dat niet verkocht mogte worden*<sup>a</sup>: want, zegd de Wet, dat (is een) eeuwige bezittinge voor hen. Alle andere erfbezittinge was 't geoorloft te verkoopen, het zy Land<sup>b</sup>, het zy een woonhuis in een bemuurde stad<sup>c</sup>, dat is, zeggen de Joodsche Meesters, die in de verdeeling des Lands, door Josua, bemuurd was, het zy huizen van dorpen, die rondom geen muur hadden<sup>d</sup>, nam. ten tyde van Josua, gelyk zy wederom zeggen: dog alleen maar in cas van uiterste armoede, en gebrek van noodzaakelyk onderhoud, gelyk'er staat: *Wanneer uwen Broeder zal verarmd zyn, ende iets van zyne bezittinge verkocht hebben.*

Armoede en Honger zyn een tweefnydend scherp zwaerd, en niets is'er, dat meer der onderdrukkinge onderwurpen is. Om Israël in zyne armoede te vertroosten, liet

a. Lev. 25: 34. præc. Neg. 228. juxta Maim. b. vf. 23. c. vf. 29. d. vf. 31. e. vf. 25. conf. Maimon. l. c.



liet God het verkoopen van hunne Erf-landen en Huizen toe, die ze anders moesten aanhangen: ende om niet toe te laaten, dat tot hunne armoede verdrukkinge zoude toegedaan worden, belastede God wel uitdrukkelijk, dat in 't verkoopen, of koopen daar van (waar van 't den Regters toestond te oordeelen <sup>a</sup>) den eene den anderen niet zoude hebben te verdrukken: 't welk tot tweemaal toe <sup>b</sup> gezegd wordende, de Jooden twee verbiedende Geboden daar van heeft doen maaken, het een <sup>c</sup> tegens verdrukking met werken, het ander <sup>d</sup> tegens verdrukking met woorden.

Om het een ende het ander te beletten gebood God, dat de Koop in prijs meerder of minder moeste zyn, naa dat'er veel of weinig Jaaren tot het Jubeljaar overig waaren; en 't getal der inkomsten, die ze eigentlyk maar verkosten, veel of weinig was <sup>e</sup>: want het was hun niet geoorloft hunne erfbezittinge voor altijd te verkoopen <sup>f</sup>, hunne woonhuizen in de bemuurde steden alleen uitgezonderd <sup>e</sup>, te weeten, die geen Leviten toebehoorden <sup>h</sup>.

De Erfbezittingen deswegens verkocht zynde

<sup>a</sup> Lev. 25:14. Præcept. Affirm. 245. juxta Maimon. <sup>b</sup> vl. 14. & 17. <sup>c</sup> Præc. Neg. 250. <sup>d</sup> Præc. Neg. 251. juxta eund. <sup>e</sup> Lev. 25:15. 16. <sup>f</sup> vl. 23. præc. Neg. 227. juxta Maim. Conf. eund. Halich. Schemir. Vejob, c. 11. <sup>g</sup> vl. 30. <sup>h</sup> vl. 32, 33.

zynde uit armoede, zoo was de weg van *Loffing* voor hem open, om wederom daar toe te komen <sup>a</sup>; het zy door *zynen Loffer*, die *zynen naabestaande was* <sup>b</sup>, het zy door zig zelven, *wanneer zyne hand bekomen, ofte hy gevonden mogte hebben*, zoo veel als *tot de Loffinge daar van genoeg was* <sup>c</sup>. Indien den Kooper het land, ofte het huis, zoo veele jaaren gebruikt had, als 'er nog tot het Jubel-jaar overig waaren, zoo ontving hy de helft van 't geld, dat hy 'er voor gegeven had, weerom; ofte had hy 't meer of min gebruikt, de herstellinge van de koop-penningen wierd daar naa gerekend <sup>d</sup>. Dog daar in was onderscheid tusschen de *Landerijen en huizen der dorpen*, als ook de *huizen der Leviten in de bemuurde steden*, en tusschen de *huizen in de bemuurde steden*, die geen Leviten toe behoorden. De eersten hadden regt van Loffinge, van dat ze verkocht waaren, tot aan het Jubel-jaar toe <sup>e</sup>; hoe wel de Joodsche Meesters zeggen, dat die, die ze gekocht had, eerst daar van twee jaaren de inkomsten, ofte het gebruik moeste gehad hebben <sup>f</sup>. Dog de Laatste moesten binnen 't Jaar na de ver-

A a                      koo-

a Lev. 25: 24. Prac. Aff. juxta Maimon. 138.      b. vf. 25.  
 c vf. 26. conf. Maim. Hol. Schemit. vejobel c. 11.      d vf. 27.  
 coll. Maim. l. c.      e vf. 31, 32. vid. Jos. Ant. J. l. 3. c. 10.  
 f Maim. l. c.



koopling geloft worden, of den verkooper was van zyn los regt eeuwighlyk verval- lens.

Maar was 't, dat den Verkooper zyn regt van Lossen of niet genegen was te gebruiken, of niet in zyne magt had, het zy by gebrek van Losser, het zy dat zyne hand niets gevonden had, zoo moest zyn ver- kofte goed blijven in de hand van den gene, die 't gekoft had, tot het Jubeljaar toe; dog in het Jubel-jaar keerde hy tot het zelve weer<sup>a</sup>, al was 't honderdmaal van bezitter veran- derd, en dat בלא דמים, zonder prijs, ge- lijk de Joodfche Meesters spreekten b: 't en zy dat het een huis in een bemuurde stad was, en hy geen Leviet, wanneer dat huis, als 't binnen 't jaar niet geloft was, in 't Jubel-jaar niet uitging, maar voor altijd moest blijven aan hem, die 't gekoft had, onder zyne geslachten c.

En zie daar de eerste Heiligheid, dat is, vryheid, die 't Jubel-jaar byzonder had, en daar 't meer in was als het Sabbath jaar. De Erfbezittinge, uit armoede en gebrek verkoft, keerde daar in weer tot haaren Heer, die ze verkoft had. Zie daar alle de wetten, en bepaalingen daar ontrent.

De

g vf. 29, 30. Præcept. Aff. 139. Jof. & Maim. II. cc.

a Lev. 25. vf. 28, 31, 32. Joseph. & Maim. II. cc.

b Maim. I. c.

c vf. 30. coll. 32, 33.

De tweede raakte de Dienstknechten, die daar in vry uitgingen, en gelijk de wet zegd, *weerdeerden een iegelijk tot zynen geslagte* a. 't Ging toen, gelijk nu. Ongelukkig was hy, die aan 't vervallen was. Hy verviel deurgaans hoe langs hoe meer. Die zyn goed uit armoede verkocht had, wierd deurgaans hoe langer, hoe armer. Wat mogt een weinig geld helpen? dat was deurgaans haast verteerd. En wat raad in die uiterste armoede? Den man *zyne hand wankelde* b, hy was buiten staat, om zig zelfs te kunnen redden. Ziet eens, arme menschen, wat een zorge God voor de armen draagd. Gy, zeide Hy tot Israël, *gy zult hem vast houden, het zy hy uwen broeder is, het zy een vreemdeling en bywoonder, op dat hy by u leve* c. Was 'er Geld, was 'er spyze gebrek? de Wet belastede, *Gy zult geen woeker nog overwinste van hem neemen* d. *Uw geld zultge hem niet op woeker geeven, en gy zult uwe spyze niet op overwinste geeven* e.

Dog daar was zomtjits geen helpen aan; en den armen man, in de uiterste verlegenheid, moest van armoede *zig zelven tot een knecht verkoopen* f. En zeker, dat was beter, als te steelen, of schulden te

A a 2

maa-

a Lev. 25: 10. b vs. 35. c ibid. d vs. 36.  
e vs. 37. Praec. Neg. 235. juxta Maim. f Lev. 25: 35.



maaken, welke hy niet zoude kunnen be-  
taalen, of van gebrek te vergaan; ende de  
wet liet het hem toe: het zy dat hy zig  
zelven verkoft aan eenen van zyne broede-  
ren<sup>a</sup>, het zy aan den vreemdeling, den by-  
woonder, die by hun was, ofte aan den Stam  
van het geslagte des vreemdelings<sup>b</sup>. En zie  
daar al weer de zorge, die God voor hun  
droeg. Indien hy zig zelven verkoft had,  
of, voegen 'er de Joodsche Meesters<sup>c</sup> by,  
indien hy geregteijk het zy om dieveryc,  
het zy voor zyne schulden, verkoft was,  
aan eenen van zyne broederen, de wet ge-  
bood wel uitdrukkelijk, dat hy hem niet  
zoude doen dienen den dienst van een slaave,  
maar dat hy als een daglooner, als een by-  
wooner by hem zoude zyn<sup>d</sup>: dat hy niet zou-  
de meugen verkoft worden, gelijk men een  
slaaf verkoopt<sup>e</sup>: en dat hy geen heerschappye  
over hem zoude hebben met wreedheid<sup>f</sup>.

Een dienst van een slaaf was een dienst  
voor al hun leven. Die hem tot een slaaf  
aan hun verkoft had, dien was 't hun ge-  
oorloft in eenwigheid te doen dienen<sup>g</sup>, dat  
is, zoo lange als hy leefde. Maar dat moest  
enen zyn van de volkeren, die rondom hun  
waa-

a ibid. b vl. 42. c Joseph. A. J. l. 3. c. 10. R. D.  
Kimchi h. l. d vl. 39, 40. & Jalkut h. l. Præcept. Neg. 257.  
juxta Maim. e vl. 42. Præc. Neg. 258. f vl. 43-46.  
Præc. Neg. 259. g Lev. 25. vl. 46. Præcept. Aff. 135:  
juxt. Maim.

waaren, ofte een van de kinderen der bywoonderen, die by hun als vreemdelingen verkeerden <sup>a</sup>.

Een Hebreuwſchen knecht behoefde maar ſes jaaren te dienen, en mogt in 't zevende jaar vry uit gaan: dog indien hy zyne vrouw, hem van zynen Heer gegeven, en zyne kinderen, die ze hem geboord had, die zyns Heeren moeſten blyven, lief had, zoo moeſte hy zyn oore laaten door booren, en zynen Heere eenwiglijk blyven dienen <sup>b</sup>, dat is, tot het Jubel-jaar toe <sup>c</sup>. Ende dat was de heiligheid des jubel-jaars, dat hy daar in van zynen Heere vry uit ging, Hy met zyn wyf <sup>d</sup>, en zyne kinderen met hem; en tot zyn geſlagte, en tot de bezittinge zynen vaderen weerkeerde <sup>e</sup>.

Indien hy zig zelven aan een vreemdeling verkoſt had, zoo was 'er daaren bovenregt van Loſſing voor hem <sup>f</sup>: en wierde hy niet geloſt, dan moeſten ze ten minſten dat niet toelaaten, dat zynen Heer over hem heeſchappye zonde hebben met wreedheid voor hunne ooggen <sup>g</sup>. Ende in het Jubel-jaar ging Hy inſgelijks uit, hy, en zyn wyf, en kinderen

Aa 3 met

a vſ. 44, 45. b Exod. 21: 1. &c. c Lev. 25: 40. vid. Midraſch elle haddebarim ſuper Deut. 15: 17. R. Schelomo Jarchi in ſua expoſitione, ut &c in libro Kidduſchin. R. D. Kimchi in radice עבד. d vide Jalkut h. l. e vſ. 41. f Liv. 25: 47-52. g vſ. 53. Præc. Neg. 260. juxt. Maim.



met hem <sup>a</sup>. En vraagtge wanneer? In het beginzel, ofte op het einde van het Jubel-jaar? Ik zal het u met de woorden van dien berugten Joodschen Meester Ben Maimon zeggen. „van het Beginzel des „Jaars, (zegd hy <sup>b</sup>) tot op den verzoen- „dag toe, ging geen knegt van zynen „Heere uit, ende ondertusschen dienden „ze ook hunne Heeren niet: maar aaten, „endronken, en waaren vrolijk, gekroond „met kranssen op hunne hoofden. Dog „strax, als den Verzoendag gekomen was, „blies het Huis des Gerigtes met de ba- „zuine, ende de knekten gingen vry uit „naa huis. Zoo Verre Maimons Zoon. En ter zelve tijd keerde de bezittinge weer tot haaren eersten Heer: dog zoo, dat ze dat jaar gemein was, wat het land aanging, ende Hy vry van 't te bouwen, ende in 't zweet zynes aanschijs daar van te eeten.

En zie daar de gansche Heiligheid des Joodschen Jubel-jaars naa de letter, ende de korthed destijds, kortelijk ontvouwd. Hoe lange de regten daar van onder de Jooden onderhouden wierden, onderzoek ik nu niet. Zommigen zeggen, tot de Assyrische, anderen, tot de Babylonische

ge-

<sup>a</sup> vs. 54.<sup>b</sup> Hal. Schemit. vejobel. c. 22.

gevangenisfe toe. En naa die tijd, zegenze, wierden ze noit weer ingevoerd, maar flegts geteld, ter oirzaake van de Sabbath-jaaren, en quytſchelding der ſchulden, welke daar in moefte gefchieden<sup>a</sup>.

Wat daar van zy, dat is zeker genoeg, dat zoo een wijdlufte Plegtelijkheid niet zonder reden wierd ingefield. Dat hebben de Jooden wel gezien, dog ze blijven te veel aan de uiterlijke ſchoffe hangen. RAMBAM zegd<sup>b</sup>, dat het gebod van de Ruſte des lands, 't welke het Jubel-jaar met het Sabbath-jaar gemein had, van God aan Iſraël gegeven wierd „om zyner ontfer-  
„mingen wille ontrent hun alle in 't ge-  
„mein, ende om hunne verquikkinge<sup>c</sup>: als  
„ook, om dat het land, zoo lang braak  
„gelaaten zynde, des te meer vrugten  
„zoude voortbrengen. Dog die laaſte  
rede verwerpt niet zonder reden den Jood-  
ſche Meefter Abarbenel<sup>d</sup>, die van gedag-  
ten is, dat de Ruſte van den Landbouw  
in het zevende, of Sabbath-Jaar, gebo-  
den wierd, om, niet min als den zeven-  
de, of Sabbath-dag, het Iſraëlitifch

Aa 4

volk

<sup>a</sup> Vide Cunaum de Rep. Jud. l. 1. c. 6. & Maimon. loc. cit. c. 10.    <sup>b</sup> Moreh Nebochim p. 3. cap 39.    <sup>c</sup> Exod. 23: 11. Lev. 25: 6, 7.    <sup>d</sup> Abarbenel in Leg. cit Mejer. Diatrib. de Feftis c. 16. §. 9. &c.



volk der Ruste Gods, op den zevenden dag van het werk der Scheppinge geduuriglijk te doen gedenken; waarom ook *het zevende jaar een Sabbath der ruste, ende een Sabbath voor Jehovah* zoude zyn genaamd geweest: welken naame niet zynde gegeven geweest aan 't Jubel-jaar, hoe wel 't de Ruste des lands met het zevende jaar gemein had, zoo meind hy ook, dat de rede daar van niet was, den mensche der scheppinge der wereld, of der Ruste Gods daar van, te doen gedenken. Wat dan? Der Wetgeving op Sinai; als die op den vyftigsten dag naà hunne uit-togt uit Egypten geschiedde onder het geluid eener zeer sterke bazuine: de rede, waar om ze op het Jubel-jaar, het vyftigste in ordeninge der Jaaren, met de bazuine moesten blaazen. En zie daar, wat Abarbanel van de Ruste des Lands in het Jubel-jaar, en van haare oorzaake denkt, dat zeker niets ongereimds bevat, en waar in hy beter, als Ben Maimon ziet: die voorts zegd, dat het Jubel-jaar „ter gunste in 't „byzonder van de Dienstknechten ingesteld wierd, „voor zoo ver' ze daar in vry „uitgingen uit den dienst van hunne Heeren: dat gelooffelijk hen, moest doen gedenken hunner Egyptische dienstbaarheid,

en

en mirakuleuze Verloffinge daar uit. Ende eindelijk, wat het weerkeeren der Erfbezettingen tot haare Heeren aanging, dat wierd geboden, zegd hy, „ter behoude-  
 „nisse van hunne levens middelen, als  
 „zynde hen niet ge-oorloft hunne lande-  
 „ryen voor altyd te verkoopen, op dat hun-  
 „ne middelen van bestaan aan hen, ende  
 „aan hunne erfgenaamen zouden blijven,  
 en daar door 't verval der huisgezinnen  
 voorgekomen worden.

O ondiepte van Wijsheid! meugen we hier uitroepen. O slegte na speurders van Moses Wet-geheimenissen! Blinde Jooden! zoude onder de Schorsse van uw Jubel-jaar niets meer verborgen zyn geweest? is zoo haast God wijsheid daar in uitgeput? De zeven Sabbath-jaaren, zeggen nog de Jonger Kabbalisten <sup>a</sup>, een wonder volk, dat verborgenheeden weet te vinden, daar ze de Scherpzienste niet zoude zien, verbeeldede de zeven Wereld-verwiffelingen, die telkens uit haare woestheid, gelijk den Fenix uit zyne asche, na zeven duizend jaaren weer te voorschijn komt, dog in het vyftig duizenste, wanneer het Groote Jaar zal ten einde gelooopen, en de beweginge der hemelen en hemel-igten

A a 5 zal

<sup>a</sup> Ziet onze Geopende Nieuwe Eeuwe p. 263. ut & Paulum Riccium de motu octavae Sphaerae p. 24. &c.



zal afgeloopen zyn, tot haar eerste niet zal wederkeeren. Wie zou 't kunnen bedenken! Het Groote Jaar, daar zoo veele Wijsgeeren zoo veele Eeuwen lang na gezocht hebben <sup>a</sup>, weten die fijne Rekenmeesters, die Onderzoekers deezer Eeuwe, op dat ik met Paulus <sup>b</sup> spreek, uit Moses Wet net uit te cyferen. Laat ons een Preuve neemen, Christen Toehoorders, of we niet iets Grooters en dat der Goddelijke wijsheid meer betaamelijk is, daar in kunnen vinden.

Dat van het Jubel-jaar de Gansche Heiligheid in Vryheid was gelegen, in Vryheid, zegge ik, om van zyne Dienstbaarheid uit te meugen gaan; in Vryheid, om zyne vervreemde Erfbezittinge wederom te meugen aanvaerden; in Vryheid van arbeid en Landbouw-werk in 't zweet zyns aanschyns, om zyn brood te meugen eeten, is al in den aanvang van ons aangemerkt. Wat eigentlijk Heiligheid is, is 't nu de tijd ofplaatze niet te zeggen. Dat Heilig zyn, Vry zyn is, zy een Paradox in de oogen van de meesten, 't is nogtans een onkreukbaare waarheid. 't Was geen onwys zeggen van den Stoïschen Wijsgeer, ὅτι μόνον ὁ σοφὸς ἐλεύθερος, καὶ πᾶς ἄφρων δούλος, dat is,

<sup>a</sup> Vid. Jac. Thomafius Exercit. de Stoica Mundi Exultione Differt. 6.      <sup>b</sup> 1 Cor. 1:20.

is, „Dat alleen den wijze vry is, ende  
 „een iegelyken dwaaze een knegt<sup>a</sup>. Een  
 wys man was, volgens hunnen styl, een  
 Deugdzaam man. Ende ik schroomde niet  
 hun zeggen by te brengen, daar 't der  
 Waarheid der schriftuure diend: dog verre  
 zy 't van my, dat ik 't daar van meester  
 zoude maaken, of daar mede in eenen rang  
 stellen. Zoo hoog staat by my geen men-  
 schelijke wijsheid te boek. God al-  
 leen zy waaragtig, dog allen mensche leu-  
 genagtig. God leerd my, dat *Heiligheid*  
*Vryheid* is, en 't is my genoeg, dat myne  
 Rede dat moet toestemmen. Zeker, God  
 lief te hebben, God te dienen, dat is *Hei-  
 ligheid*: maar dat is insgelijks allermeest,  
 indien niet eenigst, *Vry zyn*. Ten minste,  
 God leerd my, dat *Vryheid* de onafchei-  
 delijke metgezellinne van *Heiligheid* is, dat  
 meer is, haare egte Dogter.

Ziet Adam maar, zoo lang by *Heilig*  
 was, was hy *Vry*. Waarom? hy was *Rijk*.  
 Dat leerden de Stoicynen insgelijks. Een  
 van hunne Paradoxen was,  $\mu\acute{\epsilon}\nu \textcircled{\text{C}} \acute{\omicron} \sigma\omicron\phi\acute{\omicron}\varsigma$   
 $\pi\lambda\acute{\epsilon}\sigma\iota \textcircled{\text{C}}$ . „Alleen den wijze die is *Rijk*<sup>b</sup>.  
 Een *Heere van alles* zynde, kende hy geen  
*Dienstbaarheid*<sup>c</sup>. De *Heele Werreld*, met  
 al

a Ciceronis Paradox. 5.  
 c Gen. 1:28, 29.

b Cicero Paradox. 6.



al wat 'er in was, was *zyne bezittinge*. De aerde schafte hem *vol op spyze* zonder arbeid, ten minste, *zonder zweet*<sup>a</sup>. Deswegen, hy diende zynen Schepper *Vry*, lighaamentlijk, voorneemtlijk geestelijk. En *van dien staat van Heiligheid en Vryheid*, daar den eersten mensche voor de zonde in leefde, waarom meugen wy niet denken, dat *het Jubel-jaar* daar een *Gedenknisse* van had?

Dog nauwlijks was de zonde in de wereld gekomen, ofte haare trouwe staatdogters, naakte *Armoede*, doodsch *Gebrek*, *Slaafsche Dienstbaarheid*, wierden onder haaren trijn gezien. Den mensche raakte alle zyne *Heerschappije* over het Schepzel quijt. *een Slaaf*, lighaamentlijk, en geestelijk. *verkoft* onder de zonde. *vervreemd* van het leven Gods. van den duivel *gehouden* tot zynen wille. *vast* aan het aardsche. een *dienstknegt* van zyne begeerlijkheden.

Dog God ontfermde zig zyner. De *dienstbaarheid* der zonde en des duivels wierd verbroken. De *Bezitting* van de aerde en den hemel keerde weer. Het veld gaf zyne *vrugt*. Maar niet zonder gevonden *verzoening* door den Zoone, en voorafgaande *geluid van de bazune* des Voor-cuangeliums,

<sup>a</sup> Gen. 1: 29. coll. Gen. 2: 17, 18, 19.

liums, ende uitroeping van *Vryheid*. Zeker, verkondiging van *vyandschap tusschen 't Zaad der Vrouw, ende het Zaad der Slang*, boodschapte weergekeerde *Vryheid*, ende *Heiligmaakinge*; en belofte van *vermorzeling des Kops der Slang* door het *Eerste*, maakte bekend, dat 'er *verzoeninge* door het *zelve* gevonden was, om in 't verderf niet neer te daalen <sup>a</sup>.

Dog de *Verzoeninge* door zyn bloed nog niet geschied, en deswegen nog maar ten deele zynde; zoo was de *Vryheid*, ende de *Heiligmaakinge* ook nog maar ten deele. Alle *Dienstbaarheid* hield niet op. Zeker, de *lighaamelijke* niet; en die, die geloofden, konden *dienstbaar* gemaakt worden onder eerste beginzelen der wereld, en *dienstknechten* van zulke, die over hun heerschen zouden. De *Erfbezitting* der ganscher aerde wierd nog niet gegeven. Elk geloovigen kon van zyne byzondere, de Kerke van de haare, *vervreemd* worden: dog het een, ende het ander maar voor een tijd, en beide nog een overblijfsel van de *Vrugt der zonde*. En daar quam nog den *vloek der aerde* by, daar ze met *smerte* van moesten eeten in het *zweet hunn*es *aanschyns*. Met een woord, de *Armoede*,  
lig-

<sup>a</sup> Gen. 3:15. Job. 33:24.



lighaamelijke , geestelijke , hield haar huisvesting nog op de aerde, eentugmeesterse van de zonde, dog niet tot straffe, maar tot kastijdinge dien, die geloofde <sup>a</sup>. Waaromme nog al wat grooters, en wat voortreffelijkers door het *Jubel-jaar*, en des zelfs *Vryheid*, als enkel die genade, moet zyn afgebeeld geweest. Ik kan my niet verbeelden, dat het tellen van het *Jubel-jaar* door *zeven Sabbathen van Jaaren*, niet met al zoude hebben beduid.

Aan Abraham, ende aan zyn zaad, be- loofde God een tweederlye *erfenisse*, op dat ik van de Eeuwige nu niet spreek; Die van Canaan, en die van de wereld; de eerste uit den Oude, de tweede uit den Nieuwen Testamente <sup>b</sup>, en de eerste een voorbeeld van de tweede. Van die tijd af aan woonde Abraham in Canaan<sup>c</sup>; dog maar als *vreemdeling*<sup>d</sup>, zonder *bezitting* daar in, als van een *gekofien akker tot een erfbe- graaffnisse*<sup>e</sup>; ende insgelijks zyn nakome- lingdom, Israëls kinderen: die eindelijk door *den hongre* gedwongen wierden, het zelve te verlaaten, en na Egypten te gaan<sup>f</sup>; dog daar ze haaft *knegten* wierden gemaakt, en met geweld belet, *tot hunne* beloofde *Erfbezitting* weer te keeren <sup>g</sup>. Ein-

a Gen. 3:17,18,19. b Gen. 12:1,2,3. 13:14-17. 15:7. &c. 17:1- &c. 18:18. Rom. 4:13. &c. c Gen. 12:5,6. d Heb. 11:8,9,10. e Gen. 23:3. &c. f Gen. 42. &c. g Exod. 1. &c.

Eindelijk lijdde God hun uit *het Diensthuis* uit, om, als *een Vry Volk en Priesterlijk Koninkrijk*, Hem te dienen <sup>a</sup>; ende hun ter *Erfbezittinge van Canaan* in te brengen <sup>b</sup>. Deswegen, God deede hun zyne Wet van Sinai hooren, en herinnerde hun 't Verbond, met Abraham gemaakt <sup>c</sup>. Die Wet was *een Wet van Vryheid* <sup>d</sup>, ende de *uitroeping* daar van geschiedde onder het geluid van *een bazuine*, die *Jobel genaamd* was <sup>e</sup>. Dat daar van door 't *Jubel-jaar* een herdenking geschiedde, dat we in den beginne al aanmerkten, en daar na Abarbanel hoorden zeggen, kan ik my derhalven ligtelijk laten over-reden.

Dog Israël konde de stemme van Jehovah niet verdraagen <sup>f</sup>. Zy begeerden Moses tot een Middelaar <sup>g</sup>. en 't mishagde God niet <sup>h</sup>. Hy wierd hun gegeven, en door Hem de Wet <sup>i</sup>; dog des Ouden Testamentes. De erfenisse daar van was Canaan. en die wierd den gehoorzaamen beloofd <sup>k</sup>: ende het Verbond, daar over door Moses gemaakt, en van 't Volk toegestemd, van Hem met het bloed van beesten bevestigd <sup>l</sup>.  
 Ende

a Exod. 3: 12. 19:6.    b Exod. 3: 8, 17.    c Exod. 19: 3-6 20: 1-17.    d Jac. 1: 25.    e Exod. 19: 13; 16, 19.    f Exod. 20: 18. Deut. 5: 23-26. 18: 16.    g Exod. 20: 19. Deut. 5: 27.    h Deut. 5: 28. 18: 17.    i Exod. 20: 21. &c. & cap. 22. 23. Deut. 5: 31. Joh. 1: 17.    k Exod. 23: 20. &c.    l Exod. 24: 3. &c.



Ende eindelijk lijdde hun God ter *erfenisse* dies Testaments in.

De eerste plaatze, die in *bezitting* genomen wierd, was Jericho. de wapenkreet, een groot gejuich onder 't geluid van zeven *Jobel-bazuinen*, na dat ze eens 's daags zes dagen lang, ende op den zevenden ten zevenden maale van de Priesteren geblaazen waaren <sup>a</sup>. En dat daar van in 't Jubel-jaar insgelijks de geheuchenisse vernieuwd wierd, kan ik my nu wederom zonder veele moeite verbeelden.

Dog dat Testamente was voorbeeldig met zyne Erfenisse, en baarde tot *dienstbaarheid* <sup>b</sup>: Waarom wy niet kunnen denken, dat door de Herinneringe van die dingen al de kragt van 's Jubeljaars beduidenisse wierd uitgeput.

Daar waaren nog grooter dingen over. de Kerke moeste *van die dienstbaarheid* worden *Vrygemaakt*. Zy moeste tot *de erfensse der wereld*, door de erfenisse van Canaan afgebeeld, worden ingebragt. dingen, die voor het Nieuwe Testamente waaren bewaard, en wagteden na *de Verzoeninge* door het bloed van den Messias, waar door *de ongerechtigheid der aerde* op *eenen dag* zoude *weg-genomen* worden. <sup>c</sup>

Die

<sup>a</sup> Josua 6. Ziet boven.

<sup>b</sup> Gal. 4: 24.

<sup>c</sup> Zach. 3: 9.

Die *Verzoeninge* aangebragt zynde, zoude de *Bazuine* des Evangeliums *deurgaan* in de geheele wereld, en *Vryheid* uitgeroepen worden die, die verre waaren, en die, die naby waaren; ende der Kerke worden gegeven *het gewenschte land*, de *ciertlyke erfenisse*, de *heirschaaren der Heidenen*<sup>a</sup>, de *wet van Jehovah*, de *Koninklyke wet der Vryheid*<sup>b</sup>, *uitgegaan zynde uit Zion*<sup>c</sup>, en *Sara*, de *onvrugtbare*, beginnende tot *Vryheid* te baaren, ende *in veelheid van kinderen uit te breeken*<sup>d</sup>; aan den *Messias*, op zynen *eisch*, de *Heidenen* gegeven wordende tot zyn *Erfdeel*, ende de *einden der aerde tot zyne bezittinge*<sup>e</sup>. Zeker, groote dingen, en waerdig door zoo een wijldufte Ceremonie afgebeeld te worden.

Dog ter zelve tijd is *Israël* *verwurpen*; de *Dienstmaagd*, en haaren *zoone*, *uitgewurpen*. En waarom? Om niet te erven met den *zoone der Vrye*<sup>g</sup>. Z' is van 't land haarer *bezittinge* verftooten, de *Synagoge*. Z' is een *knecht van de Heidenen* geworden. Zonder *Vryheid*. Zonder *erfelyke bezittinge*. Onder de *Wet* was ze *dienstbaar onder haare broederen*, *Goden genaamd*. nu ook onder de *Heidenen*, aan hen van haaren *Rotssteen*

a Jer. 3:19.    b Jac. 1:25.2:8.    c Esaï. 2:3. Pfal. 110:2.  
 d Esa. 54:1,2,3, Gal. 4:22. &c.    e Pfal. 2:8.  
 f Rom. 11.    g Gal. 4:30.



steen verkoft. en nog dienstbaarder, armer, na de ziele, vervallen van de Hemelsche erve. Dat is de staat van 't hedendaagsche Joodendom. waar in ze vast zyn gehegt aan de aerde, ende het aerdsche; en wind zaeijen, en niet dan moeite maeyen. Daar is nogtans voor hun hoope. God heeft hun niet geheel verstootten. Daar is *Lossing* voor die, die gelooven, die tot den Zoone komen, die hunnen Rots-steen aanneemen. Ende het zal eens zyn, wanneer Jehovah *zyn land, en zyn volk zal verzoenen*<sup>a</sup>: dan zal geheel Israël zalig worden<sup>b</sup>. tot de *Vryheid van Gods Kinderen* komen. zelfs wat zynen werreltschen staat aangaat, *Vry* zyn. met Vader Abraham de *erfenisse van de Wereld* weerkrijgen. en misschien tot zyne aloude *bezittinge* weerkeeren.

En nog schijnd my alle de geestelijke beduidinge van 't Jubel-jaar niet uit te zyn. De Kerke des Nieuwen Testaments zoude ook haare wisselbeurten van *Dienstbaarheid*, en *Lossing*, en *Vryheid* hebben. in haare *erfelyke bezittinge van het aerdryk* verstoord worden. die groote *dienstbaarheid* onder den Antichrist hing haar over 't hooft. Zy zoude onder den Assyrier *verkoft* worden. Die zouden haare *erfbezit-*

117-

<sup>a</sup> Deut. 32: 43.<sup>b</sup> Rom. 11: 26.

ringe bezitten. Van die dienstbaarheid zal de Kerke eens weer *Vrygemaakt* worden, tot die bezittingen eens weerkeeren, als alle die Antichriftische *Heerschappye* te niete zal gedaan zyn. Dan zullen alle de *Koninkryken zyn Gods, en zynes Christi* <sup>a</sup>, ende hunner Kerke <sup>b</sup>, als *Erfgenaame Gods, en Christus Mede-erfgenaame*

En nog blijft lighaamelijke *armoede. de dienstbaarheid* blijft nog. ze blijft nog, *de vervreemding van zyne aerdsche bezittinge.* nog blijft *den vloek des aerdryks* om des menschen wille, die nog met finerte daar van moet eeten; en *den arbeid in het zweet zynes aanschijns.* Het *schepfel* blijft nog *der eidelheid, en dienstbaarheid der verderfenisse onderwerpen, en verwagt met opgesteeken hoofde de Openbaaringe der kinderen Gods, en zugt te zaamen, ende is te zaamen als in baarens nood tot nu toe, op hoope, dat ook het schepzel zelve zal Vrygemaakt worden van de dienstbaarheid der verderfenisse tot de vryheid der heerlijkheid der Kinderen Gods* <sup>c</sup>. Als dat zal geschied zyn, dan zal het einde zyn. dan zal 't *het eeuwige Jubilee* zyn. Het *Vyftigste Jaar, ofte het vyftig-tal, 't welk zig uitstrekt voor by Leven, en Leven maal Leven, binnen*

Bb 2

't wel-

<sup>a</sup> Apoc. 11: 15.<sup>b</sup> Dan. 7: 18.<sup>c</sup> Rom. 18: 19. &c.



't welke alle den tijd deezer Eeuwe, of der Kerke op deeze wereld, bepaald is, dunkt my niet min, als een *Eeuwigheid* te zeggen. *Het zevende Sabbath-jaar* der Kerke zal in *het Eeuwige Jubel-jaar* een einde neemen. Dog het zy genoeg.

Zie daar, wat een wijdlutte geestelijke beduidenisse *het Joodsche Jubel-jaar* had: en nog hebben wy de dingen maar als met den vinger meugen aanraaken. Wat gelijkijkt daar *het Roomsche Jubel-jaar* naa, dat Paus Innocentius uitschreef, en thans zyn aanvang heeft genomen? Ziet eens het gansche voorregt daar van. Wat is 't?  
 „Volkomenaflaat, vergeeffenisse, en quijt-  
 „schelding van zonden. Door wien te gee-  
 „ven? door een zondig mensch. Waar  
 „te haalen? tot Roomen. Van welke te  
 „bekomen? van man of vrouw, „die, naa  
 „Penitentie en Biegte, de Kerken vande  
 „Salige Apostelen Pieter en Paulus, en  
 „den Heiligen Jan te Lateraan, en de  
 „Heilige Maria Maggiore, eens daags  
 „ten minste, dertig dagen lang, aan el-  
 „kanderen, of by tusschen-poozen, in-  
 „dienze Romeinen ofte inwoonders der  
 „Stad; ende indienze vreemdelingen,  
 „ofte anderzins van buiten zyn, alleene-  
 „lijk vyftien dagen, devootelijk zullen  
 „heb-

„hebben bezogt ; en voor de verhoogin-  
 „ge van de H. Kerk , (dat is alleen de  
 „Roomsche) „de uitroeiing der Kette-  
 „rijen , (en dat is byzonderlijk de Gere-  
 „formeerde Leere) „de eendragt van de  
 „Katholijke Vorsten , ende de behoude-  
 „nisse en ruste des Christen volks, god-  
 „vrugtige gebeden zullen hebben uitge-  
 „stort. Van welke meer ? van die , „die  
 „op den weg , ofte ook in de stad zelfs,  
 „door ziekte , ofte andere wettelijke oir-  
 „zaake , opgehouden , of door de dood  
 „voorkomen ; het voorbepaald getal van  
 „dagen niet vervuld , en misschien nog  
 „niet begonnen zynde ; de boven genoem-  
 „de dingen niet volbrengen , en de ge-  
 „zeide kerken niet bezoeken mogten kun-  
 „nen. Zoo spreekt de Bulle.

Den Hemel scheidt zoo veel niet van de  
 helle , als *het Joodsche van het Roomsche Ju-  
 bel-jaar*. In *het Joodsche* en geschiedde ,  
 naa het best gevoelen , geen quijtscheldin-  
 ge van schuld. Moses wet spreekt daar  
 niet van. En wie kan de zonden vergee-  
 ven als God ? Wat *Erfbezittingen* keeren  
 'er in 't *Roomsche* tot haare eerste Heeren  
 weer ? men is 'er veel meer op uit , om  
 de Kerken van Christus uit haare *bezittin-  
 gen* , en , was 't mogelijk , uit *de werreld*



te verdryven. Wat *Vryheid van Dienstbaarheid* word in *het Roomsche* gegeeven; daar men de Kerke *diensbaarder* maakt als eertijds 't dienstbaare Israël? Te Roomen moet de weldaat van 't Jubel-jaar gehaald worden. De Aflaat moet geld kosten. Zoo *slaafsch* was Israël niet. 't Had in 't Jubel-jaar niet na Jerusaleem op te gaan. Over al waaren de voorregten van 't Jubel-jaar hun even naa. Ze gingen zonder prys en zonder geld *vry* uit.

En zie daar 't Roomsche Jubel-jaar, daar zoo veel gerugt van in de wereld is. Weg daar mee. Weg met dat nieuw Verdigtzel, daar Paus Bonifaas, den Agste, dat monster van een mensch, die inquam als een Vos, regeerde als een Leeuw, en stierf als een Hond, volgens Zommiger zeggen by Platina <sup>a</sup>, ontrent het einde van de Dertiende Eeuw, den eersten Vinder van was <sup>b</sup>: Hy stelden 't in, onder den naame van Volle Aflaat, om alle honderd jaar gevierd te worden <sup>c</sup>; onzeker of hy daar in de Oude Heidensche Eeuwspelen, ofte het Joodsche Jubel-jaar, of beide, voor had na te volgen <sup>a</sup>? Paus Klemens, den seste van die naam, trok daar van de Vier tyd niet

<sup>a</sup> in Vita Bonifacii VIII.  
Seculari Jubilao. cap. 9. & 14.

<sup>b</sup> Just. Rycquius de Anno  
c Jacobus Cardinalis de Ju-

bilao anno in Biblioth. Magn. Parrum tom. 6.

niet lang daar na van alle Honderd tot alle Vyftig jaaren in, en gaf 'er den eerfte den naame van een Jubel-jaar aan. Paus Urbanus, den fefte, van vyftig jaaren tot drie en dertig, quansuis om dat zoo lange den Heere Chrifthus op de aerde had geleefd. Ende eindelijk ordonneerde Paus Paulus, den tweede, en Sixtus, den vierde, bevestigden 't, dat het alle vyf en twintig Jaaren zoude gehouden worden <sup>b</sup>. En vraagtge, Waarom? Op dat alle ouderdom dies fchats delagtig zoude kunnen worden. Zoo wierd voorgewend <sup>c</sup>: dog die niet blind was, zag ligt, dat het was, om uit de fchatkift van de Kerke, gevuld met de verdienften van Chrifthus, en van alle de Heiligen (ze hadden 'er voor hun zelve. te over Schennige Leere, die Schriftuure en gewiffe zoo onbefchaamd in 't aangezichte tegen fpreekt!) hunne eigene Schatkiften met het geld van zoo veel ligtgeloovige menfchen te vullen. Dat is de Oudheid der Roomsche Jubeljaaren, daar Innocentius zoo breed van fpreekt. Het einde van de dertiende Eeuwe zag het Eerfte, ende het Seftiende, of Zeventiende, (want daar ontrent word

Bb 4 niet

a Onze Eeuwspelen der Romeinen, aantekeninge 14.  
 Jul. Rofai Scholia in Libr. Jac. Cardinal. de Ann. Jul. J. Rycq.  
 l. c. cap. 9.    b Id. ib. cap. 14. 15. 16.    c Autt. ciitt.



niet overeen gekomen) word thans gevierd. Billyk verwerpen wy 't, die betere dingen van God zyn geleerd. Dat is een nieuw Joodendom (of zal ik Heidendom zeggen? of beide?) in de Christen Kerke invoeren, en den vryen hals van de Kerke op nieuw onder 't Juk brengen. Wy, die 't beeld van de zaake zelfs hebben, zyn van de schaduwe vry. Wy zyn geen Kinderen der Dienstbaare, maar der Vrye.

Gy, Christen Toehoorders, Leeret de dagen tellen. Israël moest zeven Sabbathjaaren tellen tot het Jubel-jaar toe. Gy, tellet de tyden tot het Jubilee der laatste Kerke. Geevet agt op de tekenen der tyden. Vergelyktze met de Profecien. Onderzoeket, hoe na by het is voor de deure. Tellet de tyden tot het Eeuwige. Met de dood begint het al, indien wy gelooven. In de Opftandinge zal het vol-eind worden. De dood maakt ons vry van al het Dienstbaare, dat nog om der zonden wille in de wereld is. (Dedienstbaarheid der Verderfenisse sluite ik uit.) De dood brengd onze zielen tot de volle bezittinge van haar hoogste goed, tot de Erve der Heiligen in het ligt. De dood maakt ons Vry van smerte ende arbeid in  
het

het zweet onzes aanschyns. Zalig zyn de dooden, die in den Heere sterven, van nu aan: want ze rusten van hunnen arbeid. Ende in de Opstandinge zullen hunne Lichaamen vrygemaakt worden van de Dienstbaarheid der verderfenisse tot de Heerlyke Vryheid der Kinderen Gods.

Maar zoo en is 't met den Godelooze niet. Hy heeft geen deel aan 't Israël van God. Hy is buiten de Kerke. Den Heiden, die vervreemd was van Israëls burgerschap, had tot de Vryheid van het Jubel-jaar geen regt. hy moest in eeuwigheid slaaven. Die zonder God, zonder Christus is, wiens deel in deeze wereld is, die de dingen van de wereld lief heeft, die een vreemdeling is in de Kerke, de Gemeinte des Levenden Gods, die heeft nog hier deel in 't geestelijk Jubilee, nog hier na. Hy is een regte slaave van de wereld, van den Duivel, van zig zelfs. armer, als hy weet. en zyne dood zal hem tot een eeuwige, en rampzalige slavernye doemen, in de Opstandinge nog te verzaaren.

Wy, die zulke dingen weeten, Kinderen van God, hoedanige behoorden wy te zyn in heiligen wandel en Godzaligheid! hoe behoorden wy te leeren, onze



dagen tellen, op datwe een wijs herte  
mogten bekomen! hoe behoorden wy te  
staan in de Vryheid, daar wy mee Vryge-  
maakt zyn, ende ons niet weer met een  
Juk der dienstbaarheid te laten bevangen!  
niet wederom de werreld te dienen! on-  
ze leden niet wederom dienstbaar te stel-  
len der zonde, en der ongerechtigheid tot  
ongerechtigheid; maar Gode Dienstbaar  
tot Heiligmaakinge, dat waarlijk Vry  
zyn is! Wat werk behoorden wy te maa-  
ken van onze hemelsche Bezittinge, tot  
welke wy in Christus weergekeerd zyn;  
en deswegen de Heiligmaakinge naa te  
jaagen, zonder welke niemand God zien  
zal! Hoe behoorden wy ons los te  
maaken van al dat wroeten in de aer-  
de, ende in de dingen van de aerde,  
dikwils met smerte, ende in het zweet  
onzes aanschyns; en te werken, niet  
om de spyze, die vergaat, maar om  
de spyze, die blyft in het eeuwige le-  
ven!

Christenen, wy zyn geroepen tot Hei-  
ligmaakinge. Wy zyn tot Vryheid ge-  
roepen. Wy zyn niet meer onder de  
wet, maar onder de genade. Den tijd  
des Nieuwen Testaments is cengeestel-  
lijk Jubel-jaar. Dat moeste ons Heilig  
zyn

zyn. wy moesten ons reinigen van alle besmettinge des vleefches, en des geeftes, ende de Heiligmaakinge volbrengen in de vreeze van God. De Bazuine des Evangeliums is deurgegaan over de geheele werreld. het geluid is tot onze ooren gekomen. Foey ons, dat we onze Vryheid zoo misbruiken tot een oorzaake des vleefches! Daar toe zyn wy niet Vrygemaakt. Foey ons, dat we zoo onheilig leeven! Waar is de Vreeze van God? waar is de Liefde? wie beefd voor zyn woord? De armoede is groot. maar ook niet minder de Verdrukking. De hand van de armen wankeld. maar wie ondersteundze? Overwinste, bytende woeker breeken deur. De ongerechtigheid vermeerderd. De Liefde verkoud. De Liefde, zegge ik, het voorneemste bewijs van Heiligmaakinge: het eenigste. De Liefde tot God. De Liefde tot den Naaste. tot de armen. Dat men daar aan moest geeven, om hun te ondersteunen, verpronktmen, verdrinktmen, brengtmen deur in Grootshheid des levens, begeerlijkheden des vleefches, dartelheden, opeengehoopte bezoeken. en de Kerk blijft leeg. Sabbath-schenerye (is 't my geoorlofd zoo te spreken



ken <sup>a)</sup> neemt de overhand. Jehovahs woord word aan muuren en balken gepredikt. dat woord, dat ons in de waarheid kan heiligen. dat woord, dat ons kan vrymaaken. Zoo bewyftge, dat insgelijks de Liefde Gods in u niet is. Die God lief heeft, heeft zyn woord lief, hoord het, doet het.

En beeldge u nog in, Menschen, dat den Zoone u heeft Vrygemaakt? datge in de waarheid geheilgd zyt? datge deel hebt aan de Hemelsche Bezittinge? die groote voorregten van het Geestelyke Jubel-jaar? zyn Woord is de waarheid. zyn wet is heilig. Zyn Wet is de Wet der Vryheid. Bedrieg u niet. gy zyt nog dienstknegten van de zonde. nog vervreemd van de erve der heiligen. Op 't minste, Gy kund u niet verzekeren, dat gy 't niet zyt. Gy geeft 'er geen bewyzen van. En denktge niet, dat die dingen eens tegens u getuigen zullen?

Denktge niet, dat die menschen eens tegens u getuigen zullen, die een Jubel-jaar, dat een instellinge van menschen is, zoo waerdig agten? daar gy-lieden 't Geestelyke,

a Vid. Irenaei Philosabbatini שבת גרש seu brevis & simplex de perpetuitate Sabbati Decalogici per interrogata & responsa Disquisitio. Libellus lectu haud indignus. prodit Roterdami apud E. Ivans 1698.

lyke, dat van Jesus uitgeroepen is, zoo onwaerdig agt. Wat al duizenden loopen 'er naa Roomen, om daar aan deel te hebben? hunnen blinden iever kan hen alles doen veragten. hunne blindheid zal hen niet verschoonen. Hunnen iever nogtans zal u onverschoonelyk maaken, u, die niet een Bezoek kund weigeren, u, die niet eene spotternye van de werreltsche menschen daar over kund veragten, u, die niet een uur van uwe plaisieren zoud afbreeken, om het Woord te gaan hooren, dat uwe zielen kan zaligmaaken, u kan bekeeren, uw herte kan verblijden, ende u van de Vergevinge uwer zonden, indien gy ze belijd, en laat, meer kan verzeeken, als duuzend Aflaaten, die van Roomen worden gehaald.

Zoude God die dingen niet zien? zoude hy daar over niet verdrietig worden? Indien God ons tot de uiterste armoede dee vervallen; indien hy 't gebrek ons dede overkomen, als een gewapend man; indien hy ons van alle onze Bezittinge, en van Vryheid beroofde; indien hy ons onder de harde Heerschappye, en tirannische Verdrukkingen van Antichristische Vorsten dee komen; op dat ik nog niet wat zwaarders profeteere: zoude Hy niet regtvaerdig



dig zyn in zyne oordeelen? zouden wy de hand niet op den mond moeten leggen, wy, die ons als verkoft hebben, om de wereld, en haare begeerlijkheden te dienen? En wat moeten wy niet vreezen?

Dog onze ziele is der bestraffinge al lang zat. Ik ben al moede, harde dingen tegens u te profeteeren. Ik gaa my liever begeeven tot wenschen, tot bidden, zegenen. Dat eifcht van my het Nieuwe-Jaar, daar we in getreden zyn. Daar roept ons onze Godvrugte gewoonte toe. Het oude Jaar heeft 'er veelen van ons door de dood weggesleept. en wat al de bynaa afgelooopen Eeuwe? Ze leggen onder onze voeten, die van deeze Plaatze de Vryheid-bazuine des Euangeliums hoorden, en nu de laatste Bazuine, die hun, of tot heerlyke Vryheid, of versmaadheden, en eeuwige afgryzinge roepen zal, verwagten. Christen Toehoorders, God geeve u en my, dat wy de eerste zoo meugen hooren, en gehoord hebben, dat wy de laatste niet hebben te vreezen! Die God leere u alle, uwe dagen zoo te tellen, datge een wys herte meugt bekomen! Die God geeve u alle deel aan de Voor-regten des Geestelyken, des Eeuwigen Jubel-jaars! Hy heilige uwe geheele ziele, en geeft, en lig-

lighaam! Hy Heilige u in zyne waarheid!  
Hy maake u Vry, Vry van zonden,  
Vry in Christus, zyne Vrygelaatenen!  
Hy maake u bequaam, om deel te heb-  
ben in de Erve der Heiligen in het  
ligt!

En waarom zouden wy u ook het lig-  
haamelyke niet meugen wenschen! Wy  
en zyn niet van die, die zeggen,  
dat de geheele Wereld geen een ge-  
loovig gebed waardig is. God neem ar-  
moede, gebrek, honger, van u weg!  
God voede u alle met het brood uwes be-  
scheiden deels! Armen, God bewaare u  
van Verdrukkingen! Ryken, God geeve  
u, de hand der armen vast te houden, op  
dat ze by u leeven! Ryken, Armen, God  
maake u beiden armen van Geeste, en ry-  
ken in den geloove! God zegene Staat,  
Stad, en Kerke! God zegene u, Over-  
heden! God zegene u, Medeopzienders,  
en Ouderlingen! God zegene u, die de  
armen bezorgd! God zegene u, o Gemein-  
te van Christus! Hy gebiede den zegen,  
ende het leven over u in Eeuwigheid! In  
uwe Dood doe hy u alle rusten van uwen  
arbeid! maake hy u vry van alle smette!  
geeve Hy u de bezittinge uwer Hemelsche  
Erve! Ende in dien Dag gunne hy u, en  
my,



my, ende alle, die zyne Verschyninge lief hebben, over te gaan uit de Dienstbaarheid der Verderfenisse, door de Verlossinge onzes lighaams, tot de Vryheid der Heerlijkheid der Kinderen van God, welken zy de Heerlykheid tot in der Eeuwigheid. Het zy zoo om Jesus wille. Amen! Amen!



# BLADWYZER

van Schriftuurplaatzen in de geopende  
Nieuwe Eeuwe aangehaald.

GEN.		DEUTERON.	
c. vf.	fol.	c. vf.	fol.
1: 1.	244	6: 4.	199
2: 17.	64.65.200	5.	177.198
3: 10.	210	10. 11.	200
4: 8.	242	13.	198
5: 24.	146	15.	200
6: 12.	122	10: 20.	177.198
15: 1.	196	28: 27.	191
9-18.	217	32: 2.	119
13. 16.	26	33: 16. 27.	327
EXOD.		RUTH.	
20: 20.	211. 214	2: 12.	244
26: 1.	133	1. SAM.	
31. 36	ibid.	2: 6.	253
27: 16.	ibid.	1. KON.	
28: 6.	137. &c.	1: 6.	136. 137
8. 15. 39.	ibid.	12.	102
33. 34. 35.	138. &c.	1. KRON.	
36.	140	1: 1.	121
36: 8. 35. 37.	135	16: 36.	243
38: 18.	ibid.	NEH.	
39: 2. 3. 5. 8.		9: 5.	231
29.	137. &c.	JOB.	
24-26.	138. &c.	5: 9.	283. 287
30.	140	7: 9. 10.	146
NUM.		8: 11-19.	303. 304
11: 5.	124	18.	146
15: 37. &c.	139	14: 1. 2.	147
		Cc	29:



c.	vf.	fol.	c.	vf.	fol.
29:	3.	285	129:	6.7.	310
38:	8.	286	132:	18.	140
40:	10.	124		PROV.	
	PSALM.		4:	4.	286
2:	10.11.12	313	8:	13.	301
8:	4.5.	176	10:	27.	300
19:	8-10.	203	14:	26.27.	ibid.
	10.	299	22:	4.	ibid.
	12.	301	23:	17.18.	306
34:	10.	299	26:	5.	186
	13.15.	220	31:	30.	298.299
37:	1.2.	305.306		ECCLES.	
	25.26.	330	1:	2.	299
42:	3.	176	2:	1.	246.247
46:	3.	255	7:	29.	202
69:	21.	122	11:	8.	247
72:	4.	232.233	12:	8.	299
	16.	310	13:		299.328
90:	2.	228.229		CANT.	
	4.	64.65	4:	16.	151
	6.7.	126	5:	1.	ibid.
	10.	281		ESA.	
92:	7.8.	305-307	2:	11.	255
	13-16	307	4:	3.	254.255
103:		102-116	37:	26.27.	308.309
	4.	327	40:	6.	122-128.
106:	48.	243			143.153
111:	5.7.10.	313		31.	255
	10.	300	51:	12.13.	124.309
112:	1.	187		16.	287
116:	1.	253	55:	3.	218.219
119:	67.71.	198		JER.	
	120.	214	7:	7.	232
122:	6-9.	311-312	25:	5.	231.232
					30:

VAN SCHRIFTUURPLAATZEN. 403

c. vf.	fol.	c. vf.	fol.
30: 12. 13. 15.	121	EPH.	
34: 18	216.	4: 24.	203
DAN.			
12: 2.	252	4: 7. 8.	16
HOS.			
3: 5.	245. 246	3: 4-7.	157. 158
ZACH.			
13: 9.	252. 253	11: 5.	146
MAL.			
3: 1.	246	8. 9. 10.	196
MATT.			
1: 1-17.	26	26.	ibid.
5: 3.	194	12: 2.	197
13: 24. 26.	125	21.	211
23: 6.	139	13: 8.	264
26: 48.	315	JAC.	
MARC.			
4: 28.	125	1: 10. 11.	298
JOH.			
3: 8.	148	2: 19.	209
ACT.			
3: 39.	293	4: 4.	315
1. COR.			
3: 12.	124	1: 17.	213
2. COR.			
3: 7. &c.	142	24.	128. 131
16: 22.	315	2. PET.	
1. PET.			
		3: 8.	64. 65
APOC.			
		18: 4. 7. 8. 11.	
		12. 21.	62. 63



II.  
 BLADWYZER  
 der  
 SCHRUYVEREN  
 BYGEBRAGT  
*in de aanteekeningen over de Geopende*  
 NIEUWE EEUWE.

## A.

Achilles Tatiſus 1. 2. de Leucippæ &c.	127
Antigonus Sochæus	182. 187
(Marc.) Antoninus de ſe ipſo lib. 12.	195
Arati Phænom.	236
Ariſtoteles lib. 7. pol.	25
Rhetoric. 1. 2. cap. 5.	168. 209
Arrianus in Epiçt. 1. 3. cap. 7.	196
Artemidorus lib. 11. <i>ονειρονε.</i>	25
Aufonius Idyll. 11.	9

## B.

Baal Turim.	224
Baronii Annales.	4. 28. 44
(R. Obad. de) Bartenora in Babyl. Berach.	242. 243
L. Begerus Theſaur. Palatin.	34. 35. 54. 55
Bollandus & Henſchenius in vita S. Fabiani Papæ	4. 29
(Ger.) Brand hiftorie van de Reformatie 6. boek	323
(Joh.) Braun de Veſt, Sacerd. Hebr.	135. 139
(Car-	

C.

(Car. du Fresne du) Cange familiæ Byfanti- næ.	54
Capitolinus in Gordiano Jun. c. 23.	29
cap. 33.	79
(Ren. des) Cartes de Pass. anim.	172. 173
Casaubonus ad Baron.	28
Catullus	5.86
Cenforinus de Die Natali c. 14. 15. 16. 17. 10.	
11. 12. &c. &c.	
Cicero Cato Major.	66. 274
Paradoxa.	193
Epist.	326
Claudiani Paneg. de 6. Consul. Honorii	
Aug.	2. 11. 31
de Consul. Mall. Theod.	194
de Consul. 5. Honorii	326
Clemens Alexandrinus Strom. 1. 4.	25. 194

D.

R. Dinoth. de Bello Civili Belgico l. 1.	320
Diogenes Laertius l. 9.	66
Dionysius Halicarn. R. A. l. 1.	25. 26
l. 11.	25

E.

(Gasp.) Ensl. Mauritiados l. 2.	318
(Ern.) Eremundus Frif. Orig. & Hist. Belg. Tu- mult.	319
Eusebius Hist. Eccles. lib. 6. cap. 25.	28
lib. 9. cap. 9.	53
Chron.	30
in Vita Constant. l. 1. cap. 25.	56

F.

Festus	9. 10. 45
	(K,



## G.

(R. D.) Gans Chron.	182. 202
Glossa Babyl. Berach.	170
Sanhedrin.	170. 246
Gregorius Nazianzenus in Nat. Chr.	226
Gyraldus de Ann. & Mens.	60
Hist. Deorum Synt. prim.	314

## H.

Herodianus Hist. 1. 3. c. 8.	I. II. 23-27
Herodotus 1. 1.	49. 66
lib. 3.	281
lib. 11.	25
Hesiodus ἐργ. καὶ ἡμέρ. 1. 1.	236
Hesychius.	25
Hieronymus in Psal.	294. 295
Horatius.	5. 11. 51. 71
	86-98. 314
(Lev.) Hulsius Series Numism.	54. 55. 56. 63

## I.

(R. Abr.) Jagel Iekah Tob.	176-179
(R. Schel.) Jarchi in Psal.	291
R. Joseph Albo.	249. 254
Josephus Ant. Jud.	135. 138. 149

## K.

(R. Dav.) Kimchi in Psalm.	291
Kippingus Ant. Rom. 1. 2. c. 6.	52

## L.

Lactantius Instit. 1. 5. c. 5.	236
de Mortibus Persecut. c. 14.	52. 57
(Steph.) Le Moyne Varia Sacra	272-277
	(Joh.)

DER SCHRYVEREN. 407

(Joh.) Ligtf. Op. tom. 1. & 2.	217. 241. 244. 245. 246
(R.) Lipman Nizzachon.	230
Lipfius de Crucl. 3. c. 16.	57
(Tit.) Livius.	10. 13. 14. 217
Lucianus <i>περὶ Μακροβ.</i>	66
Lucretius.	72

M.

(R. Mof. Ben) Maimon de fund. Leg.	177. 178. 193
ad perck Chelek præf.	183. 190. 191. 192.
	194. 195. 197. 198
Martialis Epigrammata.	82. 83
Mediobarbus Numism. Imp.	21. 40. 81. 82
Menaffeh ben Ifrael de Res. Mort.	
lib. 1. cap. 6.	182. 183
lib. 2. cap. 20.	250. 251
lib. 3. cap. 1.	248-254
cap. 3.	260. 261

(Joh.) Meurfii Arboret.	145
Guil. Auriacus l. 1.	320
(Eman.) van Meteren Historie. 2. boeck.	317
Midrafch Cohemoth	246
Tillin	192
(Dion.) Mudzaart. Kerk. Historie.	317

N.

(R. Mof. ben) Nachman.	256
Noris Differt. de Vot. decenn.	3. 6

O.

R. Obadja Gaon	102
Occo Numismata Imp.	18. 22. 28. 41
Onuphrius de Lud. Sæcul.	5. 40. 44
Orosius lib. 7 cap. 13.	28
Orphei Hymn.	72
(Joach.) Oud. Roomsche Mogenh.	3. 11. 12. &c. &c.



Ovidius lib. 2. Trist. Eleg. 1. 4  
 Metamorph. lib. 1. 236

## P.

(Ant.) Pagi Dissert. Hyp. 5.35.40  
 Critica ad Baron. 33.40.42.52.60  
 (Car.) Patini Fam. Rom. F. Urif.  
 Suetonius, Thesaurus. 35.36:39  
 Petavius l. 2. de Doctr. temp. 5.44  
 Phlegon Trallianus. 66  
 Philostratus in Vit. Sophist. 66  
 Philo de Mundo 226  
 Vita Mosis 138-140  
 Plato lib. 6. de Rep. 24  
 Plautus Amphitr. 193  
 Mercator. 282  
 Plutarchus περι τῶν εκλεκ. χρη. 24-26  
 (Ed.) Pokokkius Not. ad Port. Mosis 256  
 Polidorus Virgilius de R. inv. 39  
 Politianus Miscell. c. 58 13.45.47

## R.

Rapini Hort. lib. 132  
 Rosini Ant. Rom. l. 5. c. 21. 13.46.47

## S.

(Jof.) Scaliger de Emend. temp. 5.18.19.34  
 Euseb. 28  
 Scarpus Symph. Proph. & Apost. 64  
 Schebet Jehudah 259  
 Seneca de Clementia 192  
 Epist. 24.195  
 de Brev. vit. c. 10. 226  
 Hippol. 297  
 Thyest. 326  
 Ser.

DER SCHRYVEREN. 409

Servius	271.274
Sibyllina Oracula	6.12.31.71.72.76.79.89
Solon	279.280
Sophocles	74.192
(F.) Spanheim introduct.	53
(Ezech.) Spanheim. dissert. de Numifin.	29
Strada de Bello Belg.	323
Suetonius in August.	16. 17
Claud.	16.17.19
Domitian.	33
Suidas	25.66
Sulpitius Severus	53

T.

Tacitus Ann. I. II.	17.28.37
(P.) Taffin de Vet. Rom. anno Seculari	12.42
Talmud Bab. Berach. c. 1.	245
c. 9.	241
Havodah Sara	258
Pirke Aboth.	180
Rosch Hafchana	250
Sanhedrin.	254
excerp. Gem.	262
Tanchuma	244.245
Targum Jeruschalmi	242
Ruth.	244
I. Reg.	246
Theocritus Idyll. 24.	131.132

V.

Vaillant. Numifin. Imp.	35.82
Valerius Maximus I. 2. c. 4.	6.45
Varro de Scen. Orig.	9.10.11.14
Epist. ad Fund.	281
(Ellerd de) Veer Historie der Nederlandsche	
Cc 5	Ge-



Gefchied.	322
(Joh.) Viecars in Pfalm.	102. 291
Virgiliï Æneid. 1. 8.	217
(Fulvii) Urfini Famil. Rom.	36. 50. 51
W.	
(Jac.) Wefenbak Beschrijving van den Staat en Voortgang der Religie &c.	316
(Joh.) Wagenfciiii Sotah.	282
(Thom.) Willis Libell. de Brut. anim. exerc. prior. c. 9.	170
(Lud.) Wolzogen Orator. Saccr.	172
Z.	
Zofimi Hift. Nov. lib. 2.	4. 5. 6. &c. &c.

## III.

## BLADWYZER

van Latynfche, Griekfche, en Hebreewfche woorden.

Ævum	225
Fœdus	216
Manes	8
Αἰών	225
Ἀντινα	139. 140
Γενεάι	24
Ηλίαια	26
Κρείσιμοι	278
Κλιμακτηρικαί	278
σοργή	129
כרות ברית	216
חסד	128
חסידה. הסדים	129
ציצית	139
	IV.

## IV.

## B L A D W Y Z E R

Van Woorden en Zaaken in de Aan-  
teikeningen over de Geopende  
Nieuwe Eeuwe.*de starretjes wijzen de penning verbeeldingen aan.*

## A.

- \* *Aerde*. \* 20. als een godinne op de Eeuwspelen gediend, 71. 73. 96. \* met het offer van een zwarte zodge verzoend. \* 20. 76. 100. onder de naame van Latona 73. Cybele genaamd 73. 75. afgebeeld 76. 77. door 't bloemwerk onder aan den mantel des ephods 138
- Afkeer*, wat ze is 170. 173
- Afstaaten*, der Roomfche Kerk geestelijke waaren. 63
- \* *Agrippa* \* 13. viert met Augustus de Eeuwspelen. 15
- Alba*, in oorlog met de Romeinen 8
- \* *Amphinomus* en Anapias dragen hunne ouders \* 82. 130
- Antigonus*, Socheus 181. 241
- \* *Antoninus Caracalla* \* 20. viert de Eeuwspelen met Severus en Geta. 20. 23. *Pius*. of hy de Eeuwspelen heeft gevierd. 19. 41. 42
- \* *Apollo* \* 73. op de eeuwspelen gediend. 31. 51. 71. 78. 84. 86. &c. \* de Zon. 31. 72. \* 73. Dis Pater, Jupiter, Bacchus de zelve. 72. 73
- Arganthonius*, Tartesser Koning. zyn Langlevendheid. 65
- Ar-*



*Armoede*, van geest. 194  
 \* *Augustus* \* 13. \* 217. Octavianus vernieuwd de  
 Eeuwspelen 16. vierdze 3. 4. 11. 13. &c. 19.  
 41. 84. &c. is XV. man daar op. 36. krijgt de  
 naam van Augustus. 15

## B.

\* *Bacchus*. \* 74. Jupiter, Dis pater, de Zon een  
 en dezelve 72. de Zon. 73. op de eeuw-  
 spelen gevierd. 73. 76  
*Bedspreingen*, op de eeuwspelen 45. 46. 101  
 \* *Beer* of zwijn, op de Eeuwspelen aan de  
 Aerde geofferd. \* 20. 76. 100  
 \* *Beesten*. op de Eeuwspelen aan 't volk ver-  
 toond, en gedood. 30. \* 80. \* 81  
*Begeerte*, wat ze is. 172. 173  
*Bebemoeth*, waterpaerd. 124  
*Beloften*, of 't geoorloft is, zig daar door tot  
 godvrugt te laten bewegen. 190. 191. 197. 203.  
*Blydschap*, en droeffenisse. 170  
*Blixem*, voorbeduidzel van den toorn der Go-  
 den. 6  
 \* *Bloeme*. zinnebeeld van de hoope. \* 82. 121.  
 van de vrolijkheid. 104. \* 121. van nietige heer-  
 lijkheid 134. van de aerde. 138. \* op Taberna-  
 kel, Tempel, en H. Kleederen. 135. &c. \* 140  
*Bonifacius*, de VIII. ste, Paus, stelt het Jubel-  
 jaar in. 59  
*Boom*, des Levens, een Sacrament. 159  
 \* *Boonen* van 't Volk meegebracht en omgedeeld  
 op de eeuwspelen. \* 38. 78  
 \* *Borstlap* des Hoogepriesters. 137. \* 140  
*Burgermeesterschap*. daar uit kan van de Jaaren  
 der regeeringe der Roomsche Keisren niet  
 geoordeeld worden. 21  
 Bur-

VAN WOORDEN EN ZAAKEN. 413

Burgermeesteren. Eeuwspelen daar onder 44. &c.

C.

- \* *Ceres*. \* 73. \* 74. op de Eeuwspelen gevierd. 71. 73.  
*Juno*, *Diana*, *Hecate*, een en de zelve. 73  
*Christen*, de Roomsche Keizers Christenen ge-  
 worden. 53  
 \* *Christus* \* 58  
 \* *Claudius*. \* 17. vierd de Eeuwspelen. 5. 17. &c.  
 31. 41  
*Clemens*, de VII. de, Paus, trekt de Jubel-jaaren  
 van honderd tot vyftig jaaren in. 60  
*Constans*, tweede zoon van Constantijn de groo-  
 te. 55  
*Constantius*, derde zoon van Constantijn de  
 groote. 55  
*Constantyn*, de Groote. wanneer het teken des  
 Cruices aan hem vertoon wierd 52. laat met  
*Licinius* een gebod tot voordeel van de Chri-  
 stenen uitgaan 53. beginzel van zyn bekeerin-  
 ge 53. 58. brengt zyn zoon *Krispus* om. 63  
*Constantijn*, de jonge. 58  
*Crispus*. Zoon van Constantyn den groote. 63  
 \* *Cybele*. \* 74. latona. 73  
 \* *Cyther* \* 73

D.

- Danfferyen*, op de Eeuwspelen. 19. 31. 35. 78. 100.  
*Decentius*, Cæsar. 56. 57  
*Delmatius*, Cæsar. 54  
*Democritus*. hoe lang geleefd heeft. 66  
*Dengd*, lofzang der zelve 132-134. bepaaling  
 daar van 202, 203. is ten deele een hertstogt  
 212. of ze moet bemind worden om haares  
 zelfs wil. 183. of ze haars zelfs loon is. 192,  
 193.



193. 194. heeft een andere loon 194. kan van haaren loon afgecheiden worden. 193
- Dexel*, aan de deure der tente, ende in de poort des voorhofs. 135. 136
- \* *Diana*. \* 38. \* 73. op de eeuwspelen gediend. 51. 71. 72. 73. 78. 79. 84. &c. *Ilithye*, *proserpina*, de maan. 72. *Juno*, *Ceres*, *Hecate* 73. de maan 86. *Lucina*. 86
- Dienst*, of God moet gediend worden zonder hoope van loon. 182. 183. 196. 198. uit liefde 187. 188. 196. 198. om zig zelfs wil. 198
- Diocletianus* legd de Heerschappye neer 43. 44. vervolginge onder hem 53
- \* *Dis Pater* \* 74. *Apollo*, *Bacchus*, *Jupiter*, de zelve 72. en *Proserpina*, onderaardsche goden 7. met zwart offer verzoend 7. 9. 45. 46. 72. by nacht gediend. 7. 8. op een onderaardsch altaar 8. 45 op de Eeuwspelen gediend. 45. 48. 71. 72.
- \* *Domitianus* \* 32. \* 35. vierd de Eeuwspelen 32. 33. &c. 41. 78. is XV. man. 36
- \* *Drievoet* van *Apollo*. \* 73
- Dreigementen*, of 't geoorloft is zig daar door tot Godvrugt te laten bewegen 190. 197. 200. 203.
- Droeffnisse*, en blydschap. 170
- \* *Duizend jaarige Eeuw* \* 217. 325

## E.

- Eerbied*, beschrijvinge daar van 215
- Eerstelingen*, op de Eeuwspelen 31. 78. 101
- Eeuw*, uit hoe veel jaaren dat ze bestond by de Romynen 10. 11. 25. 234. natuurlijke 267. burgerlijke 269. drie geslagten eene eeuw 25. 27. een Slange, zinnebeeld daar van 42. \* *Nieuwe Eeuwe* 325. 326. \* tytel. wanneer ze begint 19. *Goude*, *Zilver*, *Kopere*, *Yzere eeuwe* 236. ecu=

eeuwen in de Schriftuure 236. &c. by de Jooden 240. &c. deeze en de toekomende Eeuwe 239. 243. &c. wanneer die verdeeling is in gebruik geraakt 240. &c. deeze eeuwe, de dagen des Messia 254. geene eeuwe na deeze eeuwe 242. &c. toekomende eeuwe, de eeuwe des Messie 244. &c. eeuwe der zielen 247. 248. &c. eeuwe der opstanding 248. &c. eeuwe der vernieuwinge der wereld. 255. wanneer ze beginnen zal 256. eeuwe van den Messias van beide onderscheiden 250. eeuwen eens iegelyken mensches vyf. 291. ses 282. 290. voor de ontfangenis 284. in s' moeders Lighaam 285. des levens 288. verdeeld in 7. eeuwen 288. of ouderdommen 271. 282. 288. des doods 289. 290. des eersten oordeels 290. des tweeden oordeels

290

\* *Eeuwigheid* \* 58. \* 217. 225. 234. zinnebeeld daar van 62. 234. met de tyd verwerd 223. van eeuwigheid tot eeuwigheid. 231. 241. &c.

*Eeuwspelen*, waarom zoo genoemd 4. 10. 11. 12. 24. Tarentynsche spelen genaamd 9. oorsprong der zelve 6. &c. wanneer allereerst gevierd 10. waar 10. waarom 45. &c. 47. 48. 67. &c. wanneer gehouden, in den aanvang der eeuwe, of in den uitgang daar van 4. 5. 29. alle honderd jaaren gevierd 10. 11. 18. alle honderd en tien jaaren 11. 12. 21. beide onzeker 12. eeuwe daar door onderscheiden 234. weidden de nieuwe eeuwe in 5. in wat tyd van't jaar gehouden 31. 39. hoe lang ze duurden 9. 12. 30. 45. 71. negen maal gevierd. Viermaal onder de Burgermeesteren 44. &c. de eersten 45. &c. de tweeden 47. 49. de derden 49. 50. de vierden 49. 50. 51. vyfmaal onder de Keizeren 41. onder Augustus

en



en Agrippa. Claudius. Domitianus. Severus, Antoninus, en Geta. Philippus vader en zoon. ziet deeze naamen. de tienden wanneer zouden hebben moeten gevierd worden 43. 44. plegtelijkheden daar van 35. &c. 75. &c. \* uitgeroepen 1. 2. 3. \* 13. 19. \* 32. \* 34. 35. 43. reukwerk daar opuitgedeeld. zuiveringen aan 't volk gegeven. Offeranden daar op gedaan. smeekingen, nagtwaaken. danfferyen. fpeelen. Ziet alle die dingen.

*Einde*, van God. zyn heerlijkheid. 117. 208

\* *Eneas* dragende zyn vader en de Haertgoden. \* 82. 130

\* *Epbod* des Hoogenpriefters \* 140. 137

*Exempel*, der grooten 326.

## F.

\* *Filippus*. \* 27. of een Christen geweest is. 27.

28. vierd met zynen zoon de eeuwspelen 4. 5.

19. 27. 28. 43. 60. 79. 80. 81. 82. 324

*Farizeers*. hunne herkomst. 129

*Febus* Apollo. op de eeuwspelen gediend. 71. 73.

95. &c.

\* *Feronia*. Juno, Proserpina. \* 74

\* *Fluitspelers* by de eeuw offeranden \* 38. 39.

40. \* 76. 77. 78

*Formeering*, van den mensch, 283. &c.

## G.

*Geitenbok*, op de eeuwspelen aan de Schikgodinnen geofferd 100

*Gelukzaligheid*. haar wezen. 193. in de deugd ge-

steld 192. volgd de Deugd 193. vergezelschapt-

ze niet altijd 193

*Genade*, noodzaakelijkheid der zelve om te leven

110. &c. Ge

VAN WOORDEN EN ZAAKEN. 417

- Geflagten*, wat daar door te verstaan 24. &c. 271  
 drie een eeuw 25. 27. tyd daar van niet wel te  
 bepaalen 27. een eeuw genaamd 271  
 \* *Gerste* op de eeuwspelen omgedeeld. \*38.78  
 \* *Geta* \*20. vierd de eeuwspelen met Severus en  
 Caracalla. 20  
*God*, en zyne eigenschappen een. 230  
 \* *Goden* op de eeuwspelen gediend. \*73.74.  
 ziet Apollo. de Zon. Jupiter. Juno. &c.  
 \* *Godvrugt*. \*82. 130  
*Goed*, wat goed is. 174  
*Goedertierenheid*, en gerechtigheid 158  
 \* *Gordel* des Hoogenpriesters. 137. 138. \*140  
*Gordijnen* des tabernakels 135  
*Gorgias* Leontinus. hoe lang gelceft heeft. 66. 67.  
*Gulde jaar*, ziet Jubel-jaar.

H.

- Haat*. 170  
*Hand*. \* twee in eengeflagen rechterhanden zinne-  
 beeld van Trouw \*217.314  
 \* *Harp* \*73. \* daar op gespeeld onder de eeuw-  
 offeranden. \*38.40. \*76. 77. 78  
*Hars*. zuivering op de eeuwspelen. 38  
*Hart*, neemt aan tot 50. en aftot 100. jaar 270  
*Hasideers*, onder de Jooden. 129  
*Hecate*, de maan 73  
*Heil*. beeltenis daar van 41.42  
 \* *Hercules* \*74. op de eeuwspelen gediend 73.76.  
 de Zon 76  
 \* *Hert*, op de eeuwspelen vertoond \*81  
 \* *Hyene*. op de eeuwspelen vertoond \*81  
*Honorius*, of de eeuwspelen heeft gevierd 58.59  
 \* *Hoogenpriester*. \*140  
*Hoogte goed*, waar in gelegen 174. 195. 201. 202.  
 Dd \*Hoo



- \**Hoope*. \* 54. \* 82. 127. in de Vreeze 169.  
172. 173  
*Hovaardye*. de onverdragelijkste 195

## I.

- Jaaren*. zevende en negende gevaarlijk. 278  
*Iithyen*, op de eeuwspelen gediend 71. 72. 95. 100  
*Isocrates* 66  
*Jubel-jaar*, het Roomsche ontleend van de Eeuwspelen 59. 60. eerste insteller 59. 60. van hondert tot 50, en van 50. tot 25. jaaren ingetrokken. 60. wanneer 't aanvangd en eindigd 61. geestelyk merkt-jaar 63. beteekenis daar van. 263  
\**Juno*. \* 74. op de eeuwspelen gediend 71. 79. 100. 101. *Iithie*. *Lucina*. de Lucht, *Feronia* 72. 73. 74  
\**Jupiter*. \* 74. op de Eeuwspelen gediend. 72. 79. de Lucht 72

## K.

- Klim*. aan *Bacchus* heilig 75  
*Koei*, aan *Juno* op de eeuwspelen geoffert. 79. 100  
\**Kruis*. teeken daar van aan *Constantijn* vertoond. \* 51. \* 58. 52-58

## L.

- Lactantius*, wanneer gebloed heeft. 57  
*Lammeren*, op de eeuwspelen ge-offerd. 76  
*Langlevenheid*. exempelen daar van. 65  
*Latona*. op de eeuwspelen gediend 71. 90. de aerde. 73  
\**Leeuw* op de eeuwspelen vertoond. \* 81. 82  
*Lelie*, heerlijkheid en nietigheid daar van 131. 132  
*Levens tijd*, niet bepaald 268. verdeeld in geslagten en ouderdommen 271. &c.  
Li-

VAN WOORDEN EN ZAAKEN. 419

- Libera*, Proserpina. 75  
*Liefde*, voorwerp daar van 174. ziel van alle  
 deugden 212. zonder aanmerking van eenig  
 goed 180. uit aanmerking daar van 180. 181.  
*Gods*. uit aanmerking van zyne werken 176. uit  
 aanmerking dat hy ons hoogste goed is. 181. 199.  
 201. Joodfche Godkunde daar ontrent 177. &c.  
 181. &c. *des denghs* om haar zelfs wil 183. &c.  
 niet om haar zelfs wil. 183. 185  
 \* *Lier*, van Apollo. 73  
*Loon*, of 't geoorloft is in de Godsdienst daar op  
 te zien. 184. 187. 188. 194. 195  
*Lucinen*, op de eeuwfpelen gediend. 71. 86. 95  
*Lugt*, Jupiter. Juno. 72

M.

- Magentius*, Cæfar. 56  
 \* *Mantel* des Ephods. 138. \* 140  
*Maximianus* legd de heerschappye af. 43. 44  
*Meden*, hoe lang hunne heerschappye duurde. 26  
*Messias*, zyn komfte hangd volgens de Jooden  
 van hunne bekeering af. 260

N.

- Nagt*, Onderaardsche Goden by nagt gediend 7.  
 100. \* met nagtwaaken. 8. 24. 30. \* 35. 38

O.

- Offeranden*. zwarte aan de onderaardsche Goden  
 7. 9. 45. 72. witte aan de hemelsche 51. 79.  
 97. 100. \* op de eeuwfpelen \* 20. \* 38. 39. 40.  
 &c. \* 76  
*Onmagt* des vleesches om te leven. 110. &c.  
*Oorloogen*, eeuwfpelen daar tegen gevierd. 48. 68  
*Opstandinge* der dooden. 242. 254. &c. 261  
 \* *Otacilia* Philippus huisvrouw. \* 27. 82  
*Ouderdommen*, eeuwen genaamd 271. 282. ver-  
 rekend. 272. &c.  
 On-



\**Ouwevaar.*

\*82.129.130

P.

*Paas-zang.*

115

\**Pantherdier*, op de eeuwspelen vertoond. \*81*Paulus*, de II. de, Paus, trekt de Jubel-jaaren tot 25. jaar in. 60*Pest*, Eeuwspelen daar tegen gevierd. 45.46.67*Pypen*, even en oneven. 39\**Pypblaazers*, by de eeuw-offeranden. \*38.39.\*76.  
78*Plaatte*, van goud op 's Hoogepriesters voorhoofd. \*140*Plato*, hoe lang geleefd heeft. 66.\**Ploeg*, Ceres heilig. \*73.74*Profetisch Toneel.* 124\**Proserpina* \*74. ziet Dis-pater. Diana. de Maan. 72

Q.

*Quaad*, wat quaad is. 170. 174

R.

*Ram*, op de eeuwspelen geofferd. 76*Rede*, regte rede. 202*Regtveerdigmaaking*, des zondaars in haar ganiche huishoudinge. 158.&c.\**Reukwerk*, op de eeuwspelen aan 't volk gegeven. \*35.36\**Riem*, des Ephods. 137.\*140*Roomen* \*Eeuwig Roomen \*58.61-64. \*onverwinnelijk eeuw Roomen \*58.62. een godinne 62. het antichristisch 62. zyn val. 63*Roos*, haaren lof 127. 133. vergankelijk 132. 145*Ruste*, van God. 206

S.

*Sabbath-jaar* 262. 263*Sadduceers*, hunne herkomste. 182. 240\**Salische* Priesters danssen op de eeuwspelen. 3.\*13.\*32.34.\*35 *Schaa-*

VAN WOORDEN EN ZAAKEN. 221

*Schaapen, op de eeuwspelen geofferd.	*76. 100
Schikgodinnen, op de eeuwspelen gediend.	38. 71.
	73. 75. 96. 100
*Schouwburg.	*82
Schoonheid, vergankelijk.	131. 294
*Severus 20. vierd de eeuwspelen met zyne zoonen Karakalla en Geta.	1. 2. 5. 20. 21.
22. 23. 43. 76. 77. sterft	22
Sulpitius, wanneer hy zyn Historie schreef.	53
Sibyllynsche boeken raad gevraagt over de eeuw- spelen 9. 14. 48. wyzen de pligtelikheden aan	13
Slang verbeeld de eeuwe.	42
Slangen-staf van Mercurius.	315
Smeekingen op de eeuwspelen aan de goden.	24. 84
Snoerkens, volgens Moses wet aan de zoomen der kleederen.	139
Solphor tot zuivering op de eeuwspelen.	38
Spelen op de eeuwspelen. 24. 30. 38. 45. 46. 78. 79.	80. 81. 82
*Steenbok vertoond op de Eeuwspelen.	*81
Stier, *witte stieren op de Eeuwspelen geofferd. *38.	40. 45. 46. 51. *76. 78. 79. 97. 100
Stoische wijsgeerte.	192
Stork. oorsprong des woords.	129
Synagoge groot. by de Jooden.	182

T.

Tacitus XV. man op de Eeuwspelen	37
Tarentum waar gelegen 7-10. Tarentynsche spe- len. Ziet Eeuwspelen.	
Tegengestelde dingen blinken meest uit	117
Tempel. Aventynsche 38. 51. Palatynsche 38.	
*Jerusalemfche.	136. 137. *140
*Terive uitgedeeld op de eeuwspelen	*38. 78
Testament. heerlijke nietigheid der dingen des Oude.	141



- \**Tiber* eeuwspelen op den oever daar van gevierd  
\*76. 77. 100
- Tien-mannen* vragen de Sibyllynsche boeken raad  
9. in de derde Eeuwspelen 50. 51
- Tiger* vertoond in de Eeuwspelen 75. 81
- Tyd* beschryving daar van 225. &c. verdeeld 226.  
Tegenwoordige tyd 226. &c. van 's Messie  
komst te rekenen vervloekt by de Jooden 260
- Tyd-uitdrukzelen* in de overzettingen niet te ver-  
wisselen 104. verwisselde verbeterd. 104. 120-124.  
126. 137. 143. 144. 146. 147. 151. 153. 154. 215.  
229. 300. 304. 305-307. 309. 310
- Tooneel* Profetisch. werrelsch. dichtkundig toege-  
steld. 115
- Toorssen* op de eeuwspelen tot zuivering 38
- \**Trouw.* \* 217 314
- V.
- Vaerse* op de eeuwspelen geofferd 45. 46. 78. 79. 100
- Val* des mensche waarom toegelaaten. 119
- Valeriaanen* hun stamhuis van wien. 6
- Valerius Poplicola* viert de eerste eeuwspelen 45. 46
- Valesus Valesius.* geeft den oorsprong aan de  
eeuwspelen 6. word Manius Valerius Tarenti-  
nus genaamd. 8
- Vesta.* 6
- Verbond* der 10. woorden 107. 108. des O. Te-  
stamentes 108. \* staaving 216. &c. \* 217
- Verlangen* 171. 173
- Vervolginge* onder Diocletianus. 53
- Vyftien-mannen* over de Sibyllynsche boeken 14  
over de eeuwspelen 14. 36. 37. 38. 76. 97
- Vitellius* XV. man. 36
- \**Voorhang* des tempels 135. 136. \* 140
- Vreeze* in 't gemein. 168. &c.
- Vreeze Gods.* by de Jooden hoog te boek 175. met  
lief-

VAN WOORDEN EN ZAAKEN. 423

liefde verzeld 176. 177. 179. met eerbied ver-  
werd 181. niet in Gods hand 284. uit bezef  
van Gods majesteit 179. 199. 214. uit een be-  
vatting van straf 179. 181. 197. van Adam 210.  
flaafsche 210. 211. kinderlijke 212. 213. uit lief-  
de 204. 212. om dat God een verteerend vuur  
is 181. 199. 200. 201. 204.

\*Vrolykheid.

\*82. 127

W.

Waarheid over al waarheid, 204  
Wanhoope. 209  
\*Waterpaerd vertoond op de eeuwspelen \*82  
Wellust. 170. 174  
Wereld vernieuwinge daar van 255. 261. 262. hoe  
lang staan zal. 262. 266  
Wysgeerte hedendaagsche wat te stout. 164  
\*Wolvin vertoond op de eeuwspelen \*81

Z.

Zang op de eeuwspelen 31. 77. 84. 85. &c. 100. 311  
Zedenkunde. haar einde. 201  
Zeno Citticus. vader der Stoiken. 195. 202  
Ziekten Eeuwspelen daar tegen gevierd. 48. 67  
Zimiscs. 58  
\*Zogge aan Ceres heilig \*73. 74. \*op de eeuwspe-  
len geofferd \*20. 76. 77. 100. \*ter verbondstaaving  
geflagt. 216. &c. 217  
Zon. ziet Apollo. Dis Pater. Hercules. Bacchus.  
op de eeuwspelen gediend 73. 100. 133. voor  
eeuwig gehouden met de maan. 233  
\*Zoomen der Joodsche kleederen. 139  
Zozimus wanneer hy zyn historic schreef. 44  
Zuiveringen op de eeuwspele aan 't volk uitge-  
deeld. 38  
Zwarte offeranden. Ziet offeranden.



D R U K F O U T E N .

Pag. 2. lin. 3. 4. ἐδηλῶντο, lees ἐδηλῶτο  
lin. 21. gargana, lees gargara. lin. 22.  
23. SPECTANDOSQUE ITERUM  
NULLI celebrantia LUDOS  
adde

*Circumflexa rapit centenus sacula consul.*

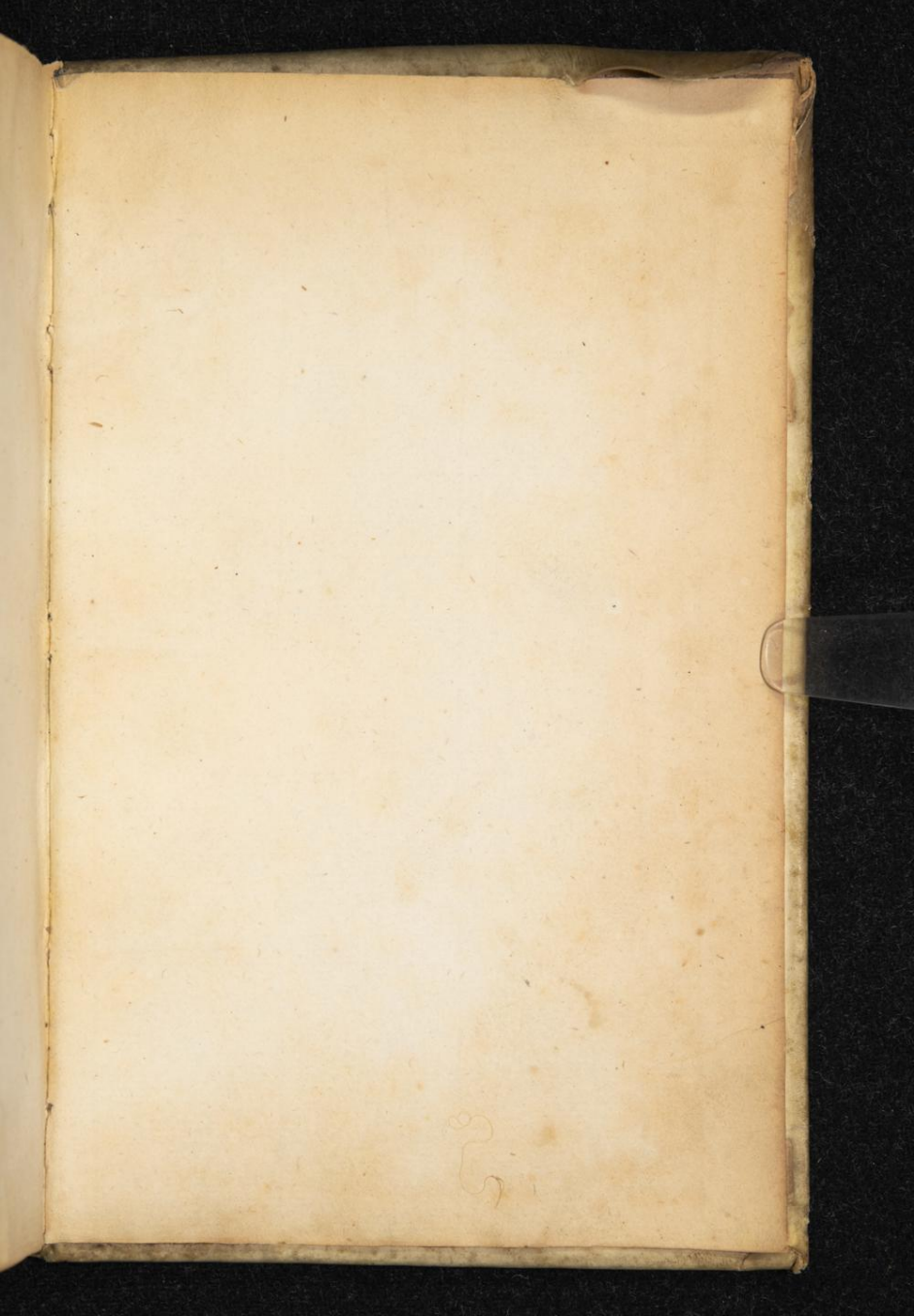
pag. 7. lin. 18. hy, lees, by. pag. 14. lin. 11, 12.  
Cenforinus, en M. Manlius Puelius, dog toen  
L. onder, lees, L. Cenforinus en M. Manlius  
Puelius dog toen onder. pag. 147. lin. 11. varris  
lees, vavvis

Uitgegeven volgens Kerken Ordening  
van 't 55. Artikel deezer Lande.

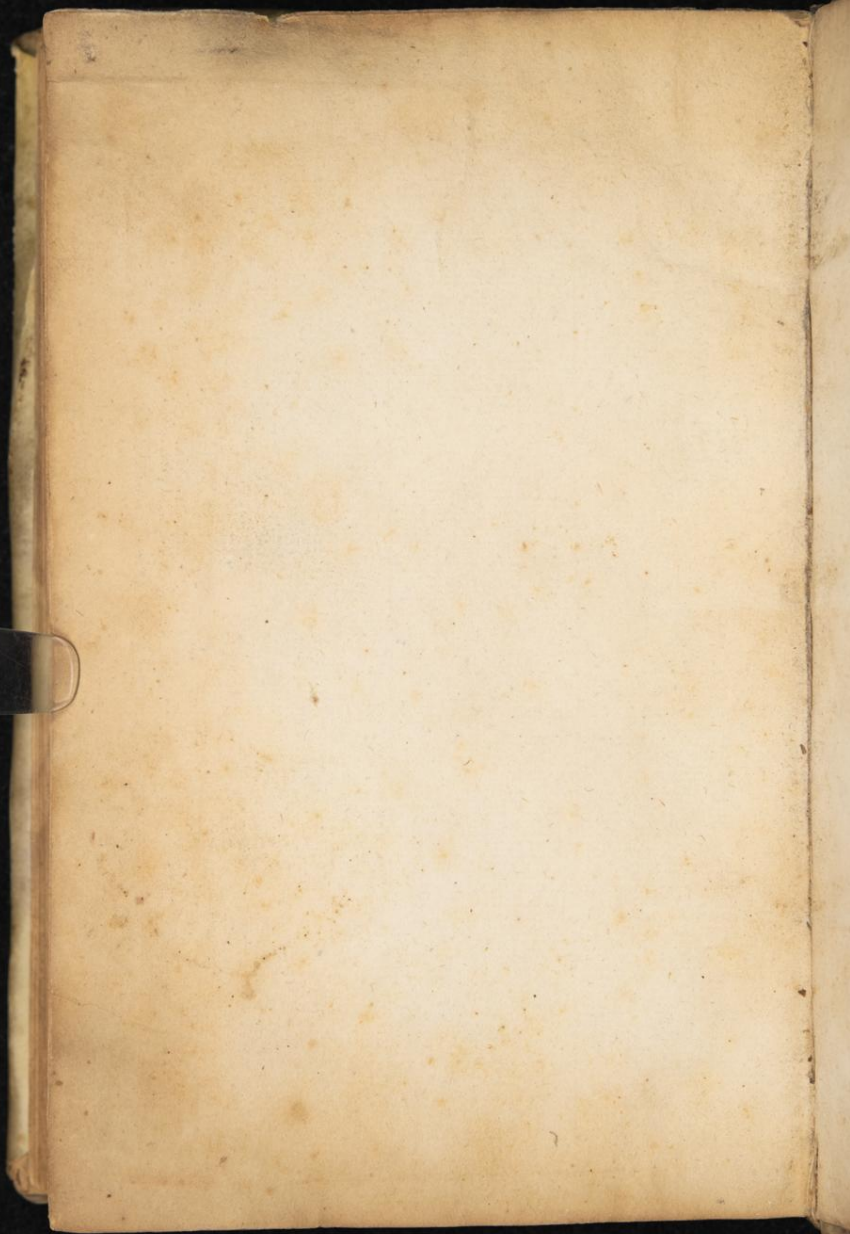
1111

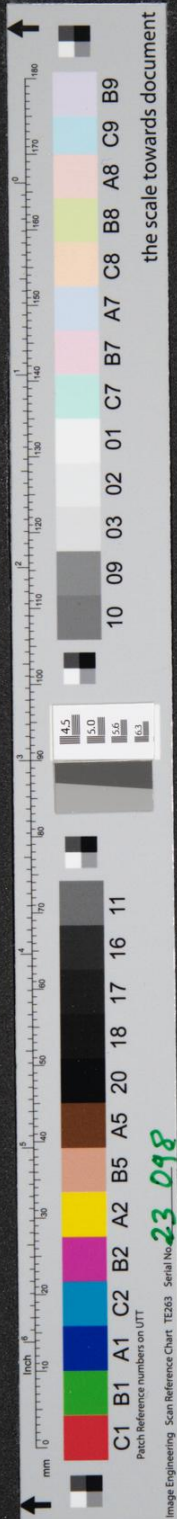












the scale towards document

423  
 ver-  
 bezef  
 n be-  
 210:  
 lief-  
 vuur  
 204  
 ,127  
  
 204  
 209  
 \*82  
 174  
 .hoe  
 266  
 164  
 \*81

311  
 201  
 202  
 8.67  
 58  
 fpe-  
 ving  
 217  
 hus.  
 voor  
 233  
 139  
 44  
 tge-  
 38

JK-



MBL 000 167

